

VASI SZEMLE | 2023. 77. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

A folyóirat a Nemzeti
Kulturális Alap támogatásával
jelenik meg.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Ára: 750 Ft

9 770505 033056 23004

VASI SZEMLE

• ALAPÍTVÁ 1933 •

VASI SZEMLE | 2023. 4. SZÁM

2023. **4.** SZÁM

FŐSZERKESZTŐ:

Farkas Csaba

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Csapláros Andrea**Gráfik Imre****Majthényi László****Németh Sándor****Vig Károly**

KIADJA:

Savaria Múzeum

FELELŐS KIADÓ:

Csapláros Andrea

múzeumigazgató

SZERKESZTŐSÉG:

9700 Szombathely, Rákóczi Ferenc u. 12.

telefon: +36 20 241 2314

e-mail: vasiszemle@savariamuseum.hu

TERJESZTI: a szerkesztőség

egy szám ára 750 Ft

Megjelenik: háromhavonta

Világháló: www.vasiszemle.hu

BORÍTÓ- ÉS LAPTERV:

Bonyhádi Károly

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:

Geosits Zsolt

OLVASÓSZERKESZTŐ:

Bardi Erzsébet

KORREKTÚRA:

Bakos Ágnes

NYOMDAI MUNKÁK:

Göcsej Nyomda, Zalaegerszeg

89–1771 HU–ISSN 0505–0332

MAGYAR NYUGATTAKÓNÉ HOÓS ILDIKÓ: *Schönvisnertől – Schönvisnerig?**Műhelybeszélgetés Savaria-Szombathely kiadott és kiadatlan monográfiáiról* 395**ARCKÉPCSARNOK**GRÁFIK IMRE: *Váth János és a Vasi Szemle* 402KESZEI SZABOLCS: *Hat nemzedék**Adalékok a Bezerédj család vámoscsaládi ifjabb ágának történetéhez**I. rész Vámoscsalád* 412**MŰHELY**BORIÁN ELRÉD: *Faludi Ferenc költészetének jellemzői és kiadásainak értelmezése**Egy készülő kritikai kiadás előhangja* 445TÓTH JÓZSEF: *A szentgotthárdi cisztercita apátság gazdálkodása* 452NAGY ZOLTÁN: *Vándorkönyvek pecsétlenyomatai**Ismeretlen vasi céh- és mesterpecsétek a múzeumi és levéltári**vándorkönyvgyűjteményekben (1831–1859)* 458**A MÚLTNAK KÚTJA**GAZDAG G. LÁSZLÓ: *A bozsoki aranycsat kalandos története* 486ILLÉS PÉTER: *Szent Márton tisztelete a Szellemi Kulturális**Örökség Nemzeti Jegyzéken* 498**NÉZETEK**SZÉLL KÁLMÁN: *Erdő mellett estvéledtem...* 502**ÉVFORDULÓ 135**KATONA BEÁTA: *135 éve nyitott ügyvédi irodát Szentgotthárdon dr. Vargha Gábor* 515**KÖNYVSZEMLE****Horváth Boldizsár.** Anyaggyűjtés, szerkesztés: Horváthné Kupi Ildikó.

Szombathely, Berzsenyi Dániel Könyvtár, 2023. 100 p. (Vasi életrajzi bibliográfiák, 44.)

(Dr. Baráthné Molnár Mónika) 526SZÉLL KÁLMÁN: **Időmérleg.** Közel száz évem faggatása. Magyar Nyugat Könyvkiadó,Szombathely, 2023. 340 p. *(Horváth Boldizsár)* 527**INHALT***Német nyelvű összefoglalók (Ford. Bariska István)* 529**CONTENT***Angol nyelvű összefoglalók (Ford. Biró Zsolt)* 531**SZERZŐINK** 534**BORÍTÓ***Első borító: A bozsoki aranycsat. The Walters Art Museum, Baltimore, 57.449**Hátsó borító: Vándorkönyvek – mesterpecsét-lenyomat, 1842–1857., Molnár, Felsőbük 1856.*

VAST SZEMLE

2023. 77. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

TAKÓNÉ HOÓS ILDIKÓ

Schönvisnertől – Schönvisnerig?MŰHELYBESZÉLGETÉS SAVARIA-SZOMBATHELY KIADOTT ÉS
KIADATLAN MONOGRÁFIÁIRÓL

Helytörténet, szakmaszeretet, lokálpatriotizmus, szponzoráció – ilyen hívószavak köré épült az 2023. augusztus 16-án tartott *Schönvisnertől – Schönvisnerig?* című, Savaria – Szombathely kiadott és kiadatlan monográfiáiról tartott műhelybeszélgetés. A rendezvényt a Vasi Múzeumbarát Egylet kezdeményezésére a Szent Márton Intézettel és a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárral együtt szervezték meg. A cél az volt, hogy a találkozó résztvevői áttekintést kapjanak a már eddig megjelent várostörténeti munkákról, és tájékozódhassanak a most készülő – vagy már elkészült, de még nyomdába nem került – feldolgozásokról.

A kiindulópontot Schönvisner István 18. századi, országos jelentőségű műve adta, amelynek folyamatban lévő magyar fordítása, annak gigászi munkálatai és nehézségei alkották a keretet. Kiváló programot kínált a helytörténet iránt érdeklődő közönség számára, és remek alkalmat teremtett az alkotók nyílt eszmecseréjére.

Rétfalvi Balázs történész, az Egyházmegyei Levéltár gyűjteményvezetője köszöntötte a szép számban összegyűlt érdeklődő közönséget, majd bemutatta a beszélgetőtársakat: dr. Sánta Sárát, a Schönvisner-kötet szakértőjét; Feiszt György nyugalmazott főlevéltárost, aki a Vas Megyei Levéltár kutatójaként sokat dolgozott városunk főleg 18–19. századi történetén; Mayer Lászlót, aki a megyei múzeum és a levéltár munkatársaként, valamint a *Vasi Szemle* korábbi főszerkesztőjeként is ismert, továbbá dr. Kiss Gábor régészt, aki főleg

a kora középkor régészetével foglalkozik; és utalt a beszélgetőtársak eddigi publikációira.

Rétfalvi Balázs kitért a patinás, szép Eölbey-ház bemutatására, amelynek dísztermében zajlott a kerekasztal-beszélgetés. A ház 1794-ben épült, Szily János püspökségének idején, Eölbey János kanonok kezdeményezésére és pénzből, Hefehegyi Menyhért tervei alapján. A jelenleg az épület falai között működő Egyházmegyei Levéltárban 720 folyómeéter iratot őriznek; egyesületek és személyek hagyatékát is. Az épületet 1944-ben a német, majd a szovjet hatóságok vették birtokba. Ideszállították, itt zsúfolták össze a lefoglalt vagyontárgyakat, a káptalan páncélszekrényét is, amelyet később visszaszolgáltattak. Ezt követően a városi adóhivatal költözött ide, majd 1949-től 1969-ig zeneiskolaként működött. Rétfalvi Balázstól megtudhattuk azt is, hogy a földszinti teremben tanult zongorázni Vukán György (1941–2013). Az épület később a Forradalmi Múzeumnak adott otthont, majd a rendszerváltozás után ez lett az első visszakapott egyházi épület. Hosszabb ideig a Szombathelyi Egyházmegyei Karitászműködött itt, végül 2007-től a levéltár.

A beszélgetés moderátora, Feiszt György elmondta, hogy megtiszteltetésnek érzi a felkérést, majd utalt arra, hogy amikor ez az épület elkészült, akkor valószínűleg a Schönvisner-kötet már helyet kapott benne.

Sánta Sára történész, a fordításhoz kapcsolódó tanulmány szerzője mutatta be a latin nyelvű Schönvisner-kötetet, amely Szom-

bathely történetét foglalja össze az ókortól kezdve. (*Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad paesens tempus libri novem / Sabaria – Szombathely régiségeinek és történelmének kilenc könyve a kezdetektől a jelen időkig*) Hangsúlyozta, hogy ez az első magyar városmonográfia, ezért óriási jelentőségű. A műfajban ilyen alapos és szigorú forráskritikával dolgozó mű addig még nem született nálunk. A könyv 1791-ben jelent meg, teljes egészében Szily János, Szombathely első püspökének költségén. Szerzője a tudós jezsuita, Schönvisner István, az első magyar régész. Nevéhez fűződik Aquincum feltárásának kezdete is, ezáltal lett hazánkban ő a pannóniai provinciális kutatások elindítója. Szily János és a szerző kapcsolata korábbra nyúlik vissza, mint a megbízás a monográfiára: Schönvisner az egyetemi könyvtár első őreként, majd igazgatójaként segítette a püspöknek a szemináriumi oktatás célját szolgáló székesegyházi könyvtárat létrehozni, az ő közreműködésével kerültek az első könyvek az Egyházmegyei Könyvtárba. Az ekkor megkezdett építkezések hatására rengeteg ókori, savariai régészeti lelet került elő. 1787-től maradt fenn kettejük levelezése, ekkor a szerző már dolgozott a városmonográfián. Huszonkét rézmetszet is található benne Savaria régiségeiről.

Nagyon igényes kialakítású műről van szó. Kettejük levelezéséből tudjuk, hogy Szily mindenben a legjobbra törekedett. Az illusztrációk lassan készültek, ezért a kész kötet a tervezetthez képest kétéves késéssel jelent meg. Ezer példányban Pesten, a Trattner Nyomda készítette. A kilenc könyvből öt és fél az ókori Savaria történetét tárja fel. A mű azonban nem csupán az ókori történelem szempontjából fontos. Azért is jelentős, mert teljes egészében közöl benne okleveleket Szombathely középkori és kora újkorai történetéhez. Olyanokat is, amelyek napjainkig csak innen ismertek.

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői:
dr. Sánta Sára, Rétfalvi Balázs, Feiszt György,
Mayer László, dr. Kiss Gábor
(Fotó: Tóth Kálmán)

Feiszt György moderátorként a városmonográfiáknál oly fontos szponzori tevékenységre kérdezett rá. Adott volt egy – a régészet megalapítójaként ismert – jezsuita tudós, aki elkészítette a feldolgozást. De kik segítették, hogyan lett a két év csúszás után az elkészült műből könyv? Úgy tűnik, hogy a legújabb kori monográfiák hasonló sorsúak; a szponzoráció minden esetben nagy jelentőséggel bír. Sánta Sára válaszában elmondta, hogy hatvan levél maradt fenn közös munkájuk öt évéből; ritkaság, hogy így nyomon követhető egy könyv elkészülésének folyamata. Szily János nem sajnálta a pénzt a megjelentetésre, de a végén már húzni kellett a költségeken, ugyanis csak a bécsi metszőnek közel 300 forintot fizettek, annyit, amennyi Schönvisner egyéves fizetése volt. Több metszetet terveztek eredetileg, de azzal már túllépték volna a költségvetést. Ugyanakkor azt akarták, hogy a lehető legjobb kezekben legyenek a metszetek is, ezért a legjobb szakembereket választották. Egy budai mester készítette a városképeket, s mivel egy ókori kőmaradvány metszéséhez más szakértelem kellett, ezért ezzel a feladattal egy bécsi mestert bíztak meg. Szily János valószínűleg azt

szerette volna, hogy a már akkor elindult szombathelyi nyomdában készüljön a nyomtatás, de az akkor még nem tudta a kívánt minőséget nyújtani.

A következő gondolatmenetben a beszélgetők a mai folyóiratok példányszámára utaltak, ami nagyon sokat jelent egy folyóirat terjedése szempontjából. Szily abban az időben ezer példányban jelentetett meg egy latin nyelvű könyvet... Vajon hányan beszéltek akkor latinul...? *Européer* embernek gondolhatjuk, aki megépített egy akkora székesegyházat, amelybe a város lakossága kétszer befért volna. Sánta Sára hozzátette, hogy a kötet reprezentációs célokat is szolgált – az új egyházmegye komoly eredményeként. Tudjuk, hogy Szily terjesztette, és Bécsbe, Pestre is elküldte. Megmaradt néhány levél a könyv utóéletéről, amelyekből kiderül, hogy mennyire tetszett azoknak, akik kézbe vehették. Feiszt György a püspök személyét egy tágabb kontextusba helyezte: Szily nagyszerű személyiséggel, kezdeményezéseivel az 1777-ben alapított többi püspökséggel összevetve messze a sor elején található.

Rétfalvi Balázs hangsúlyozta, hogy anno az ókori emlékekkel lehetett felkelteni a figyelmet, hiszen a frissen alapított püspökségnek nem volt Árpád-kori előzménye. Szombathely és Vas vármegye a középkortól 1777-ig a Győri Egyházmegyéhez tartozott.

Dr. Kiss Gábor arról beszélt, hogyan jöttek létre a metszetek: a mester nem látta élőben a szobrot vagy más tárgyat, hiszen az utazás, a nagy távolságok megtétele akkoriban óriási vállalkozást jelentett. Kiindulásként Schönvisner vázlatot rajzolt az adott kőről, majd lavírozott tusrajzok készültek róla. Alkotójukat Fischer néven sikerült azonosítani. (Az osztrák grafikus és festő, Jakob Schmutzer tanítványai között találunk ilyen nevűt.) Ő jött Szombathelyre lerajzolni ezeket az emlékeket. Ezek a lavírozott tusrajzok ma is megtalálhatók a Nem-

zeti Múzeumban, amelyek mintául szolgáltak a bécsi rézmetsző számára. A készülő magyar fordítás során felmérték, hogy az ábrázolt kövek közül melyek és hol lelhetőek fel. Jelenleg ezek a Sala Terrenában, a múzeumi Lapidáriumban, a régészeti műhelyben, az Iseumban – és egyéb helyeken – találhatóak. Az anekdota szerint a feldolgozás során az Iseum kiállításában szerepelt egy Schönvisner-kötet, Rosnák Márton lékai ágostonos szerzetes példánya, amelynek függelékében megjegyzéseket fűzött a könyv tartalmához, és feljegyezte azokat a köveket, amelyeket a könyv megjelenése óta találtak.

Kilenc Schönvisner-példányról tudunk Szombathelyen. A kerekasztal-beszélgetés közönsége is kézbe vehetett egyet, amelyben a szemináriumi könyvtár pecsétje található. Két tulajdonosi bejegyzés is olvasható benne. A kötetet Géfin Gyula vásárolta Szombathelyen Lantos könyvkereskedőtől 1930-ban.

Sánta Sárától hallhatott arról a közönség, hogy a könyveket régen krúdákban ('nyomtatott, de még össze nem fűzött ívek') árulták, felvágatlanul. Így a tulajdonos saját ízlése szerint köttethette be. A Schönvisner-köteteknek ezért eltérő a kötésük. A Herzan-könyvtárban őriznek egy gyönyörű példányt. Szombathelyen akkoriban igen magas színvonalú könyvkötészet működött, egy Zsoldos nevű könyvkötő tevékenykedett itt, minőségi munkát létrehozva.

Dr. Kalocsai Péter rákérdezett a kötetbe nem került metszetek sorsára. Sánta Sára elmondta, hogy terveztek például egy Pannonia-térképet, valamint Claudius császárról egy metszetet. Ezek nem valósultak meg, csupán vázlat és leírás maradt róluk, amelyek a levelezésben megtalálhatók.

Dr. Katona Attila kérdéssorozata első sorban a fejezetek számára, az ókori történet hangsúlyosságára és a város alapításának évszámára vonatkozott. Sánta Sára kifejtette, hogy a munka 9 könyvből (= részből) áll,

és mindegyik 9-10 fejezetet tartalmaz. Schönvisner eredetileg három könyvre tervezte művét. Eredeti címe: *De rebus civitatis Sabariae*. Öt és fél könyvben az ókor jelenik meg hangsúlyosan, ami természetes, hiszen az írója római koros régész volt néhány „extrával”, például egyetemi könyvtári háttérrel. A városalapításra vonatkozó kérdésre válaszként az hangzott el, hogy hagyományosan 43-at tartották a városalapítás évének – ezt azonban többen vitatják –, így 1943-ban nagy jubileumi ünnepségeket rendeztek ennek kapcsán. Ekkor nyílt meg a Romkert is.

Dr. Katona Attila hangsúlyozta, hogy unikálisnak tekinthető a munka abból a szempontból is, hogy a 18. századig jellemzően egyháztörténetet írtak, és ez a könyv nem családtörténet, nem uralkodói történet, nem nemzettörténet – hanem lokális várostörténet. Tehát kifejezett magyar előképe nincs, ám az írója a könyvtárban hozzáférhető külföldi mintákhoz.

Rétfalvi Balázs hozzátette, hogy valóban gigászi munkát folytatott a szerző. Ugyanis a monográfia munkálatai mellett 1787-ben még egy óriási feladat nehezedett rá: a II. József (1780–1790) által bezáratott kolostorok könyvtári anyagának a feldolgozása.

A kerekasztal-beszélgetés során élénk párbeszéd alakult ki annak kapcsán, hogy még lappanghatnak kötetek a kereskedelmi forgalomban, és ezek ára rendkívül magas. Az ár függ a kötés minőségétől, továbbá attól is, hogy teljességgel tartalmazza-e a metszeteket. Ugyanis ezeket sokan kivették a könyvből, mert Bécsben jó áron el lehetett adni őket. Elhangzott, hogy egy jó minőségű példány ára napjainkban akár 250 ezer forintra is rúghat.

A következő Szombathely városmonográfia „Kunc-Kárpáti” néven ismert. A kötetet Mayer László mutatta be. Kiemelte, hogy nyomon tudjuk követni a keletkezéstörté-

netét. 1879-ben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesületének 20. nagygyűlésén úgy döntöttek, hogy a 21. kongresszust Szombathelyen rendezik. Ehhez kapcsolódott a város felajánlása, hogy erre a tudományos szempontból jelentős eseményre saját költségén megírta Szombathely monográfiáját. Ez a mű eltér Schönvisnerétől abban, hogy magyar nyelvű, és kicsit más a történelemszemlélete. A szerző kiválasztása egyértelmű volt. A helyi tudományos élet egyik központjának, a premontrei rend gimnáziumának tanárát, igazgatóját, Kunc Adolfot kérték fel a munka elkészítésére. Ő természettudományos tárgyakat tanított, de bölcsészettudományi doktorátussal is rendelkezett. Természetes, hogy az ókori latin nyelvű auktorokat, a német nyelvű szerzőket ismerte. 1880 júniusában datálta az előszót. Történeti szempontból a feldolgozásban csak 1790-ig jutott el. A szerző szakmája révén a könyvben erős a természettudományos vonal (geológia, növénytan, állattan, éghajlati viszonyok), és kb. száz oldal történeti rész olvasható benne. Nem tartalmaz jegyzeteket, de a szövegben megadja azokat, akikre hivatkozik, illetve a bevezetőben felsorolja azokat a szerzőket, akikre támaszkodott – legnagyobbbrészt Schönvisnerre. A kötetben nincsenek metszetek, de található benne két színes térképmelléklet a városról, a vele szinte egybeépült Óperint és Szentmárton községekről. Természetesen ennek a kötetnek is szántak reprezentatív szerepet: az ide érkező tudományos nagyságok kapták ajándékba.

A *Vasmegyei Lapok*ban 1888-ban megjelent egy cikk, amelynek írója dicsérte a művet, de egyben rákérdezett, hogy mikor várható a folytatás, ugyanis a városi polgárság igényli azt. Meg is jelölte, hogy Kunc utódait, a főgimnáziumi premontrei szerzeteseket kérjék fel szerzőnek. 1894-ig kellett várni a második kötetre, amelyet Kárpáti

(Koudelka) Kelemen tanár, a premontrei rend tagja készítette. Gazdag, mégis olvasmányos mű született, amely a városi jegyzőkönyveket felhasználva részletes ismeretést nyújt 1790-től az 1890-es évekig. Illusztrációként tartozik hozzá egy fekete-fehér részletes várostérkép. A tartalomjegyzéke is részletes, ám hiányzik belőle a név- és tárgymutató. (Oldott hozzászólásként hangzott el, hogy a Schönvisnerfordításnak nem lesz ilyen hiányossága.) Mindkét kötetet gyakran használják a helytörténészek.

Feiszt György kérdéseire válaszolva elhangzott, hogy ebben a műben arányosabbak a történeti idők: a Kunc-félében kevesebb az ókori rész, a Kárpáti-féle kötet pedig a tárgyalt időszakra, az utolsó száz évre vonatkozóan részletes és adatolt. Arra vonatkozóan, hogy miért nem Kunc folytatta, összetettebb indoklás érkezett. Kunc már az első rész megírásának idején elismert tudós férfiú volt. Később a premontrei rend prépostja és országgyűlési képviselő is lett. Ez a tevékenységi kör már nem engedte meg, hogy ilyen típusú kutatásokat folytasson.

Amikor a második kötet is elkészült, összefűzték őket, és a két egység egybekötte kerülhetett a polcokra.

Mayer László kitért arra is, hogy a városmonográfia abban az időben nem ismert műfaj, nem járt út volt. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata, a *Századok* 1867 után több cikket közölt arról, hogy kellenének város- és megyemonográfiák, de még nem alakult ki az elkészítés technikája, nem született meg a módszertanilag követhető útja.

Dr. Kiss Gábor hangsúlyozta, hogy nagyon ritka kiadványról van szó. A kereszttal-beszélgetés résztvevői megtekintették a vasvári múzeum példányát, amelyet Pozsonyból sikerült megszerezni.

Rétfalvi Balázs hozzátette, hogy a Kunc–Kárpáti-kötet digitálisan elérhető a Berzsenyi Dániel Könyvtár honlapján. Elmondható a Schönvisner-kötetről is, hogy latin nyelven hozzáférhető pdf-formátumban a Google Books szolgáltatásnak köszönhetően. – „Csak ingyenceknek...” – jegyezte meg Feiszt György.

Átvezetésként hangzott el, hogy a két világháború között is folytak helytörténeti kutatások: 1929-ben jelent meg két kötetben *A Szombathelyi Egyházmegye története* című könyv, amelyet a teológus és egyháztörténész, Géfin Gyula készített munkatársaival. Ebben a munkában a szerző a város történetéhez sok alapvető forrást tárt fel, amelyek ma is megkerülhetetlenek. Az alapítástól (1777) 1929-ig tárgyalja a püspöki központ kiépülését, az építkezéseket, amelyek jelentősen alakították a város arculatát. Ez a kötet is csúszott. Az apropója 1927, az egyházmegye alapításának 150. évfordulója volt, de az ünnepi évre nem készült el, hiszen óriási vállalkozás. Az első két kötetben Géfin Gyula megírta Szily János, Herzan Ferenc és Somogy Lipót püspökök életrajzát, a későbbiek pedig szerzőtársai, a szeminárium tanárok és a kőszegi bencés rendház egyik tanára készítette. Később állami ösztöndíjakat nyert, így tovább kutathatott Bécsben és Rómában. A *Történelmi névtár* címet viselő harmadik kötetbe dolgozta be kutatásai eredményeit. Ez a gyűjtemény sok, Szombathely életében meghatározó pap adatait tartalmazza. Az adatgyűjtés 1934-ben zárult le.

Mayer László elmondta, hogy Horváth Tibor Antal régiségárőr, szintén premontrei tanár is tervezett a két világháború között egy városmonográfiát. Egyes fejezetei fogalmazvány szintjéig elkészültek. (Kidolgozott szövegek, lábjegyzetek.) A szerző 1964-ben elhunyt. Iratanyaga a Magyar Tudományos Akadémiára és az akkori Vas

Megyei Levéltárra szállt. Ismerve a fellelhető fogalmazványokat és a munkamódszerét, nagyon adatgazdag mű lehetett volna, ha elkészül. Kéziratait, jegyzeteit, oklevélatiratait a kutatók gyakran használják.

Dr. Kiss Gábor hozzátette, hogy 1990-ig Mayer Lászlóval összegyűjtötték és megjelentették Horváth Tibor Antal hagyatékát az *Acta Savariensia*-sorozat 8. kötetében. Ebben áttekintést lehet kapni arról, hogyan képzelte el azt a várostörténetet, amely főleg a 15–18. századra fókuszált volna.

Feiszt György vitte tovább a beszélgetés fonalát, felelevenítve, hogy az 1990-es évek elején városi képviselő volt, amikor újra felmerült a városmonográfia szükségessége. Történészek, régészek kialakult koncepcióval foghattak hozzá egy várostörténet megírásához. Az együttműködő szakemberek négykötetes városmonográfiát terveztek képekkel, illusztrációkkal, kevés lábjegyzettel, hogy mindenki számára olvasható, használható mű legyen. A tervezett feldolgozásnak egy évtizedes munkával eddig egy kötete jelent meg, amely Kiss Gábor, Zágorhidi Czigány Balázs és Tóth Endre munkája. 1999-ben tartották a bemutatóját. Címe: *Savaria–Szombathely története a város alapításától 1526-ig*. Aki kíváncsi Savaria történetének addigi bármely korszakára, az összes lényeges információt megtalálja benne. Az elkészült mű kedvező visszhangot kapott, és a város dicsőségére vált. A beszélgetés moderátora büszkeségét fogalmazta meg. A finanszírozás kapcsán kitért a felmerült nehézségekre.

Fontos információk hangzottak el a további kötetekről. Megtudhatta a hallgatóság, hogy a 2. kötet kézirata rendelkezésre áll, az 1526-tól 1849-ig terjedő időszak fejezeteit Dominkovits Péter, az időközben sajnós elhunyt Bácskai Vera és Tilcsik György írta meg. A 3. kötet (1850–1945) fejezetei csak részben készültek el. A 4. kötet tanulmányai,

a második világháború végétől a rendszer-váltásig terjedő időszakot feldolgozó tanulmányok az *Acta Savariensia* könyvsorozat 21. kötetében, 2010-ben megjelentek. A négykötetesre tervezett, olvasmányos, gazdagon illusztrált Szombathely-monográfia kötetének kiadása még várat magára. Elkészítésükhöz avatott szerkesztőkre és nem mellesleg jelentős pénzösszegre lenne szükség. A jó példa adott – Szombathelyé az első városmonográfia Magyarországon. Most újra szükség lenne támogató habitusra.

A közönség soraiból hangzott el a következő kérdés: ha az új városmonográfia szponzoráció hiányától szenved, akkor mi a helyzet a Schönvisner-kötet magyar fordításával?

Rétfalvi Balázs részletes ismertetést adott. Elkészült a fordítás, a főszöveg. Pető Gábor budapesti latin szakfordító jelentkezett rá, és szerződéssel, tíz hónapig tartó munkával lefordította magyarra az eredetileg latin nyelvű szöveget (348 oldal). Az egész vállalkozás 2018-ban indult – lokálpatrióta, szakmaszerető kezdeményezéséből.

Alakult egy szerkesztőbizottság, amelynek az elnöke dr. Tóth Endre régész, tagjai dr. Kiss Gábor, dr. Zágorhidi Czigány Balázs és Rétfalvi Balázs. Ugyanekkor – „a csillagok szerencsés együttállásaként” – tűnt fel dr. Sánta Sára, aki doktori disszertációját ebben a témában írta. Elkezdődött a szöveggondozás. Több száz lábjegyzet található a kötetben, amelyeket revízió alá kellett venni. Ezeket óriási munkával visszakeresték és pontosították. Sánta Sára igyekezett azokat a kiadásokat használni, amelyekkel Schönvisner is dolgozott. Szerencsére a Schönvisner által használt szakkönyvtár a tömeges digitalizációnak köszönhetően túlnyomórészt olvasható az interneten. Rengeteg probléma merült fel. A szövegben sok olyan állítás van, amelyeket a tudományos kutatás már meghaladott, s ezeket tisztázni kellett.

Sánta Sára hatvanoldalas tanulmányt írt, mely a jelenkori kiadás mellékletében kap helyet, ahol ismerteti az egész kötetet, utal a felmerült tematikus problémákra, például az Ovidius sírjára vonatkozó részre. A főszövegben csak Schönvisner eredeti lábjegyzetei szerepelnek. A kiegészítések egy része a tanulmányban van, mások segédletekben. A római kori feliratok pontos adatait, fordítását dr. Tóth Endre készítette el. A könyvből ismert összes megmaradt római emléket lefotózták. A csak Schönvisner által ismertetett levéltári források egy részét is sikerült beazonosítani. A levelezések és a kéziratok tételes feldolgozását is elvégezték (darab szinten), hogy pontosan lehessen rájuk hivatkozni, és egy dobozban őrzik őket. A szerző gyönyörű kézírásával megvan a nyomdába engedett kézirat, amelyet a cenzor jóváhagyott.

Rendezve és digitalizálva van minden anyag. A kiadvány melléklete metszetekkel és rajzokkal együtt kb. 160 oldal lesz. A főszöveg már be van tördelve. Németh József a magyar szöveget a latin mintájára szerkesztette meg, beosztás szerint és grafikai szempontból is. A szakmailag ellenőrzött szöveget Takóné Hoós Ildikó olvasta át. Alapos, tudományos igényű mutatóra is szükség van, amelyen Mayer László, Kiss Gábor és Bardi Erzsébet dolgozik. Nem várt problémaként merült fel az, hogy mivel az 1791. évi kiadásban is szerepeltek nyomdahibák, a neveket egységesíteni kellett. Óriási munka, odaadás áll a készülő kötet mögött. A kiadó Farkas Csaba, a Szülőföld Könyvkiadó vezetője, nagy szerepet vállalt abban, hogy a fordítást gördülékenyen lehessen finanszírozni, és kiemelt kiadói feladatának tartja a kötet gondozását, megjelentetését.

A könyv címe: *Sabaria–Szombathely régiségeinek és történetének kilenc könyve* lesz. A megjelenés akadályára vonatkozó kérdésre

Rétfalvi Balázs elmondta, hogy ezt a munkát mindenki szakmai lelkesedésből, lokálpatriotizmusból végzi. Az utómunkák költségeit a Szülőföld Könyvkiadó vállalta. A mutató elkészítése rendkívül időigényes, aprólékos. Szombathely város vezetése támogatta a fordítást. A nyomdaköltség is magas. Az dominál, hogy minél igényesebb legyen a vállalkozás. Határidő tulajdonképpen nincs, a kollégák minden erejükkel azon vannak, hogy minél előbb megjelenhessen a magyar fordítás.

Ezzel egy időben zajlanak a szombathelyi várostörténeti atlasz munkálatai is. Ezekről dr. Kiss Gábor és Mayer László adott tájékoztatást. A munka egy nemzetközi projekt keretében zajlik. Tekinthető különleges monográfiának, amely a térszerkezet változása alapján vizsgálja az adott település történetét. Nagy méretű mappában jelenik majd meg. (Más városokról is készült: pl. Óbuda, Szeged, Pécs, Sopron, Kőszeg.) Színes mellékletei lesznek: rekonstruált és eredeti térképek, illusztrációk. Nyolc–tíz fős kutatói gárda dolgozik az adatok összegyűjtésén. A kötet angolul is olvasható lesz.

A találkozó ötletadója, Szőnye Ildikó, a Vasi Múzeumbarát Egylet lelkes tagja fogalmazta meg, hogy a magyar nyelvű Schönvisner-kötet és a monográfiák létrejöttében megragadható közös vonás a szakmaszeretet és a lokálpatriotizmus.

A városunk történelme iránt érdeklődő közönség egy gondolatgazdag, sok új információt tartalmazó, egyben oldott hangulatú beszélgetés részese lehetett. Kitapintható volt a beszélgetőtársak együttműködése, szakmai igényessége és az az alkotókedv, amely kíséri munkájukat.

Bizakodunk, hogy a nyomdakész művek kiadásával kapcsolatos nehézségek megoldásra találnak, s mielőbb olvashatjuk a Schönvisner-kötet magyar fordítását, és megjelenhetnek az évtizedes munkával elkészült várostörténetek is.

GRÁFIK IMRE

Váth János és a Vasi Szemle

Személyes vallomással kell kezdenem. Néprajzkutató, muzeológus pályámat 1970-ben múzeumi gyakornokként a budapesti Néprajzi Múzeumban kezdtem, ahonnan 2004-ben múzeumi főtanácsosként vonultam nyugállományba. Rendhagyó életutam úgy hozta, hogy néprajzkutató-muzeológusként 1985–1993 között a szombathelyi Savaria Múzeum igazgatójaként végeztem szakmai munkámat. Ez a háttere annak, és egyben magyarázata is, hogy különös érdeklődéssel fordultam Szombathely és szülővárosom, Balatonalmádi történeti és kulturális kapcsolataira felé.

Ezek köréből kiemelendő Váth János, a Balatonkenesén született, de Balatonalmádi történetében fontos szerepet játszó igazgató-tanító (író, költő egy személyben), és az 1933-ban Szombathelyen alapított, s a Dunántúl legrégebbi tudományos folyóirata, a *Vasi Szemle* kapcsolata.

Balatonalmádi hely- és kultúrtörténetét ismerők körében köztudott, hogy Váth (eredeti nevén Horváth) János irodalmi tevékenysége révén a Balaton-kultusz egyik életetője volt. A Balatoni Szövetség tíz kötetben adta ki válogatott írásait. Balatonalmádi lakása annak idején a vidéki írók szellemi műhelye is volt.¹

Magáról az épületről keveset tudunk, de az 1936-os *Képes Krónikát* olvasva apró kincsmorzsákra bukkanunk arról, milyen volt a hangulat az író balatoni házánál (ahogy azt – a vidéki életet, természetet

1. kép. Váth János egykori háza ma is áll Balatonalmádi egyik főutcáján. Magántulajdonban és gyönyörű állapotban van. (Fotó: Szűcs Ildikó, 2020)

kedvelő, bukolikus hangulatú, s némi romantikus túlzással fogalmazott híradást – Szűcs Ildikó idézi 2020-ban): „Hajléka előtt csupa piros tulipán virult. Bent a szobában szelíden álmódó könyvek. A virágos temető ezernyi ezer szarkalábja. A falakon templomi Mária-képek. Szinnyei Merse-reprodukciók, s a Balaton sok-sok változatban. A vadszőlős filagórián kedves melegséggel buzog tiszta, Balaton-vidéki beszéde. Mert nem csak a balatoni bor zamatos, Váth olyan különösen kattogtatja a szavakat, mintha gyöngyszemek gurulnának elem. Csupa álom a beszéde. Írásainak is a váza anyag csak, a részei már lélekdíszítések, képzlet és láz. Ennyi köze van Váth művészetének a realizmus-hoz.”²

Balatonalmádiban a Pannónia Művelődési Központ és Könyvtár egyfajta enteriőr-szerű szerény kiállítással őrzi emlékét.

1 Szűcs Ildikó: Almádi történetek #1 – Váth János, a Balaton mesemondója. 2020. (továbbiakban: Szűcs, 2020.) <https://likebalaton.hu/telepules/balatonalmadi-kaptalanfured-vorosbereny/hireink/almadi-tortenetek-1-vath-janos-a-balaton-mesemondója-17135/>. (Megtekintve: 2023. október 20.)

2 Uo.

Megtekinthető egykori dolgozószobájának részlete, íróasztala és ma már igazi kuriózumnak számító betűhengeres írógépe is.³

2. kép. A Balatonalmádi Pannónia Művelődési Központ és Könyvtárban megtekinthető Váth János egykori dolgozószobájának részlete. (Fotó: Szűcs Ildikó, 2020)

3. kép. A napjainkban már igazi technikai különlegességnek számító, úgynevezett betűhengeres írógép. (Fotó: Szűcs Ildikó, 2020)

3 A ma már igazi kuriózumnak számító betűhengeres írógépet 1905 és 1934 között használták. Kevesen tudják, hogy a legegyszerűbb betűhengeres írógépen csak két billentyű volt, és egy betűmező. Az úgyne-

4. kép. Váth János szobra Balatonalmádiban a Szent Erzsébet ligetben. (Mihály Gábor alkotása. Fotó: Gráfik Imre)

Váth János életműve mint kulturális örökség része Balatonalmádi Város Értéktárának.⁴

vezett vezérlő rudat a leütni kívánt betű fölé helyezve választották ki, majd a jobb oldali billentyűt lenyomva az íróhenger a papírra ütött, így vált láthatóvá az írás. A bal oldali billentyű pedig a szóköz volt. Bár a betűkaros írógépek használata jóval egyszerűbbnek tűnik – és minden bizonnyal az is volt –, ezek a betűhengeres írógépek jóval olcsóbbak voltak, mintegy harmadannyiba kerültek, mint betűkaros társaik. A képen is látható Mignon nevű írógépet az AEG gyár dobta piacra, és az 1920-as években nagyon elterjedt volt. (Szűcs, 2020.)

4 Fábíán László (szerk.): Balatonalmádi értékei. Balatonalmádi Város Önkormányzata, Balatonalmádi. 2015. 68–69. p.

Munkásságáról a legteljesebb képet azonban Ács Anna irodalomtörténész-muzeológustól olvashatunk. Miközben megemlíti, hogy rendszeresen publikált, több periodikát is fősorol: „Gyakran közölte cikkeit, elbeszéléseit, ismertetéseit a Katolikus Szemle, Élet, Magyar Kultúra, Képes krónika, Új Idők, Vasárnapi Hírnök, Világ posta, Írott kő...”⁵

Az utóbbi, az 1935-ben alapított *Írott kő* kapcsán bővítjük a sort, az ugyancsak szombathelyi alapítású *Vasi (Dunántúli) Szemle* című folyóirattal, melynek alapító szerkesztője Pável Ágoston, a szlovén származású, köztisztviselőként álló és elismert tudós tanár, nyelvész, néprajzkutató, költő, könyvtáros, Vas megye szellemi életének egyik legkiemelkedőbb alakja volt.⁶ Egykori múzeumigazgató elődöm, Dömötör Sándor *A Vasi Dunántúli Szemle tizenegy éve 1933–1944* című kiadványban közli egyfelől saját írásainak azon jegyzékét, melyek Váth Jánossal kapcsolatosak (többsége ismertetés Váth műveiről), másfelől viszont – és ez legalább olyan fontos számunkra – fősorolja a *Vasi Szemle* folyóiratban megjelent Váth János-írások jegyzékét is.⁷

Ezek köréből kiemelhető a Balatonalmádiban főljegyzett, rövid terjedelmű Betlehemes töredék, melynek publikálása mind népszokásbeli, mind nyelvi, illetve nyelvészeti, nyelvhasználati szempontból egyaránt tanulságos.

5 Ács Anna: Balatonalmádi, a vidéki irodalom egyik központja Váth János író, szerkesztői működése idején 1919–1962. In Kredics László – Lichtneckert András (szerk.): Balatonalmádi és Vörösbény története. Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 615. p.

6 Dr. Simonné Pável Judit – Rózsa Béla (szerk.): Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei. Vas Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, Szombathely, 1976.

7 Dömötör Sándor: *A Vasi Dunántúli Szemle tizenegy éve 1933–1944*. Savaria Múzeum Közleményei 1. Szombathely, 1957.

Betlehemes töredék⁸

„(Játszotta: Bartus Zoltán s Varga László a pajtáisaival Balatonalmádiban 1937 karácsonyában; tanulták Bartus Andrástól.) Szereplők: angyal ministráns ruhában, csengővel; egy betlehemhordozó; a betlehem kéttornyú katedrális; egy szőrös, öregszakállas, kenderbajúszos; két kifordított ruhás (rossz nagykabátka) nagybotú.

Angyal (beszól a megzörgetett udvari vagy utcai ablakon, ahonnan világosság árad):

– Meghógattyák-é az angyéli vigasságot?

Az engedelemre belép az angyal s csenget a csikócsengővel. Majd ilyen latin köszöntésbe fog:

– Triófusz tregisz angyelérusz Martinez Mária virginesz. Egzisztáresz tuturesz, Egzisztáresz tuturesz, Szánszándusz, kánkándusz.

Ezután a versezet után kiszól az ajtón s újra csenget.

– Gyere be, pajtás!

– Nem merek – feleli a betlehemhordó – mer hátho hádba vágnak a karácsonyi hétrőfös kóbásszal.

Angyal: Ne féj, csak gyere be!

– Nem merek, mert hátho nyakamba öntik a karácsonyi firiss bort.

Angyal: Ne féj, csak gyere be!

– Nem merek, mert hátho hádba vágnak a karácsonyi firiss kuglóffaa.

Angyal: Ne féj, csak gyere be!

A párbeszédre belép a betlehemes:

– Aggy Isten jó napot, hát má én is itt vagyok. Most gyüttem bakonbul, hat farkas bőribül. Látod pajtás, dómányomon mindezeket a nagy likakat, ezt is mast is tépték rajtam a farkasok.

Az angyal újra csönget. belép a két pásztor. Egyszerre rákezdik:

– Bötlehem városában ollyany csodat láttunk, hogy ak kis ökor nem férd be a nagy istállóba. Fokta magát, belebujt az egérlíkba. Erre úgy megijettünk, hogy ijettünkbe majd hanyatt estünk.

Angyal vigasztalásul: Gyere be, öreg!

8 *Vasi Szemle*, 1938. 5. évf. 3. sz. 187–188. p.

Öreg (betámolyog).

Vessen kend keresztet – biztatja az angyal.

Öreg: Megegyek-e e sós perecet?

Angyal: Vessen kend keresztet!

Öreg: Fölhajcsak-e e pálinkás üveget?

Angyal: Vessen kend keresztet!

Öreg: Előbb mutasd meg!

Angyal: Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevében. Amen.

Öreg: Ha-ha-ha én régi módon tudom: Tikhus, ludhus, meleg cipó, nagy óvasó, az én göthös gyomrocskamba egy kis bor becsuszna ...

Angyal (énekbe kezd).

A betlehemest kivéve a többiek lefeküsznek. Horkolnak.

Angyal: Keljetek fő pásztorok! Pásztorok!

A többi református és katolikus régi karácsonyi ének. Amilyen felekezetű a házigazda. Mert az egész ma is, a munka és téli keresetnélküli világban kenyérkereset dolga.

Közli: Váth János.”

Kutatómunkám alapján úgy tűnik, még nem vagyunk abban a helyzetben, miszerint teljes részletességgel föltárhatnánk Váth János és a *Vasi Szemle* folyóirat kapcsolatát. Arra azonban eddigi tudásunk elegendő, hogy ráirányítsuk a figyelmet; mind a helytörténeti, mind az irodalomtörténeti kutatásoknak vannak még lehetőségei Váth János életművének föltárásában, dokumentálásában.

Az alábbiakban további részletekkel tudom bővíteni ismereteinket. Mégpedig azzal, hogy áttekintem azokat a közleményeket, amelyek a *Vasi Szemle* hasábjain Váth János tollából származnak, illetve az ő írásaival foglalkoznak.

Balatonalmádiban ismert a tény, hogy „1919 nyarán új igazgató-tanító költözött be az almádi Öreghegy aljában épített nép-

iskola szolgálati lakásába. Horváth János (Váth János) fiatalemberként érkezett Almádiba, még 33. életévét sem töltötte be a Kenesén született tanító. Több mint egy évtizedes pedagógiai tapasztalatokkal kezdhette munkáját Almádiban. Kinevezése a végleges otthonteremtés lehetőségét hozta meg számára. 1925-ben Váth János telket vásárolt közel az iskolához, melyen családi házat épített. Tanítványai és az almádiak többsége nem tudott arról, hogy igazgató-tanítójuk hírneves, több kötetet publikáló író, szerkesztő. (...) Váth János korán, 51 évesen búcsúzott a pedagóguspályától 1939-ben, de nyugdíjas éveiben is részt vett az almádi közéletben és az irodalomnak szentelve életét, korábbi írói terveit is valóra válthatta. 1962. április 6-án hunyt el. Síremléke Káptalanfürdőn a ferencesek kápolnájának kriptájában található, díjat neveztek el róla.”⁹

Váth János irodalmi munkásságára a Pintér Jenő által szerkesztett, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság *Irodalomtörténet* című folyóirata 1933-ban már értékelő kritikával reagált.¹⁰ „A gyűjtemény befejezett képet ad az érdemes dunántúli katolikus elbeszélő eddigi írói pályájáról. Bánhegyi Jóbnak a sorozathoz csatolt méltató sorai szerint: ’Váth János a magyar Heimatkunstnak egyik megalapítója és ennek az irányzatnak egyik legkitűnőbb képviselője. Szűkebb hazájának, a Balaton vidékének tájait, növény- és állatvilágát és még inkább népét senki sem ismeri nála jobban a magyar írók közül, írásainak tehát gyökerük van (...) Népét olyannak látja, amilyen valóban: cseppet sem idealizálja, de nem is torzíttja túlzó naturalizmussal. Emberei sorsának

9 <https://www.gyorgyiiskola.hu/az-iskolarol/tortenet> (Megtekintve: 2023. október 20.)

10 *Irodalomtörténet*. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata. 1933. XXII. évfolyam 1–2. szám 52. p.

alakulásában nagy szerepük van az etikai tényezőknek.”¹¹

A fentebb földözött *Betlehemes töredék* csak egy példa arra, hogy a szépíró, költő és szerkesztő Váth Jánost ott találjuk a vidéki Magyarország rangos kulturális és tudományos folyóiratának, a *Vasi Szemlének* a munkatársai között. További adatok is bizonyítják, hogy Váth János szerzőként és a róla szóló híradásokban egyaránt jelen van a rangos dunántúli folyóirat hasábjain. E tényről hiteles kimutatást nyújt a folyóirat repertóriumára.¹²

Vegyük sorra előbb a róla szóló tételeket! Ezek azért fontosak, mert kitűnik, hogy Váth János aktív résztvevője volt a korszak országos és regionális irodalmi közéletének:

1. Bárdosi Németh János: Váth János új könyvei. 1935. 2. évf. 4. sz. 285–286. p.
2. Dömötör Sándor: Váth János. (Születésének 50. évfordulójára.) 1937. 4. évf. 3. sz. 127–131. p.
3. Dömötör Sándor: Váth János: Magyar költők dalaiban a Balaton. 2. kiadás (Ism.) 1937. 4. évf. 5–6. sz. 387. p.
4. Dömötör Sándor: Váth János: Halásztűznél. 1907–1937. Balatonfüred. 1937. (Ism.) 1938. 5. évf. 4. sz. 266. p.
5. Dömötör Sándor: Váth János: Solt anyja. Füred. 1939. (Ism.) 1939. 6. évf. 5–6. sz. 356. p.
6. Marék Antal: Dunántúli lírikusok. Váth János – Lakos Eta – Joós Sándor – Walt hier Eliz. 1939. 6. évf. 4. sz. 249–253. p.
7. B(árdosi) N(émeth) J(ános): Váth János legújabb munkái. 1940. 7. évf. 7–8. sz. 444. p.

11 http://real-j.mtak.hu/2801/1/IrodalomTortenet_1933.pdf (Megtekintve: 2023. október 20.)

12 Dr. Dalmi Kálmánné – Takács Miklós (összeállította): A Vasi Szemle repertóriumára 1933–1976. K. n., Szombathely, 1978.

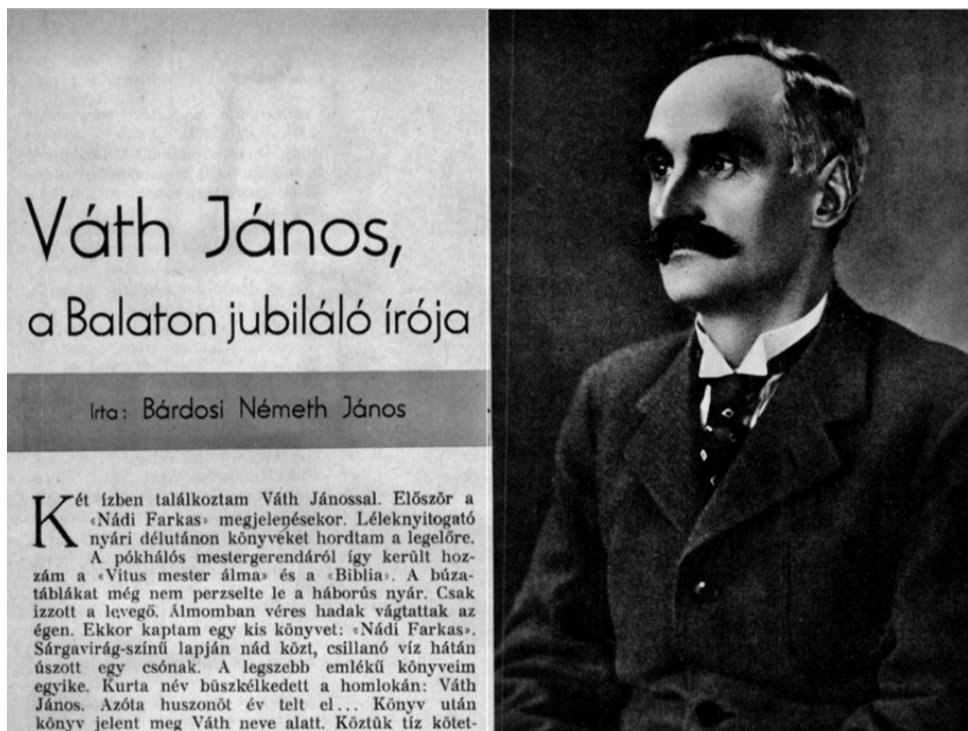
8. Dömötör Sándor: Váth János: Az egyház csókja. Bp. 1940. (Ism.) 1941. 8. évf. 4. sz. 245–246. p.
9. Szó (Székely László): Váth János: A kövek között. Pécs. 1942. (Ism.) 1943. 10. évf. 3–4. sz. 155–156. p.

Közbevetőleg érdemesnek tartjuk a – föltehetően többek által nem ismert – szerzőként föltüntetett személyekre vonatkozó legfontosabb adatok ismertetését. Mintegy igazolva, hogy nem mindegy, ki ír és kiről. Időrendben haladva az alábbiakról van szó:

BÁRDOSI Németh János [eredeti neve: Németh János]: Szombathely, 1902. márc. 8. – Pécs, 1981. márc. 3. költő, író, szerkesztő. Szombathelyen, a Széll Kálmán u. 35. sz. alatt született, szülővárosában emléktábla őrzi emlékét és utcát neveztek el róla. A szombathelyi Faludy Ferenc Társaság szervezője, elnöke (1932). A pécsi Janus Pannonius Társaság tagja, ill. a pécsi Batsányi János Irodalmi Társaság elnöke (1946). Szombathelyen az *Írott Kő* című folyóirat egyik szerkesztője (1936–1939), majd Pécsen a *Sorsunk* társszerkesztője (Csorba Győzővel, 1943–1948) és a *Jelenkor* című irodalmi lap szerkesztésében vett részt (1957-től).

Itt jegyezzük meg, hogy az ARCANUM Digitális Tudománytár jóvoltából tudomásunk van Bárdosi Németh Jánosnak egy 1936-ból datált, *Váth János, a Balaton jubiláló írója* című közleményéről.

DÖMÖTÖR Sándor (Budapest, 1908. február 24. – Budapest, 1986. január 15.): néprajzkutató, muzeológus. Egyetemi tanulmányait nyelvészeti és filológiai szakon, Budapesten végezte, majd a betyárromantikáról szóló disszertációjával Solymossy Sándor tanítványaként Szegeden doktorált 1930-ban (Betyárromantika, Bp., 1930). 1949–1957 között a szombathelyi Savaria Múzeum igazgatója, majd a Népművelési Intézet főelőadója 1969-ig, nyugdíjazásáig. Fontos szerepe volt

5. kép. Váth János, a Balaton jubiláló írója. Írta: Bárdosi Németh János.
Fotó: Arcanum/Képes Krónika, 1936. (Forrás: Szűcs Ildikó, 2020.)

a honismereti mozgalom megindításában, szervezésében. Fő kutatási területe a folklorisztika; ballada, mese, valamint a boszorkányképzetek. Több népmese gyűjteményt adott ki. Legtöbb tanulmánya az *Ethnographiában* és a *Savaria Múzeum évkönyveiben* jelent meg.

MARÉK Antal [eredeti neve: Marek Antal] (Mezőtúr, 1903. július 16. – Budapest, 1983. szeptember 1.): orvos, író, kritikus. Marék Veronika meseíró, grafikus apja.

Dr. SZÉKELY László (Budapest, 1894. december 24. – Székesfehérvár, 1992. december 27.): pap és költő. Középiskoláit Budapesten, az egyetemet Innsbruckban végezte. 1938-ban került szerettett városába, Kőszegre. A két világháború között

az irodalmi élet egyik fő szervezője volt Szombathelyen. Alapítója és elnöke lett a Faludi Ferenc Irodalmi Társaságnak, munkatársa a *Vasi Szemlének* és az *Írott Kő* című irodalmi lapnak.

A *Vasi Szemle* repertóriumában megtaláljuk a folyóiratban megjelent Váth János-írások jegyzékét is. Ezek sorában az első a *Betlehemes töredék*, melyet – a feljegyzés szerint – 1937 karácsonyán gyűjtött Balatonalmádiban, s melynek töredékes szövegét fentebb betűhíven újra közreadtuk. Itt megemlítjük, hogy a *Betlehemes töredéket* a Pável Ágoston által létrehozott *Tulipántos láda* című rovatban közölték, mely, mint a címe is elárulja, néprajzi, népszokási, valamint

népköltészeti hagyományok ismertetésére szolgált.

További írások is megjelentek Váth Jánostól a *Vasi Szemle*ben:

Váth János: Mihályi Ernő: *Szent István élete és műve*. Budapest. 1938. (Ism.¹³) 1939. 6. évf. 4. sz. 271. p.

v–j:¹⁴ Tompa Mihálynak tulajdonított balatoni versek. Talabér János verseit Tompa Mihály alkotásaként jelentették meg. 1939. 6. évf. 5–6. sz. 348. p.

v–j: Képek Balatonkenese múltjából. (Ism.) 1939. 6. évf. 5–6. sz. 360. p.

Váth János: Füred a szépirodalomban. 1943. 10. évf. 3–4. sz. 122–134. p.

Itt érdemes kitérnünk a Váth János által ismertett *Szent István élete és műve* című kétkötetes mű – vélhetően sokak által nem ismert – írójára:

MIHÁLYI Ernő (Mihályi, 1887. nov. 16. – Pannonhalma, 1969. okt. 19.): hittanár, művészettörténész, szerkesztő, bencés szerzetes. 1910-ben szentelték pappá, gimnáziumi tanár Sopronban (1910–1919), főiskolai tanár Pannonhalmán (1919–1940), közben Rómában járt tanulmányúton (1928–1929). A *Pannonhalmi Szemle* szerkesztője (1930–1944). A Szent István Akadémia tagja volt. Tanulmányozta Sopron reneszánsz házeit és Dorfmeister művészetét. – Fő művei: *A középkor műemlékei Sopronban* (Sopron, 1912); *Sopron házai* (Budapest, 1915); *Dorfmeister* (Budapest, 1916); *A magyar falu egyházművészete* (Pannonhalma, 1934); *Szent István élete és műve I–II.* (Budapest, 1038).

Mint látható, a *Vasi Szemle* szerkesztősége és szerzői figyelemmel kísérték Váth János munkásságát, sőt Dömötör Sándor Váth János születésének 50. évfordulója kapcsán

értékelte is irodalmi tevékenységét. Az erről szóló tanulmányt legszívesebben teljes terjedelmében idemácsolnám. Már az indítása is tanulságos: „A mai nyelvhasználatban a vidéki szónak van valami lekicsinylő színezete. Ennek oka talán abban kereshető, hogy a világháború előtt a főváros a magyarság számottevő értékeit magához színpantotta, a fővárosban pedig olyan légkör uralkodott, olyan gondolkozásmód tenyésztett, hogy szép, okos, emelkedett, szellemes és jó csak az lehet, amin megérzik a magyar metropolis sajátos »aszfalt« illata. A világháború mindent felforgató eseményei természetesen ezt a köztudatból az irodalmi életbe is átszivárgó felfogást alaposan megcáfolták. Rájöttek arra, hogy a jó vidék, a »hinterland« nagyon fontos tényező az irodalmi életben is. A vidéki irodalmi élet azonban elismerések, támogatás nélkül is érezte a tagjaiban ropogó őserőt és megmutatta, hogy önállóan is tud eredményesen dolgozni, hogy minden tagadás ellenére is él, küzd, harcol és alkot. (...) Ennek a vidéki irodalmi életnek jellegzetes alakja, reprezentatív vezetője Váth János. (...) Ki volt ez az ember, aki a vidék realitásokról fogékony légkörében akart és tudott erős, erőteljes szellemi kapcsolatot, elvontságok iránt érzékeny légkört teremteni?»¹⁵

Váth írásainak ismerőjeként ír stílusáról is: „Elbeszélései, regényei nem képsorozatok, nem az események időbeli rendjének megőrzítései: minden szavát a lényeg sűrítő ereje olvasztja olyan szerves, megoszthatatlan egésszé, mint maga a valóság (...) Váth János stílusa a balatonmenti magyar nyelv különös formáiban gyökerezik. A tájszavakat a helyzetek hangulati aláfestésére dobja be a sűrűn pergő mondatok közé. A tömondatok egyszerűségével siettetni az egyszerű események kifejlődését; ismeri a szavak népi

13 ismertetés

14 Váth János

15 Dömötör Sándor: Váth János. – Születésének 50. évfordulója. = *Vasi Szemle*, 1937. 4. évf. 3. sz. 127. p.

logikáját; rövidséggel fejleszti, fokozza az események helyzeti energiáját.¹⁶

Említi és elemzi Váth megjelent írásait: *A nádi farkas, Lápvilágban, Halászfű*, valamint az általa ismert kéziratban lévőket: *Az Írottkő aljában, Fehér csoda, Déli harangszó*, ezekben utal a vasi vonatkozásokra, valamint a továbbiakat: *Most Más Isten van, Az árral szemben, Szív a kövek között*.

Váth Jánosnak igen sok munkája jelent meg Szombathelyen, vasi újságok, folyóiratok hasábjain, és ő maga is nagyon sok vasi író munkáját méltatta (lásd bővebben a *Katolikus Szépirodalomban* és a *Hírnökben*). „Váth a vas megyei irodalmi életnek ma is számottevő munkása (...) A kőszegi *Világpostában* jelent meg »Galileai Halászosok« c. biblikus kisregénye, melyről Supka Géza a *Literaturában (Magyar Provence Mistralja* címen) oly találóan írja: »Váth Jánosnál a galileai csodás halászat valahol itt játszódik le (...) A betsaidai Simon halász s a többi együgyű halászember (...) Váth János transzponáló érzése szerint épúgy élhetnek volna a Badacsony alján, a szegénységük, hitük ereje ugyanaz lett volna itt is s a tömegek épúgy rászorulnának a két hal s öt kenyér csodájára, mint a Tiberiás partjain.« Váth János 1919 óta Balatonalmádin él. Ma felyelőlőigazgató, s az iskola békés falai között írja gyönyörű történeteit, szövegeit a dunántúli irodalom fejlesztésére irányuló terveket és gyönyörködik a Balaton ezüstös tükrében. Adja Isten, hogy még sokáig szolgálja a dunántúli irodalom ügyét, hogy még sokáig lehessen példaképe azoknak, akik a dunántúli irodalom ügyét a szívükön hordják.¹⁷

Talán nem véletlen, hogy a néprajzkutató Dömötör Sándor (aki ekkortájt a Savaria

Múzeum igazgatója volt) értekezett Váth János irodalmi munkásságáról. Aminthogy az sem véletlen, hogy mintegy száz évvel később Váth János írásait, Szilágyi Miklós jeles néprajzkutató révén, a néprajztudomány újra fölfedezte: „Nem vállalom – (...) – Váth János »rehabilitálását«: az elfeledettséggel jogosulatlanságának bizonygatását. Az idézetek és az egyes művek hangulatát is éreztetni törekvő novella-vázlatok azonban – most látom csak – az életmű összefüggésrendjéből kiszakítva alkalmasint félreérthetőek: sokkalta jelentősebb realistát sejtethetnek, mint amilyenek én magam látom az író. Mégiscsak vállalom, tehát néhány összefoglaló igényű »ítélkező« mondat megfogalmazását (...) A novellák egy része vérbeli realistára vall; talán így is mondhatom: remeklésekre is képes volt. A drámái jelenetezésben, a jellemeket és helyzeteket festő párbeszédekben emelkedik ábrázoló képessége a legmagasabb szintre.¹⁸

A fentiekben túl azonban további adatokkal bővíthetjük ismereteinket Váth János és a *Vasi Szemle* kapcsolatát illetően, mégpedig Pável Ágoston és Váth János dokumentum értékű levélváltásaival. A *Vasi Szemle* olvasóinak nem kell bemutatni Pável Ágostont.¹⁹ Sokoldalú tevékenységének em-

18 Szilágyi Miklós: Halászbérlők, halászbokrok, orvhalászosok – Váth János valóságábrázolásáról. – Szilágyi Miklós: Személyes emlékezet, élettörténet, szépirodalom. Néprajzi tanulmányok. Kalligram, Budapest. 2018. 67–68. p.; Az írás első közzlése: Halászbérlők, halászbokrok, orvhalászosok – Váth János valóságábrázolásáról. *Somogy* 1984/4, 84–91. p.

19 Megtettem ezt szülővárosom (Balatonalmádi) lakói, irodalomkedvelő lakosai számára az *Új Almádi Újság* 2023. február, május, június, augusztus számának hasábjain, amikor Váth János és a *Vasi Szemle* kapcsolatáról írtam. Lásd: Gráfi Imre: *Váth János és a Vasi Szemle 1–4. rész*. Pável Ágostonról kiemelten a 4. részben.

16 Uo. 128–129. p.

17 Uo. 130–131. p.

6. kép. A Vas Vármegyei Közgyűlés által adományozható Pável Ágoston- emlékérem elő- és hátoldala.
(Kiss Sándor alkotása. Fotó: Gráfik Imre)

lékét 1986 óta a Vas Vármegyei Közgyűlés emlékérem adományozásával őrzi.²⁰

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Pável Ágoston lánya, Simonné Pável Judit (S. Pável Judit) gondosan őrzi édesapja hagyatékát. Kérésemre megtekinthettem néhány levelet, levelezőlapot, melyek azt igazolják, hogy Váth János és Pável Ágoston személyes (levelező) kapcsolatban álltak egymással. Az alábbiakban ezeket ismertetem, S. Pável Judit magyarázó, értelmező kiegészítéseivel.²¹

A nem sok, de annál nagyobb értékű dokumentumok az alábbiak:

20 A határozat alapján: „PÁVEL ÁGOSTON EMLÉKÉREM» adományozható azon személynek vagy közösségnek, aki a megyében élő nemzetiségek és a nemzetiségi kultúra értékeinek megőrzése, fejlesztése, a megyei helytörténeti, honismereti oktató-, nevelőmunkában kiemelkedő tevékenységet végzett.”

21 Ez alkalommal, illetve ez úton is köszönetemet fejezem ki Pável Ágoston lányának, Simonné Pável Juditnak, a hagyaték gondos megőrzőjének, hogy lehetővé tette számomra a dokumentumok megismerését, s megosztotta velem gondolatait.

1. (Dátum nélkül) Váth János levelezőlapja Pável Ágostonnak. Kézírás fotója. 27 délután a templom előtt várja Pávelékat. Sok megbeszéltnivalójuk van. Arra biztatja, írjon Lovag Sándornak egy publikáció végett, s a nála lévő Bán Aladár-, Krúdy Gyula-ismertetéseket hozza magával.
2. (Dátum nélkül) Váth János levelezőlapja Pável Ágostonnak. Kézírás. Két darab fotó. Azt kérték tőle, szakítsa meg a kapcsolatot az aradi *Vasárnap* című lappal, de nem akarja megtenni „nekik” ezt a szolgálatot. Kéri, húsz pengőt küldjön Pável egy munkájáért.
3. (Dátum nélkül) Pável Ágoston levele Váth Jánoshoz. Egy gépelt hivatalos levél „Nagyméltóságú Uramnak” címezve, kézírásos kiegészítéssel – ez személyesen Váthnak szól.

A hivatalos levél a vasi kulturális élet fejleményeiről értesíti a címzettet. Ezt küldi el Pável Váthnak tájékoztatásul, hogy „ne csodálkozzon” – „összeesküdtek néhányan, tollforgató emberek, hogy

7. kép. Pável Ágoston mellszobra Szombathelyen a Múzeum parkban.
(Ács József alkotása. Fotó: Gráfik Imre)

tető alá hozzák a Vasvármegyei Múzeumok Barátainak Egyesületét és a Vasi Szemlét, elindítják a *Publicationes Sabarienses* című kiadványsorozatot.” Kéri Váthot, fogadja el az egyesületi levelezőtagságot.

4. (Dátum nélkül) Pável Ágoston levelezőlapja Váth Jánosnak. Kézírás.

Váth kéziratát már régen elküldte. A lírai antológia ügye lassan mozog, egyre nehezebbé válik a háborús viszonyok mellett. „De ami késik, nem múlik. Csak az Isten éltesse bennünket!”

5. (1937. augusztus 31.) Pável Ágoston levelezőlapja Váth Jánoshoz. Kézírás.

„Kedves Jankóm” megszólítással írja, hogy a versek dolgában majd beszél „Marékkal”, s az ismertetést készséggel

közi. Csak még nem tudja, ki fogja írni. Váth esetleg kérje meg Dömötört.

A levelekben, sorrendben említett személyekről az alábbi legfontosabb tényeket indokolt földézni olvasóink számára:

Lovag Sándor (az irodalomtörténet által nem jegyzett) költő, szerkesztő (legismertebb műve: *Százhuáros hegedű*, melynek összeállítója és részben szerzője).

Bán Aladár [Eredeti neve Bánvárt Károly Mór] (Várpalota, 1871. november 3. – Budapest, szeptember 26.) költő, műfordító, irodalomtörténész, folklorista.

Krúdy Gyula [Szécsénykovácsi Krúdy Gyula] (Nyíregyháza, Osztrák–Magyar Monarchia, 1878. október 21. – Budapest, Óbuda, Magyar Királyság, 1933. május 12.) hírlapíró, író, a modern magyar prózaírás mestere.

„Marék” (a 2. közleményünkben azonosított Marék Antal kritikus), aki a dunántúli lírikusokról 1939-ben tanulmányt is írt.

E szerény kis közleménnyel egyaránt tisztelgek Váth János előtt, akinek emlékére Balatonalmádi Város Önkormányzata díjat alapított,²² továbbá Pável Ágoston előtt, aki voltaképp egykori elődöm volt a szombathelyi Savaria Múzeumban.

22 Az indoklás szerint: „A Képviselőtestület a balatonalmádi néptanító, író és közéleti személyiség emlékére »Váth János-díjat« alapít. A díj annak a természetes személynek adományozható, aki huzamosabb ideig a kultúra, a művészetek, a tudomány, a helytörténeti kutatások, hagyományápolás, az egészségügyi ellátás terén átlag feletti teljesítményt nyújtott és ezzel kivívta a közösség megbecsülését.”

KESZEI SZABOLCS

Hat nemzedékADALÉKOK A BEZERÉDJ CSALÁD VÁMOSCSALÁDI
IFJABB ÁGÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

I. RÉSZ

VÁMOSCSALÁD

Bevezetés

A Bezerédj (néhol Bezerédy) Magyarország egyik legrégebbi családja, melynek tagjai a még régebbi Lőrinte nemzetségből származnak. Egyike a legkorábban nemesi címet kapott családoknak.

A középkor és az újkor nagy részében folyamatosan gyarapodó család az idők folyamán több ágra szakadt. A két fő ág a 17. században vált el egymástól: a vámoscsaládi és a szerdahelyi ág. A 18. század közepén a vámoscsaládi ág tovább osztódott, úgynevezett idősebb és a fiatalabb ágra.

A történeti munkák többit foglalkoznak a szerdahelyi és az idősebb vámoscsaládi ággal. Nem csoda, hiszen nevezetes személyek voltak ezeknek az ágaknak a tagjai: például Bezerédj István, a híres reformkori politikus a szerdahelyi ágból, vagy felesége, Bezerédj Amália, a kisdedovács elkötelezettje, a *Flóri könyve* írója az idősebbik vámoscsaládi ágból.

Ezzel szemben a vámoscsaládi ifjabb ágból nem találkozhattunk ilyen kiemelkedő személyiségekkel – az egyetlen kivétel talán Bezerédj Miklós címzetes püspök.

A családdal foglalkozó írások csak ritkán és elnagyoltan emlegetik az ifjabb ágot, illetve képviselőit. A leszármazási táblák is hézagosak, hiányosak. A család ezen ágával talán legtöbbet foglalkozó dr. Juhász István,

1. kép. Bezerédj-címer a szentivánfai római katolikus templomban
(Keszei Balázs felvétele)

illetve dr. Keszei Pál egyszerűen kifejejtette a családfáról Zsigmondot, az ág második generációjának a tagját, akitől a további

nemzedékek tagjai származnak.¹ Nem csoda, hiszen Juhász Kempelentől² vette át a leszármazási táblákat, Keszei pedig Juhásztól. Illetve mindketten az idősebb ág úgynevezett „Kámi irattárából” szerzett információkra támaszkodtak, így érthető, hogy a másik ágról kevesebb információjuk volt. (Juhász István anyai ágon az idősebb ághoz tartozott.³) Dóber Viktor pedig úgy oldotta meg a hiányzó láncszemet (noha ismerte Bezerédj Istvánnak, az ifjabb ág alapítójának családi feljegyzéseit), hogy István első feleségétől származtatta – helyesen – a gyermekeit, míg fiától, Zsigmondtól való unokáit István második feleségétől született gyermekeinek írta le.⁴ Pedig ő hivatkozott Nagy Iván könyvére,⁵ amelyben a család leszármazási tábláján Zsigmond is szerepelt mint István fia, és tőle ered a család következő nemzedéke.

Noha, mint említettem, ennek az ágnak nem voltak országosan kiemelkedő tagjai, de a helyi települési történetben (Vámoscsalád, Szentivánfa) fontos szerepet játszottak, és néhány hozzájuk köthető emlék a mai napig is rájuk emlékeztet. Például Keresztmajori kereszt, Bezerédj-kripta, Bezerédj-harang Vámoscsaládon, Bezerédj-címer, „Bezerédj-kastély” Uraiújfaluban.

Kutatásaim során olyan személyek is felbukkantak a történelem homályából, akikről korábban nem volt ismeretünk,

vagy nem tudtuk, hogy a családnak ehhez az ágához tartoznak (pl. Bezerédy Zoltán, Bezerédy Lajos).

Munkámban a korábbi feldolgozások, a familysearch.org internetes adatbázis és a Vas Vármegyei Levéltár iratai mellett nagyban támaszkodtam az úgynevezett Walleshausen-iratokra,⁶ melyet a Bezerédj családdal leányági rokonságban álló Walleshausen Miklós bocsátott rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

Az ág alapítója: III. István

A vámoscsaládi ág megalapítójának, III. Zsigmondnak az unokája volt III. István. Fiútestvérei: Ádám, Ferenc és Sándor.

István volt a legfiatalabb a fiúk között. Anyakönyvi bejegyzés csak a haláláról maradt fenn, miszerint 1770. szeptember 2-án hunyt el Vámoscsaládon ötvenéves korában. Ebből következtethetünk arra, hogy 1720 körül születhetett.⁷ (Érdekes, hogy Sándor bátyja születési bejegyzése fennmaradt: 1711. 04. 03.⁸) A nagypapa, III. Zsigmond naplót írt itáliai utazásáról.⁹ A napló végén családi vonatkozású adatokat sorol fel. Fia, György folytatta ezt a saját gyermekei adataival. Eszerint 13 gyermeke közül István volt a legkisebb. 1718. július 18-án született. Az adatokat feldolgozó Dóber Viktor 1708. április 18-ai dátumot állapított meg a ne-

1 Dr. Juhász István: Szemelvények a Bezerédj-család történetéből. Bp., 1940 (továbbiakban Juhász, 1940.) IV. tábla; Dr. Keszei Pál: Vámoscsalád és környéke, é. n. (továbbiakban Keszei P.) 114. p.

2 Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Bp. 1911–1932.

3 Juhász, 1940. 4. p.

4 Dóber Viktor: A Bezerédj család története – főleg zalai vonatkozásaiban. MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA PÉCSI ÉS VESZPRÉMI AKADÉMIAI BIZOTTSÁGÁNAK ÉRTESÍTŐJE. PÉCS, 1977. (továbbiakban: Dóber, 1977.). 203. p.

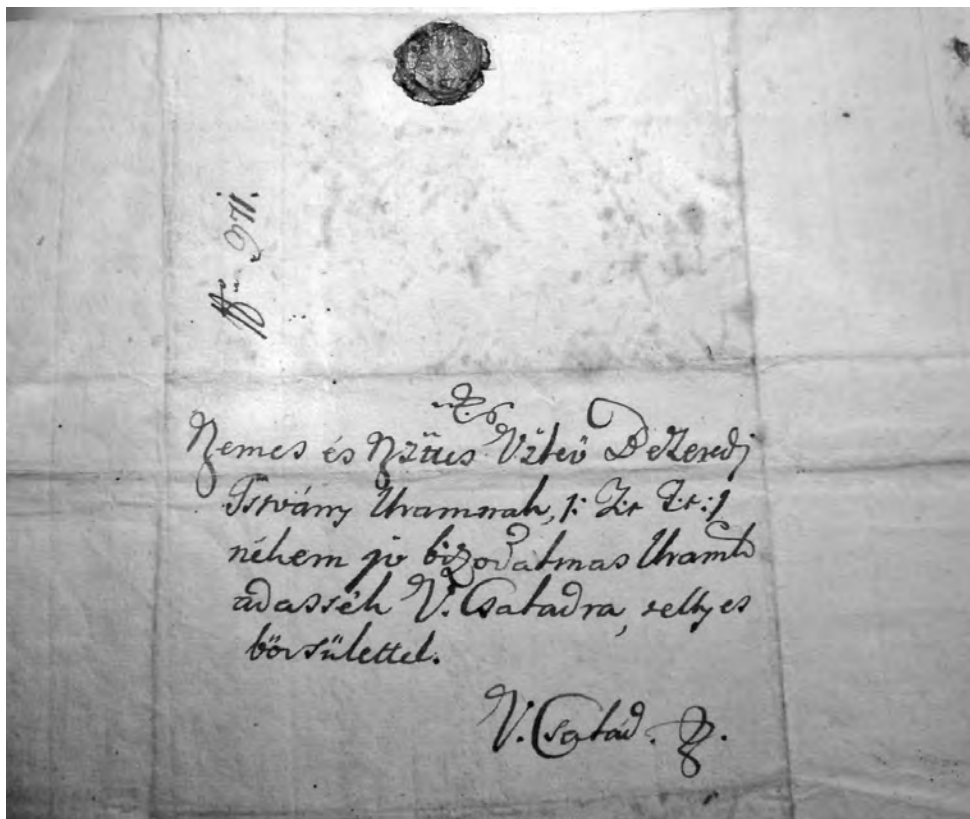
5 Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. Pest, 1857–1868.

6 Walleshausen Gyula (Bezerédj Antal ükunokájának, Buday Antóniának férje) könyvtáros, történész, címzetes egyetemi tanár. A második világháború után rokoni kapcsolatait kihasználva összegyűjtötte a még megmaradt iratokat Szentivánfán.

7 Répcelaki Szent István Király Plébánia (továbbiakban: RSZIKP) Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád halotti anyakönyv.

8 RSZIKP Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád keresztelési anyakönyv.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) P 57-II.-VI. Bezerédy Zsigmond naplója.

2. kép. Bezerédj Istvánnak írt levél címzése (Walleshausen-iratok)

hezen olvasható kézírásból.¹⁰ Az 1718-as születési évet a halálozási anyakönyv kb. 50 éves bejegyzése, valamint az apa gyermekeit születési időrendben, vagy ahogy Ő írta „Isten Ő Szent Felsége áldott meg magzatokkal a következő rend szerint (...)”, való felsorolása is bizonyítja. Istvánt többször is a legfiatalabbnak említették, például az 1639. évi örökösödési osztozkodás során.¹¹ Az adósság elosztásakor Sándor „húgom asszony”-nak, István „néném asszony”-nak nevezte a nekik kölcsönt adó Erzsébet test-

vérüket, aki 1715-ben született.¹² Csak így értelmezhető az „ifjabb ág” kifejezés.

István – mint a Bezerédjek közül sokan – nagyon erős, sőt erőszakos jellem lehetett. Erre utal az a levél is, amit Niczky Lázár szomszéd földesúr írt neki sorozatos birtokeháborításai miatt 1762-ben: „ha őkelme olyan derék katona, vitéz ember, menjen (...) a porosz ellen és ott mutogassa bátorságát nemzetünk dicsőségére”.¹³

¹⁰ Dóber, 1977. 199. p.

¹¹ Keszei P., 116. p.

¹² Walleshausen-iratok (továbbiakban: Walleshausen.); Az adósság elosztása, 1769; MNL OL P 57-II-VI. 43. p. Bezerédj Zsigmond naplója.

¹³ Walleshausen. Magát a levelet nem találtam, csak Walleshausen Gyula rövid ismertetőjét.

A négy fiútestvér közül Ferenc, aki felsőőri prépost, illetve a vasvári kanonok volt,¹⁴ nem játszott szerepet abban a bátor tranzakcióban, ami a Bezerédjek vámoscsaládi ágát tovább erősítette.

A másik három testvér: Ádám, Sándor és István 1760-ban megvásárolták a Draskovics család vámoscsaládi jószágát.¹⁵ Azért neveztem az adásvételt bátornak, mert a vételár 25 ezer Ft volt, de ebből az összegből a saját tőke csak 100 forint, a többi kölcsönből származott.¹⁶ (Mellékesen jegyzem meg, hogy nagyjából ebben az időben adta el Draskovics János a hegyfalusi kastélyt jelentős birtokokkal kb. 200 ezer forintért.¹⁷ Úgy látszik, rájárt a Draskovicsokra a rúd.)

Az 1760. szeptember 14-én keltezett adásvételi szerződés arról szól, hogy: „(...) Trakostyányi Groff Draskovics János Fölcsés Asszonyunk Komornékja, és Forgácsianum gyalog Regementjének actualis Feő Stráza Mestere (...) hogy mivel méltóságos Trakostyányi Groff Draskovics Ádám” -tól jelentős adósságot örökölt, amit nem tudott kifizetni, ezért vámoscsaládi jussát eladja.¹⁸

A vásárlók a „(...) megnevezett Vámos Családi helységben lakozó N(em)zes Vi(té)zlő Bezerédi Ádám, Sándor és István (...)” Mit tartalmazott ez a bizonyos „juss”? A Családon lévő major, öt egészhelyes jobbágy, zsellér- és pusztahelyek, a családi hártárban lévő malom, Mocsár nevű erdő, Nic-

ken található jobbágytelek (*sessio*), a hozzá tartozó szántókkal, rétekkel, mezőkkel, erdőkkel, legeltetéssel, faizással, kocsmái és mérszárszéki joggal, földesúri joghatósággal (*Dominalis iurisdictio*).¹⁹

A szerződés megfogalmazza azt is, hogy ha a nevezett vevők családjá fiúágon kihal, akkor a Szerdahelyi-ág, név szerint Mihály és Jób, illetve fiúutódaik az örökösök. Ha az az ág is kihalna fiúágon, akkor a vámoscsaládi leányág, ha az is kihalna, akkor a szerdahelyi leányág örököl.

Tehát a Bezerédj testvérek közösen vásárolták meg a családi Draskovics-vagyont. Ádám azonban rövidesen meghalt, és az örökségén 1762. június 1-én kelt szerződésben osztozott meg Sándor és István.²⁰

A testvérek 1769. május 12-én pontosan megegyeztek a szerzett vagyonról és a hitteleikről is. (István talán érezhette élete végét, ezért akarták pontosan elosztani a szerzeményt.) Az allokáció kimondott célja, hogy a későbbi nézeteltéréseket elkerüljék: „egy máshoz való Isten s Emberek előtt kedves, és köletemes atyafiui szeretetet maradéink között is támodható gyűlölséges vissza vonyást, és pór patvarkodást ellátvosztatni kívánván tellyességgel magunban ellevegeztük, hogy azt Istenessen a rajta való onussal [teherrel – K. Sz.] együtt föl osztanánk, mely Istenes szándékunk hogy annyival is mihább jó effectusra mehessen.”²¹

Az osztozkodást Keszei Pál részletesen bemutatja könyvében.²² Annyit tennék hozzá, hogy az én olvasatomban a major belső

14 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára (továbbiakban: MNL VVL). A Bezerédj család iratai Bezerédj Sándor és István árvája, Zsigmond – gondnoka Hetey András – osztoznak a vámoscsaládi birtokon Bezerédj Ferenc halála után. Vámoscsalád, 1776.

15 MNL VVL XIII. 47. Draskovics Jánostól vásárolt vámoscsaládi birtok felosztása, 1769.

16 Wallshausen. Az adósság elosztása, 1769.

17 Bajczik Zsolt: A hegyfalui kastély és park története. = Vasi Szemle, 2009. 1. sz. 26–27. p.

18 MNL VVL XIII. 47. Draskovics János eladja vámoscsaládi birtokát, 1760. (Hiteles másolat: 1855.)

19 Uo.

20 MNL VVL XIII. 47. Bezerédj István és Sándor osztoznak szüleik – Bezerédj György és Beleznay Krisztina – és Bezerédj Ádám után az 1739. évi osztály alkalmával rájuk maradt birtokon, 1762.

21 MNL VVL XIII. 47. Bezerédj György és Beleznay Krisztina utódai – Bezerédj Sándor és István – között a Draskovics Jánostól vásárolt vámoscsaládi birtok felosztása, 1769.

22 Keszei P., 121–122. p.

tartozékait nem osztották fel, hanem: „ (...) a két osztó atyafiak által együtt conser-váltassék (...)”²³, vagyis régi formájában megőriztessék.

Ugyanezen a napon megszületett a meg-egyezés a közös adósságról is: „Alább is írtak Bezerédi Sándor és István adgyuk tudtára kinek illik (...) azon jószágért adott 25 000 forintot is mely többnyire költsön kért pénzül áll, egyedül 100 forint és az interes [kamat – K. Sz.] lévén közös ... a fizetetlen 24 900 forint adósságát két felé így intéztük el olly értelemen, hogy ennekutánna kinek mely adósság esik , mind capitalissát [tőkerészt – K. Sz.] mind interessét az fizesse (...)”²⁴

Az követően felsorolják, hogy ki, kinek és mennyivel az adósa.

Bezerédj Sándor adóssága:	
Novák Péter (BS apósa)	5000 Ft
Bezerédj Erzsébet (BS húga)	6000 Ft
Csiba Mihály	400 Ft
Barcza Mihály	750 Ft
Bezerédj Sándor készpénze	300 Ft
összesen:	12450 Ft

Bezerédj István adóssága:	
Néhai Erdős Krisztina	
(BI 1. felesége)	1900 Ft
Bezerédj Erzsébet (BI nővére)	3000 Ft
Zarka Borbála	2000 Ft
Barcza Mihály	250 Ft
Könyves Borbála (BI 2. felesége)	300 Ft
Barcza Istvánné	1000 Ft
Csébi Gergely	4000 Ft
összesen:	12450 Ft

23 MNL VVL XIII. 47. Bezerédj György és Beleznay Krisztina utódai – Bezerédj Sándor és István – között a Draskovits Jánostól vásárolt vámoscsaládi birtok felosztása, 1769.

24 Walleshausen. Az adósság elosztása, 1769.

Hiába próbálták azonban az osztozkodással a későbbi ellentéteknek elejét venni, a következő nemzedék – az unokatestvérek – állandó vitáit, néha tettelegességig fajuló ellenségeskedését hozta.

Apja után István is folytatta a már említett nagyatyai naplót. Ő is a családjá adatait rögzítette benne.²⁵

István kétszer nősült. Első felesége Erdős Krisztina (kb. 1732 – 1762. július 12.). A házasságuk 1752. január 30-án volt Győrben.²⁶ Hat közös gyermekük keresztelési adatait tartalmazzák a vámoscsaládi anyakönyvek.²⁷ Az alább felsorolt, külön nem hivatkozott adatok a napló feljegyzéseiből valók:

Ádám Antal, született 1753. január 15-én. Nyolcadnapra meghalt.

1754. január 6-án született Teréz. Ő 1774. szeptember 27-én kötött házasságot a nagybajomi Kovács Istvánnal. Egy évszám nélküli – november 14-én írt – levél maradt fenn, amit Nagyabajomból írt Zsigmond öccsének.²⁸

László 1755. március 20-án látta meg a napvilágot, de harmadnapra meghalt. Zsigmond István 1756. augusztus 26-án született. Ötödnapra ő is meghalt.

Következő gyermekéről így írt István: „1758. május 2-án születetett ismét fiam ugyan Sigmond és Farkas névre köröszültetett. Május 2-án²⁹ az családi kápolnában. Isten eő Szt neve dicséretére nevelnyi kívánom.” Zsigmond Farkas fiúként egyedül vitte tovább az ifjabb ágat.

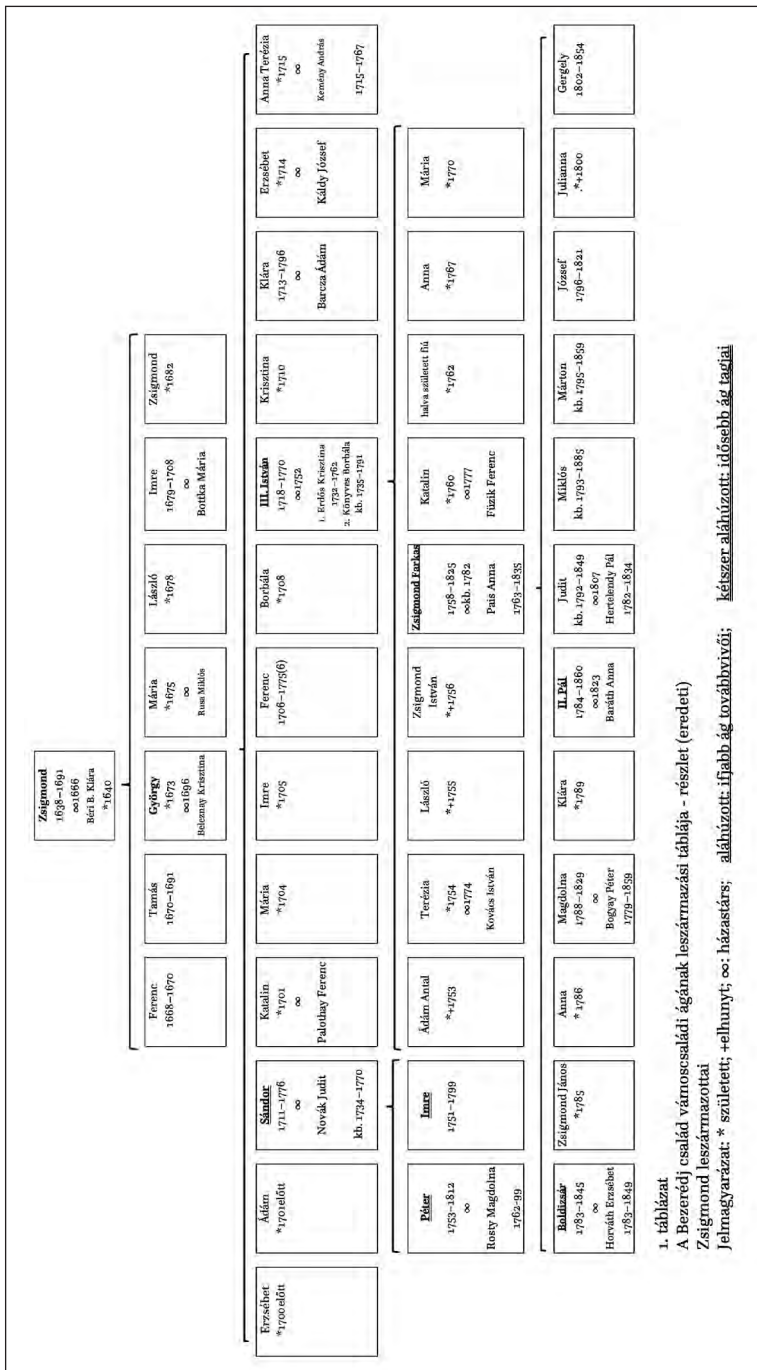
25 MNL OL P 57-II.-VI. Bezerédj Zsigmond naplója, 45–46. p.

26 Uo. 45. p.; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939V-MZV9-N?i=88&cat=110016> (Megtekintve: 2023. július 28.)

27 RSZIKP Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád keresztelési anyakönyv.

28 Walleshausen. Bezerédj Terézia levele, é. n.

29 Az anyakönyvi bejegyzés szerint május 3-án keresztelték. RSZIKP Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád keresztelési anyakönyv.

1. táblázat
A Bezzerédy család vámoscsaládi ágának leszármazási táblája - részlet (eredeti)
Zsigmond leszármazottai
Jelmagyarázat: * születeti; +elhunyt; oo: házastárs; oo: aláhúzott; ifjabb ág továbbírói; kék: aláhúzott; idősebb ág tagjai

Katalin 1760-ban született.³⁰ Ő is megélte a felnőtt kort, 1777. szeptember 21-én férjhez ment a gógánfai Füzik Ferenchez.³¹ Zsigmond inteti őket valamilyen pénzek miatt 1794-ben.³²

Az 1762. év nagy szomorúságot hozott István életébe. A naplóban így írt: „1762. augusztus 1-én születetett halva ez utolsó fiam. Ugyan ezzel az ides Anyja is megholt 12-én eiusdem mensis [ugyanebban a hónapban – K. Sz.]. Hét és nyolcz óra tájban az eő Teremtőjének Bönös Lölkét vissza adta. az kinek halála nékem sok keserő Szomorúságokat hozott és Szerzet. Itt éltem véle Tíz esztendeig és hat hol napokig szép csendességben és Szeretetben.

Requiescat in sancta paeine aeternum. [Nyugodjék szent békében örökké. – K. Sz.] Amen.”³³

Neje halála után István újra megnősült. Második felesége Könyves (vagy ahogyan ő írta alá: Könyéves) Borbála. Egy 1765-ben kelt (nehezen olvasható) leveléből kiderül, hogy még nem házasok, de valami már van közöttük.³⁴ A geni.com internetes portál szerint Borbála korábban már volt férjnél. Első házastársa dabronyi Cseh Imre, kitől Terézia nevű lánya született 1751-ben.³⁵

Bezerédj Istvánnak és Könyves Borbálának két gyermeke született: Anna 1767-ben és Mária 1770-ben.³⁶ 1777-ben már nem

éltek.³⁷ Az édesanya 1791. szeptember 4-én hunyt el Rigácson 56 esztendőskorában.³⁸

A tékozló fiú: IV. Zsigmond

Zsigmond az ifjabb ág második generációjának egyetlen olyan fiú tagja, aki megérte a felnőtt kort. Az egész família legellentmondásosabb, legfurcsább, és – a jelentős mennyiségű vele kapcsolatos irat³⁹ ellenére – a leghomályosabb történetű tagja.

1758. május 3-án keresztelték meg Vámoscsaládon Sigismundus Wolphangus (Zsigmond Farkas) névre. Keresztszülei Szelestey István és Mesterházi Nagy Anna házaspár, uraiújfalu birtokosok voltak.⁴⁰ Édesanyját, Erdős Krisztinát négyéves korában elveszítette. Alig múlt 12 éves, amikor teljes árvaságra jutott. Ezek a szerencsétlen körülmények is közrejátszhattak abban, hogy élete eléggé félresiklott.

Hogy Zsigmonddal a gondok mikor kezdődtek, arra rávilágít az a levéltervezet 1777-ből, ami az özvegy és a két árva leány, Teréz és Katalin nevében íródott Vas vármegye vezetőségéhez. Ebben megfogalmazták, hogy Bezerédj István halála után megvolt a remény arra, hogy a „reánk maradó javakból rendes békességes csendes és köllemetes életet” élhetnek. De ez az érzés csak addig tartott, amíg Zsigmond iskolai tanulmányait folytatta. Annak „hazaérkezésével vásott és zabolázatlan magaviselésével” sok gondot okozott a gazdaság működésében és a mindennapi érintkezések során. Mindezek az el-

30 A keresztelési anyakönyv szerint 1760. január 21-én keresztelték; apja bejegyzése szerint 1761. január 15-én született.

31 RSZIKP Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád házassági anyakönyv.

32 Walleshausen. Bezerédj Zsigmond inteti Bezerédj Katalint és férjét, Füzik Ferencet.

33 MNL OL P 57-II-VI. Bezerédj Zsigmond naplója, 46. p.

34 Walleshausen. Könyves Borbála levele, 1765.

35 <https://www.geni.com/people/Ter%C3%Agzia-Cseh-de-Dabrony/6000000038642896200> (Megtekintve: 2023. július 28.)

36 RSZIKP Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád keresztelési anyakönyv.

37 Walleshausen. Könyves Borbála levele a vármegyének Bezerédj Zsigmond elleni védelemről, é. n.

38 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939V-MHCF?i=39&cc=4133831> (Megtekintve: 2023. július 28.)

39 Ezek a források túlnyomó többségben a „Walleshausen-iratok” között találhatóak.

40 RSZIKP Vámoscsaládi irattár. Vámoscsalád keresztelési anyakönyv.

lentétek oda vezettek, hogy azt kéri a „Tekintetes Nemes Vármegyétől”, küldjön ki 2-3 urat, akik „köztünk... a törvény értelmében szabad egyenes osztályt megtegyék”, vagyis az örökséget osszák fel.⁴¹

Hogy ennek a tervezetnek a tisztázott változata a vármegyéhez és az alispánhoz eljutott, bizonyítja az a levél, amit Zsigmond írt mostohájának 1777. július 10-én. Ebben Zsigmond szabadkozik, ha – ahogy ő írja – „Asszony Anyámat” megsértette volna, azután rosszallását fejezte ki, mert nevelője „(...) ily rendetlen és igazságtalan beszédekben tölti az időt (...)” Sérlemzei, hogy „(...) ily illetlen s pogány módra éngemet leírna a Úr Vicispán és a tekintetes Sedria előtt”. Megkéri arra is, hogy a „(...) böcsületemben ne gázolódjék asszony Anyám (...)”⁴²

Ebből az egy esetből természetesen nem lehet biztos következtetést levonni, hogy Bezerédj Zsigmond viselkedésével komoly gondok vannak, de még számos irat bizonyítja, hogy kiálthatatlan, erőszakos, goromba ember volt, aki valószínűleg kisebbségi komplexussal is küzdött, és aki meg volt győződve arról, hogy mindenki csak kihasználja és ellene tesz.

Pedig először jól alakultak a dolgok. 1776-ban megtörtént az osztály [osztokodás – K. Sz.] Bezerédj Ferenc felsőőrsi prépost nem kevés vámoscsaládi vagyonáról. Két egyenlő részen osztokodott Bezerédj Sándor és a kiskorú Bezerédj Zsigmond nevében Hettyei András mint meghatalmazott.⁴³

Pár év múlva azonban elkezdődött a szembenállás az unokatestvérek (Sándor fiai: Imre és Péter, illetve Zsigmond) között.

A Jókai, vagy Mikszáth regénybe illő torzsalkodás három évtizeden át tartott. A figyelmeztetéseknek (intetések, admoníciók), perrel való fenyegetőzéseknek, tanúkihallgatási jegyzőkönyveknek se szeri, se száma. A legkülönbözőbb ügyek miatt folyt az egymással szembeni ellenségeskedés. Az első ilyen irat egy figyelmeztetés, amelyben Zsigmond inteti unokatestvéreit a „galsai jószág” ügyében, amiről még az apák osztottak meg, de Zsigmond úgy érezte, hogy őt kár érte, mivel apja halála után kiskorú árvaként nem volt tudomása erről az osztokodásról.⁴⁴

Az unokatestvérek közötti ellentétek sokszor a jobbágyokon csapódtak le.⁴⁵ Egy 1781. július 16-án kelt tanúkihallgatási jegyzőkönyv egy olyan esetet tár fel, hogy amikor egy bizonyos Németh István, a falu esküdtje valamilyen legeltetési ügyben felkereste, Zsigmond úr, hirtelen felindulásában a hajdújával „megcsapatta” az illetőt, aki különben Bezerédj Imre és Péter jobbágya volt. A kihallgatott tanúk szerint, amikor a hajdú nem ütött elég nagyokat, akkor „(...) az ott álló falu bírójának kezéből kikapván Bezerédj Zsigmond úr a pálcát a hajdút egyszer inban vágta, ebatta mondván jobban üsd (...)” A „lehúztatás” eredményeképp Németh István „compjai úgy össze voltak verve (...) hogy merő kék, zöld fekete és sárga volt, és valami három vagy négy napig csak szédölgött és nem dolgozhatott.”⁴⁶

A kuzinok ellentétei 1783-ban tettelegességig fajultak. A verekedést kiváltó ok az volt, hogy Zsigmond a kuriális háza előtti telkét árkolással akarta elválasztani Péterékétől. A visszaemlékezések azonban csak addig egyformák, hogy Zsigmond embereinek

41 Wallehausen. Könyves Borbála levele a vármegyének Bezerédj Zsigmond elleni védelemről, é. n.

42 Wallehausen. Bezerédj Zsigmond levele Könyves Borbálának, 1777.

43 MNL VVL XIII. 47. Bezerédj Sándor és István árvája, Zsigmond – gondnoka Hettyei András – osztokoznak a vámoscsaládi birtokon Bezerédj Ferenc halála után. Vámoscsalád, 1776.

44 Wallehausen. Bezerédj Zsigmond inteti B. Imre és B. Péter urakat Kisfaludy Ádám által, 1780.

45 Keszei P., 124. p.

46 Wallehausen. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Németh István ügyében, 1781.

ásását felfedezvén, Péter úr hangosan tiltakozott. Keszei Pál könyvében Wittnyédy Péter visszaemlékezését idézi, miszerint a templomból kijövő Péter felfedezve a munkálkodást, azt „(...) nem akarta engedni. Melyre Bezerédj Zsigmond úr a cselédjétől elkapván a kapát-e vagy ásót, a keze fejét csapta meg (...)”⁴⁷ úgy, hogy az vérezni kezdett. De Péter is ütötte Zsigmondot a pálcájával, majd beszaladt a puskájáért és akkor találkozott a visszaemlékezővel. Wittnyédy szerint az árok Péter részére esett.⁴⁸

Más iratok szerint az árklást látva Péter hangosan tiltakozott és a munkásokat kitzsigálta az árokból.⁴⁹ Erre a lármaára jött ki Zsigmond békésen, akit Péter úgy fültövön ütött a pálcájával, hogy az elesett és még fekvő emberre is ráhúzott néhányat és maradandó nyomot hagyott. Sőt Zsigmond szerint: Péter úr „ (...) nagy káromkodási után puskát hozott, és ha az Admonitus úr el nem ment volna előle, agyon lövnyi szándékozott”.⁵⁰

Az eltérő visszaemlékezések oka az lehetett, hogy míg Wittnyédy Péter írása az idősebb ág levéltárában található, addig a Zsigmondot támogató vallomások az ifjabbik ág iratai között. Tehát ki-ki a neki megfelelőbb és a saját részére hajló vallomásokat őrizte meg. A fennmaradt iratokból arra lehet következtetni, hogy a hatóság Péternek adott igazat.⁵¹

Itt álljunk meg egy kicsit! Ez az ügy azt mutatja, hogy nemcsak Zsigmond, hanem Péter is elég el nem ítéhető módon cselekedett. Az erőszakosság, úgy látszik, az egész famíliát jellemezte.

Gondoljunk csak Bezerédj Imrére, a kuroc harcok tragikus hőisére, a verekedő unokatestvérek nagyapjának testvérére. Persze a harcias fellépés háborús időkben előnyt jelent. Ezért javasolta Niczky Lázár is Bezerédj Istvánnak, hogy menjen a poroszok ellen.

A verekedők nagybátyjáról, Bezerédj Ferenc felsőörsi prépostról és vasvári kanonokról is fennmaradt több történet az erőszakos természetéről. Az egyik szerint Felsőörsön a Tallián „ (...) család nem fizette meg a prépostnak járó egyházi bortizedeket. Ennek volt következménye az a botrány, ami 1752-ben történt. Az új prépost – Bezerédj Ferenc – kiűzte a felsőörsi templomból az oda látogató Vizeki Tallián Ignác generálist és családját.”⁵² A prépost – aki az 1730-as években Vámoscsalád plébánosa – „rövidesen összetűzött a helybeliekkel. Saját jobbágyaival is évtizedeken át perben volt a bortizedek miatt. Néhány évvel később Galgóczy Mihály felsőörsi református predikátorral tűzött össze, akit 1760-ban azzal vádolt meg a veszprémi püspök előtt, hogy hatalmaskodást követett (...). Ugyanebben az évben a község lakói botrányos körülmények közepette a préposti kúriát támadták meg.”⁵³ Pár évvel később Ferenc prépost Mórocza Sámuel inzulálta és tetteg is bántalmazta. A „Prépost Ur új rezidenciális házához mintegy 300 lépésnyire az Ország Útban többbizben megtszigálván s avval meg nem elégedvén, mentéjét nyakábul lehasogatta volna és egy görbe fejü somfa bot kampós végével ütötte volna meg.”⁵⁴

Izgága és nyugtalan ember lévén, Ferenc kanonok állandóan és mindenkivel perlekedett. Felettesével, a veszprémi püspökkel

47 Keszei P., 123–124. p.

48 Uo.

49 Walleshausen. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1804.

50 Walleshausen. Bezerédj Zsigmond figyelmezteti Bezerédj Pétert a fundus ügyben, 1783.

51 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1796. április 28.

52 https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Felsoors/pages/katolikus_restauraciotol.htm (Megtekintve: 2023. július 28.)

53 Uo.

54 Uo.

is nézeteltérései támadtak. A püspök olyan jelentést kapott Felsőörsről, hogy a „ (...) templom kívül-belül elhanyagolt állapotban van. Oltárait nem tartatja tisztán, gyertyatartói szedett-vedettek, a padozat burkolata töredezett (...). A templom környéke pedig nevetségre és csúfolódásra ad okot és alkalmat.”⁵⁵

Bezerédj Sándor (Ferenc testvére) erőszakos fellépéséről annak sógornője, Könyves Borbála tudósít: „Sándor úr fiával Imre úrral együtt circiter 1774. vagy 1775ikben ide Bezerédj Zsigmond úrnak Vcsaládi Curialis házához jövéen, bizonyos Bezerédj familiát illető leveleket akarván keresni. Mivel pedig a láda kulcsára, melyben az itten lévő levelek tartattak, reá nem akadtunk, erőszakkal akarván azt föltörni.”⁵⁶ A kulcsot később megtalálták, és néhány levelet elvittek engedély nélkül.⁵⁷ Felmerül a kérdés: milyen iratokról lehetett szó? Talán köztük volt a már korábban emlegetett napló is, amit Bezerédj Zsigmond kezdett el írni. Hiszen az utolsó bejegyzések Istvántól származnak, akkor hogyan kerülhetett az idősebb ág levéltárába? Talán ez volt az az alkalom...

Tehát nem csoda, hogy a következő generációban is benne volt az erőszakos, köztözködő jellem.

A fentebb emlegetett Imre (az idősebb unokatestvér) szintén brutalitásba torkolló ügybe keveredett. Egy öt évvel később készült tanúkihallgatási jegyzőkönyvből arról értesülhetünk, hogy mi történt 1789-ben Rábasömjén községben. A kihallgatott tanúk szerint egy Sebessi Imre nevű egyén szerének kereke hozzáért Bezerédj Imre lovának lábához, és ezen ő úgy megharagudott, hogy vad káromkodások közepette („s. v.”⁵⁸

baszta teremtette”) a kezében lévő palcájával úgy megsúrta Sebessit a kalapján keresztül, hogy azon nyomban kifolyt a szeme. Az értelmetlenül barbár cselekedetet talán Imre erős részvágásával próbálták magyarázni, hiszen hallották, hogy sokszor volt „boros” állapotban. Mindezekon felül a sértett feleségének a tanúvallomásából még az is kiderül, hogy: „Emellett kotsijában lévő pisztolát is kirántván, elsőbben a tanú férjére, azután magára a tanúra, utóbb pedig a lovára fogta a citált úr, lángot is vetvén, de mindazonáltal az három fölhúzásra is, de el nem sült.”⁵⁹ Azt nem tudjuk, hogy az esetnek volt-e valamilyen következménye.

Bezerédj Zsigmond sem nézte, hogy kivel áll szemben, amikor elragadták az indulatai. 1808-ban özvegy Szecsődy Lázárné tett panaszt ellene, mert többek közt fizikailag bántalmazta. Az ügy előzménye az volt, hogy az özvegy Zsigmond gyermekeinek biztosított szállást Szombathelyen. A szóbeli egyezség szerint Szent Mihálynapig kellett volna kifizetni az albrét árát. Mikor a bérbeadó ennek megfizetését kérte, illetve a megállapodás írásba foglalását javasolta, Zsigmond úrnál elszakadt a cérna. A fennmaradt dokumentum szerint Zsigmond az asszonyt „ (...) vakmerő indulatbul merészlette (...) házánál hatalmasul megtámadni, (...) s végre érzékeny nyakon csapással illetni.”⁶⁰

Bezerédj Antal, Zsigmond unokája is csak egy ilyen, agresszív történetet említ nagyapjáról emlékiratában: „Zsigmond öregatyámhoz; ki már akkor mint nehézkes öreg- az idő mivoltához képest napjait rendszeren a nyilt folosón vörös mellény, sötétkék magyar nadrágban egy karszékben ülésel tölté hosszú magyarófa palczájára támasz-

55 Uo.

56 Walleshausen. Könyves Borbála levele a Bezerédj iratok eltűnése okán, 1788.

57 Uo.

58 S. v. (salva venia): engedelemmel legyen mondva.

59 Walleshausen. Tanúk vallomása Bezerédj Imre rábasömjéni ügyében, 1794.

60 Walleshausen. Özvegy Szecsődy Lázárné inteti Bezerédj Zsigmondot, 1808.

kodva; Sebetics Örmester és Ráut bérlő pedig átellenben a falhoz támaszkodva órák hosszatt igaz vagy költött híreikkel, mesés előadásaikkal igyekeztek annak idejét kellemessé tenni. 1823. egy izben haragra lobbantván az öreget, az felugorva pálczájával nyaka közé vert Sebeticsnek; ki futással menekült a nélkül, hogy a további mulatságos időtöltések folamát ez eset beszüntette volna.”⁶¹

Zsigmond intetéseinek és pereskedéseinek nem csak az unokatestvérei voltak a célpontjai. Közlebbi és távolabbi egyéb rokonokkal, környékbeli birtokosokkal, és egyéb személyekkel is perekbe keveredett. Az ügyek teljesen különböztek. Volt, akivel földesúri jogok miatt pereskedett, másokkal a rét lekasálása, vagy egymás állatainak behajtása miatt alakult ki ellentét. Mindenestre a perek egyre szaporodtak.⁶²

Közben Zsigmond úr megnősült. Feleségül vette becsvölgyi Pais⁶³ Annát (1763–1835), Pais Boldizsár nagybajomi birtokos leányát. A házasság tervéről az apósjelölt 1781. december 10-én írott leveléből értesülünk.⁶⁴ A levélben Pais Boldizsár megköszönte Zsigmondnak a lánya „(...) csekély szemléhez kinyilatkoztatott szándékát (...)”, és biztosította őt arról, hogy neki ellenvetése nincs. Viszont megjegyzi, „(...) hogy leányom eltökélt szándékkal abban magát meghatározta, hogy még ezen reánk jövő farsangon férjhez menni nem akar.”⁶⁵

A házasság mégis megkötött valamikor 1782 elején, hiszen 1783 januárjában már meg is született az ifjú pár elsőszülött gyer-

meke, a nagypapa nevét (is) viselő Gáspár Menyhért Boldizsár.

Bezerédj Zsigmondnak és Pais Annának körülbelül 12 gyermeke született. A bizonytalanság fő oka, hogy a vámoscsaládi plébánia anyakönyveinek bejegyzései erősen hiányosak erről az időszakról (is). A 1783 és 1789 között született 6 gyermek (3 fiú és 3 leány) keresztelési adatait nyomon lehet követni az anyakönyvben, de az azt követő időszakból csak kettőnek (1796 József és 1802 Gergely) az adatai találhatóak meg a kereszteltek között. A gyermekekről részletesebben a következő fejezetben lesz szó.

Néhány mondatban ismerkedjünk meg az apóssal, Pais Boldizsárral! Azért is, mert a vejének címzett levelei sok értékes információt tartalmaznak.⁶⁶

A Becsvölgyi Pais család eredetileg Zala vármegyéből származott. A família egyik kiemelkedő tagja Boldizsár, kinek neve az 1770. évi ügyvédjegyzékben bukkant fel először. Négy évvel később már főszámvevő volt.⁶⁷ Táblabíró, majd 1785-ben alispán lett, 1786-ban József császár egyedüli alispánként megerősítette és megkapta a királyi tanácsosi címet. Állásában 1790-ig maradt. Neje, a Pusztakovácsiban és Kötcsén „jószaos nemes” Antal Teréz által tekintélyes birtokos volt. Két leánya maradt: Teréz, Ányos Ignáczné és Anna, Bezerédj Zsigmondné.⁶⁸

61 Bezerédj Antal: Emlék Győr 1891. (továbbiakban Bezerédj, 1891.) 447–448. p.

62 Walleshausen. Az iratokban több dokumentum szól ezekről az ügyekről.

63 A család nevét Paiss és Paizs alakban is használták.

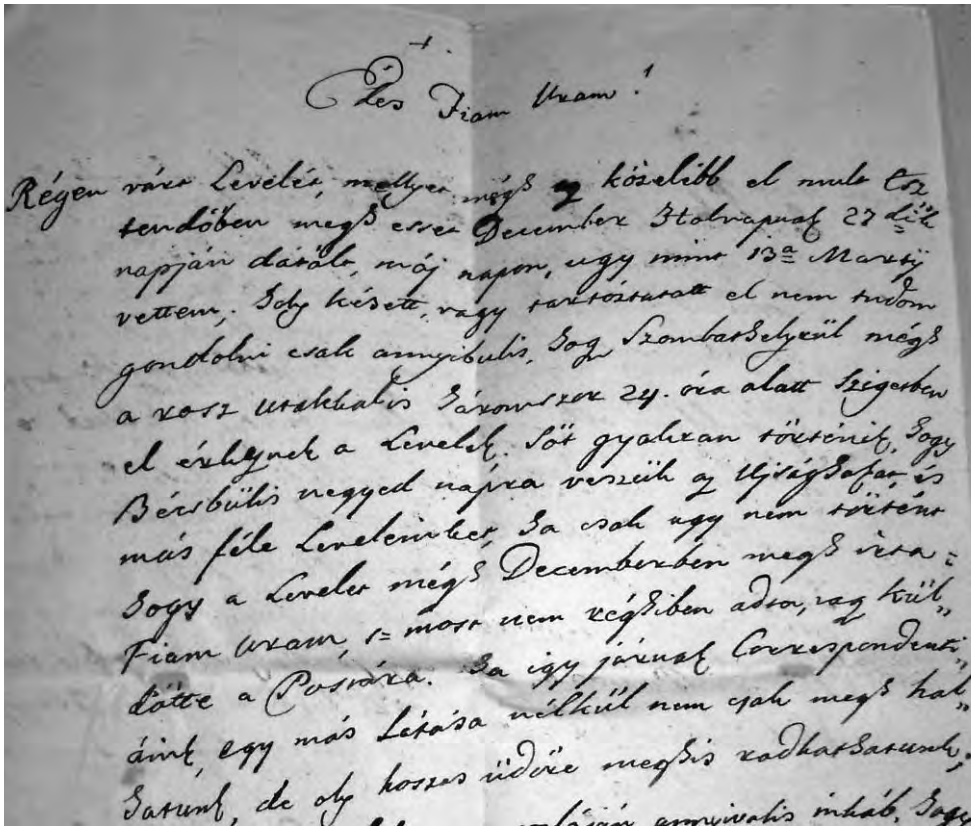
64 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak a lánykérésről, 1781.

65 Uo.

66 Walleshausen-iratokban 12 db levél, a VVL lévő iratok között 1 db levél maradt fenn. A levelek 1781 és 1800 között íródtak.

67 Szijártó M. István: Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében. https://www.academia.edu/539302/HivatalviselőC5%91_elit_a_18._sz%C3%A1zadi_Somogy_v%C3%A1rmege (Megtekintve: 2023. július 28.)

68 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/somogy-varmegye-153D7/somogy-varmegye-nemes-csaladai-irta-baryai-bela-orosz-leveltari-fogalmazo-somogy-varmegye-volt-foleveltarosa-16650/csaladok-166Bo/pa-iss-becsvolgyi-16787/A1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

3. kép. Pais Boldizsár 1790. márciusi levelének részlete (Walleshausen-iratok)

A fentebb említett levelekből a sok magánügy mellett, néha a korabeli közállapotokról is ismeretet szerezhethetünk. Igaz, hogy kicsit nehéz értelmezni, hiszen a neki címzett levelek nincsenek meg. Csak a válaszból lehet néha következtetni a Zsigmond által írtakra. 1788. augusztus 14-ei levelében például azzal utasítja el veje pénzkérési szándékát, hogy neki sincs, de ha lenne is, szüksége volna rá a török veszély miatt: „Mi hozzánk a török nem éppen messze vagy, ha idébe közelít, vagy éppen ide ér, meg se várhatjuk valahová tovább kölni. Csak a jó Isten tudja minémű

kimenetele lesz a mostani háborúnak.”⁶⁹ A török veszély II. József (1780–1790) sikertelen törökellenes háborújából adódott.

1790-ben örömmel ír a változásokról: „Remélem Fiam Uramnak is már tudtára vagy, hogy azon lábra vissza tetettünk, mellyen üdvözült Mária Terézia kegyes Föltségünknek üdejében állottunk. Új Uralkodó Fejedelmünk is vagy, aki mind koronázását, mind Ellenségheivel a Békességhez megh tenni kívánja. Ezek meglévén lehet reményleni, hogy a jobbágyokat is köteles-

69 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1788. augusztus 14.

ségheknek véghben vitelére kényszeríthetyük, és úgy gondolnám nem ártana, ha Fiam Uram jobbágyainak Robottyait magha hasznára megh tartaná.”⁷⁰

Természetesen a levelek tartalmának nagyobb részét a családi ügyek tették ki. Talán segít Zsigmond jellemének megismerésében néhány részlet. 1789-ben Pais Boldizsár megfeddi, mert nejét előrehaladott terhes állapotban el engedte utazni hozzájuk Nagybjombba. „A leányom ugyan ide szerencsésen leérkezett, de az üdőtől fogva többnyire fájdalmak között töltötte napjait. (...) nem tudom Fiam Uram is mit gondolt, hogy mindennapi várandós terhével oly hosszú útra (...) Házátul kibocsájtotta.”⁷¹

1790 márciusában egy későn érkezett (1789. december 27-én írt) levél miatt panaszkodik: „ha csak úgy nem történt, hogy a levelet még decemberben megírta Fiam Uram s most nemrégiben adta vagy küldötte postára. (...) Leányunknak sulyos nyaváláján (...) nagyon megilletődünk. Ha még életben vagyon (...) kérem Fiam Uramat expressus által tudósítson, én fáradságának jutalmát ötszörösen megfizetem.”⁷² Ugyanennek a levélnek a végén írja: „Vagy Fiam Uram, vagy Leányom már egyszer resolvályák [elhatározzák – K. Sz.] magokat az lejövetelre, ha mi kedvünkért nem jönnek is, leg aláb a gyermekeiket lássák megh.”⁷³ Ugyanis két unokát (Pál és Magdolna) a nagyszülők neveltek Nagybjombban.

A levelek jelentős részben Zsigmond pe-reiről szóltak. Mivel Boldizsár jogot ismerő befolyásos ember hírében állt, Zsigmond többször kért tőle tanácsot. Az após azonban nem értett egyet ezzel a pereskedő, erőszakos

életvitellel. 1792-ben így ír neki: „Fiam Uram állapotján én bizony nagyon sajnálkodom, de édes Fiam Uram talán mind amit szenved maga keménysége okozza. Kicsinyért a cselédet se köll mingyárt zaklatni, ütni, dobni, veretni, hiszen azok is emberek nem barmok.”⁷⁴ A munkásoknak kisebb hibáit el kell nézni, mert akkor nem lesz olyan, aki a munkát elvégzi. A cselédeket meg lehet tanítani az elvárt munkára, néha büntetni is lehet, de jó szóval dicsérni is. Azokról kell példát venni, akiknél megmaradnak a cselédek. Zsigmondnál miért nem maradnak? „okát nem látom egyebet, hanem a mód nélkül való keminséget, akit minden ember Fiam Uramban megismér. Tarthat Fiam Uram attul is, kitül a Főlséges Isten mentse, hogy mégh föl pörkölik”. Azt javasolta vejének, hogy változtassa meg a természetét és akkor minden jobbra fordul.⁷⁵

Pár évvel később, 1796-ban szintén a perek feleslegességéről írt. Ennek apropóját az adta, hogy Zsigmond újakezdte a már egyszer lezárt ügynevezett „fundus ügyet”, amikor összeverekedett Péter unokatestvérével. Az após szerint ez igen kényes ügy, mert a veje adott okot a verekedéshez. Hiszen az ítélet Péternek kedvezett. Csak a hiábavaló költség és fáradság lesz a vége, ezenkívül a családot ért gyalázat sem vet rá jó fényt. „Ezért tanácslom és atyai képen javaslom, se magát ne ítéltesse, se Uri Familiáját maga gyüöltetésére ne provocallja”, mert mindenki úgy fog emlékezni, hogy a bosszúállás vezette Zsigmondot. Tehát azt ajánlja, hogy vonja vissza a keresetet Péter ellen, és így „Bátyával mind Istennek, mind Embernek tetsző békességre léphet, azután élhetnek igaz atyafiui szeretettel”⁷⁶

70 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1790. március 13.

71 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1789. június 30.

72 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1790. március 13.

73 Uo.

74 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1792. augusztus 11.

75 Uo.

76 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1796. április 28.

De nemcsak ebben az esetben, hanem „a többi gyűlölséges és haszontalan” perre nézve is azt javasolta Pais Boldizsár, hogy tegyen „szép egyességet”. Hiszen a kimenet bizonytalan, a költségeket pedig meg kell fizetni. Végezetül azt írta: „Fogadja tanácsomat Fiam Uram; éljen mindenkivel békeességben, és felebaráti szeretetben, úgy várhattya Isten áldását (...)”⁷⁷

A rábeszélésnek, úgy tűnik, hogy meglett az eredménye, mert alig egy év múlva azon örvendezik Boldizsár úr, hogy Zsigmond „többféle gyűlölséges és költséges pöreinek véget vetni kívánván.”⁷⁸ De aztán mégsem valósult meg mindezekből semmi, mert az após felháborodva sorolja Zsigmondnak, hogy mit nem tett meg.⁷⁹

A vámoscsaládi Bezerédjiek a falu egyházának kegyurai is voltak, annak minden jogával és kötelességével. Ez a jog a Draskovics-birtokok megvételeivel háramlott rájuk. Természetesen az unokatestvérek a kegyúri feladatokban sem értettek egyet. Zsigmond úr szerint: „Közös lónak túrós a háta. Vámoscsaládon száz példával lehetne ezen közmondásnak igazságát megmutatni.”⁸⁰ Főleg, mikor az új templom építésének a költségeiről volt szó. Már rég állt az új, 1791-ben építeni kezdett templom, de Zsigmond még mindig nem volt hajlandó a rá eső összeget megfizetni. Egy 1796-ban keltezett iratban Bezerédj Imre és Péter felszólítják unokaöccsüket, hogy ha a templomhoz való kegyúri jogát magának fenn tartotta, akkor az építés kegyurakra eső eddigi költségének a felét – 899 forint 28 és ¾ krajcár – is fizesse meg, illetve a későbbi

kiadások rá eső részét is állja.⁸¹ Zsigmond, aki mindig anyagi problémákkal küzdött, inkább lemondott a kegyúri jogairól, amely így teljes egészében az idősebb ágra szállt.⁸²

Ekkoriban különbözött össze Zsigmond a pereit képviselő ügyvédjével, Meggyessy Péterrel is. A fiskális leveléből kiderül, hogy a megbízója nem fizette ki a korábbi megállapodásuk szerinti járandóságának egy részét, ezért felbontja az egyezségüket.⁸³ Zsigmond azután valószínűleg kifizette Meggyessyt, mert tovább vitte az ügyeit, de a neki járó díj megfizetése később is problémát okozott. „(...) mert megvallom enélkül az Ur terhes dolgainak folytatására semmi kedvem nem lehet, s inkább el leszek az Ur fiscalitása nélkül, mint sem megh szolgáltat béremért enyiszter szég(y)enkedjem az Úr előtt.”⁸⁴

A perek, intetések, veszekedések tovább folytatódtak. Sőt régi ügyeket is újra elővett Zsigmond. Ilyen volt például a már fentebb tárgyalt fundus árkolási ügy 1783-ból, amikor Péter és Zsigmond össze is verekedtek. Még 1804-ben is újabb tanúvallomások születtek a több mint húszéves ügyben.⁸⁵

Ugyanebben az évben Zsigmond úr szintet lépett. Ünnepelesen tiltakozott Péter fiának, Györgynek a nőülése ellen azért, mert szerinte „(...) Tekintetes Bezerédj György, Tekintetes Nemes Vas Vármegyének ötödik vice Notáriussát törvénytelen házassága Tekintetes Szegedi Toni Kis Asszonnyal (...) alattomos és tilalmas házasságok végett.”⁸⁶ A szóban forgó „Szegedi Toni”, vagyis

77 Uo.

78 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1797. március 5.

79 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1799. február 14.

80 Keszei P., 163. p.

81 Walleshausen. Bezerédj Imre és Péter felszólítja Bezerédj Zsigmondot a kegyúri költségekre, 1796. február 9.

82 Keszei P., 164. p.

83 Walleshausen. Meggyessy Péter levele Bezerédj Zsigmondnak, 1796. január 12.

84 Walleshausen. Meggyessy Péter levele Bezerédj Zsigmondnak, 1798. november 23.

85 Walleshausen. Tanúvallomások Bezerédj Zsigmond és Bezerédj Péter ügyében, 1804.

86 Walleshausen. Bezerédj Zsigmond tiltakozik Bezerédj György házassága ellen, 1804.

Mezőszegedi Szegedy Antónia – Kisfaludy Sándor sógornője – valójában csak harmadunokatestvére volt anyai ágon férjének. Kettejük frigyéből született a vámoscsaládi idősebb ág talán legismertebb tagja: Bezerédj Amália, a kisdédóvás buzgó terjesztője, Flóri könyvének írója.

Zsigmond szerint a tudott közeli rokonság ellenére megkötött házasság törvénybe ütközik és „(...) Törvényesen inteti mind a két fölül megnevezett Feleket, hogy ezennel egymással élni (...) ne merészeljenek hanem azonnal egymástul elválván (...) házasság nélkül ellegyenek.”⁸⁷ A felhozott vádak annyira szárnalmasak voltak, hogy Bezerédj György csak ennyit válaszolt: „Az admonitio olyan, hogy nem érdemel feleletet.”⁸⁸

Zsigmond kétes ügyeihez gyermekei segítségét is kérte. Egy fennmaradt levélen a másodszületett (a Pais nagyszüleinél nevelkedett) Pál panaszodik Boldizsár bátyjának: „Az Édes Urunk Atyánk éngemet Leveleiben motskol, hogy mint prókátor haza nem megyek, és minden bajainak okát reám akarja tolni. – Pedig ha én haza megyek is, az Igazság meg nem változik, hanem csak az marad, ami eddig volt. Olyatén odiosus [utálatos – K. Sz.] dolgokba pedig, melyek a világ előtt gyűlöletesek, én senkinek szolgálni nem akarok. Amit csak azért kívántam tudtadra adni, hogy te is oly gondolatra ne vetemegy, mintha én a dolgon segíthetnék, és nem segíték.”⁸⁹

A hullámok kezdtek összecsapni Zsigmond feje felett. Elkéseredésében egy tizennégy oldalas beadványt fogalmazott meg a „Tekintetes Nemes Vármegye” részére.⁹⁰ A valamikor 1807 után keletkezett iratban

87 Uo.

88 Uo.

89 Walleshausen. Bezerédj Pál levele Bezerédj Boldizsárhoz, 1808.

90 Walleshausen. Bezerédj Zsigmond beadványa, é. n. (Az irat utolsó oldala félbeszakadt, ezért a dátum hiányzik.)

felemlegeti szinte minden vélt és valós baját. A panaszáradata kiapadhatatlan. Ki mindenki használta ki, és okozott neki károkat. A vámoscsaládi és egyéb birtokain lévő cselédeitől és jobbágyaitól kezdve, különféle üzlettársain és ügyeinek képviselőin keresztül természetesen Bezerédj Péterig tart azok sora, akik valamiben megkárosították. A vármegyére is panaszodik, hogy számtalan beadványát nem vették figyelembe. Valószínűleg ezt az iratot sem, hiszen Zsigmond helyzete nemhogy jobbra, hanem rosszabbra fordult.

1811-ben a vármegye bírói zár alá vették a vámoscsaládi birtokot. Ennek oka valószínűleg a sok tartozás, ki nem egyenlített számla. A pontos okot nem lehet kideríteni, mert az írásos források ebből az időből (1810–1814) teljesen hiányoznak. A birtokzárról is egy több mint tíz évvel később keletkezett irat utal.⁹¹

Zsigmondról a későbbiekben csak kevés információ maradt fenn. Ettől kezdve neki címzett vagy általa írt dokumentum nem lelhető fel. Arra való utalás viszont megtalálható, hogy megzavarodott.⁹² A későbbiekben vagy felesége, vagy gyermekei jártak el a különböző ügyekben. Zsigmond és hitvese pár évig Szombathelyen, illetve Óperinten lakott, amit több ügynevezett nyugtatólevél bizonyít.⁹³ Majd elköltöztek Nagybjomra, Pais Anna örökölt birtokára.⁹⁴ Ott éltek halálukig. Zsig-

91 Walleshausen. Vármegyei állásfoglalás Bezerédj Miklós kérelmére, 1822.

92 Walleshausen. Sarlay levele Bezerédj Miklósnak, 1822.

93 Walleshausen. „Nyugtalevél Hogy Tek Fehér Zsigmond Ur 1816dik esztendőben Julius hónap 16kán 8 az az nyolc köből Rozsot és 6 1/1 az aza hat fél köből Búzáat Szombathelyi lakásomra beállított ezennel megesmervén. költ Szombathelyen 1816 7ber 16kán Pais Anna”.

94 Pais Anna édesanyja, Antal Teréz 1817-ben halt meg. https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-WL?i=146&cc=1743180_A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

mond 1825. augusztus 4-én hunyt el.⁹⁵ Hitvese tíz évvel élte túl, 1835. 07. 2-án követte férjét.⁹⁶ Mindketten a nagybajomi templom sírboltjában letek örök nyugalomra.⁹⁷

Az elveszett nemzedék

Mint már említettem, Bezerédj Zsigmondnak legalább 12 gyermeke született. Közülük négyen – Anna, Klára, Zsigmond és Julianna – korán (pár naposan vagy évesen) elhaltak.

A felnőtt kort megért nyolc gyermek közül egyik sem Vámoscsaládon élte le az életét. Ezért hívom őket „elveszett nemzedéknek”. Másrészt a „szentivánfai ág” kivételével (akikről majd a tanulmány második részében lesz szó) senki sem tért vissza az ősi családi birtokra.

Nézzük őket egyesével!

Bezerédj Boldizsár

A legidősebb gyermek Gáspár Menyhért Boldizsár néven született és 1783. január 10-én keresztelték meg Vámoscsaládon. Keresztszülei Chernel Dávid udvari tanácsos, a dunántúli kerület táblai elnöke, és felesége, báró Grassi O'Sullivan Mária (Az anyakönyvi bejegyzés Hrás Mária) voltak.⁹⁸ Boldizsár ifjúkoráról nem sok minden maradt fenn, csak egy elszámolás 1800–1802-ből Pozsonyból, ami azt taglalja, hogy Boldizsár és öccse, Pál részére hány pár csizmát készített és javítást végzett Rózsa István csiz-

madia.⁹⁹ Tehát Boldizsár Pozsonyban tanulhatott abban az időben. Az 1809-es Napóleon hadai elleni nemesi felkelésben mint alhadnagyot említik.¹⁰⁰

1811-ben megnősült.¹⁰¹ Felesége Szentgyörgyi Horváth Erzsébet, Szentgyörgyi Horváth Ferenc és Oszterhueber Anna leánya. Mivel az atyai birtokok ekkor kerültek bírói zár alá, az ifjú pár súlyos anyagi gondok között kezdte közös életét. Kezdetben Hőgyészen éltek, majd egy 1814-ben keltezett adásvételi szerződés szerint Sümegen vásároltak házat Tóth József csizmadiától 1800 forint összegért.¹⁰² A következő évben viszont ők adnak el egy jóval értékesebb házat, ami feltehetőleg a feleség hozománya lehetett, kilencezer forintért, 6 köből búzáért és egy tehénért.¹⁰³ A házaspár rossz anyagi körülményeit támasztja alá az melléklet, miszerint a vételárból 7000 forintot egyből Rosty Antal kezeihez számoltak le, korábbi adósságaik fejében.¹⁰⁴

Boldizsár, hogy anyagi helyzetén javítson, a vármegyétől, illetve magától az uralkodótól is próbált segítséget kérni. A vármegyei válasza szerint Boldizsár a következőkre hivatkozott: „minekutánna (...) szülőjének engedelmével megházasodván és eképpen familiája elszaporodván a sequestrum alá vett atyai javaitul fizetni(!) szokott árendából az ő részére is kiszabott 363 forintokból feleségével és neveletlen gyermekeivel (Sümegehen kéntelenítetttven (!) drága szállást fizetni) el nem élhetne.”¹⁰⁵

95 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L94-CM?i=158&cc=1743180> Airm (Megtekintve: 2023. július 28.)

96 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9H-F5?i=168&cc=1743180> Airm (Megtekintve: 2023. július 28.)

97 Bezerédj, 1891. 12. p.

98 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-TKLG-Y?i=145&cc=1743180> Airm (Megtekintve: 2023. július 28.)

99 Walleshausen. Rózsa István elszámolása Bezerédj Boldizsár és Pál csizmáiról, 1800–1802.

100 Balogh Gyula: Az 1809. évi insurrectio és francia megszállás Vas megyében. Szombathely, 1885. 31. p.

101 Walleshausen. Bezerédj Boldizsár levele az uralkodóhoz, piszkozat, é. n.

102 Walleshausen. Bezerédj Boldizsár házvétele Sümegen, 1814.

103 Walleshausen. Bezerédj Boldizsár házeladása, 1815.

104 Uo.

105 Walleshausen. A vármegyei reakció Bezerédj Boldizsár kérésére; töredékes, 1817.

Hasonló indokokkal fordult Boldizsár a királyhoz. A nehezen olvasható pizkozatban fennmaradt irat szerint osztályt kér, vagy legalábbis a neki járó javak odaadását, „ellenkező esetben végső ínségre gyermekeimmel feleségemmel kell jutni.”¹⁰⁶

A kérelmek eleinte nem találtak meghallgatásra, ezért 1820-ban Boldizsár a családjával a Somogy vármegyei Nagybajomba költözött, ahol az anyai örökségén gazdálkodott. A nagybajomi állapotokba Boldizsár fia, Antal emlékei engednek bepillantást: „Szülőim körülbelül 700 hold ősi birtoka 10 vármegye 34 helysége vagy pusztái határaitban feküdvén, felszerelés nélkül elszórva, állásuk rendezetlen, s így éppen nem rózsás színben vala;- mint rendesen, mikor a családokban ritka a szerző, sok az osztózó. N.-bajomi osztálykor öreg Anyám ottani 3000 hold birtoka hét felé oszolván, egész Bajomban a legértékesebb derék cserepes ház Atyám részébe esett, mit azonban öreg Anyám haláláig fentartott magának.”¹⁰⁷

Ezért Boldizsár egyre bővülő családjával először egy három földesszobás, rozszant házban, majd a családfő által épített fából, vesszőből, zsuppból készült négyszobás, úgynevezett fakastélyban lakott.¹⁰⁸ Boldizsár csendes egyhangúságban élte le életét 1845-ben bekövetkezett haláláig.¹⁰⁹ Felesége 1849-ben hunyt el.¹¹⁰ Mindketten a nagybajomi templom kriptájában nyugszanak.¹¹¹

106 Wallehausen. Bezerédj Boldizsár levele az uralkodóhoz, pizkozat, é. n.

107 Bezerédj, 1891. 18–19. p.

108 Uo.

109 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L94-97?i=180&cc=1743180> A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

110 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L94-FK?i=372&cc=1743180> A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

111 Bezerédj, 1891. 49. p.

Bezerédj Boldizsár utódai

Az elsőszülött gyermekük, Gáspár még Hőgyészen született,¹¹² de rövidesen meghalt. A családja történetét viszonylag jól ismerő Antal emlékirataiban egyszer sem tesz róla említést.

Az ágat tovább vivő és a vámoscsaládi birtokra visszatérő Antaltól a második részben lesz szó.

A legidősebb lány, Franciska Erzsébet, Sümegen született. 1815. december 10-én keresztelték.¹¹³ Kempelen szerint 1818 és 1856 között élt.¹¹⁴ Ezeket az adatokat óvatosan kell kezelni, hiszen látható, hogy a születés időpontja nem valós. Férjével, Nagy Sámuellel 1842-ben házasodtak össze.¹¹⁵ Antal memoárjában csak annyit említ róla, hogy „Somogy-Tur közbirtokosság helységében telepedtem le, hol (...) háztartásomat első években töbnyire Franciska húgom vitte.”¹¹⁶ Se házasságáról, se haláláról nem írt.

1818-ban született Maria Magdalena Elisabeta Joanna.¹¹⁷ Antal mindig Johannának említette. Ő Jankaként írta alá a leveleit. Mária húga Hániként írt róla. Férjhez nem ment. Antal két kisebb fiának keresztanyja volt. Bátyja egy ízben megjegyezte: „Johanna húgomat végleg Nagybajomba szállítottam vissza; ki Nőmnek nálunk tartózkodása alatt sok kellemetlenséget szerze.”¹¹⁸

112 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-V7JC-F?cc=1743180> A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

113 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-SY98-GT?cc=1743180> A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

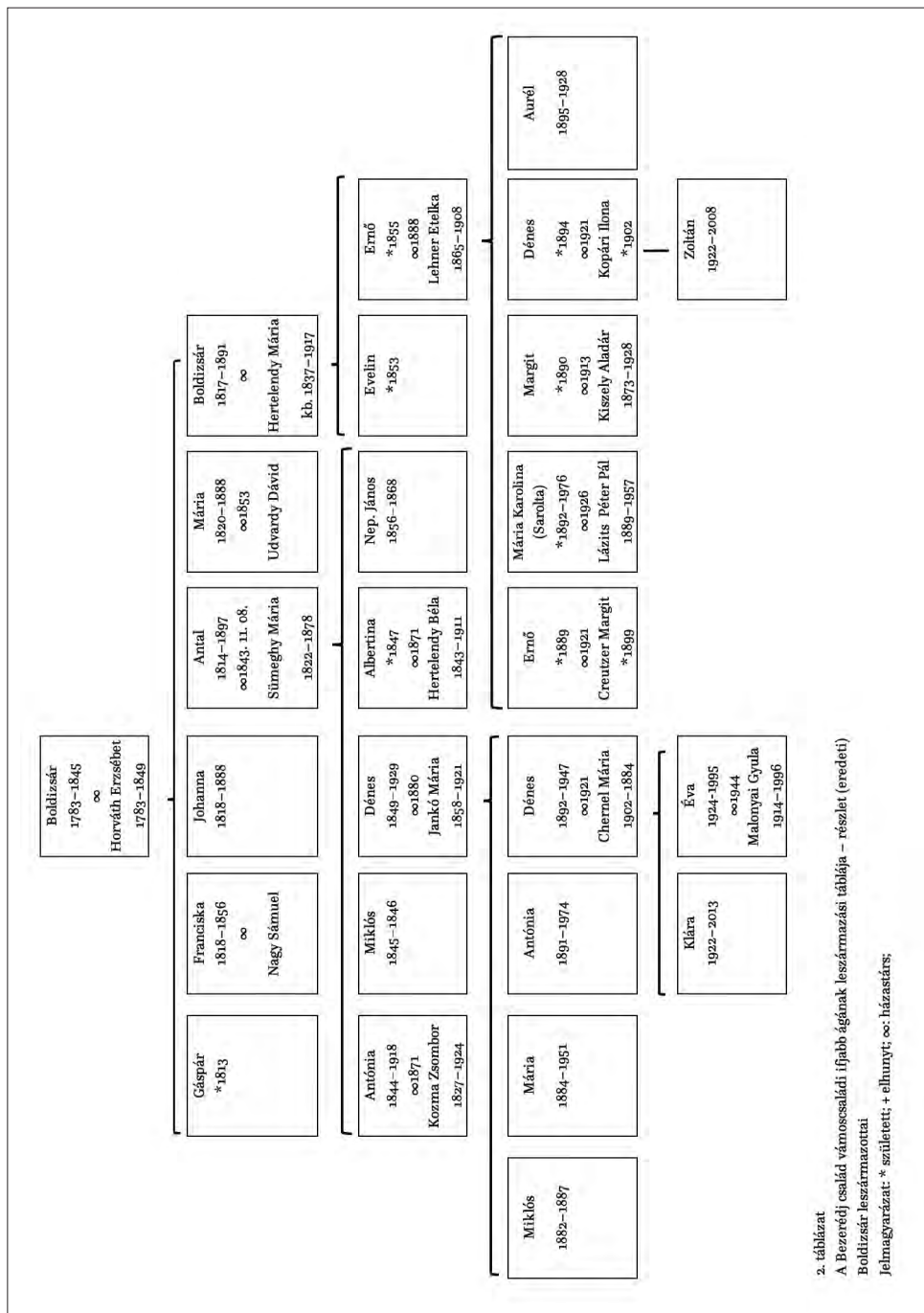
114 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/2-kotet-19FA/bezeredj-bezeredi-22BC/A1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

115 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L94-51?i=128&cc=1743180> A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

116 Bezerédj, 1891. 36. p.

117 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-SY98-RS?cc=1743180> A1rm (Megtekintve: 2023. július 28.)

118 Bezerédj, 1891. 145. p.

2. táblázat

A Bezerédy család vámoscsaládi ifjabb ágának leszármazási táblája – részlet (eredeti)

Boldizsár leszármazottai

Jelmagyarázat: * született; ∞ elhunyt; ∞ házastárs;

Halálakor így írt: „Johanna testvér húgom Nagy Bajonban Udvardy Sógorom jelentése szerint meghalt ott f. Január 11. esti 6 órakor! — O a szerencsétlen már 10 év óta ágyban fekvő volt, úgy magának mint környezetének roppant terhére. Elmondható tehát hogy a halál reá nézve jótétemény vala! — bár mint testvért érzékenyen érintett. Isten nyugosztalja őtet békében, üdv lelkének, áldás örök béke hamvaira!”¹¹⁹

A legfiatalabb leány Mária Rozália. Kem-pelen adatai itt sem állják meg a helyüket. Szerinte 1822-ben született és 1878-ban halt meg. Ezzel szemben 1820-ban született,¹²⁰ és 1888-ban hunyt el. A férje Udvardy Dávid volt.¹²¹

Utolsóának maradt ifjabb Boldizsár. Ő 1817-ben született.¹²² A Kempelen által megadott adatok itt is rosszak.

Szülei őt is próbálták tanítani, mint bátyját, de kevesebb sikerrel. Antal bátyja így írt: „A következő 1839. évet is az atyai házban töltvén, Boldizsár ötsémmel közösen vezettem nem éppen legjobb egyetértésben a gazdaságot az ő önfejűsége foltán; ki nem elég sikerrel végezvén a Kaposi gimnáziumot, szüléink Atyánk gyengélkedése miatt is őtet már előbb a gazdasághoz alkalmazták.”¹²³ 1850-ben Antal és ifj. Boldizsár meg-egyeztek: Antalé lett a családi, öccsée a 150 hold somogyi birtokrész. Egy hold családiért 2 hold bajomit számítottak.¹²⁴ Bátyjával el-lentétben nem volt sem birtoknövelő, sem jó gazda. Például 1852-ben eladta bátyjának Kozmadombjai és Őri birtokait 1250 forin-

tért.¹²⁵ A pénzt pedig felélte a családjával. 1878-ban elárvereztek nagybajomi ingatla-naiból 16504,5 forint értékben.¹²⁶ Feleségével, Hertelendy Máriával és leányával is nagyon rossz lett a kapcsolata. Ezekről a viszo-nyokról testvérei (Mária, Johanna), illetve ő maga számolnak be az Antalnak írt leve-leikben. „Meg nem állhatom, hogy szegény szerencsétlen Bódi sorsa felől is ne tudas-salak. Mióta ismét együtt lakik a semmire-való leányával és feleségével Lókon, mily gyalázatosan bánnak el vele. (...) mindenre a leánya tette rá a kezét, aki is atyját annyira gyűlöli, hogy ha meglátja azonnal szívgörcsöt kap.”¹²⁷ Johanna így írt: „ (...) a felesége is jobban üldözi mind a lánya (...) szegény a konyhában lakik az a két rossz(!) fehérkép pedig a szobában lakik.”¹²⁸

Anyagilag teljesen tönkrementek. „Most annyira van, hogy a régi jó ismerőseihez akar folyamodni egy kis segítségért, mert még egy pár lábbelit sem tud csináltatni! csak 'Lóki koldusnak' mondja magát. Kérlek légy szíves édes Tonim és valami csekély-séggel segítsd te is, hanem csak énhozzám küld, mert ha csak a sárkányok elvonnék tőle (...)”¹²⁹

Ifjabb Boldizsár is kétségbeesetten kö-nyörgött bátyjának: „(...) légy Ő(?) nagy lelkű erányomba segél rajtam (...) mert reg-gelim az árpa kenyér tej volna (...) a birto-kokat (...) mind pénzé kelet teni (...) kedves bátyám kérlek ösze tet kézel ne hagyjatok segéljete (...) mert ha (...) rajtam nem se-géltek szomorúságomban (...) kénytelen le-szek gamagath ön meggyilkolni (...)”¹³⁰

119 Uo. 275. p.

120 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L97-KQ?cc=1743180&A1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

121 Bezerédj, 279. p.

122 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-SY98-PP?cc=1743180&A1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

123 Bezerédj, 1891. 33. p.

124 Uo. 55–56.; 309. p.

125 Uo. 313. p.

126 Budapesti Közlöny, 1878. április 19. (91. sz.) 2875. p.

127 HU-MNL-VVL XIII.47. Bezerédj Mária levele Antalnak, 1887. május 6.

128 HU-MNL-VVL XIII.47. Bezerédj Johanna levele Antalnak, 1887. november 24.

129 HU-MNL-VVL XIII.47. Bezerédj Mária levele Antalnak, 1887. május 6.

130 HU-MNL-VVL XIII.47. ifj. Bezerédj Boldizsár levele Antalnak, 1887. június 2.

Antal természetesen segített, és öccsének 1891-ben bekövetkezett haláláig rendszeres járadékot küldött, sőt a temetés költségeit is ő állta.¹³¹ Felesége 1917-ben hunyt el Pécssett.¹³²

Kempelen adatai szerint ifjabb Boldizsárnak a fentebb említett leányán, Evelinen (az anyakönyvi bejegyzés szerint Evelina Mária Paulina, szül. 1853)¹³³ kívül született egy Ernő nevű fia is. Ő vármegyei tisztviselőként dolgozott. Felesége Lehner Etelka volt. Őt gyermekük született.¹³⁴ Furcsa, hogy Bezerédj Antal emlékirataiban nem emlékszik meg Boldizsár gyermekeiről. Valószínűleg semmilyen kapcsolatot nem tartottak fenn.

Bezerédj Ernő gyermekei közül ifjabb Bezerédj Ernőről annyit tudunk, hogy elsőszülöttként 1889-ben született Pécssett, vasúti hivatalnokként dolgozott és 1921-ben Budapesten feleségül vette Creutzer Margitot, akitől 1923-ban elvált.¹³⁵

Jóval érdekesebb életpályát futott be Ernő két kisebbik fia, Dénes és Aurél. Dénes István László 1894-ben,¹³⁶ Aurél István Lajos 1895-ben született Pécssett.¹³⁷ A tanulás nem nagyon ment nekik, a gimnázium negyedik

évfolyamát kénytelenek voltak megismételni, mert 4, illetve 6 tantárgyból megbuktak.¹³⁸ Annál tehetségesebbnek bizonyultak a sportban. 1912-ben leigazolta őket mint futballistákat a Pécsi Atlétikai Club (PAC).¹³⁹ Atlétikában is szép eredményekkel büszkélkedhettek.¹⁴⁰ Mindketten a katonai pályát választották, ott is jelentős sportsikereket értek el.¹⁴¹ A háború azonban szétválasztotta a testvéreket: zászlósként vonultak be a honvédséghez. Dénes a pécsi 19. gyalogezredhez, Aurél a gyulai 2. gyalogezredhez.¹⁴²

Aurélt 1915. január elsejétől előléptették hadnaggyá.¹⁴³ Júniusban a *Békés* című újság így írt: „Kitüntetés: A király elrendelte, hogy az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismerésül Bezerédj Aurél 2. honvéd gyalogezredbeli hadnagynak a legfelsőbb elismerést tudtul adassék.”¹⁴⁴ Alig egy hónappal később viszont olasz fogságba esett.¹⁴⁵ A háború után a hadseregnél főhadnagyi,¹⁴⁶ majd századosi rangban maradt.¹⁴⁷ Fontos szerepet vállalt a PAC-ban. Évekig a legjobb pécsi játékosnak számított a háború utáni időkben, s a kerületi válogatott csapatnak is erőssége volt. Úri modora, szerénysége és fair játéka általános megbecsülést szerzett a pécsi sportélet

131 Bezerédj, 1891. 295.; 299. p.

132 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9PBD-9952?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6JY1-3GHN&action=view&groupId=M9SD-N85> (Megtekintve: 2023. július 28.)

133 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-7M?i=210&cc=1743180&cat=382874> (Megtekintve: 2023. július 28.)

134 <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/143670#A1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

135 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6S6Q-HJS?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A689Z-GK9Q&action=view&groupId=M9DJ-DJ2> (Megtekintve: 2023. 07.28.)

136 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y33Q-K3G?cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

137 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y33Q-K9D?cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

138 A CISZTERCI REND PÉCSI RÓM. KATH. FŐGIMNÁZIUMÁNAK ÉRTESÍTŐJE AZ 1908–1909-İK ISK. ÉVRŐL. 1909. 77. p.

139 Nemzeti Sport, 1912. szeptember 8. (36. sz.) 10. p.; Nemzeti Sport, 1912. szeptember 29. (39. sz.) 7. p.

140 Pl. Dunántúl, 1913. június 29. (149. sz.) 5. p.; Nemzeti Sport, 1908. szeptember 12. (37. sz.) 9. p.

141 Dunántúl, 1914. július 5. (152. sz.) 6. p.

142 Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára – Személyes Ügyek, 1914. július 31. (40. sz.) 343–345. p.

143 Budapesti Közlöny, 1914. december 20. (297. sz.) 3. p.

144 Békés, 1915. június 6. (23. sz.) 3. p.

145 Debreceni honvédek a harcban. 1–2. k. (Debrecen, 1926–1928) II. rész / Doberdón 35–36. p.

146 Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára – Személyes Ügyek, 1921. október 15. (50. sz.) 673. p.

147 Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1924. augusztus 20. (23. sz.) 255. p.

e kiválóságának.¹⁴⁸ 1927-től a futballszakosztály elnöke lett.¹⁴⁹ A hadifogság alatt kapott tüdőbaja azonban egyre súlyosbodott és 1928-ban elhunyt.¹⁵⁰

Bezerédj Dénes 1914-ben a szerbiai fronton találta magát.¹⁵¹ 1915. január 1-jétől ő is hadnagy.¹⁵² 1915 nyarán a keleti fronton orosz fogságba esett,¹⁵³ s öt évig élt hadifogságban. 1920 júniusában Krasznójarszkból készülődött haza.¹⁵⁴ Nem sokkal később szabadulhatott, mert szeptemberben a kaposvári gyalogezred sportrendezvényén magasugrásban a második helyen végzett (145 cm).¹⁵⁵ 1921-ben főhadnagy,¹⁵⁶ 1924-ben már százados.¹⁵⁷ Két év múlva áthelyezték Debrecenbe.¹⁵⁸ Közben a magánéletében is nagy változás történt: 1921-ben megnősült, feleségül vette a marcali származású Kopári Ilonát, akitől aztán 1927-ben elvált.¹⁵⁹ Erdély visszatérése alkalmából a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét kapta Bezerédj Dénes őrnagy.¹⁶⁰ Két évvel később a honvédelmi miniszter okirati dicséző elismerésben részesítette: „Bezerédj Dénes alezredest a nemzetvédelmi szolgálatban (...) kifejtett kiváló és eredményes” teljesítményéért.¹⁶¹ Munkáját elismerhették, mert egy év múlva az *Uj-Somogy* című napilap

ekként számolt be: „Kormányzó Úr Öfőméltósága legújabbán a többek között a következő kitüntetések adományozta: (...) A II. A. oszt. Tiszti Szolgálati Jelet kapták: (...) Bezerédj Dénes alezredes.”¹⁶²

Ekkor már a székesfehérvári II. hadtest kémelhárító osztályának vezetőjeként tevékenykedett.¹⁶³ Nem éppen áldásos tevékenységéről évekkel később számoltak be az újságok. A *Reggel* így írt: „A napokban került rendőrkézzre Bezerédj Dénes alezredes, a székesfehérvári hadtest kémelhárító osztályának vezetője is, aki 1942-ben Győrött kínozott halálra hamis vádak alapján elfogott polgári személyeket. ... Mikor Mosonmagyaróvárra helyezték át, ott a svéd követség tisztviselőit tartóztatta le, mert az üldözöttek segítségére siettek.”¹⁶⁴ A svéd követség tisztviselői közt volt Raul Wallenberg munkatársa, Alapy Gábor, aki így emlékezett: „Gestapo elvitt zsidómentésért. Miután azonban a szovjet hadsereg közeledett, a Gestapo is igyekezett a bőrét menteni és elmentek Ausztriába. Engem azonban átadtak a második hadtest kémelhárító osztályának, amelynek a főnöke Bezerédi Dénes alezredes volt. Ott azután abszolút brutálisan végezték az úgynevezett kihallgatást, (...) Persze ennek következtében aztán olyan állapotba kerültem, hogy nem tudtam a lábamra állni. A talpamat állandóan verték, az feldagadt, eltörték a két lábujjamat is.”¹⁶⁵ Bezerédj a háború végén Ausztriába távozott, majd visszatért Magyarországra. „Mintegy két év óta bujkált az országban Bezerédj. Lakott álnéven Berettyóújfalun, majd Szegeden, néhány napig álnéven egy budapesti szállodában is megszállt és turnézó zongoraművésznek mondta magát. (...) Pécsett

148 Pécsi Napló, 1928. május 16. (119. sz.) 6. p.

149 Dunántúl, 1927. február 1. (25. sz.) 6. p.

150 Pécsi Napló, 1928. május 16. (119. sz.) 6. p.

151 Pécsi Napló, 1914. október 23. (254. sz.) 4. p.

152 Budapesti Közlöny, 1914. december 20. (297. sz.) 2. p.

153 Pécsi Napló, 1915. június 24. (142. sz.) 5. p.

154 Dunántúl, 1920. július 13. (132. sz.) 5. p.

155 Uj-Somogy, 1920. szeptember 7. (204. sz.) 3. p.

156 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GPTS-LLL?i=324&cat=692789> (Megtekintve: 2023. július 28.)

157 Uj-Somogy, 1924. augusztus 27. (195. sz.) 2. p.

158 Somogyi Ujsag, 1926. augusztus 29. (194. sz.) 3. p.

159 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GPTS-LLL?i=324&cat=692789> (Megtekintve: 2023. július 28.)

160 Uj-Somogy, 1940. november 2. (250. sz.) 9. p.

161 Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – Személyes Ügyek, 1942. október 7. (41. sz.) 908. p.

162 Uj-Somogy, 1943. szeptember 24. (216. sz.) 3. p.

163 Magyar Nemzet, 1948. június 16. (136. sz.) 3. p.

164 A Reggel, 1948. április 12. (16. sz.) 3. p.

165 Gyórfly László: Az olimpiai bajnok, Wallenberg munkatársa és recski fogoly: Alapy Gábor. = Hévíz, 1998. 1. sz. 29. p.

egy dr. Leitner [Lehner Dezső Bezerédj rokona – K. Sz.] nevű ügyvéd barátjánál már be sem jelentette magát és innen is továbbment a mecsekajjai elhagyott, romos házba, hogy biztonságban érezze magát. De éppen ott fogták el a katonapolitikai osztály nyomozói és Budapestre hozták.¹⁶⁶ Bezerédjt a népbíróóság 1948-ban tízévi fegyházra, állásvesztésre és vagyonelkobzásra ítélte.¹⁶⁷

Teljesen más életútja volt Dénes fiának, dr. Bezerédj Zoltánnak. Az ő pályafutása viszonylag ismert, csak az nem volt (köz) tudott, hogy a Bezerédj nemzetség ezen ágához tartozik. A róla szóló írások és a vele készített interjúk vagy nem foglalkoztak a származásával (azon kívül, hogy a Bezerédj családhoz tartozik), vagy a szerdahelyi ághoz sorolták. Az életét feldolgozó, Kurucz Rózsa által készített legrészletesebb írás elég homályosan fogalmaz származását illetően: „Dr. Bezerédj Zoltán, a Kölnben élő jogász, író, történész, tanár, rádiós szerkesztő, a Bezerédj-család oldalági leszármazottja – 1956-ban a forradalom és szabadságharc aktív részeseként hasonló utat követ, mint őse, Bezerédj István a 19. században.”¹⁶⁸ Az a kifejezés, hogy „Bezerédj család oldalági leszármazottja”, véleményem szerint értelmezhetetlen. Hisz ő is Bezerédj. A másik problémás kifejezés: „őse Bezerédj István”. Itt valószínűleg a neves reformpárti politikusra, a szerdahelyi ágból származó Bezerédj Istvánra (1796–1856) gondolhatott az író. Noha az köztudott, hogy a szóban forgó Bezerédj Istvánnak nem volt – a gyermekként elhunyt Flóra (1834–1844) lányán kívül – egyenes ági leszármazottja, mégis maga Bezerédj Zoltán válaszolt úgy egy kérdésre: „Ha Tolna megyéről hall, mi jut eszébe? — Elsősorban természetesen a Bezerédj név,

azaz a családom, aztán a kitűnő szekszárdi borok. Egyébként idén nyáron jártam életemben először Szekszárdon, megnéztem a dédapám szobrát és látogatást tettem a polgármesternél.”¹⁶⁹ Tudomásom szerint sem Szekszárdon, sem máshol nincs Bezerédj Boldizsárnak – sőt Zoltán másik három dédapjának – szobra. Bezerédj Zoltán vagy nem tudta, hogy melyik ághoz tartozik, vagy nem akarta ezt hangoztatni. Hiszen közvetlen rokonságában kevesebb olyan személyt találni, aki nagyobb ismertségnek, sőt elismertségnek örvendene. 1993-ban saját vagyonából Bezerédj Alapítványt hozott létre Bezerédj Imre kurucz hadvezér, Bezerédj István politikus, Bezerédj Amália író, Bezerédj Pál közgazdász életművének emlékére.¹⁷⁰ A felsorolt személyek közül István és Pál a szerdahelyi, Imre a vámoscsaládi, Amália a vámoscsaládi idősebb ág képviselője. A hivatkozott Kurucz-féle írásban egyértelműen megnevezik szüleit, „1922. május 6-án született Marcaliban. Édesanyja Kopári Ilona, édesapja Bezerédj Dénes alezredes.”¹⁷¹

Bezerédj Pál

Ő Zsigmond másodszületettje volt. 1784. január 25-én keresztelték Vámoscsaládon. Keresztszülei Niczky Zsigmond és felesége, Vajda Róza.¹⁷² Nagyatyja, Pais Boldizsár többször úgy emlékezik meg róla, hogy ők nevelték: „(...) leányomat köszöntöm, s azt izenem néki, hogy az én Pali fiam Barát nem akar lenni, ezért a szerzetes ruhát magára sem veszi.”¹⁷³ Ez olyan üzenet lehet,

166 Szabadság, 1948. február 22. (44. sz.) 6. p.

167 Magyar Nemzet, 1948. június 16. (136. sz.) 3. p.

168 Kurucz Rózsa: Magyarország-európaiság, Dr. Bezerédj Zoltán. = Új Dunatáj, 2006. 4. sz. 40. p.

169 Tolnai Népujság, 1995. október 21. (248. sz.) 10. p.

170 Kurucz Rózsa: Magyarország-európaiság, Dr. Bezerédj Zoltán. = Új Dunatáj, 2006. 4. sz. 44. p.

171 Uo. 40. p.

172 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-TKPS-K?i=150&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

173 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1786.

amit csak ők érthettek, hiszen számunkra teljesen érthetetlen egy alig több mint kétéves gyerekről ilyet írni. 1790-ben a következőkről tudatja a szülőket: „Pali a ki szülői kezeiknek csókolásával tiszteli, már olvas, s alkalmasint ír is, de igen csintalan, korhely, veszekedő, verekedő, nem javasolnám, hogy a Bátyyával együtt lenne, mert az sem maradhatna békével miatta; még h a nyáron vagy Szigethben, vagy Kaposban bé küldöm. Ott lesznek olyan társai, böcsületessen multhatja magát, de itt nincs senki is, akivel társalkodhadgyék; avagy ha kaphatok, fogadok néki Házamhoz egy Instructort.”¹⁷⁴ Nyolc évesen „Sárdon jár oskolába jól tanul, dicsérik (...) de olyan görcsi, hogy csak csontja s bőri vagyon.”¹⁷⁵ Az 1800-as évek elején bátyjával együtt Pozsonyan tanult. 1808-ban már mint prókátor írt levelet Boldizsárnak Pestről.¹⁷⁶ 1828-tól Somogy vármegyei levéltárnoki tisztséget töltötte be.¹⁷⁷ Ebben a munkakörben általános megelégedésre dolgozott. „E derék ember nemcsak lajstromozta a régi, még lajstromozatlan iratokat, hanem (...) a protocollumokat, megmentendő a vármegye e legértékesebb levéltári anyagát, lajstromozásukkal kapcsolatban, vas szorgalommal, éjjeleinek feláldozásával, le is tisztázta. (...) Közben természetesen végezte a levéltárnok rendes munkáját is, az iratok kikeresését, kiadását s a másolatok kiállítását.”¹⁷⁸ Munkájának elismeréseként a vármegye megélhetéshez akkor már kevéske, 300 forintnyi fizetését is fel akarta emelni, s 1845-ben erre enge-

délyt kért. De a kormányiszéket még Bezerédj kiváló érdemei sem indították meg.¹⁷⁹ Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy 1846 májusában, 18 évi levéltárnoki munka után hivataláról lemondott.¹⁸⁰ Ezt követően birtokainak jövedelméből élt. Kempelen 1846-ot közli halála időpontjaként, de a későbbi évekből fennmaradt írásai (nyugták, szerződések, levelek) ennek ellentmondanak. A nagybajomi halotti anyakönyv szerint 1860. november 6-án hunyt el, 77 éves korában.¹⁸¹

Bezerédj Pál leszármazottai

Pál 1823-ban házasodott meg.¹⁸² Felesége Baráth Anna. Kempelen (és akik az ő adatait használták: Juhász, Keszei Pál) szerint a feleség neve Somogyi Anna. Szluha szerint Baráth Somogyi Anna.¹⁸³ Mi lehet az eltérés oka? Egyszerű elírás? A kérdést bonyolítja, hogy a nagybajomi keresztelési anyakönyvben van egy 1822. október 24-i bejegyzés, miszerint született egy Franciska nevű kislány, kinek szülei Paulus Bezerédi és Anna Baráth.¹⁸⁴ A megjegyzést, miszerint a gyermek törvénytelen (*spuria*), áthúzták és föléírták, hogy törvényes (*legitima*). Ez nem lenne újdonság, hiszen számos alkalommal előfordult, hogy a házasság előtt született gyermeket a házasság megkötése után törvényesítették. Viszont érdekes, hogy a szülők neve más írással szerepel, illetve látszik, hogy egy korábbi nevet kikapartak a rovatból.

174 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1790.

175 Walleshausen. Pais Boldizsár levele Bezerédj Zsigmondnak, 1792.

176 Walleshausen. Bezerédj Pál levele Bezerédj Boldizsárhoz, 1808.

177 Föglein Antal: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében. = Levéltári Közlemények, 31. (1960). 191–192. p.

178 Uo.

179 Uo.

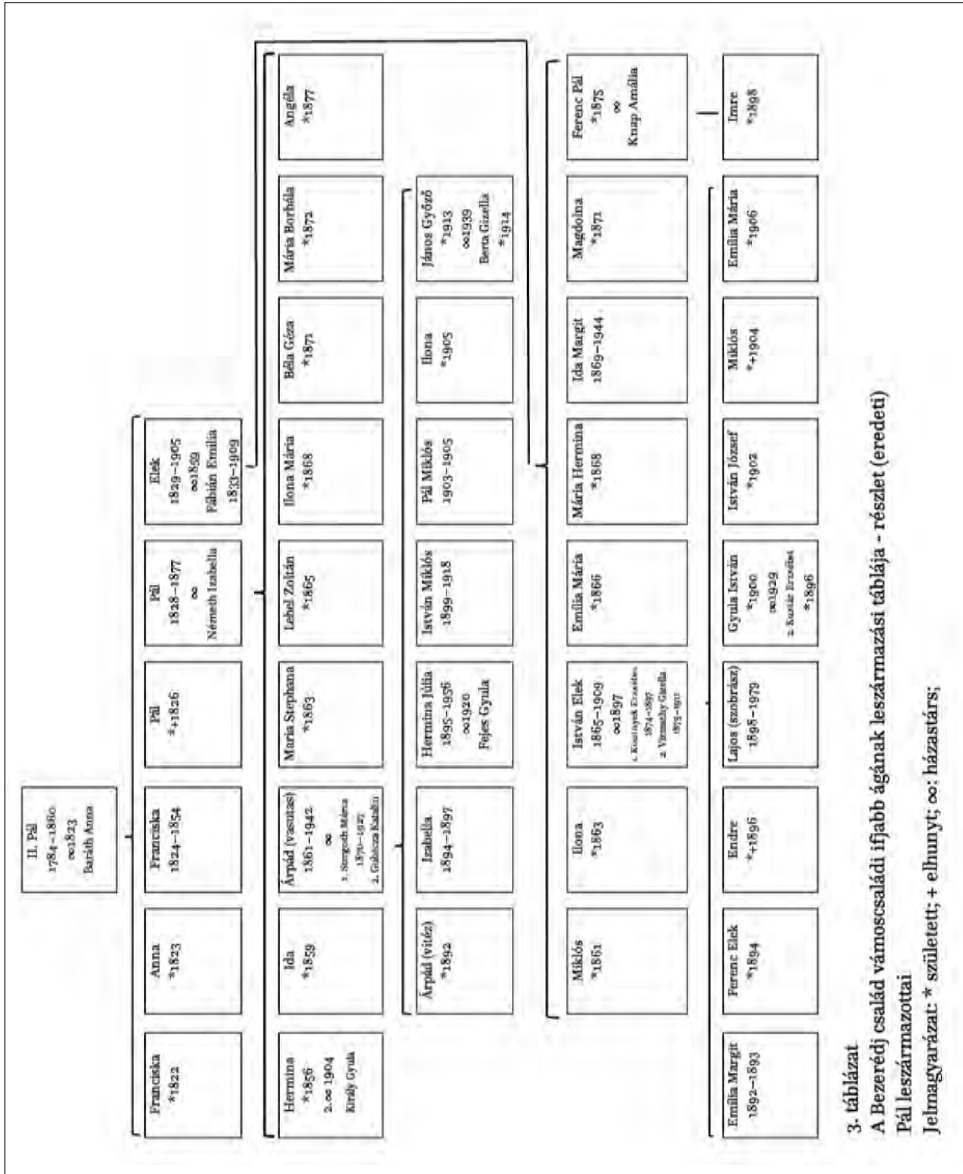
180 Jelenkor, 1846. május 17. (39. sz.) 231. p.

181 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L97-F6?i=415&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

182 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L97-58?i=110&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

183 Szluha Márton: Vas vármegye nemesi családjai. Heraldika Kiadó, 1998. 27. p.

184 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L97-YM?i=35&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

3. táblázat
 A Berezédy család várnócsaládi ifjabb ágának leszármazási táblája - részlet (eredeti)
 Pál leszármazottai
 Jelmagyarázat: * született; + elhunyt; oo házastárs;

Ez a kikapart név, ha nehezen is, de Anna(?) Somogyinak olvasható. Bonyolítja a helyzetet, hogy majd egy hónap múlva az elhunytak anyakönyvében szerepel egy Somogyi Franciska nevű, egy hónapot élt törvénytelen gyermek.¹⁸⁵ Viszont a házaspár többi gyermekénél kivétel nélkül a Baráth Anna név szerepel mint anya.

Az 1823-ban született Anna már a keresztelésének napján meghalt.¹⁸⁶ Az 1824-ben született leány ismét a Franciska nevet kapta.¹⁸⁷ Ő lehetett később Baloghy László felesége, valamint annak a Baloghy Jolánnak az édesanyja, kinek a hagyatéki eljárásáról 1868-ban tudósított a *Budapesti Közlöny*.¹⁸⁸ Az 1826-ban született Pál néhány napon elhunyt.¹⁸⁹

A következő sarjuk, aki 1828-ban született, szintén a Pál nevet kapta.¹⁹⁰ Gyermekkoráról nem tudunk. Az 1848–1849-es szabadságharcban aktívan részt vett. 1848 júniusától önkéntes, majd hadnagy a 8. honvéd zászlóaljnál, a bácskai hadszíntéren. 1849 januárjában főhadnagynak nevezték ki a Hajdúságban szerveződő 53. (későbbi számozással 36.) zászlóaljhoz. Áprilistól alakulatával részt vett az aradi vár ostromában. Május 31-től százados. Augusz-

tustól az elfoglalt aradi vár őrségében szolgált zászlóaljával, a vár augusztus 17-i feladásáig.¹⁹¹ A világosi fegyverletétel után besorozták a cs. kir. hadseregbe. 1851-ben váltóságdíj ellenében leszerelték.¹⁹²

A civil életben kevésbé volt sikeres, mint a hadi pályán. Örökölt birtokait felélte, postamesterként, majd gazdatisztként¹⁹³ próbálta eltartani egyre bővülő családját. Feleségétől, Németh Izabellától legalább kilenc gyermeke született 1856 és 1877 között.¹⁹⁴ Utolsó gyermeke születését már nem érte meg. Családi problémák, illetve a nélkülözések miatt önkézzel vetett véget életének. A korabeli sajtó száma így számolt be az esetről: „(...) Bezerédi Bezerédj Pál, az 1849-diki szabadságharcban a 36-dik honvédzászlóalj századosa, a ki utolsó időben egy Somogy megyei földbirtokosnál gazdatiszt volt, a Dunába ugrott, hol halálát is lelte. A derék, hazafias egyént részint családjával való rossz viszonyok, részint pedig elszegényedés vitték e szomorú lépésre. Oly szegény volt már, hogy előtte való nap a vendéglősnek, kinél néhány napig lakott, 6 forint 52 kros számlája kiegyenlítésére ruháját adta át. Benyács János posta-expeditornak, mint volt honvédbajtársának hagyott hátra egy levelet, melyben őt megkéri, hogy a neve alatt érkezendő leveleket küldje azonnal Somogy megyébe nejeinek. Utolsó levelét következőképpen végzi: »E sorokat ha olvasod, már nem vagyok az élők között!«¹⁹⁵

185 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L94-PS?i=155&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

186 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-D2?i=37&cc=1743180>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-VT?i=156&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

187 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L97-5S?i=39&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

188 *Budapesti Közlöny*, 1868. augusztus 26. 195. sz. 2498. p.

189 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L97-RY?i=42&cc=1743180>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-27?cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

190 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-4Z?i=45&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

191 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/b-991B/bezeredi-bezeredy-pal-99C4/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZlZXQotPTlFQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAiQmV6ZXJcdTAwZTlkeSBQXHUwMGUxbCJ9> (Megtekintve: 2023. július 28.)

192 Uo.

193 Uo.

194 Lásd a korabeli nagybajomi, pécsi, kádarkúti, marcali kereszteleési anyakönyveket. www.familysearch.org.

195 *Fővárosi Lapok*, 1877. június 24. (143. sz.) 699. p.

Pál gyermekei közül megemlítem Árpádot, aki 1861. szeptember 15-én született Pécsen.¹⁹⁶ A családja elszegényedése következtében munkát kellett vállalnia. A Magyar Államvasutaknál lett mozdonyvezető, munkája elismeréseként még jutalmat is kapott: „A máv. igazgatósága Bezerédy Árpád dombóvári Mozdonyvezetőt, mert Somogyszobon az állomás bejáratánál észrevette, hogy 1051. számú vonata zárt vágányra futott, harminc korona jutalmat utalványozott ki.”¹⁹⁷ Kétszer nősült. Első feleségétől, Surgoth Máriától (1870–1927)¹⁹⁸ hét gyermeke született. Árpád 1942-ben hunyt el Kaposvárot, mint nyugalmazott főmozdonyvezető.¹⁹⁹

Bezerédy Árpád hét gyermeke közül kettőt említünk meg: Istvánról csak annyit tudunk, hogy 1899-ben született²⁰⁰ és 1918-ban hunyt el a világháborúban. Az újságban így emlékeznek meg róla: „Bezerédy István, öki. tanító, a 44. gy. o. önkéntese, Bezerédy Árpád, kaposvári nyugalmazott mozdonyvezető fia, életének 19. évében, június 5-én, az olasz harctéren hősi halált halt.”²⁰¹

Az elsőszülött gyermek, ifjabb Bezerédy Árpád, 1892-ben látta meg a napvilágot.²⁰² A csurgói, bonyhádi, kaposvári gimnáziumi évek után (Bonyhádon 5. osztályban megbukott, Kaposváron ismételt²⁰³) a csurgói tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet.²⁰⁴ Az iskola értesítőjéből azt is megtudhatjuk, hogy jeleskedett különféle sportágakban.²⁰⁵ 1912 őszétől a kolozsvári tanítóképző intézetben dolgozott mint internátusi felügyelő.²⁰⁶ A világháború kezdete után pár hónappal bevonult katonának.²⁰⁷ A *Somogyi Hirlap* 1916 májusában ezt írta: „A ma hozzánk érkezett 421. számú veszteségi lajstrom (május hó 16-ikáról) jelenti, hogy Bezerédy Árpád tart. zászlós a 44. gyalogezredben, születési helye Dombóvár, megsebesült...”²⁰⁸ Augusztusban hadnaggyá léptették elő,²⁰⁹ 1917 januárjában „az ellenséggel szemben vitéz magatartásért” kapott kitüntetést.²¹⁰ Összesen háromszor sebesült meg, aminek következtében 50%-os hadirokkantként szelrezt le.²¹¹ Rokkantsága következtében hozták meg 1919-ben a következő határozatot: „a megejtett felülvizsgálat eredménye alapján, mint »rokkant, mindennemű népföl-

196 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSY6-SKW?i=369&cc=1743180&cat=427391> (Megtekintve: 2023. július 28.)

197 *Somogyi Hirlap*, 1912. január 18./december (13.) sz. 3. p.

198 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9396-CPB1?cc=1743180&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXKKM-P8F>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-D4N7-T8B?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A661Y-Y2GB&action=view&groupId=M9DJ-XFV> (Megtekintve: 2023. július 28.)

199 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GPT4-9L58?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6VBH-X2YC&action=view&groupId=M9SD-6J1> (Megtekintve: 2023. július 28.)

200 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9THX-567?i=465&cc=1452460&cat=647981> (Megtekintve: 2023. július 28.)

201 *Világ*, 1918. július 13. (161. sz.) 7. p.

202 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y334-7T7?i=241&cc=1743180&cat=427442> (Megtekintve: 2023. július 28.)

203 KAPOSVÁRI ÁLLAMI FÖGIMNÁZIUM Értesítője az 1907–1908 iskolai évről. 1908. 90. p.

204 A CSURGÓI MAGYAR KIR. ÁLLAMI S ELEMII TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETE értesítője az 1911–1912. (42.) iskolai évről; szerk.: Mohar József, 1912. 46. p.

205 Uo. 14. p.

206 A KOLOZSVÁRI M. KIR. ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET 1912–13. ÉVI ÉRTESETŐJE; szerk.: Sarudi Ottó. Kolozsvár, 1913. 25. p.

207 *Somogyi Hirlap*, 1915. május 18. (112. sz.) 14. p.

208 *Somogyi Hirlap*, 1916. május 21. (117. sz.) 5. p.

209 *Somogyvármegye*, 1916. augusztus 16. / 187. (3338.) sz. 4. p.

210 *Budapesti Közlöny*, 1917. január 4. (3. sz.) 4. p.

211 *Magyar városok monográfiája* 21. Kispeszt, Pestszentlőrinc, Pestszentimre; szerk.: Ladányi Miksa, Bp. 1937. 339. p.

kelési szolgálatra is alkalmatlan.«²¹² A háború után aktívan részt vett a szakmai és politikai közéletben, különösen a különböző hadirokkant szervezetek munkájában.²¹³ 1929-ben avatták vitézzé.²¹⁴ Ekkor már Pest-szentlőrincen élt, a Wlassics utcai állami elemi népiskola igazgatójaként dolgozott.²¹⁵

Pál másik, felnőttkort megért fia, Elek szintén vitézkedett a szabadságharcban. Még 19 éves sem volt, amikor önkéntesnek jelentkezett 1848 novemberében.²¹⁶ Nemsokára őrmester, majd 1849 februárjától hadnagy a 61. honvéd zászlóaljnál. Május végén áthelyezték az alakuló 97. zászlóaljhoz. Július 22-én főhadnagyként szolgált alakulatánál, a világosi fegyverletételig.²¹⁷

Bátyjához hasonlóan őt is besorozták a cs. kir. hadseregbe, ahonnan csak 1857-ben bocsátották el. A kiegészés után a Zala megyei honvédegylet tagjaként működött.²¹⁸ Leszerelése után megnősült, feleségül vette felsőeőri Fábián Emíliát, kivel előbb Hencsén, majd Hosszúfaluban éltek. Legalább nyolc gyermekük született.²¹⁹ Noha nincs nyoma annak, hogy a kőszegi bencés gimnáziumba járt volna fiatal korában, mégis gazdagította annak természettudományos

gyűjteményét néhány általa adományozott állattal.²²⁰ A gazdálkodás terén is hasonlóságot mutat a szülői generációval. Legáltalában arra enged következtetni a *Budapesti Közlöny* 1888-as közleménye, miszerint Elek és felesége ellen végrehajtást fogantatásnak különféle tartozásai fejében. Ennek következményeként elárverezték több birtokukat.²²¹ Haláláról a sajtó így tudósított: „(Nagy idők tanúja.) Bezerédi Bezerédy Elek, negyvennyolcas honvédfőhadnagy április 3-án hetvenöt éves korában meghalt Hosszúfaluban. Elhunytát özvegye, született felső-eőri Fábián Emília, három fia, három leánya, öt unokája és kiterjedt rokonsága gyászolja.”²²²

Elek nyolc gyermeke közül István Elek körjegyző lett Nován.²²³ Kétszer nősült. Első felesége, Koutnyek Erzsébet, három gyermekük született.²²⁴ Neje 1897-ben bekövetkezett halála²²⁵ után újraházasodott, Vizmathy Gizellát vette nőül, akivel öt gyermeket nemzettek.²²⁶ István Elek gerinchetegségének következtében korán nyugdíjba vonult, majd nemsokára, 1909-ben Zalaegerszegen elhunyt.²²⁷ Négy gyermeke élte túl: Ferenc, Lajos, István és Gyula.²²⁸ A család tragédiája tovább folytatódott. Két év múlva az *Alsó-lendvai Híradó* így tudósított: „Öngyilkos uriaszony. Özv. bezerédi Bezerédy Istvánné

212 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – Személyes Ügyek, 1919. május 24. (50. sz.) 1080. p.

213 Uj-Somogy, 1920. július 8. / 153. sz. 2. p.; 1922. január 4. (3. sz.) 1. p.

214 Magyar városok monográfiája 21. Kispeszt, Pest-szentlőrinc, Pestszentimre; szerk.: Ladányi Miksa, Bp. 1937. 339. p.

215 Uo.

216 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzisztiztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsag-harcban-2/b-F8/bezeredi-bezeredy-elek-306/?list=eyJmaWxocXZlZjogeyjNVS161FsiTkZPXotP TlflQmguYV8xIlIgLCAicXVlcnkIOiAiQmV6ZXJedTAwZTlkeSBQXHUwMGUxbCJ9> (Megtekintve: 2023. július 28.)

217 Uo.

218 Uo.

219 Lásd a zalatárnoki kereszteleési anyakönyvet, 1861–1875. www.familysearch.org.

220 Értésítvény a Kőszegi kath. kisgymnasiumról, 1877–1878. Szerk.: Dr. Stern Pál. Szombathely, 1878. 44. p.

221 Budapesti Közlöny, 1888. június 29. (151. sz.) 9. p.

222 Budapesti Hírlap, 1905. április 7. (97. sz.) 9. p.

223 Halis István: Zalavármegyei évkönyv a millenniumra. Nagykanizsa, 1896. 314. p.

224 Lásd novai anyakönyvi bejegyzések. <https://www.familysearch.org/search/catalog/results?count=20&pl aceId=78280&query=%2Bplace%3A%22Hungary%2C%20Zala%2C%20Nova%22> (Megtekintve: 2023. július 28.)

225 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR1B-SgW?i=62&cc=1452460&cat=823814> (Megtekintve: 2023. július 28.)

226 Lásd 210. sz. jegyzet.

227 Zalamegye, 1909. december 12. (50. sz.) 9–10. p.

228 Uo.

szül. Vizmathy Gizella, néhai Bezerédy István novai körjegyző özvegye, a múlt héten öngyilkosságot követett el Győrött. Felakasztotta magát egy ottani szállodában s mire észrevették, már halott volt. A szerencsétlen asszony Csáktornyáról utazott Győrbe, hogy fiát, ki a győri internátusban nevelkedik, meglátogassa. Tettét búskomorságban követte el, melybe férjének két év előtt történt elhunytá alkalmából esett. Idegbaját csak fokozta édesapjának, Vizmathy Manó nyug. katori körjegyzőnek halála, aki a nyáron ugyancsak öngyilkos lett. A boldogultban, ki három árvať hagyott maga után, a Csáktornyai polg. leányiskolai internátus vezetői, a Bezerédy nővérek, sógornőjüket gyászolják.²²⁹

A gyászírben szereplő „Bezerédy nővérek”, a csáktornyai leányiskola internátusának vezetői, István Elek testvérei.

Bezerédy Lajos, István Elek fia, neves keramikus és szobrász, csak ez idáig senki nem kötötte ehhez az ághoz. A róla szóló Wikipédia oldal ezt írja származásáról és fiatalkori éveiről: „Felvidéki magyar apától és horvát anyától született. A szülők halála után 1909-ben Csáktornyára került, ott végezte a polgári iskolát és a katolikus gimnáziumot. A Budapesti Tanítóképző Intézetben kezdett tanulni, de 1917-ben behívták katonának.”²³⁰ A horvát életrajzi lexikonban (magyar fordításban) ezt írták: „Édesapja önkormányzati jegyző, szlovák származású magyar volt, édesanyja szül. Goričanec; Horvát nő Kotoriból. Szülei halála után 1909-ben került Csáktornyára, ahol a polgári iskolát, 1916-ban pedig az előkészítő iskolát végezte el. 1917-ben besorozták, a háború végéig katonáskodott, de közben a budapesti Felsőfokú Pedagógiai Iskolában tanult.”²³¹

229 Alsó-lendvai híradó 1911. november 5., 16. évf. 45. sz. 3. p.

230 https://hu.wikipedia.org/wiki/Bezer%C3%A9dy_Lajos (Megtekintve 2023. július 28.)

231 <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1896> (Megtekintve 2023. július 28.)

A két link adatai abban is megegyeznek, hogy a születési helye Nova, időpontja 1898. november 21. Persze ez is hibás. Elég csak utánanézni, hogy ki volt a jegyző akkoriban Nován, és máris kiderül, hogy Bezerédy István, aki nem felvidéki, és főleg nem szlovák származású. Az anyakönyvi kivonatából az is kiderül, hogy szeptember, és nem november 21-én született.²³² Minthogy az is világosan látszik, hogy anyja neve nem „Goričanec”, hanem Vizmathy Gizella,²³³ akinek szomorú sorsát már fentebb leírtam. Édesanyja halála után került a csáktornyai polgári fiúiskolába,²³⁴ addig a zalaegerszegi Deák Gimnáziumba járt két évig.²³⁵ 1913-tól a csáktornyai tanítóképzőben tanult három évig.²³⁶ 1916-ban a háború miatt a 18 éves népfelkészésre kötelezett növendékeket besorozták. Erre a sorsra jutott az akkor harmadik évét hallgató Bezerédy Lajos is.²³⁷ „Hogy a tanév rájuk nézve eredménytelenül el ne vesszen, s hogy tanulmányaikat ebben az évben lehetőleg befejezhessék, részükre négyheti előkész. tanfolyam rendeztetett, melynek látogatása utóbb az idén végzett III. éves növendékekre (7) is kiterjesztetett.”²³⁸ Így Bezerédy Lajos is képesített tanító lett.²³⁹

232 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GTMZ-CY6?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6V9V-S22F&action=view&groupId=M9SF-TCM> (Megtekintve 2023. július 28.)

233 Uo.

234 A CSÁKTORNyai MAGY. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI FIÚ- ÉS LEÁNYISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1911–1912. ISKOLAI ÉVRŐL. 51. p.

235 A ZALAEGRSZEgi MAGYAR KIR. ÁLLAMI FŐ-GIMNÁZIUM ÉRTESÍTŐJE AZ 1910–1911. ISKOLAI ÉVRŐL. 1911. 65. p.

236 A CSÁKTORNyai M. KIR. ÁLL. EL. NÉPISKOLAI TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET ÉRTESÍTŐJE 1913–1914. 1914. 20. p.

237 A CSÁKTORNyai M. KIR. ÁLL. EL. NÉPISKOLAI TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET ÉRTESÍTŐJE 1915–1916. 5. p.

238 Uo. 45. p.

239 Uo. 46. p.

A 20. gyalogezredben küzdötté végig a háborút, és hadnagyként szerelt le.²⁴⁰ Későbbi sorsa is elég kalandos, de azokról már máshol bőven megemlékeztek.²⁴¹

Hogy miért nem közismert a származása? Ezen nem kell csodálkozni, hiszen ő is elég furcsákat nyilatkozott őseiről: „Megmondom. Uram én annak a Bezerédy Istvánnak vagyok a közvetlen leszármazottja, akiről a pozsonyi országgyűlésen Széchenyi István azt mondta: »Bezerédy uram messze elvetette a fejsze nyelét.« (...) ükanyám, Bezerédy Amália írta az első magyar mesékonyvet. Egy másik őszám alapította Szekszárdon az első magyar selyemgyárat.”²⁴² Látható tehát, hogy ő is, akárcsak rokona, Bezerédy Zoltán, a família ismert tagjaitól származtatta magát.

Bezerédy Magdolna

Zsigmond öt lánya közül ketten érték meg a felnőttkort. Az 1788-ban Vámoscsaládon született Magdolna az egyik. Pál bátyjához hasonlóan ő is a Pais nagyszülőknél nevelkedett Somogyban. Feleségül ment Bogvay Péterhez.²⁴³ Negyvenegy éves korában hunyt el Nagybajomban.²⁴⁴

Bezerédy Judit

Ő a másik felnőttkor megért leány. 1792-ben születhetett és 1849-ben halt meg Csákványban 57 éves korában.²⁴⁵ Férje hertelendi és vindornyalaki Hertelendy Pál volt, akivel

1807-ben keltek egybe Vámoscsaládon.²⁴⁶ Az ő unokájuk az a Béla, aki feleségül veszi majd Judit testvérenek, Boldizsárnak az unokáját, Albertinát.²⁴⁷

Bezerédy Miklós

A család legismertebb és legelismertebb tagja. Mivel jelentős szerepe volt a család visszatérésében, ezért róla részletesebben a második részben szólnunk.

Bezerédy Márton és utódai

Bezerédy Márton és utódai sorsának alakulása talán a legkacifántosabb az összes családtag közül. A család kutatói vele nem nagyon foglalkoztak. A leszármazási táblákon vagy meg sem jelölték (Nagy Iván), vagy csak annyit jegyeztek meg róla, hogy pap (Kempelen), esetleg szombathelyi egyházm. áldozópap (Juhász). Való igaz, még a pontos születési idejét sem ismerjük. Magyarország vármegyei és városai sorozat Somogy vármegye című kötetben a születését 1795-re teszik.²⁴⁸ Halotti anyakönyvi bejegyzése szerint 66 évet élt.²⁴⁹ Ez alapján 1793-ban születhetett. Egy 1817-ben írt dokumentumban mint pesti szeminarista kispap említik.²⁵⁰ 1820-tól Tatán káplán.²⁵¹ 1823 és 1838 között Császáron volt plébános.²⁵² A császári keresztelési anyakönyvben 1837. október 6-án

240 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – Személyes Ügyek, 1919. szeptember 13. (71. sz.) 1348. p.

241 Lásd a 216., 217. jegyzetet.

242 Esti Ujság, 1942. január 22. (17. sz.) 5. p.

243 <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/15.html> (Megtekintve: 2023. július 28.)

244 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L9W-Q3?i=161&cat=382874> (Megtekintve: 2023. július 28.)

245 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939V-MW8K-N?i=216&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

246 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-TK4K-X?i=345&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

247 1871-ben. Bezerédy, 1891. 125. p.

248 <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/15.html> (Megtekintve: 2023. július 28.)

249 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6Y9S-HF?i=296&cc=4133831> (Megtekintve: 2023. július 28.)

250 Walleshausen. Vasi bírák Bezerédy Boldizsár ügyéről, 1817.

251 Venzel Károly: A tatai plébánia története. = Magyar Sion 1877. 621. p.

252 <http://lexikon.katolikus.hu/C/Cs%C3%A1sz%C3%A1r.html> (Megtekintve: 2023. július 28.)

volt az utolsó bejegyzése.²⁵³ Későbbi papi tevékenységéről nem tudunk. Valószínűleg ekkor térhetett át református hitre.²⁵⁴ Mi lehetett az oka a katolikus egyházi szolgálatból való kilépésnek, illetve az áttérésnek? Erre is a végrendelet adhatja meg a választ. A katolikus plébánosnak időközben született három gyermeke! A legidősebb, Kiss Márton, 1827-ben Szombathelyen Kiss Anna törvénytelen (*spurius*) fiaként.²⁵⁵ A másik két utóda plébánosi hivatalának területén született. 1830-ban Ilona Jozefa Császáron, 1832-ben Ignác Mihály Szákon. A gyermekek keresztapja Bezerédj Márton lett, és ő is keresztelte őket.²⁵⁶ Az édesanya Svertetzky²⁵⁷ Katalin. Apaként mindkét esetben Major Flórián (*Florianus Major*) szerepel.²⁵⁸ Valószínűleg Svertetzky Katalin férje volt, hisz a gyermekeknél nem szerepelt a „törvénytelen” kitével. A szülők az anyakönyv több bejegyzésében szerepelnek keresztszülőként, mint házastársak (*uxor, consors*).²⁵⁹ Márton mégis elismerte ezt a két gyermeket is.²⁶⁰

A következő két évtizedben református közbirtokosként Karván, majd Bőnyben, illetve Pesten találjuk.²⁶¹ Birtokokat adott el és szerzett, például 1847-ben összesen mintegy 400 holdnyi ingatlant (erdő, vörösmárvány bánya, mészkőbánya, kőszénbánya) árult Karva és Piszke területén.²⁶² Erre a hirdetésre óvással reagáltak az érintett területek tulajdonosai, miszerint a hirdetett területek csak zálogban vannak Bezerédj Mártonnál.²⁶³ A vámoscsaládi birtokainak eladása során összeütközésbe került a vásárolni szándékozó unokaöccsével, Bezerédj Antallal. „1857 Junius 19. Megvettem Bezerédj Márton nagybátyámtól V.-Családon Mocsáron 99 5/8 hold birtokát 12,630 ezüst fton, (...) Márton rossz atyafi volt. Egész osztálrészéért beígértem 15,000 ft. mit el nem fogadott, hanem 60 holdat kisebb részletekben vidékieknek adott el; a többi nyakába maradt, – és végre is engem kért meg annak megvételére.”²⁶⁴ Ez is közrejátszott abban, hogy Antalnak lesújtó véleménye volt nagybátyjáról: „Ő egy szerencsétlen haszontalan sanda ember volt, rossz atyafi, ki nevünkre csak gyalázatot hozott botrányos életével. Református lett; (...) Természetes gyermekeit nem törvényesítette ágyasának közvetlen halála folytán.”²⁶⁵ Ez utóbbi mondata viszont nem állja meg a helyét, hiszen csak az első gyereke volt törvénytelen, a másik kettő – mint fentebb kiderült – hivatalos házasságban születtek. Márton végrendeletében is vannak érdekes kitételek. Először is elismeri mindhárom gyermekét, és összes va-

253 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-XQ95-4J?i=338&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

254 HU-MNL-VVL XIII.47. Bezerédj Márton végrendelete, 1856. (Hiteles másolat: 1859.)

255 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9398-VNPK?cc=1743180&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXX9B-QMK> (Megtekintve: 2023. július 28.)

256 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-XQ9J-Z4?cc=1743180&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXCGW-2J9>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-XQ9R-WK?cc=1743180&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXCGW-VGYA1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

257 Bezerédj Márton végrendeletében Svertelski névvaltozat szerepel.

258 Uo.

259 Pl. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-XQ9P-H1?cc=1743180&personaUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AXCGW-FW8A1rm> (Megtekintve: 2023. július 28.)

260 HU-MNL-VVL XIII.47. Bezerédj Márton végrendelete, 1856 (hiteles másolat 1859)

261 HU-MNL-VVL XIII.47. Bezerédj Márton végrendelete, 1856 (hiteles másolat 1859) Bezerédj Antal megjegyzései; Bezerédj Márton gyermekeinek levele apjuk haláláról, 1859.

262 Pesti Hírlap, 1847. szeptember 30. (958. sz.) 214. p.

263 Pesti Hírlap, 1847. november 28. (992. sz.) 358. p.

264 Bezerédj, 1891. 315–316. p.

265 MNL VVL XIII. 47. Bezerédj Márton végrendelete, 1856. (hiteles másolat: 1859) Bezerédj Antal megjegyzései.

gyonát rájuk hagyományozta.²⁶⁶ A szövegből kiderül, hogy Márton a jobb kezén, Ignác a bal lábán „hibás”.²⁶⁷ A folytatásban a végrendelet részletezi az öröklési sort, ha valaki elhalálozik. Ha mindhárom gyermekének magva szakadna, akkor Pál testvérének a fiai, Pál és Elek következnenek az öröklési sorban.²⁶⁸ Szól arról, hogy az örökös nem lehet részeges és pazarló, majd felsorolja az öröklendő javait.²⁶⁹ A 8. pontot szó szerint idézem: „Ámbár alólírott örökhagyó tömegemet kiterjesztettem és hagytam a fent írt három természetes gyermekeimnek; de az én hátrahagyott tömegemet ki nem terjeszttem a fent írt három hagyományosimtól születendő törvénytelen gyermekekre; de azokra kiterjesztetem, a kik akik törvénytelen ágybul születtek ugyan de a reá következő házasság által törvényesítettek vagy törvényesítettnek fognak.”²⁷⁰ Elsőre talán furcsán hangzik ez a kitétel, de megismerve gyermekeinek magánéletét, egyszerre érthetővé válik ez a szigor. Arról van szó ugyanis, hogy Márton két idősebb gyermeke, Kiss Márton és Major Ilona ekkor már legalább 3-4 éve vadházasságban éltek. Erre az enged következtetni, hogy 1874-ben, 22 éves korában házasodott Kiss Jozefa, kinek a fent említettek voltak a szülei.²⁷¹ (Születési bejegyzését sajnos nem sikerült megtalálnom.) Megvan viszont az 1855-ben született Lászlóé²⁷² és az 1857-ben született Gizelláé.²⁷³ Mindkét esetben a törvénytelen

(*illegitimus*) bejegyzés ott van a név alatt, a megjegyzésnél viszont az szerepel, hogy 1860-as házassággal törvényesítve lett.²⁷⁴ A szülők (akik féltestvérek, de papíron nem) ugyanis Márton apjuk intelmének megfelelően összeházasodtak 1860. február 21-én.²⁷⁵ Ezt azonban apjuk, vagy ahogy ők hívták, keresztapjuk, már nem élhette meg. 1859. június 29-én, Pesten elhunyt.²⁷⁶

A párnak (Kiss Mártonnak és Major Ilonának) még legalább két gyermeke született, ők már eleve törvényesen. Ezzel az örökség biztosítva volt, de az apjuk nevét is szerették volna hivatalosan továbbvinni. Ezért Kiss Márton kérvényezte nevének Bezerédjre való változtatását a Győr megye bizottmányánál.²⁷⁷ Érdekes módon ez ellen a viszonylag távoli rokon, a szerdahelyi ágból származó Bezerédj Kálmán emelt óvást.²⁷⁸ És természetesen tájékoztatta a vámoscsaládi ág akkor élő legidősebb tagját, Bezerédj Miklós kanonokot, címzetes püspököt.²⁷⁹ Az óvásról hivatkozott arra, hogy Kiss Márton „mostoha nővérel házassági viszonyban él, hogy atyjának kifogásos példáját követve családunk tiszta nevét nem hogy fényesíti, de egyházi és polgári törvényeink által büntethetőleg még homályosítja is”.²⁸⁰ Az egész ügynek végül is az lett a végeredménye, hogy Tóth Vilmos belügyminiszter „tekintettel a folyamodó származási viszonyaira”, elutasította a név-

266 MNL VVL XIII.47. Bezerédj Márton végrendelete, 1856. (hiteles másolat: 1859.)

267 Uo.

268 Uo.

269 Uo.

270 Uo.

271 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6Y9S-TX?i=329&cc=4133831> (Megtekintve: 2023. július 28.)

272 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6Y9M-QH?cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

273 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6Y93-ML?cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

274 Lásd az előző két hivatkozást.

275 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6Y9S-HF?i=296&cc=4133831> (Megtekintve: 2023. július 28.)

276 MNL VVL XIII. 47. Bezerédj Márton gyermekeinek levele apjuk haláláról, 1859. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-TG9F-S?i=275&cat=269140> (Megtekintve: 2023. július 28.)

277 Walleshausen. Bezerédj Kálmán levele Bezerédj Miklóshoz, 1871.

278 Walleshausen. Bezerédj Kálmán levele a belügyminiszterhez (piszkozat), 1971.

279 Walleshausen. Bezerédj Kálmán levele Bezerédj Miklóshoz, 1871.

280 Uo.

változtatási kérvényt.²⁸¹ Kiss Mártonról még annyit tudunk, hogy 1881. május 17-én öngyilkos lett.²⁸²

Bezerédj József

József Alajos (Josephus Aloysius) névre keresztelték 1796-ban Vámoscsaládon.²⁸³ Első nevét keresztapjáról, Szelestey Józsefről kaphatta. Viszonylag fiatalon, 25 éves korában halt meg lázban (*de repente obiit...*) 1821-ben, Nagybajomban.²⁸⁴

Bezerédj Gergely

Bezerédj Zsigmond legfiatalabb gyermekét Gregorius Georgius Christophorus néven keresztelték 1802. március 13-án a vámoscsaládi templomban. A családból őt tartják a legtehetségesebb személynek. Zágrábban jogot tanult.²⁸⁵ Való igaz, hogy költőként, műfordítóként és természettudósként is tevékenykedett, egyikben sem alkotott igazán kiemelkedőt. Juhász István ezt azzal magyarázta, hogy „mielőtt kiváló tehetségeit a magyar kultúra tovább fejlesztésének szolgálatába állíthatta volna, fiatalon meghalt”.²⁸⁶ Ez az állítás azonban nem állja meg a helyét, hiszen, ha nem is ért el matuzsálemi kort, de több mint 50 esztendő volt.²⁸⁷ Kapcsolatban állt korának neves művészeivel, tudósaival, mint például Alexander von Humboldttal,

Thomas Moore-ral.²⁸⁸ Jó barátságot ápolt Bajza Józseffel és Vörösmarty Mihállyal.²⁸⁹ Talán legnagyobb sikerét akkor érte el, amikor a Királyi Magyar Természettudományi Társulat rendes tagjává választotta 1846-ban. Székfoglaló előadásának témája: a vegytan hatásáról a gazdászatra és műiparra.²⁹⁰

Talán ezeknek a nem hétköznapi tulajdonságainak köszönhetően került a legendagyártók célkeresztjébe. Az egyik ilyen legendagyártó Noszlopy Ába Tihamér,²⁹¹ aki 1911-ben, illetve 1936-ban több újságcikkében is szerepeltette Bezerédj Gergelyt.²⁹² Történeteiben Pálóczi Horváth Ádám barátjaként, illetve ivócimborájaként jelenik meg. Általában a Kak-pusztai kocsmá volt az úti céljuk és „azután vidám poharazás és elmés rímelés közben Bezerédj Gergely odaszólt barátjának: Ismerem én Ádám A Te sorsodat: Jusztinát nyelvesebb Asszony nem akad, Életed pokollá Változtatja át, Vájl el tőle Ádám. Vájl el tőle hát!”²⁹³ Nos, Pálóczi Horváth 1760-ban született, tehát több mint negyven évvel idősebb volt Gergelynél. Mikor Pálóczi különvált Sárközy Jusztinától 1808-ban, Gergely még csak hatéves volt, amikor elköltözött Petrikeresztúrra, a tizedik évét taposta.²⁹⁴ Arról nem is beszélve,

288 Juhász, 1940. 32. p.

289 Bezerédj, 1891. 60. p.

290 Dr. Kovács Sebestyén Endre: A királyi magyar természettudományi társulat története 1845–1850. = A Királyi Magyar Természettudományi Társulat Évkönyve 2. (1845–1850), szerk. Gáspár János. Pest 1851. 15. p.

291 <http://www.somogyitemetkezes.hu/elodeink/nev-szerinti-lista/75> (Megtekintve: 2023. július 28.)

292 Pl. Somogyvármegye, 1911. szeptember 27. 220. sz. 4. p.; Pesti Napló, 1911. november 4. (262. sz.) 23. p.

293 Magyarország, 1936. július 7. (153. sz.) 8. p.

294 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/4-a-magyar-irodalom-a-xviii-szazadban-F17/a-magyaros-kolteszet-a-xviii-szazad-masodik-feleben-1256/paloczi-horvath-adam-12A1/> (Megtekintve: 2023. július 28.)

281 Wallashausen. A belügyminiszter elutasító válasza a névváltoztatás ügyében, 1872.

282 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-DDSP-Q?i=427&cc=4133831> (Megtekintve: 2023. július 28.)

283 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-TK21-R?i=224&cc=1743180> (Megtekintve: 2023. július 28.)

284 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6L94-9W?i=152&cc=1743180> Airm (Megtekintve: 2023. július 28.)

285 Bezerédj, 1891. 456. p.

286 Juhász, 1940. 32. p.

287 Haláláról Bezerédj Antal emlékezik meg az 1854. év eseményeinek felsorolásakor. Bezerédj, 1891. 60. p.

hogy a gyermek Gergely ekkor még Vámoscsaládon, illetve Szombathelyen élhetett szüleiével. Így könnyen belátható, hogy a két költő nem poharazhatott együtt, bármilyen jól hangzik a történet. A másik legendagyártó dr. Bencze József.²⁹⁵ Ő Szelestey Lászlóval,²⁹⁶ a költővel és politikussal álmodta szoros barátságba. A korkülönbség itt kisebb, Szelestey csak 19 évvel volt fiatalabb Bezerédjnél. Sőt a harmadik szereplő, Deák Ferenc szinte egyidős vele. De a környezet, amit Bencze megálmodott, kizárja az esemény megtörténtét. Bencze így vizionált: „(...) Deák Ferenc, a szabadelvű párt nagy vezére is meglátogatja (...). A nagy politikus ugyanis gyakran megfordul Uraiújfaluban és Vámoscsaládon a Bezerédj-családnál. (...) Nem egyszer karöltve sétálnak a Szelestey-kúria parkjában, vagy a Bezerédj-kastély hűvös kertjében folytatnak politikai és irodalmi vitákat hármasban: Deák Ferenc, a tudós Bezerédj Gergely és Szelestey László.”²⁹⁷ Másból így fogalmazott Bencze: „(...) vendégül látták (...) Deák Ferencet, aki gyakorta megfordult Bezerédj Gergelynél Vámoscsaládon, ennél a nagy tudósnál, aki Humboldddal is állandó levelezésben állott.”²⁹⁸ Úgy gondolom, hogy az teljesen világos, hogy Gergely felnőtt korában nem lakhatott Vámoscsaládon. Másrészt ekkor már Szelestey sem Uraiújfaluban, hanem Szentivánfán lakott. (Mellesleg Deák tényleg jó barátságban volt egy Bezerédjvel. Annyira, hogy fiának, Istvánnak Deák lett a keresz-

apja. De ő László volt az idősebb ágból, és ő sem Vámoscsaládon élt.²⁹⁹)

Gergelyt a gazdálkodás nem érdekelte, örökségét felélte. Unokaöccse, Bezerédj Antal a következőket írta róla: „Bezerédj Gergel nagybátyám ez évben egy Bétsi kórházban meghalt; temetési költségét én fizettem ki. Ő költő: Poeta: volt, életre való ész azomban heányzott nála; férfikorában Bécs és Berlinbe járt Chemiát tanulni; a magyar tudós társaság tagja, „eruditeae societatis hungaricae membrum” – barátja Bajza és Vörösmarty-nak; 1833. Pesti Jogász koromban gyakran ebédeltem velük a Rózsatéri „Fogol” étteremben; mindegyik sajtósága volt kevés beszéd, nagy komoltság, tsak poharak mellett széles kedv.”³⁰⁰

A Bezerédj család vámoscsaládi ifjabb ágának számos tagját ismerhettük meg. Az alapító Istvántól eltekintve a többiek életútja kevésbé volt sikeres. Zsigmond csődbe vitte a családját, az itt felsorolt leszármazottai pedig nem voltak képesek anyagilag megerősödni. Örökségüket általában felélték, elszegényedtek. Magánéletük sem volt makulátlan: papi rendből kilépés, törvénytelen gyermekek, öngyilkosság is előfordult a családban. Utódaik többsége a „dzsentri” életben (köztisztviselő, katonatiszt, stb.) kereste a boldogulást. A visszatérés, gazdasági megerősödés, szélesebb körű elismertség csak az úgynevezett „szentivánfai ág” tagjainak adatik meg. Velük foglalkozik majd a tanulmány második része.

295 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/b-74700/bencze-jozsef-74ABD/> (Megtekintve: 2023. július 28.)

296 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/szelestey-laszlo-77EBD/> (Megtekintve: 2023. július 28.)

297 Bencze József: Szelestey László pályafutása. = Vasi Szemle, 1935. 3. sz. 184. p.

298 Vasmegye, 1956. július 29. (178. sz.) 4–5. p.

299 Juhász 1940. 28. p.; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y33W-465?cc=1743180&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AX8JY-ZY9> (Megtekintve: 2023. július 28.)

300 Bezerédj, 1940. 60. p.

BORIÁN ELRÉD

Faludi Ferenc költészetének jellemzői és kiadásainak értelmezése

EGY KÉSZÜLŐ KRITIKAI KIADÁS ELŐHANGJA

Faludi Ferenc (1704, Németújvár – 1779, Rohonc) *színes és tömörségre törekvő, kiváló rokokó* költő volt. Költészete, miként prózája és színművei is, az erkölcsi jobbítást szolgálták. Azért írt, hogy humánusabb gondolkodású, érző szívű legyen az, aki olvassa, hallja a szöveget.¹ Nem sorolható azonban a legjelesebb magyar poéták – Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Csokonai Vitéz Mihály, Petőfi Sándor, Arany János és hasonló kreatív tehetségek – közé.

Mit jelent az, hogy *színes* költő Faludi Ferenc? Minden versének van karaktere, érvényes rá az ókori mondás: „A változottság gyönyörködtet.” Nézzük meg a *Szombathelyi kézirat* első hét versének címét: *Oda Respondens, Franczia Versek, Tavasz, Nádasdi, Chlorinda, A' Dio!, Szerentse*. Két szerelmes vers van köztük: az egyikben a lány elutasítja előkelő és csinos udvarlóját, mert rosszat mond róla (*Oda Respondens*), a másikban megbocsát kedvesének (*Chlorinda*). A *Tavasz* című költeményben az erdőben való járkálás nyugalmat adó vigaszt magasztalja, és a pásztorok muzsikájával fejezi be versét, ezzel előrevetíti az eklogák világát. A *Nádasdi* korának legnagyobb magyar hőstét úgy mutatja be, mintha a had-

vezér maga mondaná el vitézkedéseit. A kissé naiv Chlorinda jóságos megbékélése után olvashatjuk az *A' Dio!* költeményt, amelyben ellenpontként egy hamis, hűtlen társtól való megszabadulás haragos öröme élhetjük át. A sorrendben hetedik szöveg pedig a szerencse (sors) forgandóságának „tanult elmével”, sztoikus nyugalommal való elfogadására biztat.

Ha a kortárs Amade László (1703 – 1764) költeményeit olvassuk – kivételektől eltekintve –, a szerelmes férfi bánatát, énekét halljuk a hűtlen, lelketlen hölgy miatt. Csofálatos rímekkel, változatos ritmusokkal megírt petrarkai önsajnálát árad belőlük.

Faludi élete utolsó állomásán, rohonci magányában újraserkesztette verseit. A költő Zrínyi és az olasz poéták mintájára tudatosan, azaz verskompozícióban gondolkodott. Egy hegyre fölkapaszkodó úthoz hasonlított a szövegek sorát. Ehhez irodalmi minta lehet Vergilius *Aeneis*ének VI. éneke vagy Dante *Isteni színjátéka*. Faludi prózai műveiben is megtaláljuk a hegyre menő út metaforáját: elsősorban a Nagyszombatban, 1771-ben megjelent *Nemes úrfi* című értekezésére gondolok. A *Hetedik köz-beszédben*, Neander álomjelenetében az Ismeretlen ezt tanácsolja a két szereplőnek:

„Indúlyatok, serénykedgyetek, ne kémélytétek a' fáratságot! Meleg a' hegy, izzasztó, és nehéz az út, meg vallom: meredekekre, mélységekre akattok: meg ne

1 „Talán joggal szögezhetjük le, hogy erkölcsstani tevékenysége és költői működése nem párhuzamosan fut ugyan, közöttük azonban mégis bensőséges összefüggés van: a költőt (és a színműíró) a moralista világnak belül lehet csak elhelyezni, s ugyanakkor a moralista Faludi értelmezéséhez sem nélkülözhetők költészetének tanulságai.” Bíró Ferenc: Faludi Ferenc (1704–1778). In: A felvilágosodás korának magyar irodalma. Bp., 1998. 37. p.

ijedgyetek, győzzétek férfiu módon, erőlködgyetek a' tetejére.”²

Eusebius pedig így szólítja meg az őket félrevezető Öreg Embert:

„Mi egy Jóságos Királynénak az udvarát keressük: Virtus a' neve. Olly hírét hallottuk; hogy ennek a' hegynek, melly az egeket éri, tetején lakozik.”³

A *Szent ember*ben is ehhez hasonló szöveget olvashatunk: „Ime, azért hét fokot adok elejtek, hogy ki ki tudhassa a' tekéltességnek igaz úttján mind elő menetelét, mind hátra maradását, és mire merre tartson.”⁴ – Ezek a Faludi-gondolatok is arra indítottak, hogy egy hegyre menő út stációként fogjam fel a kötetet.

Mindegyik költeménye ütemhangsúlyos versmértékű. Faludi nem fogadta el az időmértékes versmértéket a magyar nyelvű költészetben. Gyaníthatóan azért, mert ragaszkodott a közzsájon forgó magyar énekek ritmikájához,⁵ ezek között pedig nincs hexameterben vagy disztichonban énekelt szöveg. Az olasz versek és dalok zenéje is hatott rá, ezért próbálta ki, hogyan lehet szonettet írni „Olasz Sonetto Formára”. És megalkotta az ütemhangsúlyos szonettet (A' *Pipáru*) – 4/4 3/3 soros – versmértékben. A szonett után tizenegy üres oldal következik, a legtöbb üres oldal a *Szombathelyi kéz-*

iratban; joggal feltételezhetjük, hogy hasonló kísérleteinek hagyott itt helyet. Faludi élete azonban „Mint a' füst oszlik hirtelenül”, úgy ért véget hetvenöt éves korában, 1779. december 18-án.

Mit érthetünk azon, hogy Faludi *tömörségre törekvő* költő? Mindezt egy szokatlan összehasonlítással igyekszem megvilágítani.

A jezsuita hagyaték megőrzésén nagy gonddal fáradozó Paintner Mihály (1753–1826) exjezsuita sok aprónyomatványt is összegyűjtött. Az egyik egybekötött gyűjteményének elején találjuk Faludi Ferenc *Maria Theresia koronás apostoli királyné aszszonyunkhoz.* című versét.⁶ A Paintner által írt tartalomjegyzékben ez olvasható: *Faludi Ferentz, S. J. P. Hálaadó Posonyi ének, 1771. mikor Sz' István Királyunk' jobb keze hazánkba vissza-vezettetett. Az utána következő költemény pedig: Csokonay Mihály', a' haza' templomának örömnapja. 1798. mikor Gróf Széchényi Ferencz Somogy vármegye' Fő-Ispánnya lett. Ebben az aprónyomatványban a kiadás helye és ideje is meg van adva az első lapon: „Pécsett, 1798.”*

Faludi Ferenc *Maria Theresia*-verse 48 soros, kétszer 8/7 ritmusú stórfákból áll, keresztrimes. A királynő dicsőítésével kezdődik, majd átvezetésként költői kérdést tesz fel: ki merné érdemeit megszámlálni, mert „Minden számot fellül mull”. Majd szabódva bejelenti: „Erdemidnek tengerében,/Gyenge pennám egyrül szóll.” Ezzel koncentrálna a szöveget egy jól megjegyezhető témára: Szent István jobbjának visszaadására. A történeti háttérrel is feleleveníti, majd a magyar nép örök hálájáról biztosítja a királynőt.

2 Istenes jóságra, és szerentsés boldog életre oktattott Nemes Urfi. Irta Anglus nyelven Dorell Josef. Fordította Olaszból Faludi Ferentz Soc. Jesu., Nagyszombat, 1771. In: Faludi Ferenc prózai művei. I. Sajtó alá rendezte, a magyar nyelvű szövegeket gondozta, a hozzájuk tartozó jegyzeteket, valamint a név- és a szómagyarázatokot készítette Vörös Imre, a latin nyelvű szövegeket gondozta Uray Pirokska, Bp., 1991. 278. p. Régi Magyar Prózai Emlékek 8/1.

3 Faludi Ferenc: Nemes Úrfi. In: Faludi Ferenc prózai művei. I., 279. p.

4 Faludi Ferenc: Szent ember vagy-is szent életre vezérlő istenes oktatások. Pozsony, 1773. In: Faludi Ferenc prózai művei. I., 532. p.

5 Vö. Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfigig. Bp., 1978. 28. p.

6 PFKK 10a G. 16/1. Az első versszak fölött az alcím: *Hálaadó posonyi ének.* Évszám és hely nélkül. – Paintner írta rá tollal a szerző nevét: *Autore P. Franc. Faludi, e S. J.* Ez a vers Faludi életében jelent meg, ezen kívül még kettő névtelenül publikált költeményéről tudunk mostanáig. A prózai munkáit jelentette meg.

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) huszonhét évvel később írt elogiuma 332 sorból áll, páros rímű, 6/6 osztatú tizenkettesek alkotják. Tehát ütemhangsúlyos, akárcsak Faludi verse. Csokonai szintén a gróf érdemeinek sokaságára való hivatkozással kezdi: „Ímé, e fő grófnak érdemei nagyok;/Somogynak hálával talpig adós vagyok.” Majd a címmel összhangban *hazánk templomát* jelöli meg fő témaként. A lírikus én magát a haza papjának nevezi: „Tömjént, mirhát viszek hazám oltárára.” Látomásában hőseinek sírjának komor vidékére jut el, valószínűleg a költő Zrínyi álomjelenetei, illetve a *Vitéz hadnagyának* előszava hatott a poétára (vö. a „Tátra sziklája”, „scyta vitézek”). A „szörnyű környék” után a látomásban „pázsitos völgyeken visz az út felfelé”, a haza temploma felé. A sokszálú leírásban meglátjuk Somogy síró angyalát. Hirtelen fényes tűzben megjelenik az Úr, és az angyalok zengik: „Áldott az Úr, ama magyarok istene.” A *Jelenések könyvére* emlékeztető angyal jóslata csak a lényegét tárja fel: „Nemsokára felderül ősi dicsőséged.” Az angyal meghívja a poétát a templomba, amely „olyan volt pontban,/Mint a káptalannak temploma Pozsonyban”. A hosszú leírás végén a költő gyémánttáblákon látja az igaz nagy magyarok nevét. Miközben olvassa *Festetics* nevét, bejön a haza szüze, utána pedig gróf Széchényi Ferenc és Csáki. A szép szűz hosszú szózatot intéz Somogy nimfájához, amelyből kitetszik, hogy minden megye, sőt „Tót, Horvát, Dalmata ország”, Erdély és Nápoly is irigyelheti Somogy megyét. A haza szüze azzal az ígérettel fejezi be beszédét, hogy a diadalmi kapura csak ezt írja: „Somognak határi mindenképp boldogok!!!”

A Csokonai-költemény leírásából is látható, hogy kissé szétágazik a narráció, nincs benne olyan sűrítés, amely Faludi versére jellemző. Ha költői versenyt képzelek el a két költemény között, akkor Faludi „alkalmi

költeményének” adnám a pálmát, mert sokkal nagyobb benne a poétikai koncentráció.

Csokonai ugyanebben az évben írta meg *A Magánosság*hoz című elégikus ódáját, amelynek költői magasságához egyetlen Faludi-vers sem ér fel. Ha énekelve halljuk Csokonai versét, akkor különösen szívbe markoló.⁷ Faludi sok költeménye szintén énekelve mutatja meg igazi szépségét.

Mit értünk azon, hogy Faludi Ferenc kiváló *rokoko* költő? Tarnai Andor tanulmányában ad feleletet erre a kérdésre: „A tematikát is magában foglaló ismereteivel, német, olasz és francia nyelvtudásával kora legműveltebb férfiai közé tartozott. Írói karaktere a *settecento* Rómájában formálódott, egyéniségében semmi nyoma rendi elődei mennydörő pátoszának. Művei halk szavú, éles eszű abbénak mutatják, aki a morálizálást nyájias okossággal teszi szórakoztatóvá, oktatásán minduntalan átüt a bölcs kedélyesség, a derűs *rokoko* életöröm.”⁸ Ehhez annyit kell hozzátenni, hogy a *rokoko* és a falusi néplelek kifejezése ugyanúgy összeolvad nála, mint Csokonainál.

A készülő Faludi kritikai kiadásunk megértéséhez jó szolgálatot tesz a Csokonai-költemények első kiadása körüli helyzetre való emlékeztetés. Kazinczy Ferenc (1759–1831) a nagy vitát kiváltott Csokonai-nekrológiájában azonnal kiadónak ajánlotta magát. Olyan kiadást képzelt el, amelyben kijavítja Csokonai hibáit. Dümmerth Dezső így összegzi Kazinczy kiadói kívánságát: „A valóság az volt, hogy nem ismert egyetlen költeményt sem tőle, melyben ne kívánt volna változtatást. [...] Csak azt tudta, hogy egyesek a kézírathoz hű kiadást tartják

7 Csokonai Vitéz Mihály énekelt költészete – elektronikus kritikai kiadás (DVD). Zenei rendező: D. Hovánszki Mária, Debrecen.

8 Tarnai Andor: Faludi Ferenc. In: *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerk.: Klaniczay Tibor. Bp., 1964³, 537. p. *A magyar irodalom története II.*

helyesnek.⁹ Ha Debrecen átadta volna a kiadói jogot Kazinczynak, akkor lehet, hogy csak a Kazinczy ízlése alapján átirrt Csokonai-műveket ismernénk. Ezt erősíti meg Kazinczy egyik levele, amelyben kifejezte, nem tetszik neki, hogy Kis Imre javítás nélkül akarja kiadni Csokonai *Lilla* című poszthumusz kötetét. Szerinte: „Sem a rend nem jó, sem az Orthográfia.”¹⁰

Kazinczy a német klasszicizmust és ennek az utánzását tartotta eszményének. Csokonai pedig inkább a köznéptől, illetve a magyar–római–olasz irodalomból vette át az ízlését meghatározó mintákat, versformákat.¹¹ Az utánzás helyett egyre inkább az eredetiséget tartotta értéknek.

Faludiról is elmondhatjuk, hogy az ókori klasszikusok, főként az Ovidius és Vergilius által megújított epikus narráció, valamint a római tartózkodása alatt megismert árkádikus olasz költők énekeinek ritmusa, természetessége, tömörségre törekvése mellett egyidejűleg hatott rá a falusi emberek nyelvének eredetisége, amit egy füzetben gyűjtött is.¹²

Szerdahely György Alajos (1740–1808), a legjelesebb jezsuita esztéta, Faludi ifjabb tanártársa és nagy tisztelője, az eklogáit

tartotta legtöbbszörre.¹³ A *Poesis narrativa* (1784) című művében a pásztorok költészetéről szólva a külföldi példák hosszas ismertetése után azt írta, hogy számtalan ilyen témájú magyar művet olvasott, mégis egyedül Faludi Ferenc nevét említi, akinek ízlése a legjobb, szinte tökéletes.¹⁴ Paintner felhasználta Szerdahely gondolatait a Faludiról írt latin nyelvű életrajzában, de mielőtt dicsérné az eklogáit, a margón beillesztett egy elegánsan védelmező mondatot. Ennek lényege: bár a Tisza partján élők beszélnek tökéletesen a magyar nyelvet (vagyis Kazinczy és köre, a nyelvújítók), Faludi Ferenc is nagy művelője volt a magyar nyelvnek:

„Kiváló adottságai voltak, és mind a költészetant, mind az anyanyelvét kiválóan ismerte, ízlése nemes, csodálni való, majdnem teljesen tökéletes. #¹⁵ bár olyan területen született, amelynek beszédjéről azt tartják, hogy anyanyelvünk született szépsége kevésbé hatja át, és nem élt azokban a vármegyékben, amelyek a Tiszát isszák, ahol annak erejét és tisztaságát ihatta volna. #¹⁶ Bármit írt (és nem keveset írt, ámbár a mindenki által vágyottnál sokkal kevesebbet): erkölcsi tanítást, költeményeket, szent és világi témákat, mindezeket rendkívül tiszta érzékenységgel, és válogatott, kipróbált ízléssel írta. Ez a legnagyobb költőnk, akire a mezei (avagy bukolikus) írásai közben különösen is leszálltak a Múzsák, kinek szájával magyar Múzsák szóltak, és akit nyelvezete tisztasága és őszintesége miatt

9 Dümmerth Dezső: A Csokonai-probléma. In: Írástudók küzdelmei. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok. Bp., 1987. (továbbiakban Dümmerth, 1987.) 22. p.

10 Dümmerth, 1987. 21. p.

11 Dümmerth, 1987. 39–40., 43. p. Vö. Sárközy Péter: Faludi Ferenc (1704–1779). Pozsony, 2005. (továbbiakban: Sárközy, 2005.) 155–156. p. Magyarok Emlékezete.

12 Sárközy Péter így foglalja össze az olasz hatást: „Faludi Ferenc tehát nemcsak »követhette« az olasz árkádikus költők példáját, hanem maga is árkádikus költő volt, és ezért költészetét a Metastasio által fémjelzett olasz árkádikus költészet Csokonai előtti leg-tökéletesebb magyar megszólaltatásaként kell értelmeznünk és értékelnünk.” Sárközy, 2005. 159. p.

13 Géfin Gyula úgy tudja, hogy Szerdahely György és Rajnis József akkor voltak a kőszegi gimnázium tanulói, amikor Faludi volt ott a rektor (1750–1753). Géfin Gyula: Ismeretlen adatok Faludi Ferenc életéből. ItK 74(1970/3), 353. p.

14 Georg. Aloys. Szerdahely: Poesis narrativa ad aesticam seu doctrinam boni gustus conformata. Budaë, 1784. 180–181. p.

15 Paintner marginális jegyzetét így jelölte.

16 A jegyzet vége; az eredetiben nincs kitéve.

minden korszak és nép ízlésével méltán összehasonlíthatunk.¹⁷

Vagyis Paintnernek már védenie kellett a dunántúli Vas megyei Faludi nyelvezetét a klasszicista ízlésű kritikusok előtt. Révai Miklós (1750–1807) Kazinczy tisztelői közé tartozott. Ő szintén kissé megjobbítva akarta kiadni Faludi verseit, ha nem is annyira, mint Batsányi János (1763–1845). Faludi népiessége zavarta a klasszicista esztétikán felnőtt kiadókat. A magyar klasszicizmus azonban nem volt teljesen egységes; például Kölcsey és Révai a népies vonásokat értékelni tudta a költészetben. Révai megelégedéssel említette az első Faludi-kiadása bevezetőjének általa írt részében, hogy Faludi el szokott ve gyülni a nép körében. „Mind azon anyja’ tejjével szopta beszédet mond: természetest, kellőt, tulajdon Magyarat. A’ mire is különös szorgalommal igyekezett tekéletesb szert tenni. Azok a’ tanuk benne, kik őtet közelebből esmérték: hogy ő el szokott volt a’ köz nép, és tseléd közé járogatni, tsak a’ végett, hogy őket szabadabb beszédre fel bátorítván, igazabban ki tanulhassa a’ tulajdonabb Magyar szó ejtésekét. A’ miket észre vett, az utánn fel is szokta nagy gonddal írogatni. Egy különös Jegyző Könyve vólt, tele mind ilylen öszve gyűjtetett kintstsel.”¹⁸

Révai tehát nagy megbecsüléssel említette Faludi pásztorkölteményeit: „A’ mi

még az én tudomra lehetett, a’ mit még az e’ nemű Magyar Költeményekből olvashattam, az igazat szabadon ki mondván, mind arnyék, mind semmi ezekhez képest.”¹⁹

Meg kell vallani „az igazat szabadon ki mondván”, hogy ma már a legnehezebb Faludi-olvasmányok közé tartozik a bukolikus költészet. Az olvasók nem rendelkeznek olyan alapos mitológiai ismeretekkel, mint a 18. században élt költő, aki már az iskolában szinte kívülről tudhatta Ovidius *Átváltozások* című művének és Vergilius *Eclogáinak* legfontosabbnak tartott részleteit. A mai befogadók döntő többsége polgári kultúrában nőtt fel, nem ismeri a pásztori világot, az állatok és növények nevét, a pásztortörök szokásait. Nem ismeri fel Faludi allúzióit Ovidius vagy Vergilius költeményeire. Az olvasó számára az eklogákban nagyon sok szó értelme megfejtésre vár. Az eklogák jegyzetei után ezért is bőszes szómagyarázatot kívánunk adni, hogy könnyebb legyen az értelmezés. Többszöri olvasás után nyílik fel a pásztori világ költői szépsége, lélektani mélysége.

A *Szombathelyi kézirat* a legutolsó – befejezetlen – kézírata a Rohoncon élő idősköltőnek. A készülő kritikai kiadás ehhez a kézírathoz való hűségből indul ki, de ez valóságos hűség, nem csak hangoztatott, mint az eddigi kiadásoké. Vagyis megtartjuk az utolsó kézirat verssorrendjét, eredeti rendben közöljük a francia nyelvű verseket, amelyek véleményünk szerint a kompozícióhoz tartoznak. A kéziratban nem fellelhető Faludi-verseket külön fejezetben közöljük. Az idegen nyelvű, főként latin nyelvű verseit is kiadjuk, javítva a korábbi kiadások olvasati, fordítási hibáit.

Faludi Ferenc költeményeinek és más műveinek első kiadója, Révai Miklós állandó

17 Paintner Mihály: *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu olim Provinciae Austriae, complexae Hungariae, Croatiae, Slavoniae, Austriae, Transsilvaniae, Styriae, Carintiae, Carnioliae, Comitatus Goritiae, et Istrom Austriae, ac ad annum M. DC. XIX. Bohemiae quoque, Moraviae, et Silesiae. Ab Anno M. D. LIV. ad nostra tempora. Pars I. A.–H. PFKK 118. C. 35. 18. század vége* (Borián Elréd fordítása.)

18 Faludi Ferenc: *Költeményes Maradványai, Egybe szedte, ’s elő beszédekkel, jegyzésekkel, és szükséges oktatásokkal meg bővítve közre botsította a’ Magyar Költeményes Gyűjtemény’ öregbedésére Révai Miklós. Első kötet. Győrött, 1786. (továbbiakban: Révai, 1786.) 12. p.*

19 Révai, 1786. 16. p.

egészségügyi és pénzügyi problémákkal küzdött. Révai legfőbb segítője az (ex)jezsuita Paintner Mihály, aki rendtársának, Faludi Ferencnek nagy tisztelője volt. Ő szorgalmazta leginkább, hogy Révai adja ki Faludi költeményeit és eddig kiadatlan műveit. Révai Miklós latin nyelvű hálaadó verset írt nagy pártfogójának, a később győri kanonok, rátóti prépostnak.²⁰ Magyar fordításban így kezdődik a disztichonban írt dicsőítő költemény:

Életem hosszú során ezer ember lett
a barátom,
Ám valamennyi között egyszeri vagy,
te, Mihály!
Egyszeri s páratlan: kitapasztaltam
szivedet rég:
És ez a nagy szeretet benned is,
bennem is él.

Révai verseskötetébe felvett néhány hozzá írt költeményt, ezek közé tartozik Paintner Mihály rövid latin nyelvű verse is: *Paintner Mihály Antal a halálos veszedelemből megszabadult és lassan lábadozó Révai Miklóshoz a rátóti Tusculánumban 1800-ban*.²¹

Paintner Mihálytól kapta a Faludi életrajzot, és sok vers kéziratát. Az első kiadása (1786) első kötetébe a lírai költeményeket válogatta *Faludi' énekei* címmel. Ezt egészítették ki a *Frantzia versek*, majd a *Deák versek*, vagyis a latinul írt Faludi-költemények. Ezek után az epikus eklogák következtek: *Faludi Ferentz' pásztor énekei*, hozzájuk illesztve egy francia klasszicista, Batteaux érkezését Révai fordításában. Révai Miklós tehát műfajokba rendezte

a költeményeket, megváltoztatta sorrendjüket, klasszicista racionalizmussal adta ki a rokokó költő hagyatékát.

Batsányi János a műfaji, tartalmi elvet követve már négy részre (könyvre) osztotta fel a Faludi-költeményeket, és ezt követte a többi kiadó, anélkül, hogy a *Frantzia verseket* és a *Deák verseket* megjelentették volna. Mi ebből a sorból kiállunk. A Linzben élő Batsányi az egyik megkapott kéziratban tollal kihúzta, illetve margón jelezte Faludi „téves” rajjait, szavait. Nem tudta elfogadni az általa falusiasnak tartott alakokat.

Toldy Ferenc (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus Faludi-kiadásában, a *Faludi Ferenc élete* című bevezetőjének végén felsorolta a költő dunántúli nyelvjárásának jellemzőit, majd így összegezte kiadói hozzáállását: „Miután Révai mind ezeket, a múlt században már, az irodalmi nyelvben közönségessé lett tiszai nyelvjáráshoz idomította, megtartottam ezt, elégnék véلve a változtatásról itt említést tenni, s ezt annál is inkább, mert Faludi az *Udvári ember* II. és III. századában maga is eltért a tul-tültől, s így ingadozást mutatott.”²²

Faludi Ferenc maga is többször változtatott verseinek szövegén és sorrendjén. Az autográf *Nagyszombati kéziratban* még nem található meg a Mária Terézia-verse. A korábbi nézetemet javítva, szintén autográfnek fogadom el az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának (OSZKK F1. – Négyesy: M) legfontosabb Faludi-kéziratát, amelyben már megtalálható a Mária Terézia-vers.²³ Előtte a legsötétebb hangulatú műve, az *V. Ecloga* olvasható. Ebben a versben sirattatja el a pásztorokkal a felfordult

20 Révai Miklós válogatott latin versei. Válogatás a Latina és Carmina Quaedam című kötetekből. Fordította és jegyzetekkel ellátta Federmayer István. Révai Miklós Gimnázium, Győr, 2007. (továbbiakban: Révai, 2007.) 118–129. p.

21 Révai, 2007. 136–137. p.

22 Faludi Ferenc minden munkái. Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával. Kiad. Toldy Ferenc. Pest, 1853. XX. hasáb. Nemzeti Könyvtár.

23 Borián Elréd: Faludi Ferenc kötetkompozíciója a kéziratok és a kiadások tükrében. I. ItK 120(2016), 520–522. p.

világot, metaforikusan a jezsuita rend feloszlatását; utána pedig a *Szent István Királyhoz*, illetve a *Sz. Imre Hertzegrül* című művei következnek. A *Szombathelyi kéziratban* Faludi a *Forgandó szerentse* után helyezi el a *Maria Theresia Királyné Asszonyunkhoz* című dicsőítést. Majd a nádorrá (palatinussá) tett gróf Batthyány Lajost köszöntő vers következik.

Révai kiadásaiban – a Mária Terézia-vers előtt – gróf Batthyány Lajost a neve napján köszöntő költemény található, utána pedig Szent Istvánról és Imréről szóló éneket olvashatjuk. Tényként megállapítható, hogy eddig semelyik kiadás nem vette át a *Szombathelyi kézirat* sorrendjét.

A „közre botsátó” Révai Miklós a szövegvariánsok okát keresve a második kiadásának előszavában főként a szerző jobbító szándékában látta az új variációk megszületését.²⁴ Faludinak azért van szerinte kevés verse, mert a többi „el nem fogadta többé”. Révai második kiadásába csak két olyan költeményt vett fel, amelyeket nem találni „Faludinak utolsó keze’ írásábann”.

Négyesy László 1900-ban írta le az általa ismert kéziratok sajátosságait.²⁵ Bebizonyította, hogy a Révai által használt „Szili János Szombathelyi Püspök Úrnál” levő kézirat nem egyezik meg a ma ismert *Szombathelyi kézirattal*. Révai jegyzetei árulkodnak leginkább arról, hogy Faludinak volt egy korábbi, valószínűleg teljes verskötet másolata. Révai sehol sem írta, hogy a kéziratban

üres oldalak vannak. A ma meglévő *Szombathelyi kéziratnak* ez az egyik alapvető jellemzője. Négyesyt mesteremnek tartom, kiadása nélkülözhetetlen segítség volt számomra, amikor elindultam a kéziratok és kiadások erdejébe. Az eltérő vélemények egyik fontos oka, hogy míg Négyesy hat, én már tizenkettő hosszabb-rövidebb kéziratot vettem alapul.

Kőszegen, ahol Faludi diák és rektor is volt, az egykori jezsuita iskola falára emléktáblát helyeztek, amelyen ezekkel a sorokkal emlékeznek meg róla: „Nemes erkölcsű, derék férfiú, aki békében él mindenkivel, az emberekkel, önmagával és Istennel.”²⁶

Az újabb kiadók Négyesyt követve hűebbek a *Szombathelyi kézirathoz*, mint a korábbiak, de ők is a szöveg- és szóvariációkból sokszor az „ideálisat” választották ki. Néhol valóban emendálni, javítani kell Faludi Ferenc utolsó kéziratának tollhibáit; a készülő kritikai kiadásnak azonban alapelve, hogy teljes egészében vállalja a dunántúli tájnyelvet előszeretettel használó jezsuita költő végső testamentumát.

- 24 Faludi Ferentz' Költeményes Maradványai a' Jegyző könyvvel együtt. A' Költeményes Gyűjtemény' öregbedésére egybe szedte, és közre botsátotta Révai Miklós. Második megjobbított nyomtatás, Pozsony, 1787. 3–4. számozatlan oldal.
- 25 Faludi Ferenc versei, összeszedte és jegyzetekkel kísérte Négyesy László. Franklin Társulat, Bp., 1900. Olcsó Könyvtár. Négyesy tanulmányai a kötetben: Faludi verseinek eredeti kéziratjai, másolati kiadásai, 95–122. p.; Jegyzetek egyes versekhez, 123–173. p.; Függelék, 174–179. p.

- 26 Az idézet alatt Sz. Gy. monogram olvasható. Ha helyes a monogram, akkor Szerdahely Györgytől lehet ez az idézet, aki Kőszegen volt diák, amikor Faludi rektor volt, és Pozsonyban együtt tanítottak. Az idézetnek, amely latin nyelvű lehetett, eredeti helyét nem találtam meg. Viszont Császár Elemér nagyon szigorú, a romantika esztétikáját Faluditól számonkérő tanulmányában ezt az idézetet egy összegző mondata lezárásaként olvashatjuk: „Mindenkiben a mérséklet embere, aki merész, elhatározó tette nem képes, nem aktív szellem, de a maga világában igazi példakép, nemes erkölcsű, derék férfiú, aki békében él mindenkivel, az emberekkel, magával és Istenével.” Császár Elemér: Faludi Ferenc költészete. Egyetemes Filológiai Közlöny, XXVII (1903), 20. – Császár szerint Faludi tanítványának, Rajnis Józsefnek Mária Terézia-verse sokkal jobb, mint Faludié. Szerintünk elég gyenge színvonalú alkotás.

TÓTH JÓZSEF

A szentgotthárdi cisztercita apátság gazdálkodása

A kertművészetet Európában a bencés szerzetesek terjesztették el. Az önellátáson kívül a zárandokok, papok és a szegények segítésére is termeltek, sőt nemesítési munkát (szelekció) is folytattak. „A magyar állam két első századában Pannonhalma alapításától a tatárjárás évéig a kolostorok képviselték a települések legmagasabb alakját.”¹ A cisztercita szerzetesrend a még nem művelt, főleg folyó menti területeket hasznosította. A kolostorok mellé később majorságok települtek, azokból pedig sok esetben települések alakultak. A szerzetesek sokszor maguk művelték kertjeiket.

Az első kolostort Géza fejedelem alapította Pannonhalmán 996-ban. A ciszterciek a Nursiliali Szt. Benedek-rend egyik ágát alkotják. Alapítója Molesmei Szt. Róbert, aki 1098-ban alapította kolostorát Citeux mellett. „Az első ciszterciek az ausztriai Heiligenkreutzból érkeztek hazánkba. Az első apátságuk a mai Bátaszék közelében, Cikádoron épült fel 1142-ben... A rend virágkorát hazánkban 1180–1280 között élte.”² A szentgotthárdi apátságot (*Monasterium Sanctus Gothardus*) 1183-ban III. Béla király adománya alapján alapították a zirci apátsággal egy időben. „1183. már volt egy Szt. Gotthárd település kis templommal és temetővel a Rába átkelőnél.”³ A király bősé-

gesen adományozott birtokokat az új apátság részére. Birtokaihoz tartozott a ma ismert Vendvidék, és néhány őrségi település. Az alapítók Franciaországból (*Trois Fontaines*) jöttek. Az alapító levél a török korban elveszett. Az apátság virágzása addig tartott, amíg az a különböző kegyurak (pl. Széchy család) tulajdonába nem került. Mátyás halála után a ciszterci monostorok szét hullása megállíthatatlan volt. A végső pusztítást a reformáció és a török hódoltság jelentette.⁴

Az apátság részt vett a törökellenes harcokban is. A monostort erődde alakították át. 1605-ben a császári erők úgy elpusztították, hogy csak a barokk templom és a kolostor épülete maradt épen. A második felvirágzás, az úgynevezett „heiligenkreutzi korszak 1734-től 1878-ig tartott. Az 1867-tel induló magyarországi önállóság az Auszriához fűződő kapcsolatok lazítására törekedett, így a szentgotthárdi ciszterciták a zirci apátsághoz kerültek. Trianon után a birtokok egy része Jugoszláviához és Auszriához került. 1920 után az erdőgazdaság az 1921-es szinten rekedt meg, a szántóföldi termelés alig fedezte a szükségleteket, és visszaesett az állattenyésztés is. Az 1945. évi földreform után az uradalmat felosztották. A fakitermelés csak 1946 elején indulhatott meg. 1950-ben a szerzeteseket deportálták és elszállították Kunszentmártonba, a karmeliták kolostorába.

- 1 Rapaics Raymund: Magyar kertek – A kertművészet Magyarországon. Bp. 1940. 11. p.
- 2 Magyar Veronika: A középkori kolostortáj vizsgálata a monisztkus rendek esetében. Phd-dolgozat, 2018. (továbbiakban: Magyar, 2018.) 28. p. https://szie.hu/sites/default/files/magyar_veronika_ertekezes.pdf. (Megtekintve: 2023. október 25.)
- 3 Csuk Ferenc: Szentgotthárd temetkezési helyei. www.Csuk<helytortenet>Szentgotthardi (Megtekintve: 2023. október 25.)

- 4 Valter Ilona: Pásztó a középkorban. METEM, Bp., 2018. 33. p.

A Szentgotthárdi cisztercita uradalom gazdálkodása

„A ciszterciek, ha lehetett, olyan területet próbáltak kiválasztani, melyet még emberi művelés elkerült.”⁵ Ennek a Lapincs és a Rába összefolyása tökéletesen megfelelt. Az épületeket a monostor köré rendezték. Az apátság szerzetesei a földet maguk művelték jobbágaikkal és munkásaikkal együtt „A birtok egykori majorjaiból kialakult községek többsége ma is létezik, és lakóik java része szintén az egykori apátság telepeseinek leszármazottja.”⁶ A majorok egyben birtoktestek is voltak.

A gazdasági élet alapja a föld

A gazdálkodás a törzsbirtokon és a távolibb területeken folyt. A földek művelését az úgynevezett háromnyomásos rendszerben végezték. Mellette tarlóégetést is folytattak. A gabonafélék közül viszonylag kevés búzát termesztettek, árpa, rozs alkotta a többséget, takarmánynövényként a zab szolgált. Az árpát sör előállítására is termesztették. Kevés mennyiséget értékesítettek, a többi saját maguk használták el. A szegényeknek, rászorulóknak ingyen osztották. Nagyobb mennyiségben kenyérpótló növényeket (borsó, lencse, káposzta, köleskása) termesztettek. Használták már a vasekét is. A vasekéket ökrök vontatták, melynek jármait a saját műhelyük készítette el. Négy–nyolc ökrös fogatokat alkalmaztak. A vetőmagokat saját maguk állították elő. Magtárral is rendelkeztek. A szántóföldi gabonakultúrák mellett

főleg a kertekben jelentős kapásnövény-művelést folytattak. Az Újvilágból behozott kapások élén a kukorica a termesztett búza után a második helyre került. A burgonyát a 17. században hozták be. A dohány egyből haszonnövény lett. A répának a középkorban sok változata létezett, konyhai szükségleteket elégített ki. A tököt az Őrségben ma tökmagolaj előállítására termesztik. Az állattartás az élelmezést és az igavonást egyszerre szolgálta, de felhasználták a bőrt és az egyéb melléktermékeket is. Egy 1350-ben kelt okirat lótenyésztést említ. A gazdaságban sertés és egyéb állatok tenyésztése is folyt. Az akkoriban hűvösebb, hidegebb időjárás mellett az istállós tartás terjedt el. A szarvasmarha, sertés, juh, baromfik mellett foglalkoztak méhésztel, haltenyésztéssel és a 19. században selyemhernyó tenyésztésével is. Jelentős volt a halászat. A mézet cukor helyett használták, és méhsört készítettek belőle. A rétek szerepe az állatok takarmányozásában a hosszú telek miatt jelentősnek mondható. A sertéseket erdei sertéslegelőkön tartották. A juhok húst, a rendtagok ruháihoz gyapjút szolgáltattak a felesleget értékesítették. Szárnyasként libát, tyúkokat, kappanokat tartottak. A méhészetre erdeik és rétjeik kiválóak voltak. A viaszból gyertyákat öntöttek. Erdőgazdálkodásuk is fejlett volt, az erdőket megbecsülték, kímélték, a faanyagot építésre és tüzelésre használták. Az ártéri erdők a folyók mentén (szil-kőris-tölgy) keményfa erdők, valamint az egyéb tölgyesek, cseresek a faanyag mellett kiváló disznómakkoltatók voltak. 1830-ban az erdők 75%-a tölgy-, cser- és bükkállomány, ami munkát adott a szénégetőknek is. A kitermelés szálaló módszerrel történt. A vadászatot korlátozták. „A ciszterci típusú erdőgazdálkodás hozzájárult ahhoz, hogy a Vendvidéken rendkívül egyedi erdők alakultak ki. Különösen Orfalu községben, a híres Fekete tó környékén találni ennek

5 Szentgotthárdi ciszterci apátság és gazdasága, <https://hu.wikipedia.org>. (Megtekintve: 2023. október 25.)

6 A Szentgotthárdi cisztercita apátság, https://hu.wikipedia.org/wiki/Szentgotthardi_ciszterci-apatsago. (Megtekintve: 2023. október 25.)

legszebb példáját, mivel ott nagyszámú öreg, de jó állapotban levő magas fa található, amely ma az Őrségi Nemzeti Park kiemelten védett része.”⁷ Imre király 1198-as oklevelében már említi a szőlő termesztését, ami az úgynevezett szőlőskertekben folyt. A bort mi-sebornak, de kereskedelmi célból is állítottak elő. 1182-től már borkimérések is történtek. A bor mérsékelt élvezete nem volt tilos a barátoknak. A gyümölcsstermesztést gyümölcsös kertekben folytatták. A malmok szintén jelentős szerepet játszottak a gazdálkodásban (Csörötneken például kettő is volt). Birtokaikon a jobbágyok, a nép helyzete sokkal kedvezőbbnek mondható, mint a világi urak birtokain, mivel a szerzetesek maguk is kemény fizikai munkát végeztek, így jobbágyaikat kevésbé terhelték.

Mesterségek

A műhelyek alkalmazták a víz erejét is. A szerzetesek és a munkástestvérek főleg télen tevékenykedtek. Kőművesek, kőfaragók, építőanyagot előállító munkások népesítették be a műhelyek egy részét. A pékműhelyek a rozskenyeret csak az apátság részére készítették. Sajtot érleltek, sört főztek. A ruházat elkészítésében takácsok, csapók, szabók működtek közre. A gazdaságot szolgálták a bognárok és a kovácsok is.

Pénzügyek, kereskedelem

Eleinte nem sok cikket árulhattak. A 15. század elején már híresek voltak a szentgotthárdi és a vasvári vásárok, melyek a Szentgotthárd–Muraszombat, valamint

a Vasvár–Szentgotthárd–Grác főútvonalaknak köszönhetően létrejöttüket.

Az uradalom legfontosabb egységei a majjorok voltak, mint a gazdálkodás „alközpontjai”, melyeknek egy részéből később települések, falvak alakultak ki. „Ilyen közelebbi, tehát legelső telepítésű majornak tarthatjuk Kedhelyt és Zsidó-falvát.”⁸ Jogilag a szentgotthárdi apátság és birtokai eleinte a győri püspökség alá tartoztak. 1185-ben III. Lucius pápa erősen leszűkíti a győri püspök jogait. A cisztercita szentgotthárdi monostor a renden belüli jogahtóság értelmében az alapító grancia apát (atyá apát, *Trois Fontainés*) ellenőrzi másodmagával az apátság gazdálkodását. A szentgotthárdi apát a jobbágyok feletti bíraskodást a községi előjárókra testálta.

Munkaerőviszonyok

„A középkorban az ingatlan, a föld értéke háttérbe szorult a munkáskezek értéke mellett. Világi és egyházi nagybirtok gazdálkodásának eredményessége munkaerejüktől, szerveztségüktől és a vezetéstől függ.”⁹ A cisztercita rendben a munkában, gazdaságban mindenki részt vett. A „főnök” mind befelé, mind kifelé az apát volt. A perjel az apát jobbkeze, a házirendet betartatja, helyettesíti az apátot, szervezi a munkákat, gondoskodik a szerszámokról, stb. A gazda a gazdasági és a monostor anyagi ügyeit, a birtok kormányzását látta el. A munkaerőt eleinte a szerzetes testvérek mellett a munkástestvérek alkották. Később a gazdaság növekedése megkövetelte a világi munkások, úgynevezett szolgacsélédek és bérmunkások bevonását is.

7 Tilcsik György: Szentgotthárdi ciszterci apátság. www.wikiwand.com/hu/Szentgotthárdi_ciszterci (Megtekintve: 2023. október 25.)

8 Kalász Elek: A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban. Bp., 1932. (továbbiakban: Elek, 193.) 21–22. p.

9 Elek, 1932. 41. p.

A szentgotthárdi cisztercita uradalom gazdálkodása 1890–1950 között

1880–1888 között Magyarországon egy-egy tehenre éves szinten 2044 liter tej jutott. A szentgotthárdi uradalomban az 1880/1900-as gazdasági évben 2920 liter tej jutott egy tehenre. 1898/1899-ben az erdészet 15 270,52 korona bevételt számolt el Zirc felé. Az 1911/1912-es gazdasági évben 14 szarvasmarhát leselejtezték, melyeket a gulyából pótoltak. 554 tehenük volt, és vettek 1 bikát. Futó és igás lovuk volt 8 db, jármos ökörből 14-et leselejtezték, melyeket a gulyából pótolták. A gulyába vettek 2 db egyéves üszőt. Göboly volt 14 db. A juhászat az év elején 1050, év végén 920 db birkát számolt. A tavaszi gyapjú 98,68 mázsát (q) adott le, melyet 12 315 korona 58 fillérért értékesítettek. A sertések eladása 40 525,25 korona bevételt jelentett. A 147 év eleji kocaszám év végére 122 db-ra csökkent. 1 kat. holdon termelt 8,92 q búza, 7,37 q rozs, 7,28 q magbükköny, 9,28 q árpa, 8,32 zab és 14,6 q tengeri. Földművelés: 1912-ben a szárazság nem kedvezett a szalastakarmányok fejlődésének. 1922/1923-ban gabonaeladásból származott 12 887 korona, állatokból és állati termékekből 6998. Aprómagvakra és a gazdaság szükségeire kiadtak 1210 és 3089 koronát. Az 1924/1925. évben a szemtermések terméseredményei országosan az átlag alatt maradtak. Az állatállományban a muraközi kancák vérfrissítésére félvér angol tenyészlóvakat szereztek be. Az 1925/1926-os gazdasági évben – ellentétben az előzővel – a szemstermények egészen jól termettek. Az állattenyésztésnek gondot okozott a szemes termények árának drágulása. A gazdaság haszna 707 957 pengő volt.

1928-ban a tavasz hűvös volt, fagyokkal tarkítva. Az átlagtermések ennek megfelelően rosszul alakultak. A kiadások meghaladták a bevételeket, így a gazdaság éves

gazdálkodása mínuszba került (–4932,99 pengő).

Az 1932/1933-as gazdasági évben a szántóföldi termesztésben a bogárhátas szántás helyett áttértek a sima szántásra. 280 ember kapott részes földet. Az állattenyésztésben a tehenészetnél gondot okozott a tej alacsony ára. 1933-ban a vetés késett, az időjárás száraz volt, a szalastakarmányok hozama elmaradt az előző évektől. Az állatállományt növelni szerették volna, a tejtermelés miatt is. A lefejt tejet Szentgotthárdon értékesítették. A növénytermesztést az abnormális időjárás fogta vissza. Az 1937/1938-as gazdasági évben a földművelésben az új traktor teljesítményének köszönhetően olyan sikeres volt az őszi mélyszántás, hogy tavaszra csupán 16 hold maradt. Az állattartásban a tehenészetben a TBC okozott gondot. Az 1937/1938-as gazdasági évben az erdészet átiskolázott 258 000 lucfenyőt, kiültetett az erdőrészek pótlására 186 000 lucfenyőt és 1400 db vörösfenyőt. A haszontalan, kiégett legelőre ültettek 10 500 db lucfenyőt karácsonyfa nevelésére.

Az uradalom területe 1938-ban 20 1543 kat. hold volt. 1939-ben a Zirci Apátság Szentgotthárdi Erdőfelügyelőségének vagyongyarapodása 54 654,97 pengő. 1942-ben lebetonozták a tehenistállót. Az apátság felkérésre részt vett különböző kísérletekben is. A háború alatt a lövészárkok és fedezékek építése rengeteg fát felemészített. Az országos fahiány miatt a szentgotthárdi apátsági uradalom sorra mondta le a faáru-megrendeléseket, mivel nem volt elegendő fűrészárúja.

1943 aszályos év volt. A tavaszi búzavetés csupán 131,31 q szemtermést hozott. Egy katasztrális holdra vetítve ez nagyon alacsonynak számít: 5,68 q.

Az 1943/1944 és 1944/1945 gazdasági évben a fűrésztelepről szóló jelentést leg-

Év	Országos átlag (q)	Gazda- sági év	Szent- gotthárdi uradalmi átlag*	Év	Országos átlag (q)	Gazda- sági év	Szent- gotthárdi uradalmi átlag*
1922	6,0	1921/22	8,0	1931	7,0	1930/31	8,97
1923	7,9	1922/23	5,36	1932	6,6	1931/32	
1925	7,9	1924/25	5,11	1933	9,5	1932/33	10,00
1926	7,8	1925/26	10,86	1934	7,9	1933/34	
1927	7,4	1926/27	7,37	1935	7,9	1934/35	
1928	9,3	1927/28	5,2	1936	8,4	1935/36	10,11
1929	7,8	1928/29	6,7	1937	7,6	1936/37	7,51
1930	7,8	1929/30		1938	9,6	1937/38	10,8

A búza termésátlagainak alakulása 1922–1938 között

* A szentgotthárdi uradalom adatai gazdasági évekre vonatkoznak (pl. 23/24).

Év	Országos átlag (q)	Gazda- sági év	Szent- gotthárdi uradalmi átlag	Év	Országos átlag (q)	Gazda- sági év	Szent- gotthárdi uradalmi átlag
1922	7,3			1931	7,9		
1923	7,4	1922/23	15	1932	11,9		
1924	7,9			1933	9,1		
1925	12,0			1934	10,7		
1926	10,5			1935	7,1		
1927	9,4			1936	13,1	1935/36	31,45
1928	6,8			1937	13,3	1936/37	18,6
1929	9,2			1938	13,1	1937/38	15,0
1930	7,7						

A kukorica termésátlagainak alakulása 1922–1938 között

nagyobb részt emlékezetből írták, mert az „oroszok és a környékbeli falvak lakossága a fűrésztelepen lévő üzleti könyveket szétszórták”. „A fűrésztelep 1943. szeptember 17-én éjjel leégett kiderítetlen okból kifolyólag... Az üzem az újjáépítés után 1944. február végén kezdte meg a termelő munkát és 1945. március 28-ig megszakítás nélkül dolgozott...”¹⁰ 1944/1945-ben számos esetben kellett a fűrészüzemnek tüzfát átadni a katonaság, a kórházak és a lakosság részére. 1945/1946-ban elszabadult a pengő inflációja. 1946. augusztus 1-én bevezetik az új pénzt,

a forintot. Csak 1946 elején indulhatott meg a fakitermelés.

1946-ban a gazdaság területe már csupán 63 kat. hold szántóból és 22 kat. hold rétből állt. Ezen kívül a földosztásból kimaradt egy magyar hold nagyságú terület a vasútállomás mellett, melyen a régi Schwartz-féle fűrésztelep kapott helyet. A földek elhanyagolt állapotban voltak, a termés ennek ellenére jó. A gazdaság összes jövedelme 26 007,62 Ft. 1947-ben megkezdődött a földek telekkönyvi átírása és a kiosztási birtokívek készítése.

¹⁰ Elek, 1932.

NAGY ZOLTÁN

Vándorkönyvek pecsétlenyomatai

ISMERETLEN VASI CÉH- ÉS MESTERPECSÉTEK A MÚZEUMI ÉS LEVÉLTÁRI VÁNDORKÖNYVGYŰJTEMÉNYEKBE (1831–1859)

A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottság (MTA VEAB) Kézművesipar-történeti Munkabizottság megbízásából 1992-ben adták ki a Vas megyei első gyűjteménykatalógust, a Kézművesipari műhely- és szerszámkatasztert.¹ Ezt követően felmerült bennünk egy vasi céhkataszter összeállítása is, mely a történeti Vas vármegyében egykor működött céh összes, a magyarországi múzeumokban őrzött céhtárgyait vette volna számba a helyi ismeretek és az 1975-ben megjelent országos céhkataszter² adatait felhasználva. Ez a feltárási munka több évig tartott, mely azt eredményezte, hogy minden céhtárgyról a leltárkönyvi adatok alapján leírás és fekete-fehér, kivételesen színes fényképfelvételek, valamint színes diák, továbbá mindegyikőjükéről papírképek is készültek.

A múzeumi céhpecsét gyűjtemény kiegészítése pecsétlenyomatokkal

1993-ban Benczik Gyula tette lehetővé számunkra, hogy a levéltár raktárából összegyűjtött 169 vándorkönyv eddig még nem rendezett iratanyagából 122 darabot 3 dobozba, a mesterségek alfabetikus sorrendjébe csoportosítva rendezzük, a negyedikbe pedig a nehezen meghatározható 47 vándorkönyv került. E kutatás bázisát a kör-

rendi múzeumban alakítottuk ki. A teljességre való törekvés megkövetelte, hogy az eddig ismertek mellett (52 céhpecsét, 22 céhláda, 25 céhkorsó, 5 céhzászló, 2 behívótábla, 4 egyéb céhtárgy) a múzeumokban és a Vas Megyei Levéltárban fellelhető vándorkönyvekben feltételezett Vas vármegyei céhpecsét- és mesterpecsétlenyomatokat felkutatva ez irányú ismereteinket kibővítsük, a meglévő céhpecsétgyűjteményt a lehető legteljesebbé tegyük, melyhez az adatok kigyűjtését és rendszerezését táblázatokba foglalva a mesterségek alfabetikus sorrendjében végeztük el (1–2. táblázat).

A levéltári gyűjtemény fontosságát jelzi, hogy az eddig összességében megismert céhpecsétlenyomatok 39%-a, a mesterpecsétetek 60%-a, az összes újonnan fellelt céh- és mesterpecsétlenyomatok 47%-a levéltári vándorkönyvgyűjteményből származik. A múzeumok számontartott kiállításain gyakran bemutatott tárgyi emlékei közé tartoznak a céhtárgyak, közülük is azok, amelyeken a céhalakulást vagy a céhtárgy készítési korát őrző évszámok is vannak. A céhpecsétetek különösen fontosak, hiszen közöttük nem ritkák a 16–19. századi darabok, jól dokumentálva a kézművesség céhszervezeteinek meglétét a korai évszázadokban. Az „ércpecsét” nyomólapjára vésett információk a céhtörténet, technikatörténet, heraldika, művészettörténet érdeklődési körébe tartoznak. Vizsgálatuk alkalmat ad nyugat-európai párhuzamainak

1 Nagy Zoltán: Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter. Vas megye Gyűjteménykatalógus I. Veszprém–Körmend, 1992.

2 A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere I–II. Szerk. Éri István. Budapest, 1975.

számbavételére,³ a lokális sajátosságok megfigyelésére, a céhközi kapcsolatok feltérképezésére is. A pecsétnyomó önmagában szimbólum, a céh megtestesítője, a céhszervezet által kibocsátott dokumentumok: felszabadító-és mesterlevelek, egyéb fontos iratokon lévő céhmesterek és más előljárók aláírásának hitelesítője, a kiváltsággal rendelkező kézműves közösség egyik legfontosabb, különösen megbecsült relikviája. A céhpecsét szigorú őrzését rendszerint az *articulus*okban is befoglalták. „A céhnek tulajdon pöcsétje legyen, mely pöcsét ortal máért a céhnek ládájába tartassék, mely pöcséttel a mester híre nélkül semmi levél meg ne pöcséttellessék.”⁴ A pecsétekkel foglalkozó kutatók fontosnak tartották a céhpecsétek szakszerű, mindenre kiterjedő leírását, körirátának felfejtését, a pecsétmezőbe vésett heraldikai elemek, mesterséget szimbolizáló szerszámok számbavételét és leírását, az ábrázolt munkafolyamatok, a munka közben ábrázolt védszentek megnevezését. Nagybakay Péter, Bodó Sándor, Szabó Péter e célokat megvalósító publikációi példaértékűek.⁵ Számunkra Bodó Sándor tanulmánya a mértékadó, aki 1970-ben a pecsétnyomók és az azokat helyettesítő pecsétlenyomatok közé egyenlőségjelet tett. Borsod-Abaúj-Zemplén megye céhpecségeit bemutató tanulmányában 65 céhpecsétet

írt le és közölt fekete-fehér fényképeken, közülük 20 darabot, a céhpecsétek 30%-át pecsétlenyomat formájában tette közzé, melyek a jegyzetekben szakszerűen leírt vándorkönyvekből és felszabadító levelekből származtak. Ezt a módszert – feltehetően a publikációra alkalmas pecsétfényképezés, esetleg a vándorkönyvek felkutatási nehézségei miatt – mások azóta sem alkalmazták. E munkamódszert magunkévá téve láttunk neki feladatainknak.

Vas vármegyei céhek, mesterek eltérő száma a 19. század eleji összeírásokban

Az 1828. évi országos összeírás adatai szerint Vas vármegye népessége Kőszeg királyi várossal együtt 236 227 fő, a települések száma 686, a kézműves mesterek összlétszáma 2407 fő.⁶ E számadatnak azonban ellentmond Nadasdy Lajos A *falusi és mezővárosi kézműipar a 16–19. században* címmel közölt tanulmányában,⁷ ahol megállapította, hogy „A [Vas vármegyei] céhek száma 1815. évi adatok, szolgabírói jelentések alapján⁸ 175 céh 30 féle iparágban dolgozó mesterekből állott, ezekhez hozzájön 21 vegyes céh szakiparosa, [velük együtt] így a szakiparágak száma 40. A céhekben dolgozó mesterek száma [Kőszeget kivéve] falun és mezővárosokban összesen 4921,⁹ [Kőszegen 1828-

3 Nagybakay Péter: A magyarországi céhes kézműipar jelvényei. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1995.

4 Nagy Zoltán: Kézműipar Körmenten a 17–19. században. In: Körment története. Szerk: Szabó László. Körment, 1994. 351–414., 357. p.

5 Bodó Sándor: Borsodi, abaúji és zempléni céhpecsétek. Herman Ottó Múzeum Évkönyve IX. 1970. 189–227. p. Nagybakay Péter: Veszprémi és Veszprém megyei céhpecsétnyomók. Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 1. (1963) 185–219. p.; Szabó Péter: A céhek tárgyi emlékei a Győri Xantus János Múzeum Gyűjteményében. II. A pecsétnyomók. Arrabona – Múzeumi Közlemények 22–23. Győr, 1986. 129–184. p.

6 Bogdán István: Magyarország kézművesmesterei 1828-ban. In: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet történeti demográfiai füzetek 6. Budapest, 1989/2. 7–63. p. Vas megyére vonatkozó táblázatok a 35., 40., 45., 50., 55. oldalon.

7 Nadasdy Lajos: A falusi és mezővárosi kézműipar a 16–19. században. Vas Megyei Levéltári Évkönyv Szombathely, 1982. (továbbiakban: Nadasdy, 1982.) 92–114. p.

8 MNL VaML Ex Actis Gener. Congress 27-ih Mai 1817. 33. csomó, 566. sz.

9 Nadasdy, 1982. 104. p.

ban 433¹⁰], mindösszesen 5354 fő. A két forrás mesterszámadataiban a 10–15 év időkülönbséget is beszámítva erős eltérés mutatkozik a deputációs jelentés javára, melyek elsősorban az 1828. évi összeírás pontatlanságaira, hiányosságaira mutatnak rá azon kívül, hogy tudjuk, az nem tartalmazta a mintegy 10%-ra becsült nemes jogállású kézműveseket. Az akkori adóösszeírásnak azonban más hibái is lehettek, melyek közül néhányat érdemes megemlítenünk. Körmennd 1828. évi összeírásában 77 mester nevét és foglalkozását ismerjük, ám a ház szerinti adóösszeírásban még 72 olyan mester is szerepel, akinek neve olvasható, de foglalkozása csak az anyakönyvi és tűzkárjegyzőkönyvi iratokból derült ki. Ilyen Arany Mihály jobbágy szűrszabómester, aki 1824-ben 21 Ft éves adót fizetett, vagy éppen Herczeg József jobbágy bognár 21 Ft 33 xr adója is számottevő, de Török Ferenc jobbágy takácsot is említhetjük, akinek évi adója szintén magas, meghaladja a 25 Ft-ot.¹¹ Ezen kívül még e korban a városban lakott 117 különféle kézműves található, akik az adóösszeírásban nem is szerepelnek. Erősen kifogásolható, hogy egy egész szakma mesterei hiányoznak az opifex rovatból. Körmennden az 1828-as összeírásban mind a 12 bognár neve szerepelt ugyan, de egynek sem tüntették fel a foglalkozását és mestervoltát, talán *jobbágyi státusuk miatt*. Azonban tudjuk, hogy a bognárok számára Batthyány Lajos 1725-ben céhalapítási engedélyt adott. A megyei deputáció jelentésében a körmenndi bognár cég 12 helyi mesterrel, két vidéki bejáró mesterrel szerepel, akiknek az anyakönyvi adatok alapján a nevüket és mesteriségüket is be tudtuk azonosítani.¹²

10 Bogdán, 1989. 31. p.

11 Nagy Zoltán: Körmennd mezőváros kézművesei a XVII–XIX. században. *Fontes Castriferriensis* No. 2. Szombathely, 2004 (továbbiakban: Nagy, 2004) 2. 246. p.

12 Nagy, 2004. 247–59. táblázat. 273. p. bognárok.

Levéltári, múzeumi vándorkönyvgyűjtemények kutatása

A MNL Vas Megyei Levéltár Vándorkönyvek és hálalókönyvek gyűjteménye 1–3. doboza 122 db vándorkönyvet tartalmaz.¹³ A Savaria Múzeumban 17 db, a Kőszegi Városi Múzeumban 35 db, a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumban 5 db, a Vasvári Múzeumban 5 db, a körmenndi Dr. Batthyány-Srattmann László Múzeumban 4 db vándorkönyv található, melyek száma összesen 66 db. A múzeumi és levéltári vándorkönyvek együttesen 188 db-ot tesznek ki. Ehhez hozzászámíthatjuk a Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának Helytörténeti Iratanyagában található 16 céhiratot is, melyeken szintén találhatóak cég- és mesterpecsét-lenyomatok. Összességében 204 dokumentum állt rendelkezésre a vándorkönyvekben és céhiratokon található, fotózásra alkalmas Vas vármegyei cég- és mesterpecséték feltárására, kiválasztására. Célul tűztük ki, hogy a Vas megyei múzeumokban fellelhető vándorkönyveket a levéltáriakkal együtt,¹⁴ azok mindegyikét

13 MNL VamL XV. 7. 1. doboz: asztalos 7 db, bognár 4 db, csizmadia 10 db, esztergályos 1 db, festő 5 db, gerencsér 2 db, kalapos 1 db, kádár 4 db, kovács 9 db, lakatos 2 db. 2. doboz: kőműves 1db, könyvkötő 1 db, lakatos 3 db, mészáros 7 db, molnár 10 db, nyerges 3 db, pék 6 db, posztós 1 db, suszter 1 db. 3. doboz: szabó 15 db, szappanos 1 db, szítás 1 db, szegcsináló 1 db, szíjgyártó 1 db, szűcs 1 db, takács 12 db, tímár 11 db, vadász 1 db.

14 MNL VamL XV. 7. Vándorkönyvek és hálalókönyvek gyűjteménye [a továbbiakban VaML Vkgy.] 1–3. doboz (122 db) 1. doboz: asztalos 7 db, bognár 4 db, csizmadia 10 db, esztergályos 1 db, festő 5 db, gerencsér 2 db, kalapos 1 db, kádár 4 db, kovács 9 db, lakatos 2 db. 2. doboz: kőműves 1db, könyvkötő 1 db, lakatos 3db, mészáros 7 db, molnár 10 db, nyerges 3 db, pék 6 db, posztós 1 db, suszter 1 db. 3. doboz: szabó 15 db, szappanos 1 db, szítás 1 db, szegcsináló 1 db, szíjgyártó 1 db, szűcs 1 db, takács 12 db, tímár 11 db, vadász 1 db. A Savaria Múzeumban 17 db, a Kőszegi Városi Múzeumban 35 db, a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumban 5 db, a Vas-

megvizsgálva, lapjaik között a fényképezésre alkalmas, vasi céhpecsétet és mesterpecsét-lenyomatokat megkeressük. 60 vándorkönyvet találtunk alkalmasnak arra a vándorkönyvgyűjteményekben – az összes vándorkönyv alig több mint 30%-át –, hogy táblázatainkban a meglévő pecsételőkkel együtt a lehető legtöbb információt közöljük róluk. A Vas megyei múzeumokban és a Vas Megyei Levéltárban átnézett vándorkönyvek vörös viasz-, száraz- és fekete festékpecsétlenyomatairól fekete-fehér fényképek készültek. Ha a vándorkönyvben szereplő pecsétlenyomatban nem volt évszám, akkor külön a pecsétlenyomatról, a felette található helységnévről, a keltezésről, az elvégzett munkát igazoló céhmesterpecsétet erősítő aláírásáról is készült felvétel.¹⁵ Az aprólékos munka – ideértve a fényképezési nehézségeket is – nem várt eredményt hozott. Az eddig ismert, múzeumokban őrzött, újra átvizsgált és fényképezett 56 vasi céhpecséthez a VamL vándorkönyvgyűjteményéből 20 db, a múzeumok vándorkönyveiből szintén 20 db, a múzeumi céhleveleken pedig 9 db eddig ismeretlen céhpecsétet sikerült azonosítanunk, mellyel 49-re növekedett,

vári Helytörténeti Múzeumban 5 db, a körmendi Dr. Batthyány-Srattmann László Múzeumban 4 db vándorkönyv található, melyek száma összesen 66 db. A múzeumi és levéltári vándorkönyvek száma együttesen 188 db. Ehhez hozzászámíthatjuk a Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának Helytörténeti Iratanyagában található 16 db céhíratát is, melyekben szintén találhatók céh- és mesterpecsét-lenyomatok. Összeségében 204 dokumentum állt rendelkezésre a fotózásra alkalmas Vas vármegyei céhek, mesterpecséték feltárására, kiválasztására. A kiválasztott céh- és mesterpecsétlenyomatokról fényképfelvételek készültek, melyek nemcsak a pecsétlenyomatokat, hanem az azokat tartalmazó dokumentumok egy-egy lapját, a pecsétkörnyezetet is magukban foglalták.

15 A körmendi Dr. Batthyány-Srattmann László Múzeum (DBSLM) fényképleltárkönyvében P 829–P 1140. szám alatt az 1993/1995. évben Károlyiné Vizi Viktória múzeumi fotós által készített 311 db celluloid negatív itt megtalálható.

összeségében 105-re nőtt a megismerhető céhpecsétetek száma. Ezen kívül a már meglévő 24 mesterpecséthez a levéltár vándorkönyvgyűjteményéből 18 db, a múzeumi gyűjtemények dokumentumaiból 12 db, összesen 30 db, eddig ismeretlen mesterpecsétet találtunk és archiváltunk.

Céhpecsétlenyomatok

Eredményeink bemutatása céljából két táblázatot készítettünk. Az 1. számú táblázatban az egyes tételeket 1–105-ig számoztuk, a mesterségek alfabetikus sorrendjében pedig közöltük a céhek nevét, székhelyét, két külön oszlopban eredeti, illetve lenyomat voltát, a céhpecsétlen taláható évszámot, vagy annak hiányát, a céh artikulusának kiadási évét, a pecsét köriratának nyelvét, a pecsétlenyomó, illetve a vándorkönyv, céhlevél őrzési helyét, leltárszámát, azonosító számát. Végezetül a megjegyzés rovatba került a pecsétképről készült fényképfelvétel kiadványokban megjelentetett topográfiai adatai, valamint mindazoknak a pecsétlenyomatoknak az információi, amik más-más forrásokban ismételtelen megtalálhatók. Vas vármegyében 1815–1850 között 233 céh működött. Közülük azonban csupán 105-nek (45%) maradt fenn eredeti (56 db), lenyomat (49 db) formájában céhpecsétje. A múzeumokban őrzött pecsétlenyomókból viszont csak 37-nek (66%) fényképeken közölt pecsétképe tanulmányozható különböző publikációkban. A pecsétlenyomatok esetében még mostohább a helyzet: a 49 db újonnan megismert céhpecsétlenyomatókból mindössze 12 darabnak (24%) ismerjük publikációkban megjelent pecsétképét, azaz a céhpecsétlenyomók és lenyomatok mintegy 54%-a még mindig közlésre vár, így összeségében a Vas vármegye céhszervezetek feléneke pecsétjeiről tudunk csak számot adni.

A céhpecsétlenyomatok kőriratainak nyelve

A legkorábban ismert latin feliratú pecsét közül a kőszegi szűcs céhén szereplő évszám: 1539. A többi 9 db latin nyelvű céhpecsét: a szombathelyi kovács 1613, a kőszegi varga 1613, a vépi kovács 1633, a szombathelyi szabó 1646, a kőszegi ötvös 1650, a szombathelyi lakatos 1662, a szombathelyi mészáros 1671-es évszámot viseli, míg a többiek: a kőszegi szabó és a kőszegi szűcs évszámot nélkülöznék. A sorban az utolsó latin nyelven írt céhpecsét 1757-ben készült, mely a kőszegi borbélyoké. A reformáció 17. századi hatását tükrözi 11 magyar kőriratú céhpecsét, különösen a csizmadiák: Szombathely 1626, Sárvár 1630, Szentgotthárd 1673, Jánosháza 1675, a „Sárvári takaczkoknak ceh peoceti” feliratú 1613; a jáki gerencsér 1615, a szombathelyi gombkötő 1641, a vasvári varga 1661, a sárvári szabó 1676, a muraszombati szabó 1689 és a szombathelyi molnár céh 1691 esetében. A Batthyány uradalom központjaiban található céhes helyek közül: Németújváron (Güssing), bognár, patkolókovács 1676, molnár 1661, Rohoncon (Rechnitz), szűrszabó 1667, szabó 1681, Pinkafőn (Pinkafeld), molnár-pék 1604, szűcs 1688, takács 1688, valamint Szombathelyen (Steinamanger), pintér 1630, és Kőszegen (Güns) szabó 1639, fazekas 1642-es évszámok szerepelnek mind a 10 német kőriratú pecsétnyomóikon. Összességben megállapíthatjuk, hogy a 17. századi legrégebb Vas vármegyei céhek esetében a pecsétek kőriratának harmada latin, magyar és német nyelvű volt. A táblázatban felsorolt céhpecsétnyomók negyedét, huszonhét darab 17. században készült évszámú céhpecsétet, vagy annak lenyomatát ismerjük. Közülük magyarországi múzeumi gyűjteményekben mindössze 14 db (9 db a Savaria Múzeumban, 4 db a Magyar Nemzeti Múzeumban, 1 db pedig a győri Rómer Flóris Múzeumban)

eredeti ércpecsét található, míg 13 db (Savaria Múzeum 2, a Kőszegi Városi Múzeum 4, a Vas Megyei Levéltár vándorkönyvgyűjteményében 7) az újonnan felfedezett pecsétlenyomatok formájában tanulmányozható.

Mesterpecsét-lenyomatok

A 2. számú táblázatban az egyes tételeket 1–54-ig számozva, alfabetikus sorrendben közzétük a mesterség megnevezését, két külön oszlopban a mesterpecsétek eredeti, illetve lenyomat voltát, a mester lakhelyét, a pecséthasználát időpontját, az őrzőhelyét, a pecsétnyomó vagy lenyomat leltárszámát, a vándorkönyvek és céhlevelek azonosító számát, külön oszlopban a pecsétlenyomat lenyomat látható névmonogramot, annak esetleges feloldását, a vándorlegény nevét és mesterségét, a vándorkönyvben található pecsétlenyomat helyét. Külön oszlopban írtuk le a pecsétképen látható ábrázolásokat, végül a megjegyzések között szerepeltettük a pecsétnyomók anyagát, esetlegesen a méretét, valamint a róluk készült fényképfelvételek kiadványokban megtalálható topográfiai adatait.¹⁶

16 Mindkét táblázatban a kiadványok megnevezésének rövidítésével szerepeltettük azokat a forrásokat, ahol a céh- és mesterpecsétek pecsétlapjainak fényképei szerepelnek: Bárdosiné Dorner Mária: Vasi céhtörténeti emlékek. Vas megyei múzeumok katalógusai 118. Szombathely, 1985.; Nagy Zoltán: Kézműipar Körmenten a 17–19. században. In: Körment története. Szerk. Szabó László. Körment, 1994. (továbbiakban: Nagy, 1994) 351–414. p.; Nagy Zoltán: Népművészet céhtárgyakon és mesterműveken. In: Vas megye népművészete. Szerk. Gráfik Imre. Szombathely, 1996. (továbbiakban: Nagy, 1996) 196–267. p.; Nagy, 2004.; Nagy Zoltán: Jeles céhtárgyak és mesterművek. Kézművésesség a nyugat-dunántúli régióban. Szombathely, 2008. (továbbiakban: Nagy, 2008); Nagy Zoltán: Kézművesek a falvak magányában. Céhek, kézműves mesterek a szentgotthárdi, csákyáni, körmenti uradalom falvaiban a XVII–XIX. században. Vasi Szemle (a továbbiakban VSZ) 2016. LXX. évf. 1. sz. 85–110., 2. sz. 215–243., 3. sz. 310–336. p. (a továbbiakban Nagy, 2016).

A Vas vármegyei céhek száma 1815–1855 között

Az általunk is ismert vándorkönyveket egy 1816. június 16-án kelt 21080. számú helytartótanácsi rendelet hozta létre, tette kötelezően használttá a vándorlegények számára, így a benne foglalt adatok e kortól kezdődően a kutatók számára elsősorban a vándorlási útvonalak, a tudás megszerzésének helyszíneinek megrajzolását teszik lehetővé, esetünkben többségében az 1840–1855 közötti időszakban. E kort tekintve 233 céhbe tömörülve 36-féle mesterségnek működtek többnyire egy, illetve két-három szakmát egyesítő céhei, az ennél több mesterséget befogadó vegyes céhekben pedig további négy, számontartott ipar képviselői kaptak helyet a történeti Vas vármegyében Nádasy Lajos forrásfeltáró és elemző tanulmányaiiban szereplő adatokra támaszkodva,¹⁷ kiegészítve Kőszeg királyi város (1648–1850) céheinek a 19. század első harmadára vonatkozó rekonstrukciójával.¹⁸

17 Nádasy Lajos: A kézműipar és céhszervezet kialakulása a Kemenesalján 1526–1872. Vasi Szemle 1980. 3–4. sz. 250–269., 368–389., 568–594. p.; Nádasy, 1982. 92–114. p.; Nádasy Lajos: A falusi és mezővárosi céhes kézműipar helyzete Vas megyében a 19. században. Vasi Szemle, 1986. (továbbiakban: Nádasy, 1986), 1: 96–122., 2: 261–283., 4: 576–597. p.

18 A rekonstrukcióhoz felhasználtuk a kőszegi múzeum céhpecsétnyomóinak adatait, a múzeumban őrzött céhek tárgyi anyagával kapcsolatos információkat (céhláda, céhkorsó, behívótábla), az egyes céhek számára kiállított *articulusok* idejét, Kőszeg történeti topográfiai adattárának mesterségek és kereskedőkre vonatkozó adatait (60–61. p.), Tilcsik György 2004. 148–150. p. Kőszeg 1781–1848 közötti időszakára vonatkozó kézműves adatsorait figyelembe véve a céhek számát 35-re becsüljük meg (asztalos, borbély, csizmadia, magyar, német varga, fésűs, gombkötő, kereskedő, kőműves, ötvös, magyar, német. váltóműves szabó, szűcs, varga, pintér, bog-nár, fazekas, kályhás, lakatos, órás, posztós, pék, molnár, szappanos, tímár, mészáros, kovács, kalapos, ács, kőműves, szűrszabó, takács, fuvaros, szíjgyártó). Kőszeg céhpecsétjei közül 16 található múzeumi gyűjteményekben, melyhez még 5 céh-

Ezen adatok ismeretében összeállítottuk a 19. század első felében létezett céhszervezetek teljes listáját a mesterségek alfabetikus rendjében, megjelölve azokat a céheket, amelyeknek közgyűjteményekben nem maradt ránk pecsétnyomója (*), illetve kutatásunk során ismerjük pecsétlenyomatát (○), végezetül azokat is, amelyeknek magyarországi múzeumokban fellelhetők eredeti példányai (+).¹⁹ Az 1. számú táblázatot a Magyarországi múzeumi gyűjteményekben és a Vas Megyei Levéltárban nem található céhpecsétek, pecsétlenyomatok szakmáknévi és céhközpontok szerinti felsorolása (1815–1850) című függelék egészíti ki, melyből kitűnik, hogy 128 céhnek semmilyen formában sem maradt fenn pecsétnyomója.²⁰ Vas vármegye 19. század első harmadában működő céhei alkalmat adhattak a vándorlegényeknek, hogy tervezett úti céljaik között szerepelhessenek.

Céhek szakmák szerinti felsorolása pecsétnyomóik és lenyomataik számbavételével

Asztalos céhek: Pinkafő* Körmend+
Rohonc○

Asztalos-esztergályos céh: Szombathely○
Asztalos-lakatos-puskaműves céh:
Sárvár○

pecsétlenyomat kapcsolódik, ami 21 céhet eleve legalizál, amihez még 14 önálló céhet hozzátehetünk egyéb, fent említett dokumentumok adatainak figyelembevételével.

19 * nincs meg pecsétnyomója 128 céhnek; + múzeumi gyűjteményekben megtalálhatók a pecsétnyomóik 56 céhnek; ○ pecsétlenyomatuk vándorkönyvekben, céhíratokon fennmaradt 49 céhnek.

20 Kivételt jelenthetnek a pinkafői céhek, melyek pecsétnyomóiból talán fellelhető még néhány a városi múzeumban, illetve a burgenlandi céhek hagyatékából a kismartoni Tartományi Múzeumból is kerülhetnek elő egyes példányok. E két gyűjteményt nem volt módunk behatóan tanulmányozni.

Asztalos-lakatos-üveges céh: Szalonak*
 Asztalos-lakatos-szűcs- szíj- és
 nyereggyártó céh: Németújvár*
 Ács céhek: Kőszeg* Szalonak*
 Ács-kőműves céhek: Kiscell+ Körmend+
 Léka○ Rohonc*
 Bognár céhek: Borostyánkő* Rohonc*
 Szombathely○ Körmend○ Pinkafő○
 Bognár-patkolókovács céhek:
 Németújvár○ Pilgersdorf*
 Bognár-esztergályos-kovács céh: Dobra*
 Bognár-kovács-nyereggyártó céhek:
 Léka* Szalonak*
 Borbély céhek: Kőszeg+ Szombathely*
 Csizmadia céhek: Körmend*
 Muraszombat* Németújvár* Pinkafő*
 Rohonc* Szalonak* Vasvár* Vép*
 Kőszeg+ Kiscell○ Nemeskér○
 Szombathely○○○ Jánosháza○ Sárvár○
 Szentgotthárd○
 Csizmadia és cipészársulat: Kiscell○
 Csizmadia-tímár-varga céh: Hidegkút*
 Esztergályos céhek: Kőszeg* Rohonc*
 Pinkafő*
 Esztergályos és pintér egyesült céh:
 Körmend○
 Fazekas, gerencsér céhek: Borostyánkő*
 Németújvár* Vasvár* Vörösvár* Ják+
 Sárvár+ Kőszeg○ Pinkafő○
 Fuvaros céh: Kőszeg+
 Fésűs céh: Kőszeg+
 Fésűs-szítás-esztergályos céh: Sárvár+
 Gombkötő céhek: Sárvár* Kőszeg+
 Szombathely+ Rohonc○ Körmend○
 Kádár céhek: Léka* Pinkafő* Rohonc*
 Kőszeg+ Szombathely○ Körmend○
 Kereskedő céh: Kőszeg+
 Kalapos céhek: Rohonc* Pinkafő*
 Kőszeg*
 Kovács céhek: Borostyánkő*
 Kemenesmagasi* Körmend* Kőszeg*
 Pinkafő* Rohonc* Vasvár* Vép+
 Szombathely+
 Kovács-bognár céhek: Kissenye+

Németújvár○
 Kovács-kocsigyártó céh: Szombathely○
 Kőművers céhek: Pinkafő* Kőszeg+
 Könyvkötő céh: Kőszeg+
 Köteles céh: Szombathely +
 Lakatos céhek: Rohonc* Pinkafő +
 Szombathely+
 Lakatos-üveges céh: Körmend*
 Lakatos-szegkovács-asztalos-üveges céh:
 Léka*
 Lakatos-bognár-esztergályos- fazekas-
 kovács céh: Felső-Lendva
 Mészáros céhek: Kőszeg* Körmend*
 Pinkafő* Kiscell+ Rohonc+ Szombathely+
 Molnár céhek: Borostyánkő* Dobra*
 Kőszeg* Léka* Muraszombat* Körmend+
 Sárvár+ Németújvár+ Rába-Répcé vize○
 Szombathely○
 Molnár-pék céh: Szalonak*
 Órás céh: Kőszeg○
 Ötvös céh: Kőszeg○
 Pék céhek: Léka* Szombathely*
 Posztós céhek: Léka* Pinkafő* Rohonc*
 Szalonak○ Kőszeg○
 Szabó céhek: Borostyánkő* Jánosháza*
 Németújvár* Pinkafő* Sárvár*
 Szombathely* Rohonc+ Szombathely+
 Kőszeg++ Körmend+ Vasvár + Kiscell○
 Kőszeg○ Sárvár○
 Szűrszabó céhek: Muraszombat *
 Szombathely* Rohonc*
 Szűrszabó és szabó céh: Szalonak*
 Sörfőző céh: Felső-Kethely+
 Szappanfőző céhek: Szombathely*
 Kőszeg○
 Szíjgyártó céhek: Kőszeg* Szombathely+
 Szítaszövő céh: Kőszeg*
 Szítakötő céh Kőszeg*
 Szűcs céhek: Körmend* Szombathely*
 Kőszeg+ + Pinkafő+
 Városi takács céhek: Dobra* Jánosháza*
 Körmend* Léka* Borostyánkő*
 Monyorókerék* Muraszombat*
 Pilgersdorf* Rohonc* Szalonak* Vép*

Vörösvár* Csákány+ Kőszeg○ Pinkafő+ Szombathely○ Sárvár+ Szentgotthárd○ Vasvár○
 Falusi takács céhek: Dénesfa* Oszkó* Szarvaskend* Egyházsrádóc* Nemeshollós* Pinkaminszent* Meszlen* Mihályfa* Rábakethely* Németszentmihály* Peresztég* Rum* Szenttamás* Nameskenyeri* Tótkeresztúr* Egyházas és Hidashollós+ Nagyölbő+
 Tímár céhek: Kőszeg* Pinkafő* Rohonc* Varga céhek: Jánosháza* Körmend** Léka* Borostyánkő* Németújvár** Németszentmihály* Pilgersorf* Pinkafő* Rohonc** Szalonak* Szombathely* Vörösvár* Kőszeg+++ Szombathely+ Szentgotthárd+ Muraszombat○ Vasvár○ Vegyes (5–9 szakmát magába foglaló) céhek: Jánosháza+ Vasvár+ Muraszombat○ Vép○ Őrség○ Szentgotthárd*

Vándorkönyvek útvonalainak tanulságai

Az ipartörténeti kutatás a vándorkönyvek hasznát elsősorban abban látta, hogy adataik alapján a tudás megszerzését célul tűző, általában három évig tartó kötelező vándorlás útvonalait rekonstruálják. 1978-ban az I. Nemzetközi Kézművesipar-történeti Szimpózium veszprémi előadásai teret adtak a kézműves legényvándorlások útvonalára és a legényvándorlások technikátörténeti jelentősége cím alatt megtartott előadásoknak, melyek között Domonkos Ottó vitaindítója külön figyelmet érdemel.²¹ A II. Nemzetközi Kézművesipar-

21 Domonkos Ottó: A kézműves legényvándorlások útvonalai és a legényvándorlások technikátörténeti jelentősége. In: Nemzetközi Kézművesipar-történeti Szimpózium. Veszprém, 1978. nov. 22–24. p. Szerk: Éri István – Bácskai Vera – Dóka Klára – Nagybákay Péter. Veszprém, MTA VEAB Értesítője 2. 1979.

történeti Szimpóziumon 1982-ben és a VI. (magyar) Kézművesipar-történeti Szimpóziumon 1988-ban is napirendre kerültek a vándorkönyvvel foglalkozó előadások.²² Számunkra különösen tanulságos Rózsa Miklós²³ *Vándorkönyvek a nagykanizsai Thúry György Múzeumban* címmel 1992-ben megjelent tanulmánya, melyben a miháldi fazekas céh ismeretlen pecsétjének lenyomatán kívül 8 térképen 10 legény vándorlási útvonalát is bemutatta.²⁴ A zalai vándorkönyvek térképre vetített adatai azt mutatják, hogy az onnan rövidebb utakat bejárt legények jórészt Zala megye határai között mozogtak, a szomszédos Vas vármegyében nem kerestek fel céheket, ha távolabbra mentek, akkor inkább Somogy–Baranya felé vették útjukat. Domonkos Ottó is közölt 16 darab vándorkönyvekből szerkesztett térképet,²⁵ melyek között – noha

22 Bräuer, Helmut: Gondolatok a vándorkönyvek forrásértékéről II. Nemzetközi Kézművesipar-történeti Szimpózium Veszprém 1982. aug. 21–26. Szerk. Dóka Klára–Éri István–Nagybákay Péter. Veszprém, 1984. 311–321.; Pollák Róbert: A vándorlegények helyzete a 19. században a kassai vándorkönyvek tükrében. In: VI. Kézművesipar-történeti Szimpózium, Veszprém, 1988. nov. 15–16. Szerk. Dóka Klára – Éri István – Nagybákay Péter. Veszprém, MTA VEAB 1989. 179–184. p.

23 Rózsa Miklós: Vándorkönyvek a nagykanizsai Thúry György Múzeumban (A vándorkönyvek típusai, rendeltetésük és forrásértékük Magyarországon). Zalai Múzeum 4. 1992. (továbbiakban: Rózsa, 1992.) Zalaegerszeg 1992. 223–267. p.

24 Rózsa, 1992. 264–267. p. 4 térképen; 8–11. kép. 2 takács, 2 kovács, 1 szabó, 1 fazekas, 2 csizmadia, 1 molnár, 1 lakatos legény vándorútjait ábrázolta térképeken 1839–1857, 1847–1860, 1855–1860, 1862–1866. időmetszetekben.

25 Domonkos Ottó: A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XVII–XIX. században. Budapest, 2002. Vándorkönyvek és szálláskönyvek 73–98. p. 18–33. sz. 16. térképen festőlegény, szappanos, posztónyíró, festő, posztós, szappanos, tímár, esztergályos, festő, rézműves, betűszedő, óraházkészítő, szappanos, köteles, festőlegények útvonalai vannak feltüntetve 1739/1745, 1818–1820, 1836–1841, 1843–1846, 1843–1846, 1844–1851, 1818–1821, 1822–1824, 1832–1840, 1847–1862, 1850–1858, 1852–1858, 1851–1856, 1853–1867, 1894–1907 közötti időmetszetekben.

messzi földet bejártak – mindössze kettőn található Vas vármegyei céhes mesterek által lakott település. A 65. p. 19. sz. alatt közölt térképén Kluge Sámuel pápai szappanoslegény 1818–1820 közötti, külföldön megtett hosszú vándorútja utolsó állomásai között Pápa–Sopron–Kőszeg–Sárvár útvonal szerepel, talán nem véletlenül. A szappanoslegény a soproni céhtől eligazítást kaphatott, hogy végezetül Kőszeget és Sárvárt is keresse fel, hiszen ez a két település fennhatósága alá tartozott – derült ki Szombathely szappanoscéh-alakítási kérelmével kapcsolatos iratokból. Az 1816. évi deputáció jelentéséből Niczky Ignác főszolgabíró 1816. évben kelt feljegyzéséből értesülünk, hogy „a szombathelyi szappanfőző céh újonnan alakuló szervezet. Eddig a Soproni céhhez tartoztak, hanem attul elválni és céheket Szombathelyen, mint vidékiekre nézvést középhelen felállítani kívánják. A mesterek Szombathelyen 2, Sárvár 2, Rohonc 2, Pinkafeld 3, Gotthárd 1, Körmen 1, Kis Cel 1, Kőszeg 3=14.” A pápai szappanoslegény vándorútja végén, 1820-ban járt Kőszegen és Sárváron, amikor még azok Sopronhoz tartoztak, és az említett városokban vidéki mestereiket számontartották. Azt teljes bizonyossággal nem tudjuk, hogy a szombathelyiek kérése teljesült-e, de az tény, hogy a kőszegi szappanos céhnek 1823-ban kelt céhprivilegiuma. A pápai szappanoslegény Vas vármegyében 8 várost is választhatott volna, ahol céh nem, de szappanosmesterek dolgoztak. E helyeket Sopron minden biztonnyal nyilvántartotta, így a lehetséges ajánlások közül a pápai szappanoslegény a hazavezető úthoz közeli helyeket választotta. Domonkos Ottó tanulmányának 68. oldalán közölt 24. sz. térképén Krautsak Márton pécsi tímárlegény 1818–1821 közötti vándorútját tünteti fel, aki Pécsről egyből a királyi város Kőszeget kereste fel, majd onnan Sopronon keresztül Pest, Komárom, Bécs, Brunó, Linz, Salzburg, Botzen, Meran, Kufstein, Landshut,

Straubing, Regensburg, Nürnberg, Würzburg, Frankfurt, Leipzig állomáshelyek útvonalon 1821-ben a legismertebb központba, Chemnitzbe érkezett. Az útvonal tervezésekor számíthatott, hogy Kőszeg királyi városban régi, 16. századi gyökerű, 1712-ben, 1752-ben a városi magisztrátus által megerősített privilégiummal rendelkező tímár céh volt, melyben 1742-ben 6, 1828-ban 15 mester dolgozott. A kőszegin kívül még Pinkafőn és Rohoncon működött tímár céh, de ígéretesebbnek mutatkozhatott számára a szintén királyi városban, Sopronban működő tímárok céhe, melyet felkeresve el is hagyta a nyugatdunántúli régiót. A Vas vármegyei vándorkönyvek közül Joseph Hafner bernai születésű 18 éves pintérlegény²⁶ vándorútját mi is nyomon követhetjük. 1850-ben Güssing (Kőszeg), Szombathely, Grosspetersdorf (Nagyszentmihály) 1855, majd ismét Kőszeg, végezetül 1855–1856-ban Nagykanizsa a rövid vándorlásának állomásai. Nehezen érthető, hogy a ma Burgenlandhoz tartozó uradalmi központokat miért nem kereste fel, ha ott a pintérek többszöröse dolgozott, mint a királyi város Kőszegen és a püspöki székhelyű megyeközpont Szombathelyen. 1816-ban Léka városában 3, vonzaskörzetével együtt összesen 14 pintér található. Pinkafőn a városban 9, a vonzaskörzetével együtt összesen 20 pintérmesterről áll a céh. Hasonlóan sokan voltak a rohonci céhben is, hiszen a városban 5, vonzaskörzetével együtt pedig 22 pintérmestert számlál szervezetük. Kőszegen, Szombathelyen, illetve Körmenen is volt pintér céh, Joseph Hafner azonban vándorútja során mégis csak két kitértetett várost keresett fel, a nagyhírű Kőszeget két ízben is, ahol 1828-ban 6, a megyeközpont Szombathelyen pedig csupán 3 pintérmestert találhatott.

26 SM HI 72.2.7 Johan Hafner pintérlegény vándorkönyve. Benne: 3 viaszpecsét, 2 bélyegzőpecsét, 7 hivatalos pecsét 1850–1856.

Mesterpecsétek, életutak

A kelmefestő mesterség viszonylag ritka iparnak számított. Körmend mezővárosban 1817-ben 3 mester dolgozott. Számuk Vas vármegyében 1828-ban 16, de még 1876-ban is mindössze 29 kelmefestőről tudunk. Önálló céhszervezetük nem volt, korábban a pozsonyi, majd a soproni főcéhhez tartoztak. A levéltári vándorkönyvgyűjtemény 1. számú dobozában talált két vándorkönyv adatai²⁷ nemcsak arra vetítenek fényt, hogy a nagyrákosi, szentgotthárdi festőmesterek névmonogramos mesterpecségei milyen munkaeszközöket ábrázolnak,²⁸ hanem arra is, hogy Fajth Sámuel (Sámuel Fajth) felsőőri születésű 19 éves református, írni tudó festőlegény, „aki középtermetű, képe gömbölyű, haja szőke, homloka sima, szemöldöke szőke, szemei kékek, szája kicsiny, szakálla, bajsza nincs” vándorútra kelve 1847-ben Belső Rákosra, Németh József festőműhelyébe tartott. A vándorkönyv 11. oldalán található bejegyzés szerint: „Ezen érdemes ifjú Fajth Sámuel nálam tanulván tanulási idejét betűletesen kitöltötte és fel szabadult és legényképpen is dolgozott nálam esztendeig és hat holnapig a mely üdő alatt magát híven és Szorgalmatosan viselte a mellyet pecsétemmel is erősítették. Kelt Rákoson, Szeptember 11. 1847. Német József festő maister.” „Az őrségi 1848-as összeírásban²⁹ helyesen van festőmesternek feltüntetve az akkor 33 éves hadra fogható férfi, amit vándorkönyvi bejegyzése és alá-

írása igazol. Ennél fontosabb azonban, hogy valamelyik céh tagja kellett hogy legyen, hiszen másként aláírását nem hitelesíthette volna mesterpecsétjével. A történetnek azonban van folytatása. Ugyanennek a vándorkönyvnek 15. lapján a következő szöveg olvasható. „Ezen érdemes festő legény ismét dolgozott nálam 22 hetekig, amely idő el folyása alatt magát híven és szorgalmasan viselte. Kelt Rákoson Januárus 3-adik 1849. Németh József festő.” A 16. lapon pedig az áll, hogy vándorlása során Magos Ferenc (Franz Magos) szentgotthárdi kelmefestőmesternél (Ferber Maiszter) töltött néhány hetet 1849 decemberéig. Ezzel ez a történet le is zárulhatott volna, ha egy másik, Szvoboda Antal pándorfi születési festőlegény vándorkönyvében nem találtuk volna meg az alábbi bejegyzést: „Ezen könyv tulajdonosa nálam eldolgzott, mely idő alatt magát becsületesen viselte, mellyet nevem alá írásával és pecsétemmel is erősíték. Kelt Nagy Rákoson Szeptember 12. 1856. Faith Sámuel festő m.” Neve mellett babérággal övezett pecsétjén a kelmefestők jelképe áll: ötágú korona alatt két oldalról egy-egy heraldikai oroszlán által közrefogott, felfelé szélesedő faabroncsos festőkád felett keresztbe tett ruhaakasztók láthatók. A pecsétkép két szélén S. F. névmonogram (Sámuel Faith) található. Tehát az egykor vándorló legényből – tanulóhelyére visszatérve – mesterember lett 28 évesen. Egykori munkaadója ez évben lehetett volna 41 éves, talán elhalálozott, hiszen Nagyrákos kuncsaftköre feltételezhetően nem bírhatott el egy helységben két önálló mesterembert, de ezt egyéb adatok híján nem tudjuk bizonyítani. Ritka jelenségre, műhelyváltására vet fényt a Jekelfalussy névtár 1892-ből származó adata, melyben azt olvashatjuk, hogy Senyeházán [Bajánsenye] Faith Sámuel kelmefestő dolgozik [64 éves korában]. Egy emberöltőnyi idő

27 Fajth Sámuel festőlegény vándorkönyve VaML Kkg. 1. doboz 1847–1849; Szvoboda Antal festőlegény vándorkönyve VaML Vkg. 1. doboz 1856.

28 Nagy, 2016. 319, 3–20. p.

29 Nagy, 2016. 96–97.p. 1848-ban rajta kívül három takácsmester, egy szűrszabó, egy kovács, egy asztalos és egy bogárnár dolgozott a jórészt kismesek lakta településen.

30 Nagy, 2016. 318–320. Kelmefestők.

után 1926-ban már nyoma sincs műhelyének.³⁰ Ugyancsak két, levéltárban található vándorkönyv adataiból³¹ és más források³² alapján sikerült tisztázni Leithner András kőművesmester Körmend városában 1814–1857 között betöltött szerepét. Leithner András Leithner Sámuel uradalmi kőművesmester fia volt, ezen a helyen utódja is. 1814-től, 26 éves korától a körmendi kastélyban alkalmazták. Az uradalom gazdasági épületeinek építéséhez számtalan tervet és költségvetést készített. 1838 után a magyar nyelvű építési iratokon Andreas Leithner helyett Leithner Andrásként szerepelt. A körmendi múzeum őrzi az 1853-ban készített színezett axonometrikus rajzát, melyen a főtéren sétáló figurák között mesterembereket is ábrázolt.³³ Apja nyomdokain járva előbb városi tanácsos, majd városbíró. 1826, 1833, 1840, 1841-ben is bíróvá választották, melyért évi 100 Ft javadalmazás járt. Az 1826, 1836. évi tűzkárjegyzőkönyvekből megtudtuk, hogy a Malom utca 98. szám alatti hat derékre téglából épült háza nem égett le. A városi téglaszint 1830-tól bérbe vette, amihez megfelelő tőkével rendelkezett. 1828-as összeírásban neve és mestersége is szerepelt, melynek megjegyzés rovatában az áll, hogy „Mesterségit egész évben 20–25 legrényvel folytatja”. 1824-ben nősült, feleségét Schuszter Teréziát Kőszegről hozta. Frantschisch Vince 1842. évi vándorkönyvi bejegyzésének 12. oldalán Körmend kőműves-ács-cserepes, német köriratú, évszám

nélküli céhpecsétének lenyomata látható, ami azonban nem azonos a körmendi múzeumban őrzött 1784. évben készülttel, de hasonlatos, vélhetően a céh másodpecsétje lehet. Paul Mülner 1859. évi vándorkönyvi bejegyzésén pedig Andreas Leithner „*mauermaister*” aláírása mellett nyolcszögletű A. L: névmonogramos mesterpecsétjét is felfedeztük. E két vándorkönyv alapján megtudhattuk, hogy nemcsak városbíró, udvari építőmester, hanem a 9 körmendi kőművest, 6 ácsot és egy cserepesmestert magába fogadó egyesült céh céhmestere is volt 1842–1859 között.

Városi céhek differenciáltsága

1815–1855 között a 233 Vas vármegyében működő céhszervezet többsége egyszakmás volt. A jellemzően túlnyomó többségükben városi céhek 36 iparágba tömörültek, melyek közül 216 céhnek a székhely szerinti város területére érvényes kiváltságlevele volt, bár közülük a kovácsok, mészárosok, molnárok már a kezdettől fogva nagyobb területi egységekbe szerveződtek. Pontos számukat nehéz megállapítani, mert néhányuk az idők során megszűnt, többek, például a szabók és vargák magyar és német módra készített termékeik okán a 18–19. század folyamán kettéváltak, a rokon szakmák egymással társulva többszakmás céheket is létrehoztak. Ezt a formát választották többek között az ácsok-kőművesek, asztalosok-esztergályosok, kovácsok-bognárok, molnárok-pékek, lakatosok-üvegesek, de előfordult három szakma: bogsnár-esztergályos-kovács, bogsnár-kovács-nyeregyártó, bogsnár-kovács-esztergályos, asztalos-lakatos-üveges, csizmadia-tímár-varga társulás is. Az ennél több szakmát magába foglaló „vegyes céhek” azonban ritkábbak voltak. Jánosházán a kovács céh alatt 8-9 mesterség is helyet kapott,

31 Frantschitsch Vitzentz kőműveslegény vándorkönyve VaML Vkgy 2. doboz 43. sz. 1842.; Paul Mülner kőműveslegény vándorkönyve, VaML. Egyéb céhes iratok, 1. doboz 1859.

32 Koppány Tibor: Egy dunántúli nagybirtok építési szervezete a 18–19. században. In: Magyar Műemlékvédelem XI. Budapest, 2002. 221. p.; Nagy Zoltán: Ki is volt valójában Andreas Leithner? – Egy „bécsi hadmérnök” metamorfózisa. Körmendi Figyelő, 1995. április 20. 1–3. p.; Nagy, 2004. 136–137., 253. p. 127. sz., 274. p., 328. p., 144. sz., 356. p.

33 Nagy, 2004. 369. p.

Szentgotthárdon pedig a bogrnár céh fogadott be 7 iparágat. Azonban a városi céheknek is voltak vidéken élő és ott dolgozó „bejárómesterei”, melyek számát az 1815. évi deputáció adataiból jól ismerjük.³⁴ A forrásfeltárásból kitetszik, hogy a városi céhközpontokban és vonzásterületükön összesen 3691 mester dolgozott 1815-ben, közülük a városban élők száma 1313, azaz már csak 35%-uk élt a városfalak között. Az egyes városi céhek fenti arányai eltérhettek. Így például Körmenten 18 céhet figyelembe véve 220 mester élt a város falai között, míg vonzáskörzetében csupán 78. Rohoncon viszont a 22 céhet számláló központban a 621 mester közül városban ugyancsak 220, míg vonzáskörzetében a körmentinél ötször több, 401 mester tevékenykedett.

A céhek rangsora

A Vas vármegyei céhek közül a legnépesebbek a takácsok voltak. A felállított 37 céh közül 20 városban, 17 faluban működött. A vargáknak 19, a szabóknak 15, a csizmadiaáknak 13, a molnároknak 9, a fazekasoknak 8, a kovácsoknak 7 céhük volt, de további 9 vegyes céhben a létszámot illetően ők játszották a domináns szerepet. A mészárosoknak, a gombkötőknek és a szűrszabóknak egyaránt 5 céhük volt. Az asztalosoknak, posztósoknak, pintéreknek 4, az esztergályosoknak, bogrnároknak, pékeknek, szűcsöknek, tímároknak, lakatosoknak, kőműveseknek, kalaposoknak 3, a csapóknak és

34 Nádasy, 1986. 99–121. p. A forrásközlés településenként részletezi az egyes céheket, azon belül szám szerint közli az adott településen működő mesterek számát, ezt követően pedig szintén szám szerint a céh vonzáskörzetének településeit, ahol az adott mesterségben működő, a céhhez tartozó, taxát fizető mesteremberek élnek. Ezekkel a már részletesen publikált adatokkal e tanulmányban nem foglalkozunk.

ácsoknak 2 céhe, a szitakötőknek, szita-szövőknek, köteleseknek, szappanosoknak, borbélyoknak, fésűsöknek, kereskedőknek, ötvösöknek, kályhásoknak, könyvkötőknek, órásoknak, szíjgyártóknak és fuvarosoknak azonban csak egy céhük volt.

A céhek területi megoszlása

Vas vármegyében a céhek központjai két tömbre oszthatók a mai Magyarország területén. A takácsok egy részét kivéve városokba tömörültek, számukat tekintve a sorrendet Kőszeg királyi város vezette, ahol 35 céh működött, majd ezt a püspöki székhely, megyeközpont Szombathely követte 21 céhvel, ezután következett Körment, a Batthyányak magyarországi uradalmainak központja 18 céhszervezettel. Sárváron 12, Szentgotthárdon 6, Vasváron 5, Jánosházán 5 céh, Kiscellen 1, Hidegkúton 1, a Kemesalján 1 működött, összesen 110, melyhez a vármegye falvaiban található 17 takács céhet is hozzászámíthatjuk.

A ma Burgenland területén található, egykori Batthyány birtokközpontok – várral erősített mezővárosok – közül Rohoncon 20, Pinkafőn 18, Lékán 10, Szalonakon 10, Németújváron 9, Borostyánkőn 7, Vörösváron 4, ezen kívül Pilgerdorfon 3, Német-szentmihályon 3 céh működéséről tudunk, melyek összesen 88 céhet jelentenek, a ma Szlovéniában található városok közül pedig Muraszombaton 5, Dobrán 3, F. Lendván 1 céh működött. Együttes számuk a mai határon túli területen lévőkkel 97-re emelkedik.

A vándorlegények céhlátogatási szokásai

Amennyiben a vándorlegények útvonalának tervezése szempontjából végzünk számí-

tásokat, akkor megkapjuk azoknak a településeknek a körét, ahová a vármegyei belül munkáért folyamodtak, ki-ki mesterségük szerint. A 60 db vándorkönyvi pecséttel ellátott céhes helyek közül azonban a vándorlegények korántsem használták ki az összes lehetőséget. Jellemzőnek tartjuk, hogy a 19. század közepén nem voltak hosszú vándorutak. Vas vármegyére vonatkozó adatokat a vándorlegények vándorkönyveinek elején, a vándorlásuk korai szakaszában a 10–13. oldalán találjuk a pecséttel ellátott Vas vármegyei céhes bejegyzések felét, egynegyedét pedig a 14–16. oldalon, míg a hosszabb vándorutak végén tett látogatásra egy-egy esetben a 18., 20., 22. és 33. oldali pecsétek alapján következtethetünk. A 19 városi céhközpontról 1831–1859 között mindösszesen 14-et látogattak meg. Takács céhet csupán Kőszegen, Szombathelyen, Sárváron, Szentgotthárdon, Vasváron kerestek fel egy-egy alkalomkor, vidéki falvakból céh- vagy mesterpecséttel igazolt munkavégzést nem találtunk. A csizmadia vándorlegények közül Kőszegen, Kiscellben, Szombathelyen, Jánosházán, Sárváron, Körmenden és Szentgotthárdon fordultak meg. A szabók egyenként Kőszegen, Szombathelyen, Sárváron, Kiscellben, Körmenden, Muraszombatban jártak vándorútjuk során. A bognárok Németújvárt, Pinkafőt, Kőszeg, Körmendet és Sárvárt, a pintérek Szombathelyt és Körmendet, a pékek Kőszeg, Szombathelyt, Szentgotthárdot, a posztósok Kőszeg és Szalonakot, Kőszeg és Muraszombatot, a könyvkötők Kőszeg és Szombathelyt, a molnárok a városi céheket Pinkafőn, Sárváron, míg a vidéki településeken lévő malmokban Góron, F. Bükön, Német-szentmihályon, Alsóberkin lévő mestereket is felkeresték. A vándorútra kelt kelme-festők Nagyrákoson, Szentgotthárdon, Németújváron céhet nem, de a mesterpecséttel rendelkező, munkát adó kézműveseket meg-

találták. Az asztalosok céhét Rohoncon, a fazekasokét Kőszegen, a mészárosokét Körmenden, az órás, ötvös, szappanos céhet Kőszegen, két vegyes céhet pedig Vépen és Vasváron látogattak meg a vándorlegények a vándorkönyvekben található pecsétlenyomatok alapján egy-egy alkalommal. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy eddig ismeretlen céhpecsétlenyomatokról ejtettünk szót, azonban a múzeumi gyűjteményekben található 56 eredeti céhpecsét közel egyötödének – a 10 céh közül 7-nek vándorkönyvekben, 3-nak céhíratokon – megtaláltuk egy-egy pecsétlenyomatát is.³⁵ Ezek az adatok némileg árnyalják az egyes városok céheit felkereső vándorlegények vándorlási szokásairól kialakított képet, de alapjában nem változtatják meg.³⁶ Megállapítható, hogy céh- és mesterpecsétet tartalmazó 60 vándorkönyv feltárása 51, eddig ismeretlen céh- és mesterpecsét-lenyomatot eredményezett, valamint 7 már eddig is meglévő pecsét lenyomatát tartalmazva jelentősen bővítette eddigi ismereteinket. A kilenc, ma is Magyarország területén lévő Vas vármegyei városból: Kőszegről 13 (órás, posztós, szappanos szabó, takács [pintér 1709., német szabó é. n.] céhpecsét, bognár, könyvkötő, ötvös, pék, tímár, fazekas, mesterpecsét³⁷), Szombathelyről 10: (asztalos-esztergályos, csizmadia, pintér, takács, [lakatos 1662, szíjgyártó 1826, varga é. n.] cp, könyvkötő, pék, szabó mp.), Sárvárról 7: (csizmadia, szabó, takács, varga [molnár 1819.] cp, bognár, molnár mp.), Körmendről 6: (ács-kőműves-cserepező, bognár, pintér, csizmadia cp. mészáros, szabó mp), Szentgotthárdról 4: (csizmadia,

35 Lásd: 1. sz. táblázat megjegyzés rovatait.

36 A teljesség kedvéért a felsorolásoknál szögletes zárójelben közöljük azokat a céheket, amelyeknek eredeti pecsétnyomóinak lenyomatai is feltalálhatók a vándorkönyv- és céhíratgyűjteményekben.

37 A továbbiakban: cp. = céhpecsét, mp. = mesterpecsét.

takács cp, kelmefestő, pék mp.), Vasvárról 4: (takács, vegyes céh, csizmadia [szabó 1836.] cp.), *Kiscellről* 3: (csizmadia, szabó, [vegyes céh é. n.] cp.), Jánosházáról 2: (csizmadia [vegyes céh é. n.] cp.), Vépről 1 vegyes céhről, falvakból pedig még ötöt: (Nagyrákos, kelmefestő mp, Gór, molnár mp, F. Bük molnár mp, Nagyszentmihály molnár mp, A. berki molnár mp.). Az összes kimutatható, a mai Magyarország Vas vármegye területén található céhszervezet mindössze egyötödéből sikerült céh- és mesterpecséteket felkutatni, miközben szembeötlő, hogy Burgenlandban számba vett céhek gazdag kínálatából csak a rohonci asztalos, a pinkafői bogsnár, molnár-pék, [szűcs 1688] a szalonaki posztós cp. és a rohonci asztalos céh, a Némétújvári kelmefestő mp. összesen hét pecsétlenyomatát találtuk meg, szinte kizárólag a levéltárban található vándorkönyvekben.

Összegzés

Eredeti célkitűzésünk megvalósult. Múzeumokban és a levéltárban található, e célra kiválogatott 60 vándorkönyvből, tucatnyi céhiratból 78 db Vas vármegyei céh- és mesterpecsét-lenyomattal gazdagodtunk, amelyből 49 db 17–19. századi céhpecsét, 29 db pedig 1831–1859 közötti időszakból származó mesterpecsét. Az 1815–1850 közötti időszakot figyelembe véve számba vettük a Vas vármegyei céhek teljes körét, megállapítva, hogy a 233 céhszervezet közül az újonnan feltárt céhpecsétekkel együtt csupán felének található meg eredeti, vagy pecsétnyomat formájában pecsétnyomói: 105 darab, a fennmaradó 128 céhszervezet pecsétjei pedig már nem pótolhatók. Feltárt és rendszerezett adataink szerint Vas vármegye területén 39 céhközpont található, melyből – a céhek számát tekintve döntő többségben – 19 országos vásártartási joggal

bíró királyi, püspöki megyeszékhelyű, uradalmi központú mezővárosban található, a 39 közül azonban 17 takács céh falvakban működött, közvetlenül kiszolgálva a környező települések igényeit. Az egyes városokban felállított céhek száma jelentős, néhányuk esetében 18–35 céhszervezetet is magában foglalt. A vonzáskörzetükhöz tartozó településeken dolgozó mesterekkel együtt – az Őrséget kivéve – csaknem behálózták a vármegye egész területét. Egy vándorló legénynek tudnia kellett, hogy a vármegyén belül mely céhekhez térhet be munkát keresni. Azt, hogy Vas vármegyében egy-egy mesterségnek 1815–1850 között hány céhe volt, az alábbi rangsor tükrözi.

1. városi takácsok: 18, vidéki takácsok: 17, összesen: 35
2. vargák: 19
3. önálló kovács céh: 7 egyszakmás kovács, több szakma képviselőit is befogadó (vegyes céh) 9, összesen 16
4. szabók: 15
5. csizmadiák: 13
6. molnárok: 9
7. fazekasok: 8
8. mészárosok: 6
9. gombkötők: 5
10. szűrszabók: 5
11. asztalosok: 4
12. posztósok: 4
13. kádárok: 4
14. esztergályosok: 3
15. bogsnárok: 3
16. pékek: 3
17. szűcsök: 3
18. tímárok: 3
19. lakatosok: 3
20. kőművesek: 3
21. kalaposok: 3
22. csapók: 2
23. ácsok: 2
24. szitaszövők: 1
25. szitakötők: 1

26. kötelesek: 1
27. szappanosok: 1
28. borbélyok: 1
29. fésűsök: 1
30. kereskedők: 1
31. ötvösök: 1
32. kályhások: 1
33. könyvkötők: 1
34. órásk: 1
35. szíjgyártók: 1
36. fuvarosok: 1

A vándorkönyvek kínálkoznak arra, hogy a különböző ipart űző legények vándorlási útvonalait megrajzoljuk. Mi azonban ettől eltekintettünk, csupán az útvonaltervezés lehetséges módjait vizsgáltuk néhány példát kiragadva. A vándorlegények vármegyén belüli útvonalai közül csak azokat vettük számba, akik vándorkönyveikben céh- vagy mesterpecséttel igazolt helyen tartózkodtak. A helytörténeti kutatás számára néhány példát bemutatva felvázoltuk, hogy a pecsétkörnyezetben található névalírások alapján – egyéb adatokat is felhasználva – egy-egy kézműves legény, céhmester milyen életutat járt be a helyi társadalomban. Munkánk során felismertük azt, hogy a rendelkezésre álló nagyszámú vándorkönyv adatainak sora korántsem fedi le a történeti Vas vármegye egész területét, csupán egy kisebb, a mai Magyarország területén lévő, Kőszeg, Szombathely, Sárvár, Jánosháza, Körmend, Vasvár, Szentgotthárd városok 19. század első felében működő céheiről nyújtanak vázlatos ismereteket. Ez az aránytalanság az iratképzés esetlegességére hívja fel a figyelmet. A levéltári vándorkönyvgyűjtemény összetettebb. A hatóságok által bevont és megőrzött példányok több településről származnak. Az egyes múzeumokban található vándorkönyvek többsége az adott településen működő különböző mesterek hagyatékából valók, így a helyi

városok céheinek jelenléte bennük gyakrabban kimutatható. A számos őrzőhelyen egybegyűjtött vándorkönyvek együttes feldolgozása azonban a hatékonyság szempontjából indokolt és célravezető, hiszen a pecsétlenyomatok fele múzeumokban, míg a másik fele a Vas Megyei Levéltárban található. A feltárt pecsétlenyomatok közül a tanulmány végén mutatványként egy-egy képtáblába szerkesztve 8 db 17. századi évszámos céhpecsétet és 8 db mesterpecsétlenyomatot teszünk közzé (1–2. képtábla).

Függelék

Magyarországi múzeumi gyűjteményekben és a Vas Megyei Levéltárban nem található céhpecsétetek, pecsétlenyomatok szakmánkénti és céhközpontok szerinti felsorolása (1815–1850)
Egyszakmás céhek közül:

Asztalos Pinkafő. **Ács:** Kőszeg, Szalonak. **Bognár:** Rohonc. **Csapó:** Rohonc, Szombathely, **Csizmadia:** Körmend, Muraszombat, Németújvár, Pinkafő, Rohonc, Szalonak, Vasvár, Vép. **Esztergályos:** Kőszeg, Pinkafő, Rohonc. **Fazekas:** Borostyánkő, Németújvár, Vasvár, Vörösvár. **Gombkötő:** Kőszeg, Léka, Pinkafő, Rohonc, Sárvár. **Fuvaros:** Kőszeg. **Kádár:** Léka, Pinkafő, Rohonc. **Kalapos:** Kőszeg, Pinkafő, Rohonc. **Kovács:** Borostyánkő, Kemenesalja, Körmend, Kőszeg, Németszentmihály, Pinkafő, Rohonc. **Kőműves:** Kőszeg, Pinkafő. **Lakatos:** Rohonc. **Mészáros:** Körmend, Kőszeg, Pinkafő. **Molnár:** Borostyánkő, Dobra, Kőszeg, Léka, Muraszombat, Rohonc. **Posztós:** Léka, Pinkafő, Rohonc. **Szabó:** Borostyánkő, Jánosháza, Németújvár, Pinkafő, Sárvár, Szalonak, Szombathely. **Szűrszabó:** Muraszombat, Szombathely. **Szappanos:** Szombathely. **Szitaszövő:** Kőszeg. **Szítakötő:** Kőszeg. **Takács városi céhek:** Borostyánkő, Jánosháza, Körmend, Léka, Monyorókerék,

Muraszombat, Németújvár, Pilgerdorf, Rohonc, Szalonak, Vép, Vörösvár. **Takács falusi céhek:** Dénesfa, Egyházsrádóc, Meszlen, Mihályfa, Nemeshollós, Nemesmagasi, Németszentmihály, Oszkó, Pereszteg, Pinkamindszent, Rábakeresztúr, Rum, Szarvaskend, Tótkeresztúr. **Pék:** Léka, Szombathely. **Szűcs:** Körmend, Szombathely. **Tímár:** Kőszeg, Pinkafő, Rohonc. **Varga:** Borostyánkő, Jánosháza, Körmend m., Körmend n., Léka, Németújvár m., Németújvár n., Németszentmihály, Pilgersdorf, Pinkafő, Rohonc m., Rohonc n., Szalonak m., Szalonak n., Vörösvár.

Kétszakmás (vegyes) céhek közül:

Körmend: **Lakatos-Üveges**. Pilgersdorf: **Bognár-Kovács**. Rohonc: **Ács-Kőműves**. Szalonak: **Molnár-Pék**.

Háromszakmás(vegyes) céhek közül:

Dobra: **Bognár-Esztergályos-Kovács**. Hidegkút: **Csizmadia-Tímár-Varga**. Léka:

Bognár-Kovács-Nyeregyártó. Szalonak: **Asztalos-Lakatos-Üveges**. Szalonak: **Bognár-Kovács-Nyeregyártó**.

Többszakmás (vegyes) céhek közül:

Szentgotthárd: *Bognár céh*. Benne: **Bognár-Kádár-Lakatos-Szűcs-Szijártó-Asztalos-Kovács**. Léka: **Lakatos-Szegcsináló-Asztalos-Üveges** „egyesült céh” Felsőlendva: **Asztalos-Bognár-Esztergályos-Fazekas-Kovács-Lakatos-Ács**. Németújvár: **Asztalos-Lakatos-Szűcs-Szijártó-Nyeregyártó** „egyesült céh”. Muraszombat: **Kovács-Kerégyártó-Asztalos-Fazekas**.

Az 1815–1850 között a történeti Vas vármegye területén működő 233 céh közül a fentiekben felsorolt 128 céhnek nem maradt ránk sem pecsétnyomója, sem lenyomata. Ezekkel a céhekkel kapcsolatos tárgyi emlékek gyűjtésére ma már alig van esély.

1. számú képtábla: (Fotó: Károlyné Vizi Viktória 1993–1995)
Válogatás a vándorkönyvek céhpecsétlenyomataiból, 1604–1676

1. kép. Pinkafő, molnár céh 1604.

2. kép. Sárvár, takács céh 1613.

3. kép. Szombathely, pintér céh 1630.

4. kép. Sárvár, csizmadia céh 1636.

5. kép. Kőszeg, fazekas céh 1642.

6. kép. Sárvár, szabó céh 1671.

7. kép. Szentgotthárd, csizmadia céh 1673.

8. kép. Németújvár, Kovács-bognár céh 1676.

2. számú képtábla: (Fotó: Károlyné Vizi Viktória 1993–1995)
Válogatás a vándorkönyvek mesterpecsét-lenyomataiból, 1842–1857.

1. kép. Csizmadia, Vasvár 1842.

2. kép. Csizmadia, Szombathely, 1857.

3. kép. Kelmepestő, Némétújvár 1847.

4. kép. Mészáros, Körmen 1850.

5. kép. Molnár, Felsőbük 1856.

6. kép Pék, Szentgotthárd 1843.

7. kép. Szabó, Körmen 1855.

8. kép. Tímár, Muraszombat 1848.

1. számú táblázat. Vas vármegyei céhpecsétek és pecsétlenyomatok múzeumi és levéltári gyűjteményekben

Sorszám	Céh neve	Székhelye	Céh-pecsét	Pecsét lenyomat	Évszám	Pecsétkörirat nyelve	Őrzőhely	Azonosító	Megjegyzés Azonos céhpecsétlenyomatok, publikált céhpecsétképek az irodalmi forrásokban
1.	asztalos	Körmend	X		1770	német	MNM	1905.36.23	KT 183. p.
2.	asztalos	Güns Kőszeg	X		é. n. A:1634,173 6	német	MNM	131/1908.2	VMN 350. kép., JCM 72.p.
3.	asztalos	Rehnitz Rohonc		X	é. n. A:1681	német	VamL.Vkgy	1. doboz	VMN 339. kép., JCM 72. p.
4.	asztalos-esztergályos (?)	Szombat-hely		X	1713		SM vándor-könyv	HI 72. 2-4	
5.	asztalos-lakatos-puskaműves	Sárvár		X	1821 A:1513 (1815-ben nem szerepel)		BM céhirat	57-25:2	Szárazpecsét-lenyomata vándorkönyvben NFM D.gy.II.80.6.1, 80.5-7 1855
6.	ács-kőműves	Lockenhaus Léka		X	é. n.	német	SM céhirat 1852.	HI 69.66.1	
7.	ács-kőműves	Kiscell	X		é. n.	magyar	SM	63.5-7	JCM 74. p.
8.	ács-kőműves-cserepes	Körmend		X	é. n.	német	VamL.Vkgy SM HI 69.68.1	2. doboz 1842.12.p. céhlevélén	KMK 183. p. pecsét mellett Andreas Leithner céhmester aláírása
9.	ács-kőműves-cserepes	Körmend	X		1784	német	DBSLM	65.385.1	KT 409. p., KMK 371. p., JCM 74. p. BLN 147. p. 10. kép.
10.	bognár	Szombat-hely	X		1724	német	„Smidt M”		JCM 75. p.
11.	bognár	Körmend		X	1819	magyar	VamL.Vkgy	1. doboz	Pecsétlenyomata: KMK borítón, belső címlapon.
12.	bognár	Pinkafeld Pinkafő		X	é. n. A:1626	német	VamL.Vkgy	1. doboz	
13.	bognár-patkolókovács	Németújvár		X	1676	hiányos szöveg	SM vándor-könyv	HI 72.2.7	JCM 60. p.
14.	borbély	Güns Kőszeg	X		1757 A:1757	latin	SM	63.66.1	
15.	csizmadia	Kőszeg	X		1711 A:1673,1711	magyar	SM	63.7.1	VCE, sz. n., VMN 395. kép., JCM 65. p.
16.	csizmadia	Kiscell		X	1788	magyar	VamL.Vkgy	1.doboz	
17.	„csizmadia és cipészipar társulata”	Kiscell	X		é. n. (1815 után)	magyar	SM	63.5-3	
18.	csizmadia	Nemeskér	X		é. n.	magyar	KVM	56.195	
19.	csizmadia	Szombathely		X	1626 A:1625	magyar	SM céhlevél szárazpecsét	HI 63.328.1	Ifj. Kapui József 1857-évi városképes felszabadító levélén
20.	csizmadia	Szombathely		X	1799	magyar	SM céhirat	HI 63.388.1 B 1857.	Pecsétlenyomata Pesti János vándorkönyvben 15. p. VamL.Vkgy 1. doboz
21.	csizmadia,	Sárvár		X	1630 A:1635	magyar	VamL.Vkgy	1. doboz	VMN 218. p., VMN 397. kép., JCM 65. p.
22.	csizmadia	Szentgotthárd		X	1673 A:1671	magyar	VamL.Vkgy	1. doboz	VSZ 2016. 1. 321. p.

NAGY ZOLTÁN: VÁNDORKÖNYVEK PECSÉTLANYOMATAI

23.	csizmadia	Szombathely		X	1788	magyar	VamL.Vkgy	1. doboz	
24.	csizmadia	Jánosháza		X	1675 A:1716	magyar	VamL.Vkgy	1. doboz	Pecsétlanyomata céhíraton SM HI 63.328.1
25.	„esztergályos és pintér egyesült céh”	Körmend		X	1799 A:1799	német	SM céhírat	HI 69.62.1	KMK 381. p., BLN 147. p. 9. kép
26.	„gerencsöröknek céhpeceti”	Ják	X		1615 k.	magyar	SM	63.80.1	Pecset grafikája Fábrián VSZ 1934. 3. 191. p. VCE, sz. n., JCM 77. p.
27.	fazekas	Sárvár	X		1799 A:1627	német	SM	63.14.1	VMN 10. kép, JCM 77. p. Savaria 1975. 352. p. 5. kép
28.	fazekas, kályhás	Güns Kőszeg		X	1642 A:1654	német	KVM vándorkönyv	H 56.401.1	Pecsetlanyomata céhíraton. SM HI 69.58.1 VMN 340. kép
29.	fazekas	Pinkaföld Pinkafő		X	1774. A:1626	német	SM céhlevél	H 69.45.1	Körirata: HANDVERK DER BÜRGERLICHEN HAFNERMAISTER
30.	fésűs	Güns Kőszeg	X		1828 (1815 után alakult)	német	KVM	H 56.190.1	VMN 352. kép 1815. évi vámegei összeírásban nem szerepel, új céh
31.	fésűs-szítás-esztergályos	Sárvár	X		1846 (1815 után alakult)	magyar	SM	63.27.1	1815.évi vámegei összeírásban nem szerepel, új céh
32.	gombkötő	Kőszeg	X		é. n. A:1738	magyar	SM	63.35.1	VCE sz. n., Savaria 1971-72. 378. p. 1. kép
33.	gombkötő	Szombathely	X		1641 A:1642	magyar	SM	63.24.1	VCE, sz. n., VMN 394. kép
34.	gombkötő	Rechnitz Rohonc		X	é. n. A:1642	magyar	SM céhírat	HI 69.9.1	
35.	gombkötő	Körmend		X	é. n.	magyar	SM céhírat	HI 69.7.1	KMK 386. p. szövege teljesen elmosódott 1749. évi céhíraton.
36.	kádár (pintér)	Güns Kőszeg	X		1709	német	SM	63.33.1	Pecsetlanyomata vándorkönyvben KVM 56.388.1
37.	kádár (pintér)	Steinmanger Szombathely		X	1630	német	SM vándorkönyv	HI 72.2.7	Szárazpecset-lenyomat Hafner J. pintér vándorkönyvében 1850. 13. p.
38.	kádár (pintér)	Körmend		X	1770	német	DBSLM vándorkönyv	Ht 85.12.1	
39.	kereskedő	Güns Kőszeg	X		é. n.	német	SM	63.31.1	
40.	patkolókovács-bognár	Kissennyé	X		1624	imitált szöveg	MNM	62/ 1881	VMN 398. kép
41.	kovács	Vép	X		1633 A:1633	latin	SM	63.26.1	VCE sz. n.
42.	kovács	Sabaria Szombathely	X		1613 A:1614	latin	SM	63.39.1	VCE sz. n., VHK 1993/2 28. p., JCM 60. p.
43.	kocsigártó és patkolókovács	Szombathely		X	1794		SM céhírat	HI 63.316.1	Pecsetlanyomata céhlevélen SM HI 63.324.1
44.	kömvés	Güns Kőszeg	X		é.n A:1692, 1731	német	KVM	H 56.153.1	
45.	könyvkötő	Szombathely	X		é. n.	magyar	SM	63.19.1	
46.	köteles	Steinmanger Szombathely	X		1778	német	SM	63.23.1	VMN. 346. kép
47.	„pinkaffői lakatos mesterek”	Pinkaföld Pinkafő	X		é. n.	német	SVM	55.1041.1	VMN 384. k., JCM 62. p.

48.	lakatos	Sabariensis Szombathely	X		1662 A:1689	latin	SM	63.17.1	Pecsétlenyomata vándorkönyvben KVM H 56.399.1, SM HI.56.722.5.13. 32, 35-p. VamL Vkgy 2. doboz, vándorkönyvekben VCE sz. n., VHK 1993/2 28. p.
49.	mészáros	Kiscell	X		1844 (1815-ben nem szerepel a céhek között)	magyar	SM	63.5.5	VCE sz. n., JCM 59. p
50.	mészáros	Rechnitz Rohonc	X		1709 A:1719	német	SM	63.8.1	VCE sz. n.
51.	mészáros	Sabaria Szombathely	X		1671 A:1671	latin	SM	63.28.1	VCE sz. n.
52.	mészáros	Kőszeg? A:1641. Pinkafő? A:1681	X		1654	(?)	SM	63.21.1	VCE sz. n. Kőrirata: „SKM TTPNZ: GEHIF DGA 1654”
53.	molnár	Güssing Németújvár	X		1661 A:1669	német	MNM	1887.187	
54.	molnár	Rotenturm Vörösvár	X		é. n.	német	SM	63.22.1	
55.	molnár	Körmend	X		1798	magyar	DBSLM	Ht 84.29.1	KT 461. p., KMK 373. p., BLN 147. p. 15. kép, VSZ 2016. 1. 89. p. 4. kép
56.	molnár	Sárvár	X		1819 (1915-ben nincs a céhek között)	magyar	SM	63.18.1	Pecsétlenyomata vándorkönyvben VamL Vkgy 3. doboz, JCM 66. p.
57.	molnár és pék	Pinkafeld Pinkafő		X	1604 A:1576	német	VamL Vkgy	2. doboz	
58.	molnár	Rába külső, belső Répcén való malmok		X	é. n.	magyar	VamL Vkgy	2. doboz	
59.	molnár	Szombathely		X	1691	magyar	SM céhirat	HI 69.35.1	
60.	órás	Güns Kőszeg		X	é. n.	német	SM vándorkönyv	ltsz.n.	
61.	ötvös	Kőszegien-sis Kőszeg		X	1650	latin	KVM rekonstrukció lenyomatáról	H 56.439.1	VMN 411. kép, JCM 63. p.
62.	posztós	Schlaining Szalonak		X	1768	német	KVM vándorkönyv	67.21.2	Pecsétlenyomata céhiraton SM HI 69.35.1, Kőrirata: D.L MAGISTRAT SIGL V. ST. SCHLAIENIN
63.	posztós	Güns Kőszeg		X	é. n.	német	KVM vándorkönyv	H 56.376.1	Pecsétlenyomata céhiraton SM HI 69.67.
64.	sőrfőző	Neumarkt Felső Kethely		X	é. n.	német	MNM	1887.23	VMN 354. kép
65.	szűrszabó	Rehnitz Rohonc		X	1667	német	MNM	1912.93	VMN 348. kép, JCM 69. p.
66.	szabó	Rechnitz Rohonc		X	1681 A:1667	német	SM	63.20.1	VCE sz. n.
67.	szabó, váltóműves	Sabaria Szombathely		X	1646 A:1632	latin	SM	63.16.1	VCE sz. n.
68.	szabó, német-szabó	Kőszeg		X	é. n. A:1612	latin	SM	63.30.1	VCE sz. n. pecsétlenyomata SM HI 69.66.1 céhlevélén
69.	szabó, vásárníves, szűrszabó	Güns Kőszeg		X	é. n. A:1619	német	SM	63.38.1	2 szűrszabó mesterral
70.	szabó	Körmend		X	1710 A:1710	magyar	(-)	Erdei Walter magángyűjt.	KMK 393. p.
71.	szabó	Vasvár		X	1836 A:1719	magyar	VM	ltsz. n.	Pecsétlenyomata VM vándorkönyvben, JCM 69. p

NAGY ZOLTÁN: VÁNDORKÖNYVEK PECSÉTLenyomatai

72.	szabó, szűrszabó	Muraszom- bat		X	1689. A: 1658	magyar	VamL.Vkgy	3. doboz	Felirata erősen hiányos.
73.	szabó	Kőszeg		X	1639	német	KVM vándor- könyv	H 56.377.1	Úgyanott viasz- és szárazpecsét-lenyomata is van.
74.	„szabad sárvári szabó céh” magyar, német, szűrszabó	Sárvár		X	1676	magyar	VamL.Vkgy	3. doboz	Pecsétlenyomata vándorkönyvben NFM Dok. Gy. II. 80.7.1
75.	szabó	Kiscell		X	1800	magyar	VM vándor- könyv	Itsz.n.	Vásárhelyi Imre vándorkönyve 1836.10. p.
76.	szappanos	Kőszeg		X	é. n. A:1823 (1813 után alakult)	német	KVM vándor- könyv	H 56.410.1	
77.	szíjgyártó	Szom- bathely	X		1826	magyar	SM	63.15.1	Pecsét körirata: „Magyar és német szíjgyártó céh pecsétje 1826” Pecsétlenyomata céhíraton SM HI 69.40.1, VMN 344. kép
78.	szűcs	Günsiensi Kőszeg	X		1539 A:1589	latin	SM	63.10.1	VCE sz. n. JCM 66.p.
79.	szűcs	Pinkafeld Pinkafő	X		1688 A:1688	német	SM	63.29.1	Pecsétlenyomata céhíraton SM HI 72.4.1, HI 69.14.1 VCE sz. n., VMN 343. kép
80.	szűcs	Güns, Kőszeg	X		é. n. A:1636	latin	SM	63.36.1	VCE sz. n.
81.	takács	Nagyölbő	X		é. n. A:1725 (1815-ben nem szere- pel a céhek között)	magyar	SM	63. 13.1	VCE sz. n., VMN 403. kép
82.	takács	Egyházás és Hidas- hollós	X		1774	magyar	VM	Itsz.n.	
83.	takács	Csákány	X		é. n.	magyar	SM	63.6.1	VCE sz. n., JCM 71. p., VSZ 2016.1.90. p. 6. kép
84.	takács	Pinkafeld Pinkafő	X		1688 A:1661	német	MNM	1890-15.9	VMN 349. kép, JCM 71. p.
85.	takács	Szom- bathely	X		1767 A:1712	magyar	VamL.Vkgy	3. doboz	
86.	takács	Sárvár	X		1613 A:1678	magyar	VamL.Vkgy	3. doboz	
87.	takács	Szent- gotthárd	X		é. n. A.1712	magyar	VamL.Vkgy	3. doboz	Uo. vörös viaszpecsét, szárazpecsét-lenyomat
88.	takács	Vasvár	X		é. n. A:1712	magyar	VamL.Vkgy	3. doboz	Pecsétlenyomata céhíraton SM HI 76.1.1
89.	takács	Kőszeg	X		1639		KVM vándor- könyv	H 56.377.1	
90.	takács	Kőszeg	X		é. n. A:1661	német	KVM vándor- könyv	H 58.13.1	
91.	takács	Kőszeg	X		1778	német	KVM vándor- könyv	H 71.22	
92.	varga	Güns Kőszeg	X		é. n.	német	KVM	H 56.152.1	Pecsétlenyomata vándorkönyvben KVM 56.386.1, VMN 392. kép, JCM 66. p.
93.	varga, német	Güns Kőszeg	X		é. n. A:1618,1674	német	KVM	56.152.2	
94.	varga, magyar	Güns Kőszeg	X		1613 A: 1612	latin	RFM	C 62-45.1	

95.	varga	Steinamanger Szombathely	X		é. n. A:1613	német	SM	63.67.1	Türedezett pecsétleNyomata SM 72.2.3 Tóth Dániel vándorkönyve 1851. 10.p.
96.	varga	Szentgotthárd	X		é. n. A:1566	német	SM	63.9.1	VCE sz. n. VMN 395.képVSZ 2016.1.86.p.1.kép.
97.	varga	Sárvár		X	é.n. A:1611	német	VamL.Vkgy	2.doboz	Leopold Blau vargalegény vk. 1854. pecsét mellett SzufJózsef főcéhmaster aláírásával
98.	varga	Muraszombat-F.Lendva-T. Keresztúr		X	é. n. A:1616	magyar	SM céhirat	HI 65.59.1	
99.	varga	Vasvár		X	1661 A:1659	magyar	publikálva	Bp.1902	Ráth György: Az iparművészet könyve 523.p. 25. kép
100.	Vegyes céh: asztalos, bogsnár, kádár, kovács, lakatos, szjgyártó üveges (szücs). A:1759 Mixta Ceha	Jánosháza	X		é. n. (1815-ben kovács céh név alatt)	magyar	JM	70.115.1	Viaszpecsét-lenyomata Jánosháza Tanuló levélen 1858. Bors Géza magángyűjteménye. Fes-tékpecsét lenyomata vándorkönyvben VamL.Vkgy 1. doboz „asztalosok” 1844, 1844, 1847,
101.	Vegyes céh: asztalos, bogsnár, esztergályos, kádár lakatos, üveges.	Kiscell	X		é. n. (1815 után alakult)	magyar	SM	63.5.4	„Kiscell Városa Társas Mű Iparosok” Pecsétlenyomata vándorkönyvben SM HI 77.1.3
102.	Vegyes céh: asztalos, bogsnár kádár, kovács, lakatos.	Vasvár		X	1810 (1815-ben nines nyilvántartva)	magyar	VM vándorkönyv	Horváth János kovács vándorkönyve, Pecsétlenyomata BM 58.49.1 céhlevélen ltszn	
103.	Vegyes céh: asztalos, bogsnár, fazekas, kádár.	Olsnitz, Muraszombat		X	1830 (1815: „újonnan felállítandó céh”)	német	VamL.Vkgy	1.doboz	
104.	A Meg egyvesül Czéh Vép Mezővárosában.	Vép		X	1830 (1815 után)	magyar	VamL.Vkgy	3.doboz	
105.	„Eörségi kerületi czéh: társulatos, bogsnár, csizmadia, kádár, kovács, szabó.	Örség		X	é. n. (1815 után alakult meg)	magyar	DBSLM	Ht 459-86	Pecsétlenyomó elveszett, az eredeti pecsét gyalmalenyomatának fényképe megmaradt. Publ: V Sz: 2016.1. 91. p. 7. kép

Az irodalmi források rövidítései: Vasi céhtörténeti emlékek 1985 =VCE Vasi Honismereti Közlemények =VHK Körmen-d története 1994 =KT Vas megye népművészete 1996 =VMN Körmen-d mezőváros kézművesei 2004 =KMK Jeles céhtárgyak és mesterművek =JCM Baththyány Lajos nádor =BLN oldalszám nélküli = sz.n.

Levéltári és muzeumi őrzőhelyek rövidítései: MNL VamL Vándorkönyv gyűjteménye = VamL.Vkgy Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest =MNM Savaria Múzeum, Szombathely = SM Kőszegi Városi Múzeum, Kőszeg = KVM, Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárvár = NFM Doktor Baththyány-Strattmann László Múzeum, Körmen-d = DBSLM Vasvári Múzeum, Vasvár = VM Jánosházi Múzeum, Jánosháza = JM Rómer Flóris Múzeum, Győr = RFM Soproni Városi Múzeum, Sopron = SM, Balatoni Múzeum, Keszthely = BM Smidt Múzeum, Szombathely = „Smidt M”

2. számú táblázat. Vas vármegyei mesterpecsétek és pecsétnyomatok a múzeumi és levéltári gyűjteményekben

Sor-szám	Mesterség megnevezése	Pecsét-nyomó	Pecsét-lenyomat	Mester lakhelye	Pecsét használata	Őrzőhely	Azonosító	Pecsét-tulajdonos monogramja, neve, vándorlegény neve	Pecsétkép leírása	Megjegyzés Publikált pecsétkép, pecsétnyomó anyaga, mérete, pecsétlenyomat
1.	asztalos	X		(-)	19. sz.	Smidt M	74.130.1	U. M.	Ovális képmezőben egymás alatt körző, derékszőg, gyalu, névmonogram.	Réz pecsétnyomó
2.	ács	X		(-)	19. sz.	Smidt M	74.131.1	P. J.	Névmonogram között ötágú korona alatt fűrő, keresztbe tett faragóbárdok, derékszőg, babérszörű.	JCM 74. p. Réz pecsétnyomó
3.	bábos	X		Kőszeg	19. sz.	KVM	H 56.197.1	Bajcsy bábosmester névbélyegzője		Réz pecsétnyomó
4.	bognár	X		Kőszeg	19. sz.	KVM	H 56.156.1	F. J.	Felül bognárbárd, alatta kocsikerek, két oldalán egyes kezvonó, körző, alatta névmonogram.	Ón pecsétnyomó 2,4 cm átmérő
5.	bognár		X	Sárvár	1857	VamL. Vegyes céhíratok	I. dob. IV/187/I	A. F. Ferencz András végrendeletén saját mesterpecsét-lenyomata	Monogram alatt küllős kerék.	Vörös viaszpecsét
6.	bognár		X	Kőszeg		KVM vándorkönyv	H 56.412.1	G. S. K. Schlotz János bognárlegény vk.	Nyolcszögletű pecsétképben legalul GSK monogram, felette ágaskodó oroslánok között kerék, felette bognárbárd és fakörző.	Vörös viaszpecsétl
7.	csizmadia	X		Szombathely(?)	19. sz.	SM	63.60.1	I. K.	Babérszörűben kiterjesztett szárnyú sasmadár alatt ovális mezőben hátul varrott magas sarkú csizma.	Sárgaréz pecsétnyomó 2,8 cm átmérőjű
8.	csizmadia		X	Vasvár	1842	VM vándorkönyv	ltszn	V. V. C. C. P. Lavardi János csizmadiale-gény vk. 13. p.	Betűk alatt musta, magas szárú csizma, bicskia.	Vörös viaszpecsét
9.	csizmadia		X	Körmend	1847	VamL. Vkgy	1. doboz	Stenhauzer Ádám Gergél István csizmadiale-gény vk. 11. p.	Babérszörűben C. P. C. M betűk alatt musta, magas szárú csizma, bicskia.	KMK 183. p. vörös viaszpecsét
10.	fazekas, kályhás		X	Kőszeg Güns	1808	SM céhlevélen KVM vándorkönyv	HI 69.58.1 H 56.401.1	I. S.	Névmonogram, babérbég között kézikorongon kétféle olaszorsó, benne három szál virág.	Vörös viaszpecsét
11.	kelmefestő		X	Nagyvárad	1847 1849	VamL. Vkgy	1. doboz	N. J. Németh József Faith János festőlegény vk. 11. p., 15. p.		

12.	kelmefestő		X	Szentgotthárd	1849	VamL Vkgy	1. doboz	F. M Franz Magos Faith Sámuel vándorkönyve 16. p.	Ótágú korona alatt két betűs névmonogram.	VSZ 2c16/3 319. p vörös viaszpe- csét.
13.	kelmefestő		X	Nagyváros	1856	VamL Vkgy	1. doboz	F. S Faith Sámuel Szvoboda Antal festőlegény vk.	Ótágú korona alatt két ágaskodó orszlán között festékdád felett keresztbe tett ruhaakasztók.	VSZ 2c16/3 320. p. Vörös viaszpe- csét
14.	kelmefestő		X	Németújvár	1847	VamL Vkgy	1. doboz	S. S. Stefan Seibolt Fajth Sámuel festőlegény vk. 12. p.	Mester névmonogramja között ötágú korona, alatta két ágaskodó orszlán között, festékdád felett keresztbe tett kampós ruhaakasztókkal.	Szárzapsécset lenyomata
15.	kádár (hodnár)	X		Kőszeg	19. sz.	VMK	H 56.193.1	H. G. Holéczius Gott- lieb pintérmes- ter	Ovális pécsetmezőben névmonogram között nyitott szárú körző, alatta két ágaskodó orszlán által tartott faabroncos hordó.	Réz, 2,5 cm át- mérő
16.	kádár	X		Kőszeg	19. sz.	VMK	H 56.155.1	Holéczius Tófor pintérmester		Réz, 2,1 cm át- mérő
17.	kádár	X		(-)	19. sz.	Smidt M		I. K.	A mester névmonogramja között nyitott szárú fakörző, alatta vasabroncos fekvő hordó.	Réz pécset- nyomó
18.	patkolókovács	X		Kőszeg	19. sz.	VMK	H 56.154.1	J. F. Frühwirt József patkolókovács- mester	Névmonogram alatt patkolókalapács, patkoló, patkolófőgő, alattuk patavágó.	Réz pécset- nyomó
19.	kőműves	X		Kőszeg	18. sz.	VMK	H56.153.1		Pecsetképben négy osztásban derékszög, körző, háromszög alakú színtező, vakolókánál, fűrő.	Körirata: DER MAUER MA- ISTER IN SI- GILL
20.	kőműves	X		Vasvár	19. sz.	VM	ltszn	Kőművesmes- ter pécsetgyű- rűje	Vízszintmérő, kőfa- ragó keresztbe tett kőfaragó kalapá- csok, vakolókánál, névmonogram nél- kül.	Réz pécset- nyomó
21.	kőműves		X	Körmen	1859	VamL. egyéb céhes iratok, vándor- könyv	1. doboz	A. L. Andreas Leith- ner maurerme- ster Johan Müllner kőműveslegény vk.18. p.	Négyszögletű péc- sét, ötágú korona alatt a mester név- monogramja.	Vörös viaszpe- csét
22.	könyvkötő		X	Szombathely Steinemanger	1851	VamL Vkgy	2. doboz	G. L. Heiszler August könyvkötő le- gény vk.	Csúcsára állított négyszögben GL névmonogram.	Vörös viaszpe- csét
23.	könyvkötő		X	Kőszeg Güns	1831	KVM vándor- könyv	H 77.1.4	ZS. L. Ludovica Zsak	Királyi korona két oldalán a mester névmonogramja, alatta nyitott könyv.	Vörös viaszpe- csét
24.	lakatos	X		Szombathely	19. sz.	SM	63.3.1	J. F. Júsztl Ferdinánd (1842- 1915)	Nyolcszögletű kép- mezőben kitárt szárnyú, csőrében levelet tartó galamb alatt a mester név- monogramja, alatta keresztbe tett kul- csok.	Sárgaré, 2,3 cm átmérő

NAGY ZOLTÁN: VÁNDORKÖNYVEK PECSÉTLANYOMATAI

25.	lakatos	X		Szombathely	19. sz.	SM	63.3.2	Pecsét felirata folyóírással: Ignác Jüstl	Ovális pecsétlapon álló oroszlán mellett ovális képmezőben keresztre tett kulcsok közt nyeles kalapács, alatta mesternév.	Sárgaréz 2,3 cm átmérő
26.	lakatos	X		(-)	19. sz.	SM	63.63.1	A. O.	Koronás kartusban ovális pajzsban keresztre tett kulcsok, a mester névmonogramjával.	JCM 76. p. Sárgaréz, 2 cm átmérő
27.	lakatos	X		Körmen	19. sz.	DBSLM	Ht 86.102.1	H. S. Hodosi Sándor	Ovális képmezőben a mester névmonogramja között kulcs, alatta pajzsban elhelyezett ötágú korona alatt kulcs, két oldalán 1-1 csillag.	KMK 378. p. Sárgaréz
28.	lakatos	X		Kőszeg	19. sz.	KVM	H 56.216.1	Gruber Sándor lakatos pecsét-nyomója		Réz pecsét-nyomó
29.	mészáros	X		(-)	19. sz.	Smidt M	74.134.1	I. F.	Ovális képmezőben ötágú korona alatt névmonogram, alatta szembenéző ökörfej, két oldalán az ökörfej keresztre tett taglókcal.	Réz pecsét-nyomó
30.	mészáros	X		Körmen	19. sz.	DBSLM		I. K.	Keresztre tett tagló és hűsvágóbárd alatt szembenéző ökörfej, két oldalán a mester névmonogramja.	JCM 27. p. réz
31.	mészáros	X		Körmen	1850	VamL Vkgy	2. doboz	K. L. Kausz Lajos Hafner József mészároslegény vk.10. p.	A mester névmonogramja alatt szembenéző ökörfej, két oldalán szűrőcs, karikás fémkő, ökörfej alatt keresztre tett tagló és mészárosbárd.	KMK 376. p. JCM 59. p. Vörös viaszpecsét
32.	mészáros	X		(-)		VamL Vkgy	2. doboz	J. G.(?)	Keresztre tett tagló és hűsvágóbárd alatt a mester névmonogramja alatt királyi koronás kartusban S alakú mészáros kampó, alatta szembenéző ökörfej.	Vörös viaszpecsét
33.	molnár	X		Sárvár	1856	VamL Vkgy	2. doboz	J(?) N. Kerner Lajos péklegény vk. 33. p.	Ötágú korona alatt a mester névmonogramjai között köröz, alatta két oroszlán által tartott négyküls malomkerék alatt keresztvas.	Vörös viaszpecsét
34.	pék	X		Kőszeg	1853	VamL Vkgy	2. doboz	A. T. Kerner Lajos sütő vk.19. p.	Ötágú korona alatt pajzsban a mester névmonogramja, alatta két ágaskodó oroszlán között perec, alatta szemle.	Vörös viaszpecsét
35.	molnár	X		Gór	1856	VamL Vkgy	2. doboz	T. I. Tóth István György Kotzán János molnárlegény vk. 15. p.	Babérkoszorú övezte mezőben felül vaskörző, alatta keresztvas, a mester névmonogramja között négyküls malomkerék.	Vörös viaszpecsét

36.	molnár		X	Felsőbük	1856	VamL Vkgy	2. doboz	P. I. Pajer István molnár Kotzán János molnárlégeny vk. 14. p.	Ovális pecsétmezőben felül keresztvas, alatta két ágaskodó orozslán által tartott négyküllős malomkerék, alatta a mester névmonogramja.	Vörös viaszpecsét
37.	molnár		X	Nagyszentmihály Grosspetersdorf	1840	VamL Vkgy	2. doboz	Anton Mehton Sagmeister Bálint molnárlégeny vk. 14. p.	ANTON MEHTON mesternév alatt ótágú korona, alatta babérágak között címerpajzsban négyküllős malomkerék.	Vörös viaszpecsét
38.	molnár		X	Körmend alsó malom, Berki malom	1847	VamL Vkgy	2. doboz	K. J. Kutrovácz János esküdt Ne. Kotz József molnárlégeny vk. 16. p.	A molnármester névmonogramja között körözó alatt keresztvas, alatta négyküllős malomkerék.	Vörös viaszpecsét
39.	ötös		X	Kőszeg Güns	1847	KVM vándorkönyv	ltszn.	1011 mesterjelű ötös pecsétje Németh István ötöslégeny vk. 11. p.	Olasz koszorúba foglalt fedeles-talpas kehely alatt az ötös azonosító számsóra.	Vörös viaszpecsét
40.	pék		X	Máriacell	1841	KVM vándorkönyv	H 56.403.1	Johann Stankovics péklégeny vk. 10. p.	Pontsor kerethe foglalva ótágú korona alatt két orozslán által tartott perc alatt elmosódott mesternév.	Vörös viaszpecsét
41.	pék		X	Szentgotthárd	1843	KVM vándorkönyv	H 56.403.1	J. S. Joseph Schmidt Johann Stankovics péklégeny vk. 14. p.	Névmonogram között ótágú korona, alatta két ágaskodó orozslán által tartott kifli, perc, hosszúkás kenyér.	Vörös viaszpecsét
42.	pék	X		(-)	é. n.	Smidt M	74.106.1		Ovális keretben névfelirat alatt két ágaskodó orozslán között perc, sütemény, kifli.	Réz pecsétnyomó
43.	pék, sütő		X	Szombathely	1851	SM vándorkönyv	HI 70. 11.1	Dombai Károly sütőmester Piezinger József sütőlégeny vk. 22. p.	Elmosódott névmonogram alatt kifli, perc, kétoldalt császárseme, zsemle.	Vörös viaszpecsét
44.	posztós	X		Kőszeg	19. sz.	KVM	H 56.194.1	Freyler Teofil posztós pecsétnyomója	Névmonogram felett két keresztbe tett íjfa, fölötté nyeles szálhúzó hét hosszúkás takácsmácsonyával.	VMN 347. kép
45.	szabó		X X	Szombathely Szombathely	1837 1855	VM vándorkönyv SM vándorkönyv	ltszn. HI 72.2.9	Vásárhelyi Imre szabólégeny vk.12. p. Piros József szabólégeny vk.20. p.	Babérkoszorús pecsétszélű pecsétlapon felül félkörben SABARIA felirat, alatta két babérág között nyitott szárú ollo, élei közt gomblyukasztó.	Vörös viaszpecsét
46.	szabó		X X	Körmend Körmend	1850 1855	VamL Vkgy VamL Vkgy	3. doboz 3. doboz	Korpics Antal szabólégeny vk. 13. p. Stuklcher Antal szabólégeny vk. 11. p.	Babérkoszorús pecsétszélű pecsétlapon felül félkörben KÖRMEND II. felirat, alatta két babérág között nyitott szárú ollo, élei közt gomblyukasztó.	KMK 349. p 1855-ben Pajtasis György a szabó cég elh-mestere Vörös viaszpecsét

47.	szabó		X	Muraszombat	1850	VamL Vkgy	3. doboz	M. S. Pukán Ferenc szabólegény vk. 11. p.	Élére állított négy-szögben névmonogram között nyitott szárú szabólló, élei között gomblyuklyukasztó.	Vörös viaszpe-csét
48.	szabó	X		Szombathely	19. sz.	SM	H 63.90.1	M. S. D. I.	Ovális pecsétmezőben névmonogram alatt ötágú korona alatt nyitott szárú szabólló, alatta névmonogram.	Sárgaréz 2,1 cm átmérő
49.	szabó	X		Kőszeg	19. sz.	VMK	H 56.187.1	Bozeczky József szabómester	Babérkoszorú-ke-retben ötágú korona, alatta névmonogram és fekvő, nyitott szárú szabólló.	Réz, 2,5 cm átmérő
50.	szűrszabó	X		Szombathely	19. sz.	SM	H 63.12.1	S. C.	Ovális pecsétképben névmonogram között ötágú korona, alatta két ágaskodó oroszlán, mancsaiban nyitott szárú szabólló, élei között gomblyuklyukasztó.	Sárgaréz, 2,3x2,5 cm átmérő
51.	szíjgyártó		X	Szombathely	1832	SM céhlevél	HI 76.35.1	I. V.	Névmonogram alatt babérágak között gyepelősáras kötőfék.	Vörös viaszpe-csét
52.	szítás	X		Kőszeg	19. sz.	VMK	H 56.192.1	S. R. Röt Sándor szításmester	Ovális képmezőben névmonogram alatt babérágak övezte szíta.	Réz pecsét-nyomó
53.	tímár		X	Kőszeg Güns	1836	VMK vándorkönyv	H 56405.1	A.R.	Nyolcszegletű pecsétképen felül névmonogram, alatta két ágaskodó oroszlán között faabroncsos tímárkád fölött keresztbe rakott, hajlított vakaró vagy színlökések.	Vörös viaszpe-csét
54.	tímár		X	Muraszombat	1848	VamL Vkgy	3. doboz	M. S. C. pecsét mellett Gombossy Ignác tímár céhbiztos aláírása	Kerek, pontsor-ke-retete pecsétmezőben alul babérágak felett MSC betűk (muraszombati céh?) fölött tímárkád, felette keresztbe tett színlökések.	Vörös viaszpe-csét

Levéltári és múzeumi őrzőhelyek rövidítései: MNL VamL Vándorkönyv gyűjteménye = VamL Vkgy, Savaria Múzeum, Szombathely = SM, Kőszegi Városi Múzeum, Kőszeg = KVM, Doktor Batthyány-Strattmann László Múzeum, Körmend = DBSLM, Vasvári Múzeum, Vasvár = VM, Smidt Múzeum, Szombathely = „Smidt M”

Az irodalmi források rövidítései: Vasi céhtörténeti emlékek 1985 = VCE, Körmend mezőváros kézművesei 2004 = KMK, Vasi Szemle = VSZ.

GAZDAG G. LÁSZLÓ

A bozsoki aranycsat kalandos története

A régi idők tárgyi emlékei különös titkok őrzői. Akaratlanul is megmozgatják a szemlélő fantáziáját. Minél jobban rácsodálkozunk egy antik műtárgyra, annál több kérdés merül fel, de rögtön sejteni lehet, hogy talán egyikre sem tudunk pontos választ adni. Először a tágabb környezetet, korszakot próbáljuk szintézis alá vonni, majd abból lehet következtetni a részletekre. Mindig az embert keressük a történetben, ki készíthette, kihez tartozott, még a hol és hogyan kérdések mögött is a történetek, a mesék az érdekesek.

A bozsoki aranycsat elkészítése és elvesztése között legfeljebb néhány évtized telt el, talán annyi sem. Azonban az elképzelhető, hogy sok száz kilométert vándorolt, mire csaknem ezeröttszáz évre megpihent a földben. Igazi kálváriája a megtalálása után kezdődött, ötven év hanyattatás és kalandozás után állapotodott meg egy amerikai múzeum vitrinjében. Egy tanulságos történet vált teljessé, a bozsoki aranycsatot pedig összevethetjük a korszak hasonló alkotásaival.

1874 őszén Vlaskovics József bozsoki parasztfiú találta meg szántás közben az aranycsatot a falutól 2 km-re délre,¹ az Arany-pataktól 600 méterre keletre, a Nyeste-patak forrásától 500 méterre északnyugatra a dombháton. Legfeljebb egy ásonyom mélyéről bukkant elő a magányos csat, amit boldogan vitt haza a fiú az apjának megmutatni. Amiről ketten tudnak, az már nem titok, így a kincs híre eljutott Bubics Edéhez, aki a Vas megyei Régészeti Egylet tagjaként²

1875. január 21-én értesítette Lipp Vilmost, az egylet titkárát, a régiségtár órét.

Lipp, a polihisztor tanár ember (korábban premontrei kanonok, régész, majd bölcséleti doktor) kíváncsiságát felkeltette az értesülés és 1875 februárjában elment Bozsokra, hogy megvásárolja az aranycsatot a régiségtár számára. Az akkor kifizetett 80 forint szép summa volt, árindexek alapján mai árfolyamon kb. 415 ezer forintnak felelt meg.³

Lipp lelkesen gyűjtötte a régiségeket egy leendő megyei gyűjtemény számára.⁴ Elmondása szerint⁵ az motiválta, hogy „megakadályozza azt, hogy e gyönyörű ereklye, mint már azelőtt sok más, külföldre vándoroljon”. Mintha a jövőbe látott volna!

Elsőként a szombathelyi püspöki palota 'Sala terrena' termében berendezett kis múzeumba került a csat. Itt még elég kevés látogató fordulhatott meg. Szakmai körökben viszont gyorsan híre ment, így a Magyar Nemzeti Múzeumban 1876 szeptemberében megrendezett VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus kiállításán már bemutathatták a bozsoki aranycsatot. A kiállítás katalógusában Hampel József említette meg,⁶ de ebben az esztendőben Lipp Vilmos is beszámolt róla az *Archeologiai Értesítő*ben.⁷

3 Danyi Pál: artortenet.hu (Megtekintve: 2023. október 15.)

4 A Vas megyei Régészeti Egylet gyűjteményének jegyzéke. No. 861/5.

5 Lipp Vilmos: A Vas megyei Régészeti Egylet évi jelentése. IV. 1876. 54–65. p.

6 Hampel József: Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie. Budapest, Carton 3. 1876. 79. p.

7 Lipp Vilmos: Hazai tud. intézetek és leletek. = *Archeologiai Értesítő*. X. 1876. 97. p.

1 Sibrik Kálmán kutatása alapján.

2 Kiss Gábor – Tóth Endre: Niklovits Károly gyűjteménygyarapítási tevékenységéről. = *Folia Historica* XXXIII. 2018. 173–184. p.

Az esemény a 19. század egyik legfontosabb szakmai eseménye lett, amelyről 2022-ben kerítés-kiállítással emlékezett meg a Nemzeti Múzeum.

A mozgalmas 1876-os év után néhány évtizednyi nyugalmas időszak következett az aranycsat számára. 1908-ban az újonnan megnyílt Vasvármegyei Múzeumba került. A rendszeres látogatók olyannyira megkedvelték, hogy 1921 tavaszán feltűnt a hiánya Seemann Gábor nyugalmazott iskolaigazgatónak, aki korábban egy szelencgyűjteményt ajándékozott a múzeumnak.⁸ Megdöbbenve vette észre, hogy a bozsoki aranycsat sincs kiállítva. Az ügyet egészen a vallás- és közoktatásügyi miniszterig vitte, hiszen lopásra gyanakodott. A szigorú és alapos vizsgálat megállapította, hogy báró Miske Kálmán igazgató a Tanácsköztársaság alatt zárva tartott múzeum értékeesebb aranytárgyait elrejtette. Azt követően a csat már szerepelt egy helyi kiállításon és hamarosan visszakerült a helyére.

Sajnos nem sokáig, mert avatott szemek ezt követően kinézték maguknak. A fondorlatokkal teli kálvária ekkor kezdődött, és az aranycsat meg sem állt Amerikáig, mire ismét feltűnt valakinek, hogy eltűnt a kiállított tárgyak közül.

Lipp Vilmosnak jó oka volt sietősen megvásárolni a bozsoki leletet, és joggal tartott attól, hogy ha nem kerül mielőbb múzeumi gyűjteménybe, akkor az előbb-utóbb külföldön fog kikötni. A 19. század második felében jelentősen megnőtt az érdeklődés az antik régiségek iránt. A kisebb városokban elsősorban helytörténeti érdekességekre alapozva nyíltak múzeumok szerte Európában, ráadásul az Újvilágban is elkezdtek egyre komolyabb gyűjteményeket megalapozni. Mindezekkel párhuzamosan virágzott a műkincsek kereske-

delme, meglehetősen szabályozatlan keretek között.

A műkereskedők kiváló szakértökké nőttek ki magukat, és elkezdtek szakosodni. Szinte kivétel nélkül műgyűjtökké is váltak, hiszen a szenvedélyt nem lehetett elválasztani az üzlettől. Sajnos a szerzési és birtoklási vágy sokakban áttörte az etikai és erkölcsi korlátok mellett gyakran a jogi akadályokat is. Egyre inkább megengedhetetlen eszközkhöz folyamodtak, beleértve akár a hamisítást is. Könnyörtelenül kihasználták a múzeumi környezet gyenge pontjait. Az igazán rámenős kereskedők már az ásatásoknál jelen voltak, és elsőként értesültek a fontosabb leletekről, majd könnyedén megvásárolták azokat. Mivel személyesen nem lehettek jelen mindenhol, szabályos ügynöki hálózatot építettek ki. Az összefonódások és érdekközösségek lényegében már akkor kideríthetetlenek és átláthatatlannak bizonyultak.

Egyre gyakoribbá vált az a módszer, hogy a kereskedők kiszemeltek maguknak múzeumi tárgyakat, amelyeket csere útján szerezhettek meg. Vélhetően a csere mellé némi meggyőzés is kellett, különösen, ha a cserélt tárgyakra a múzeumnak nem volt szüksége, nem beszélve olyan esetekről, amikor hamisítványokat kaptak csereként. Az első világháború után nehéz idők jöttek a Kárpát-medencében. A határontúli múzeumok nem ragaszkodtak a magyar vonatkozású leleteikhez, ott viszonylag könnyen ment az üzletelés ilyen formája.

A bozsoki aranycsat történetéhez két elhíresült kereskedő, illetve gyűjtő kapcsolódik szorosán. Niklovits Károly elsősorban éremgyűjteményéről lett ismert, de jól értett az ötvösmunkákhoz is. Hatalmas gyűjteménye több mint 40 ezer darabot számlált, amely egy örökösödési per után végül a Nemzeti Múzeumba került. A ritkaságokat

8 Kuntár Lajos: Bozsok. 2001.

általában erdélyi aranytallérokért cserélte, amelyeket hamisított. Nem bizonyítható, de vélhetően bizalmas kapcsolata volt egy kőszegi lakatosmester műhelyével. A múzeumi körök idővel bizonyosan felismerték Niklovits tevékenységének árnyoldalait, de nem nagyon tehettek ellene semmit. Elmondható, hogy minden csereügylet kivétel nélkül a kezdeményező érdekeit szolgálta, a nyereszkesedés pedig természetes velejárója volt a gyakorlatilag kikényszerített ügyleteknek.

1925 nyarán Niklovits kétszer is megfordult a Vasvármegyei Múzeumban. Július 2-án Batthyány Károly ezüsttallért ajándékozott a múzeumnak, augusztus 3-án pedig egy méceszt és egy agyagedényt. Később erősen kétségessé vált a Niklovitstól származó bronzmécsek eredetisége, amelyek ebben az időben több helyen is felbukkantak. Az 1925. augusztusi látogatásakor egy csereügyletre is sor került, amikor megkapta a bozsoki aranycsatot (aranygermán csat néven) és három római bronzszobrot (a 12, 31 és 40-es leltári számon nyilvántartott Mercurius, bika és Mithras figurákról van szó). Niklovits a múzeumnak egy aranyidolt adott, ami primitív hamisítványnak bizonyult, egy vésett kővű nehéz aranygyűrűt, ami valójában sosem került a múzeumba, később törölték a leltári bejegyzését, valamint három karperecet, egy fonott aranygyűrűt és egy Apafi Mihály-érmét. Az utóbbi érme, valamint a korábbi ezüsttallér és a mécesz szinte biztosan hamisítvány lehetett. Ugyanakkor a római bronzszobrok mindig a keresett, jól eladható vagy cserélhető tételek közé tartoztak. Összességében Niklovits rendkívül előnyös üzletet kötött, noha részéről kifejezetten gálánsnak tűnt a csere, az ajándékokkal kiegészítve. Niklovits szakértelme nem vonható kétségbe, de ahogy az aranycsat esetében is egyértelmű, meg-

tévesztési módszerei kifinomultak, jóhiszeműsége teljesen kizárható.

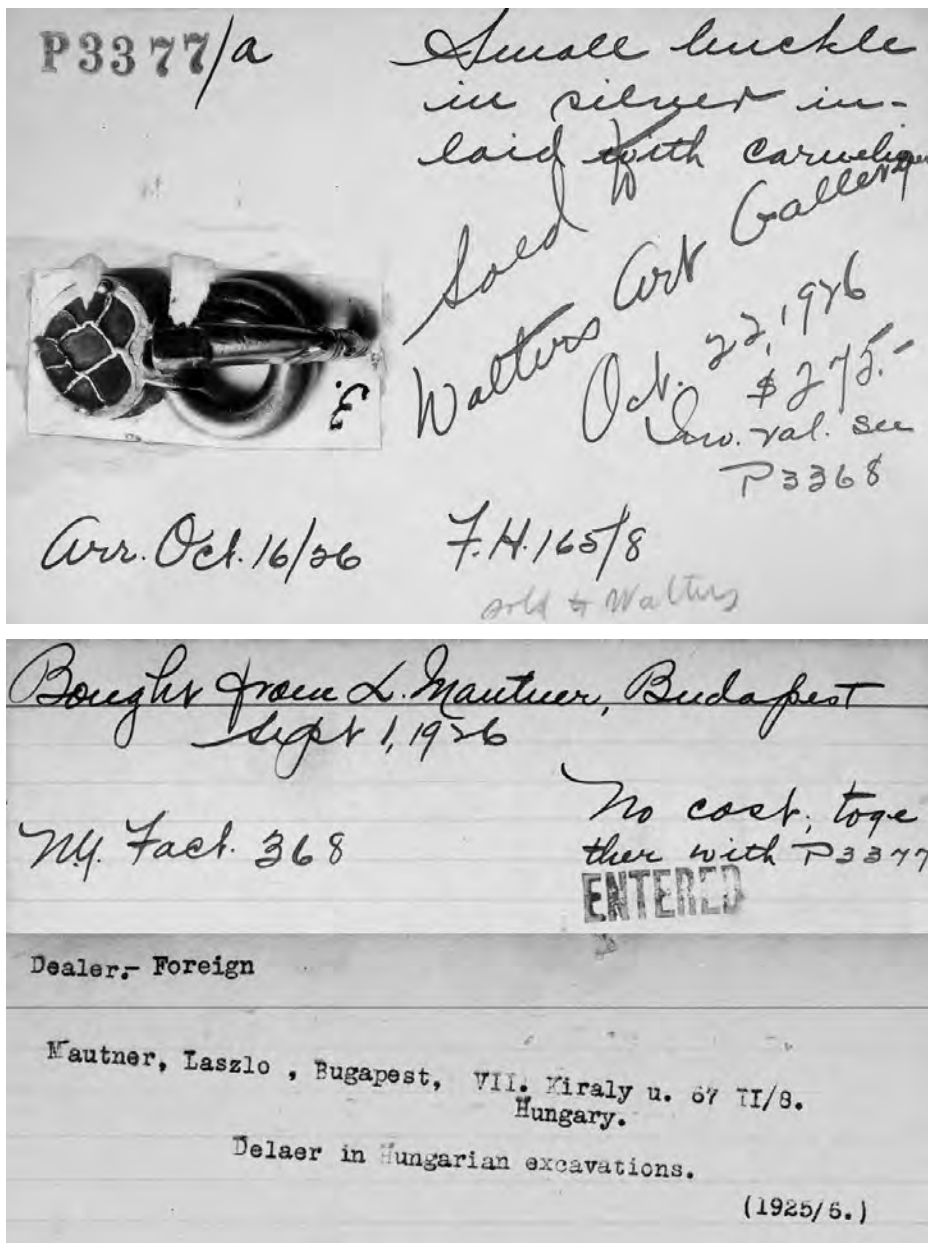
Külföldi kapcsolatokkal azonban nem Niklovits rendelkezett, hanem Mautner László, a jól ismert pesti régiségkereskedő. Utólag nem eldönthető, hogy melyikük ötlete volt a bozsoki aranycsat kihozatala a Vasvármegyei Múzeumból. A legvalószínűbb, hogy tartós érdekközösségük számos olyan gyanús ügyletet eredményezett, amelyekre később nem derült fény, de mind úgy végződtek, hogy értékes tárgyak kerültek külföldre.

Mautner 1893-ban alapította régiségkereskedését. Az 1920-as évek közepétől lendültek fel külhoni értékesítési kapcsolatai. Ezeket úgy tudta rendszeresen jó anyagokkal kiszolgálni, hogy az egész Kárpát-medencére kiterjedő ügynöki hálózatot hozott létre. Az ásatásoktól a múzeumokig mindenhol jó kapcsolatokkal rendelkezett, sőt röplapokat is terjesztett. Látszólag a régiségek megbecsülésére és a talált leletek beszolgáltatására buzdított, de valójában a múzeumokat megelőzve, elsőként akart információhoz jutni.⁹ Mautner egyik legfontosabb külföldi partnere a British Museum lett, ahol eleinte Arthur Graf segítségével adott el régészeti leleteket, később Grafot megkerülve már közvetlenül bonyolította le az üzleteket. Jelenleg 93 olyan tárgy van a londoni British Museum birtokában, amelyet Mautner Lászlótól vásárolt.

A műtárgyhamisítási indítékokat Mark Jones többek között a British Museum anyagain keresztül tárgyalja rendkívül empátiákkal és széles látókörűen. A *Hamisítvány? A megtévesztés művészete* című könyvében¹⁰ feltárja az egyes korszakokra jellemző okokat és módszereket. Természetesen a pénzügyi

9 Szabadváry Tamás: Címemet őrizze meg! = Múértő, XXIV. 2021. 6–7–8. 11. p.

10 Mark Jones: Fake? The art of deception. Berkeley, 1990. 173. p.

Brummer kartonja a bozsoki csatról¹¹

11 The Met: Watson Library Digital Collections,
The Brummer Gallery Records.

nyerészkedés megkerülhetetlen, domináns tényező. Ebben a kiadványban Mautner László is szerepel, a kínossá vált mojrádi kincsek felhozva példának. Abban az esetben az egész szakma tiltakozott, még feljelentés is született, de az következmények nélkül maradt. A negatív képet árnyalja, hogy Mautner legális műtárgymásolással is foglalkozott, hiszen arra is mutatkozott kereslet.

Mautner egyik jelentős üzleti partnere a zombori származású Brummer testvérek (József, Imre és Ernő) voltak. Brummerék 1906-ban Párizsban nyitottak galériát, majd az első világháború kitérése után átköltöztek New Yorkba. Tökéletesen tisztában voltak a hazai viszonyokkal, követték a trendeket. A manhattani galéria már leginkább Brummer Józsefhez köthető, aki amerikai viszonylatban is komoly karriert futott be mint műkereskedő. Két Czóbel kiállítást is rendezett New Yorkban, de Matisse, Seurat, Maillol, Klee és Modigliani tárlatoknak is otthont adott. A Szépművészeti Múzeumnak egy Despiou portrét, a szegedi Móra Ferenc Múzeumnak pedig egy Munkácsy festményt adományozott. Brummer Párizsban hírnevet szerzett többek között Henri Rousseau mecénásaként, New Yorkban viszont jelentős vagyona tett szert. Korán felismerte azt a lehetőséget, hogy a feltörekvő amerikai múzeumokat közvetlenül ki tudja szolgálni régészeti tárgyakkal hazai és európai kapcsolatain keresztül. Ebben talált kiváló partnerre Mautner László személyében.

A Niklovits és Mautner közötti üzleti kapcsolatáról aligha lehet konkrétumokat megmondni.

Vélhetően Mautner kifizette a bozsoki aranycsatot Niklovitsnak, talán a római bronzszobrokat is átvette tőle. Azt is homály fedi, hogy az ajándék- és cseretárgyakat közösen adták össze, vagy azok Niklovits ügyeskedései voltak. Utóbbi sokkal valószínűbb, tekintettel a tallér hamisításaira.

Brummerék és Mautner kapcsolata 1925-ben kezdődhetett. Hála a precíz feljegyzéseknek, leltári kartonoknak, egyértelmű, hogy Brummerék vették meg Mautnertől – több más tárggyal együtt – a bozsoki aranycsatot 1926-ban.

1926. szeptember 1-én vásárolták meg a csatot, október 16-án érkezett meg New Yorkba, és október 22-én már eladták a Baltimore-i Walters Art Gallerynek 275 dollárért. Meglehetősen árulkodó, hogy Mautnert úgy tartották nyilván, mint a magyar ásatások kereskedője! A gyors lebonyolítás mindenestre arra enged következtetni, hogy itt mindenki biztosra ment. Egy évvel korábban már Mautnernál lehetett a csat, levelezése alapján az egyik Brummer testvérnek – aki többször járt Budapesten –, meg is mutatta. Az nem derül ki pontosan, hogy kivel levelezett, de valószínűsíthető, hogy József New Yorkban volt, Ernő pedig Párizsban, és ő utazott a legtöbbet. Az üzleti viszonyaik nem lehettek mentesek kisebb-nagyobb összezőrdülésektől, mert egy 1927-es levélben Mautner arra utal (valószínűleg Ernőnek), hogy minden kapcsolatot megszakít Brummer fivérével (Imrével), amit közölt is annak megbízottjával, egy bizonyos Kornai úrral. Mautner egyre magabiztosabbnak érezhette nemzetközi kilátásait, mert csak ebben az évben 45 tételt adott el a British Museumnak.

Érdekesség, hogy Mautner British Museumnak eladott tételei között található egy avar kori arany fülbevaló is, ami állítása szerint egy bozsoki sírból való. A múzeum ezt ma már hamisnak feltételezi, ezért nincs is kiállítva. Ugyanakkor szerepel egy tanulmányukban,¹² amely a korszak fémmunkáinak technológiáját vizsgálja a Kár-

12 Paul Craddock et al: Change and stasis: the technology of Dark Age metalwork from the Carpathian Basin. = The British Museum Technical Research Bulletin. 4. 2010. 55–65. p.

Avar kori fülbevaló Bozsokról a British Museumban, No. 1926,0511.2

pát-medencében, de sem az arany tisztasága, sem pedig az anyagösszetétele nem bizonyítja egyértelműen, hogy hamisítványról lenne szó.

Ami az árakat illeti, Lipp Vilmos annak idején tisztességesen megfizette a megtalálót. Azt nem lehet meghatározni, hogy Niklovitsnak pontosan mennyibe került a csereügylet, és abból mennyi esne a csatra. Feltételezhető, hogy a hamis darabok miatt jóval kisebb volt a költsége, mint amennyit Lipp fizetett a megtalálónak ötven évvel korábban. Azt sem tudjuk, hogy mennyiért adta el Niklovits Mautnernak, majd Mautner Brummeréknak. Az egyetlen ismert ár a 275

A Christie's árverésén 2021. július 7-én (lot 82) elkelt csat

dollár, amiért Joseph Brummer eladta Henry Waltersnak a csatot. Más hasonló tételeknél, ahol Brummer feltüntette a vásárlási és eladási árát, lehet következtetni az árérésekre. Általában három-négyszeres szorzót alkalmazott, de előfordult tizenkétszeres is, ha valamit igazán olcsón tudott megvenni.

Az indexek segítségével érdemes mai árfolyamon összevetni az árakat. Walters ezek szerint 1,77 millió Ft-ért vette meg a csatot, így Brummer legfeljebb 600 ezret fizethetett Mautnernak. Niklovitsnak szüksége lehetett trükkökre, mert Mautnertól aligha kaphatott 3-400 ezernél többet. Mautner ezzel az ügylettel párhuzamosan egy másik hun kori csatot is eladott Brummernek, amit a nagyváradi múzeumból szerzett meg, vélhetően hasonló módon (3. kép).

A bozsoki aranycsat mai eszmei értékére is lehet következtetni, mivel 2021-ben a Christie's árverésén előfordult egy hasonló 5-6. századi Meroving aranycsat. A sokkal szerényebb kivitelű, feleakkora méretű darabon egyetlen nagyobb kő van befoglalva, a kisebb kopások és horzsolások nem rontják az összképét. Árverési jutalékkal együtt valamivel több mint 10 millió Ft-ot fizettek érte, noha előzetesen a tizedére sem becsülték, tehát komoly licitverseny mutat-

kozott érte. A bozsoki aranycsat ezek alapján akár 25–30 millió forintra is értékelhető. Általában az ilyen ereklyékre szokták azt mondani, hogy több már nem készül belőlük. Minél többen ismerik fel szépségüket, valamint az eredetük és történetük jelentette titokzatosságukat, úgy nő az értékük, hiszen csak ritka esetben lehet hozzájutni egy igazán autentikus példányhoz.

Niklovits és Mautner folyamatos kapcsolatára később több utalás található, akad olyan is, mintha közös lett volna az a műhelyük, ahol a hamisítványok készültek.¹³ Annyi bizonyos, hogy Mautner hálózatának fontos szereplője volt Niklovits Károly.

A bozsoki aranycsat (1. kép) rekeszes, gránátberakású, kerek fejű és kerek testű csat. Cipőcsatként is említik,¹⁴ de mérete inkább övcsatra utal. Az almandin-gránát kristályok ma is kedvelt ékszerkövek. Az anyaga jó minőségű vert arany, befoglaló méretei 26 x 54 x 19 mm, a tömege 80 gramm. A csattest 22 x 19 x 6 mm, a csatfej átmérője 25 mm, melynek vastagsága 7 mm, a csatpecek 40 mm hosszú. Drótcsíkok osztják rekeszekre a gránátvörös zománc-lapokkal díszített fogantyút, egy téglalap alakú gránátkő ékesíti a nyelvet a csuklópánt közelében. Két kis kerek rubinkövet helyeztek el a hegyén, a lófej szemeként (2. kép). A tok szélén alulról három aranyeszeg rögzíti a díszeket. Szórvány lelet, szinte zárható, hogy sírlelethez tartozott volna, mindössze egy ásónyomnyi mélyről került felszínre. A viselője feltehetően elveszíthette a csatot.

Az aranycsat geometrikus formavilága eltávolodik a naturalisztikus motívumoktól és egyszerűségében vonja magára a figyelmet. A vastag aranyelemek csillogása és a harsogó gránátvörös lapocskák szinte hi-

valkodóan mutatják a gazdagságot hétköznapi funkciójú tárgyokban. Az állatfejben végződő túske stilizáltan visszautal a klasszikus ókori mintavilágra, de a gránátok uralkodnak a csaton. Az igazi díszítés mégsem maga a berakott kő, mint egy gyűrű esetében, hanem a szegélyekkel kialakított rekeszek mintázata. Ez a kettősség nem nyugtatja meg a figyelmet, hanem szinte fenntartja a szemlélő csodálatát. Viselete egyértelműen behatárolja a nemzetségben betöltött szerepet, a társadalmi rangot, idegenek előtt pedig tiszteletet parancsol. Mindezek tökéletesen jellemzőek a hunokra.

A bozsoki aranycsat keltezése az 5. század első felére tehető, Attila hun király idejére. A hunok Pannónia nyugati szélén való jelenlétére és kalandozásaikra szorítkozva 425–455 között készülhetett, ennek az időszaknak talán a második felében. A lehetséges származási helyről szinte semmit nem tudunk, lehet bizánci műhely, de készülhetett a Kárpát-medencében is.

A népvándorlások kora az az időszak, amiről fájóan kevés biztosat tudunk. Forrásaink szegényesek, számos témában egyetlen krónikásra kell hagyatkozni. A későbbi gesztákból ismert, hogy a korabeli historikusok is legtöbbször legendákkal vegyítették a tényeket, ezért nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a leírtak mindenben megfelelnek a valóságnak, habár az igazságmagjuk általában nem megkérdőjelezhető. Az adott korról alkotott homályos képet a tárgyi emlékek hozzák közelebb a valósághoz, de ezáltal a kérdések is sokasodnak.

A hunok egész történetére Attila rövid ideig tartó karizmatikus uralkodása nyomtara bélyegét, noha időben és térben is jóval többről van szó. Társadalmuk nemzetségekre épült, amelyet csak drasztikus szigorral lehetett egyben tartani. Tárgyi kultúrájukban egészen fantasztikus minőségű remekművek is megjelentek. A szkíták figuratív ábrázolásai

13 Mozsolics Amália bejegyzése a Vsvármegyei Múzeum leltárkönyvébe. 40/1941.

14 The Walters Art Museum, Baltimore, 57.449.

1. 1. kép. A bozsoki aranycsat. *The Walters Art Museum, Baltimore, 57.449*

2. 2. kép. A bozsoki aranycsat oldalról. *The Walters Art Museum, Baltimore, 57.449*

3. 3. kép. *The Walters Art Museum, 57.664 4.*
(Lelőhely: Nagyvárád)

4. 4. kép. *LDM Veszprém, 81.1.1*
(Kapolcs)

5–6. kép. Hansági Múzeum, Mosonmagyaróvár, 64.1.10.1 (Lébény), 64.1.11.1 (Lébény)

7–8. kép. Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, 62.2.1 (Nagydorog), 62.5.1 (Szekszárd–Balparászta)

9. kép. British Museum, London AF.510
(Cordoba, Andalúzia)

10. kép. Metropolitan Museum, New York,
17.190.697 (ismeretlen lelőhely)

11. kép. Magyar Nemzeti Múzeum, 62.155.40
(Alcsútdoboz)

12. kép. Magyar Nemzeti Múzeum,
Balassa Bálint Múzeuma (Nyergesújfalu, Iszn.)

mellett előtérbe kerültek az elvontabb geometrikus formák, amelyek lassan összeolvadtak a germán stílussal. Mindez megfelel a vándorlások okozta népességkeveredés sajátosságainak, nem beszélve a hadjáratakról, amelyek messze földre is elvezettek. A fémművesek, ötvösök ettől függetlenül is útra kelhettek, egy új stílust meghonosítva, vagy csak alakítva a helybeli ízlésvilágot. A Bozsok mellett talált hun kori aranycsatra is így kell tekintenünk, mindezeket a szempontokat figyelembe kell venni.

Romantikus képünk azonban ne legyen a hunokról! Marcellinust, az utolsó nagy római krónikást idézve: „Fegyvernagyvaskor is árulkodók és állhatatlanok, hajlamosak meggondolni magukat minden új remény hallatán, hogy teljesen átadják magukat a pillanat készítésének és hajlamának. Mint a vadállatok, teljesen tudatlanok, a jó és a rossz között gyakran nem tudnak különbséget tenni. Képtelműen és homályosan fejezik ki magukat, nem tisztelnek semmilyen vallást vagy babonát, és mértéktelenül sóvárognak az aranyra.”¹⁵

Az igazsághoz tartozik, hogy Marcellinus mindezeket Rómában írta, ráadásul úgy, hogy soha nem találkozott hunokkal, tehát a hitelesnek gondolt forrásokban is megbújhatnak hallomásból származó, erősen túlzó kijelentések.

Az arany utáni sóvárgás racionális oka a hatalommal kapcsolatban keresendő. A hadvezérek hatalmát ugyanis az a nagylelkűség határozta meg, amit a vagyon újraelosztásával tudtak érvényesíteni az alattvalóik felé. Nevén nevezve a vagyon megszerzését, itt rablóhadjáratokra kell gondolni. A hatalmat folyamatosan demonstrálni kellett a javak szétosztásával, hiszen azt mindenki elvárta. Az arany hiányát az erő hiá-

nyának tekintették. A díszes, értékes tárgyak mindazt a célt is szolgálták, hogy viselőjük láttassa gazdagságát, rangját. A különféle ékszerek, kardíszek, aranygyűrűk, kardmarkolatok, csatok, hüvelyvasalatok, hevedervegek, fogantyúk mind-mind ezt jelenítették meg. A hunok egyszerűen nomádok voltak. Az arany iránti mohóság tehát ezzel a feltűnő szemléltetési kényszerrel magyarázható, szó szerint megmutatva az arany általi hatalmat. A hihetetlen aranykincsek ezt jelképezik.¹⁶ Attila idejében megnyugtató bőség mutatkozott aranyból, a számítások szerint mintegy 9 tonna aranyat termeltek ki a bányákból, és mindenféle aranyban szedték a hadisarcot és az adót.

A bozsoki aranycsatát az 1925-ös csereügyletet követően hosszú időre eltűnt a hazai szemek elől. Bóna Istvánnak egy kutatás során 1982-ben sikerült azonosítania¹⁷ a csatát a Baltimore-i *The Walters Art Gallery* népvándorlaskori gyűjteményét bemutató könyvben.¹⁸ A közölt kép alapján biztos volt abban, hogy a bozsoki leletről van szó, de értetlenül állt a tény előtt, miként kerülhetett oda. Ugyanis Fettich Nándor egy félreértés miatt 1940-ben még úgy tudta,¹⁹ hogy a lelet a Vasvármegyei Múzeumban van. Később Bóna szerepeltette a bozsoki aranycsatát összefoglaló művében,²⁰ a hunok régészeti forrásainak áttekintésében, miszerint az „ismeretlen körülmények között 1927-ben az Egyesült Államokba került”.

16 Attila und die Hunnen. Historisches Museum der Pfalz. Speyer, 2007.

17 Bóna István: Die Hunnen in Noricum und Pannonien. In: Severin, zwischen Römerzeit und Völkerwanderung. Ausstellungskatalog. Linz, 1982. 179–200. p.

18 Ross, M. C.: Arts of the Migration Period in The Walters Art Gallery. Baltimore, 1961.

19 Fettich Nándor: A hunok régészeti emlékei. = Németh Gyula: Attila és hunjai. Budapest, 1940. 227–264. p.

20 Bóna István: A hunok és nagykirályaik. Corvina. Budapest, 1993. 228/7. p.

15 Ammianus Marcellinus: *Rerum Gestarum Libri Qui Supersunt*. Forgotten Books. London, 2018.

A gránátberakásos, rekeszes csatok a hunok általánosan jellemző használati tárgyai. Noha időben csak alig több mint egy generációról beszélhetünk, földrajzilag a Kaukázustól a Kárpát-medencén át lengyel, cseh, német, olasz, francia és spanyol földön is találkozni teljesen hasonló leletekkel. A megmunkálás finomsága, valamint a forma és a kivitelezés minősége mellett leginkább a történetük különbözteti meg őket. Némelyekről szinte semmit nem lehet tudni, még a lelőhelyük is bizonytalan, másokat a kalandos történet tesz érdekessé. A bozsoki aranycsat mindkét esetben megfelelő, kivételesen szép és izgalmas példa.

A Kárpát-medencében eddig közel 80 ilyen és ehhez hasonló csatot találtak. Érdekes néhányat összevetni a bozsoki csattal. Az elmúlt évtizedben is igen jelentős darabok kerültek elő, részben a szerencsének, részben pedig az új, tudatos fémkeresési technikáknak köszönhetően.

A 3. képen egy eltérő motívum látható. Érdekessége, hogy ezt a csatot adta el Mautner a bozsoki aranycsattal együtt Brummernek 1926-ban, és azok egy napon kerültek Waltershez – két és félszeres áron, mint a bozsoki csat. 1876-ban találták Nagyvárad mellett a Guttmann téglagyár területén egy fibulával és néhány üvegyönggyel együtt. Mindezeket ifj. Bölöni Sándornak köszönheti a nagyváradi múzeum, aki beszolgáltatta a leleteket, Hampel József szép rajzot közölt róla.²¹ A csat négyzet alakú lemezét négy levél alakú gránáttal berakott, pontozott mezőt szegélyező faragott fonat keretezi. A gránátok egy körkörös középpont felé mutatnak. Mérete: 57 x 130 x 23 mm.

A 4. kép olyannyira hasonlít az előzőre, hogy Mautnerre gondolva már-már azt feltételezhetjük, hogy hamisítvány az egyik,

de erről szó sincs. Ezt Kapolcson találták 1979-ben, egy ház alapozási munkái során egy női csontvázas sírra bukkantak a régészek. A gazdagon felékszerezett sír kiemelkedő darabja az aranyozott ezüst dízscsat, ami hasonmása a nagyváradi leletnek. A csaknem száz évvel később talált kapolcsi csat szinte biztosan ugyanabban a műhelyben készült, mint a nagyváradi. A 400 km-es távolság ellenére ez valószínűnek látszik. A hasonlóság és a kivitelezés is arra utal, hogy nem egy adott motívumot másoltak, hanem ugyanott, ugyanazt készítették el, kicsit másként.

„Az aranyozott ezüst dízscsat négyszögletes öntött keretét három oldalon mélyen vésett spirálindák díszítik. A keret a karika felőli oldalon ék alakban a középmezőbe nyúlik. A csatkeret külső és belső peremléceit hegyükkel összeforduló háromszögű nielló díszíti. A négy külső sarkon csonka gúla alakú keretben négy aranyozott fejű bronzszegecs ül. A csattest középmezőjét hátoldaláról, poncolt díszű, ötszög alakú ezüstlemezzel fedték. Ezen középpütt két kör alakú és négy, a keret sarkai felé irányított, csepp alakú rekesz van.

A csepp alakú rekeszeket tenaxba ágyazott piros színű üveglapocskák, a kör alakút zöld színű csontkorongocska díszíti. A csontkorong közepén levő kis rekeszből dísz elveszett. A csattest előlapja és a keret oldalai, valamint a középső rekeszes lemez is tűz-aranyozott. A csattest hátoldalát egy sima, négyzetes ezüstlemez zárja. Az előlapról beütött bronzszegek rögzítik. A keret előlapjának ék alakú részével párhuzamosan indul a kétágú, villás karikatartó, amely a hátoldalon a zárólemez felső szeglyukainak vonaláig hajlik vissza, de nem ér a kerethez. Innen lehet a tömör öntésű, ezüst karikát beakasztani. A karika az akasztófül alatt elvékonyodik. A csat tövise háztető formájú, üreges ezüstöntvény, állatfejes díszű, erősen

21 Hampel József: Hazai adatok az Archeológiához. = Archeologiai Értesítő. XIV. 1880. 79–81. p.

ráhajlik és túlér a karikán. Az állat feje és a hétszeres tagozású nyakrész rovátkolt niellő-berakással, tűzaranyozással és poncolt geometrikus mintákkal díszített.²² Cs. Dax Margit igen alapos, értő leírása is azt jelzi, hogy jó állapotban lévő, különleges darabnak tartották. A keltezés az 5. század utolsó harmadára teszi. Ez némileg ellentmond a hun jelenlétnek, de a csat díszítése valóban egy kicsit a későbbi, germán stílusra mutat. A keltezéssel kapcsolatban csak feltételezésekkel lehet élni. A két csat összevetéséből az következik, hogy igényes műhelyek munkái messze földre elkerülhettek az 5. században.

Az 5. és a 6. képen szereplő csatok a Lébény–Magasmart lelőhelyen kerültek elő 1964-ben. Egy előkelő barbár katonai vezető némileg bolygatott sírjában értékes mellékletek között négy aranycsat is találtak. Az itt bemutatott két nagyobb övcsat lehetett, míg a két kisebb cipőcsat. Erről a leletről mint rendkívüli jelentőségű germán–longobárd fejedelmi sírról írtak.²³ A keltezését a 4. és 5. század fordulójára teszik, de mindenképpen jóval 433 előttre, tehát nem hun sírról van szó.

A csat szempontjából ez azért fontos, mert a viseletük nem köthető kizárólagosan a hunokhoz, sokkal inkább egy korszakhoz, ami túlmutat a hunok alig több mint egygenerációjú jelenlétén a Kárpát-medencében. Formavilágukban ezek tökéletesen megegyeznek a bozsoki csattal, noha évtizedekkel korábbiak lehetnek. Az egyik csatot küllőszerűen, a másikat legyező alakban elrendezett rekeszekben található lilászvörös, illetve bordóvörös gránátok díszítik. A tömör arany csatfej és túske túlméretezett a szerény

foglalatú csattesthez képest. Ha lehet ilyet állítani dísztárgyakról, amelyek mintegy 1500 évet töltöttek a földben, ezek a csatok szinte újszerű állapotban vannak.

A 7. és 8. képen két Tolna megyei négy-szögletes, gránátberakásos aranycsat látható. Ez a megoldás viszonylag ritkábban fordul elő. Mindkettő övcsat lehetett. A nagydorogi csat kivételesen szépen kidolgozott, pontos munka. A csatfej és a túske hengeres részének vastagsága szembeötlően túlzó. A díszek szokatlan elrendezése modern ízlésre vall, egyedi megoldásnak tűnik. A tizenöt gránát szimmetrikus berakása szűk rekeszekbe kifejezetten igényes elképzelést valósít meg. Az állatfejben végződő túske megmunkálása szintén finom kézre vall. Összességében kiváló mestermunka. A lelőhelyről nincs pontos információ, női temetkezés valószínűsíthető. A csat 146,3 gramm tömege a robusztusság velejárója, de viselőjének tehetőségét azonnal elárulja. Keltezése a 425–450-es periódusra tehető. Ez az aranycsat a kor egyik legjobb műhelyében készült.

A szekszárdi csatnak két különlegessége is van. A csatfej és a túske itt szokatlanul vékony hengeres elemekből áll. A 4x3-as négyzethálós elrendezés szintén ritkaságnak számít. A kivitelezés nem a legpontosabb, de technikailag elég nehéz feladat a préselt alapra forrasztott kazettás részen tartani a szimmetriát. A szélek egyenetlensége apró szépséghiba, de maga a díszítés jól illik az almandin berakáshoz. A két tolnai csat mérete (6,5 és 6 cm) csaknem megegyezik, de a szekszárdi tömege mindössze 30,6 gramm, vagyis kecses, női viseletre utal. A balparásztai Maximilian szőlőben találták egy szétdőlt sírban, vétel útján került a múzeumba.

A 9. képen látható aranycsat az andalúziai Cordoba környékéről származik, ahonnan egy bizánci műhely már nagyon messze

22 Cs. Dax Margit: Keleti germán sírok Kapolcson. = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 15. 1980. 97–106. p.

23 Pusztai Rezső: A lébényi germán fejedelmi sír. = Arrabona. 8. 1996. 99–118. p.

van. Még ez sem a legnyugatibb lelőhely, mert Portugáliában is találtak hasonló csatot. A bozsoki aranycsattal azonos méretű, de tömege csak fele akkora, ami nehezen indokolható. A hátlapot erősítő szegecsek egy kiszélesedő toldalékban vannak a csattest mellett, amivel veszít az esztétikai értékéből. A rekeszek megoldása is eltérő, szerkezetileg erősebb kivitelre törekedtek. A berakott kövek színe is különböző, ebben a műhelyben talán kisebb választékból dolgozhattak. A csat keltezése a British Museum szerint megegyezik a bozsokival, 425–455-re tehető. A cordobai csat jól követi a klasszikus formát.

A 10. képen levő csat a New York-i Metropolitan Múzeumban található,²⁴ francia földről került elő, de közelebbit nem tudni róla. Keltezése 400–450 körüli. A bozsoki aranycsatnál valamivel kisebb, de stílusában jól illeszkedik ahhoz. Szegecselési megoldásában hasonlít a cordobai lelethez, egyébként díszítő megoldásának szépségét az egyszerűsége adja. A sötétebb almandin kövek egykor szebben is csilloghattak.²⁵ Az összkép elegáns, jó minőségű a megmunkálása, és tetszetős állapotban van. J. P. Morgan bankár és műgyűjtő hagyatékából került a múzeumba 1917-ben. Morgan a mai napig az egyik legbefolyásosabb amerikai bankárnak tekinthető, jelentős műgyűjtőként is ismert. Hatalmas vagyonának mintegy felét tette ki szerteágazó gyűjteménye.

A 11. képen egy rendkívül szép darab látható. Alcsútdobozon találták Szent György- vagy korábban Alcsút–Vértes Szent György-pusztán 1838-ban, József főherceg palatinus birtokán, az ő hagyatékából került a Nemzeti Múzeumba. Négy, szirmot for-

máló gránát helyezkedik el középen, ezeket nyolc másik öleli körbe a csattesten tökéletes szimmetriában. A szegecsek itt is kívülre kerültek a testen, de olyan szép kidolgozásban, hogy az díszítésként hat. A fej és a túske a szokásos vastag kialakításban adja meg a tárgy hangsúlyát, amit jelezni kíván a viselője. Ez az aranycsat mindenképpen szebb és több figyelmet érdemel. Hampel József már 1894-ben ismertette egy összefoglaló munkájában,²⁶ de nagyon szűkszavúan.

A 12. kép a legfrissebb leletet mutatja be, amelyet 2021 nyarán találtak Nyergesújfalu közelében.²⁷ Ez a lehető legklasszikusabb gránátberakásos aranycsat típus. A vastag fej mellett valamivel kisebb kerek test, benne négy körcikre osztva almandin gránátok, szimmetrikusan elrendezve. A tiszta kivitelezés egyszerűsége törekszik, a túskefej nincs állatfigurára formálva. A szegecsek megoldása hasonló az alcsútdobozi példányhoz. Mivel általános csatformáról van szó, könnyen találunk további hasonlókat. Marcelházán és Bátaszéken szinte ugyanilyen aranycsatok kerültek elő, teljesen megegyező rekeszes beosztással. Ebben semmi meglepő nincs, mert funkcionálisan ez a megoldás látszik kézenfekvőnek, de még kellően igényesnek.

Az arany tárgyak viselete különös hangsúlyt kapott a hunoknál, folyamatos igény mutatkozott rá. A bemutatott csatok sokszínűsége azt mutatja, hogy hosszú évtizedeken keresztül számos műhelyben készítették ilyen dísz tárgyakat. A hunok központjaiba hatalmas mennyiségű arany érkezett a bányákból és az adóbevételekből, ezért szinte bizonyosan működtek ötvös-

24 Katharine R. Brown: Migration Art A. D. 300–800. New York, 1995. 23. p.

25 From Attila to Charlemagne, Arts of the Medieval Period in The Metropolitan Museum of Art. New York, 2000. 106. p.

26 Hampel József: A régibb középkor I. Budapest, 1894. 45. p. XXXXI/8.

27 Schilling László: Egy tölgyfa tövében, a zsebóra alatt. = Magyar Régészet. 11/1. 2022. 37–43. p.

műhelyek a Kárpát-medencében is. Ezekről azonban semmi közelebbit nem tudunk.

Epilógusként a bozsoki aranycsat körüli személyekről el kell mondani, hogy mai szemmel nehéz megítélni a közreműködésüket. Csak az adott kor viszonyai alapján gondolhatjuk át szerepüket. Henry Walters egy elismert New York-i galériától vásárolt reálisnak mondható áron; ő csak az adott tárgyat nézte és annak az értékét, szerette volna a Walters Art Gallery gyűjteményét gazdagítani. Halála után lett a galériájából Walters Art Museum, mivel Baltimore városára hagyta gyűjteményét. Talán nem is érdekelték az európai viszonyok és nem foglalkozott azzal, hogy az adott tárgy miként került egy New York-i kereskedőhöz. Henry Walters teljesen jótiszttán vásárolt, megfelelő dokumentumok alapján. Csak arról kellett meggyőződnie, hogy az adott csat eredeti. Számára egy antik tárgy vagy egy gyűjtemény, illetve múzeum tulajdonában van, vagy pedig kereskedelmi forgalomba kerül, ahol meg lehet vásárolni.

A Brummer testvéreknek azonban már tudniuk kellett, hogy kitől vásárolnak, milyen körülmények között. Hivatkozhattak ugyan a szabályozatlan környezetre, de etikai kérdések esetükben már mindenképpen felmerülnek. Brummerék és Mautner kereskedők, akik a hasznot nézték, semmi mást. Mautner László és Niklovits Károly szerepe azonban összességében negatív. Lehet, hogy Mautner ebben az esetben távol tartotta magát a múzeumi cserétől és hivatalosan csak közvetve ítélt el, de pontosan tudnia kellett a tisztességtelen részletekről. Niklovits szerepe viszont teljes egészében menthe-

telen. Ami az akkori múzeumi vezetőket illeti, ha esetleg elfogadnánk jóhiszeműségüket, akkor szakmailag megkérdőjelezhető az alkalmasságuk. Önmagában a csereajánlat elfogadása sem egyeztethető össze hivatali funkciójukkal, hiszen különböző korból származó különféle tárgyakat tettek a mérleg két serpenyőjébe, minden koncepció nélkül. A bozsoki aranycsat legalább újra múzeumi vitrinben van, igaz 7128 km-re onnan, ahol megtalálták, de nem tudjuk, mennyi érték tűnt el azokban az évtizedekben.

2024-ben lesz éppen 150 éve, hogy az aranycsat előkerült egy Bozsok melletti dombháton. Nagyszerű alkalom lenne, hogy legalább egy kiállításra hazatérjen Baltimore városából és újra megcsodálhassuk. Érdemes átgondolni, hogy mi mindennel lehetne összekapcsolni egy ilyen lehetőséget regionális szinten. A merész álmok nemes fantáziával és gyakorlati kreativitással kiegészítve megvalósíthatóak! Az mindenképpen elérhető lehet akár egy határozott levelezéssel, hogy a Walters Art Museum harmadik szintjén a népvándorlás kori gyűjteményben ne egy 'shoe buckle' (cipőcsat) nevű táblácska jelölje ezt a gyönyörű ereklyét, hanem maradjon meg Bozsoki Aranycsatnak.

Köszönetnyilvánítás

Hálás köszönetemet fejezem ki Kiss Gábornak (Savaria Múzeum, Szombathely) és Ódor Jánosnak (Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd), akik mélyreható gondossággal segítettek a munkámat.

ILLÉS PÉTER

Szent Márton tisztelete a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzéken

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 2003-ban fogadta el a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményt (eredeti címe: *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), amelyhez 2004 óta csatlakoznak államok. Magyarország mint részes tagállam 2006-ban ratifikálta ezt az örökségvédelmi dokumentumot (2006. évi XXXVIII. törvény), ezzel csatlakozott a nemzetközi egyezményhez. A szellemi kulturális örökség jelentőségének helyi, nemzeti és nemzetközi tudatosításához három nyilvántartást hozott létre a nemzetközi szervezet, ezek: „Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listája”, „A sürgős védelmet igénylő szellemi kulturális örökség listája”, valamint „A szellemi kulturális örökség védelmét célzó programok, projektek és tevékenységek” nyilvántartása. Ennek értelmében, a védőintézkedések részeként, a magyar állam nemzeti szinten azonosítja és nyilvántartja a területén található szellemi kulturális örökségelemeket. A Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzék célja az is, hogy széles körben hozzáférhetővé tegye mindazon kulturális megnyilvánulásokat, amelyeket a magyarországi közösségek saját örökségükként tartanak számon és gyakorolnak napjainkban is. A nemzeti jegyzékre történő felvételre a közösségek az előírásoknak megfelelő jelölő nyomtatvány kitöltésével tehetnek javaslatot. A jelölési dokumentáció összeállítása komoly és sokirányú felkészültséget igényel, a legmagasabb szakmai szinten és intézményesen kontrollált folyamat, ami független szakértők

bevonását is magába foglalja. Továbbá a felterjeszteni kívánt örökség sokrétű bemutatásának része a dokumentációkon és támogatói nyilatkozatokon túl az archív, de mai állapotokat is rögzítő fotóválogatás és film. A Nemzeti Jegyzék gondozása hazai szakmai hálózat működtetését is jelenti, honlap (www.szellemierokseg.hu) üzemeltetését, oktatási anyagok tervezését, ismeretők készítését, konferenciák és továbbképzések szervezését, továbbá az örökséget hordozó közösségekkel való kapcsolattartást. Jelentősége, hogy a nemzeti jegyzéken szereplő szellemi örökségelemek közül választják ki azokat, amelyeket Magyarország az UNESCO Reprezentatív Listájára évente egy alkalommal felterjeszthet.

A szellemi kulturális örökség alapvetően szóban, tudásban, képességekben, szokásokban létező, a ma élő közösségekhez kötődő kulturális gyakorlat. Elsősorban nem épületekről, helyszínekről vagy élettelen tárgyi emlékekről van szó, hanem a mai mindennapokban élő közösségi megnyilvánulásokról. Fontos kiemelni: a szellemi kulturális örökség valójában a közösségekben él, annak tagjai az örökség hordozói, gyakorlói, ők a megőrzés-megóvás letéteményesei. A nemzedékről nemzedékre tovább hagyományozott szellemi kulturális örökség magukban a közösségekben teremődik újjá, ami által alakul ki a közös identitás és folytonosság érzése.

Budapesten az Új Városháza Tanácstermében 2023. szeptember 15-én, a Kulturális Örökség Napjai eseménysorozat megnyitóján hirdették ki az eddig 48 elemből álló Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti

A Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére újonnan felvett örökségelemek kihirdetése a közösségek képviselőivel a Kulturális Örökség Napjai eseménysorozat megnyitó ünnepségén. Új Városháza Tanácssterme, Budapest, 2023. szeptember 15. (Fotó: Bach Máté, Magyar Nemzet)

Jegyzékére újonnan felvett örökségelemeket. A szellemi kulturális örökség megőrzését szolgáló programok, projektek és tevékenységek, vagyis a jó gyakorlatok nemzeti regisztere pedig eggyel nőtt. Az esemény fővédnöke Lázár János miniszter, szervezője az Építési és Közlekedési Minisztérium volt, együttműködésben a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságával (továbbiakban SZNM SZKÖI). A Szellemi Kulturális Örökség Magyar Nemzeti Bizottsága javaslata alapján az újabb négy közösségi hagyomány között kapott állami elismerést a Szent Márton tisztelete Magyarországon, továbbá a lakodalom élő hagyománya Boldogon, a deszki szerb aranyhímzés élő hagyománya, valamint a Szent Vér hagyománya Bátán. A ma-

gyarországi jó gyakorlatok regisztere a Múharay Elemér Népművészeti Szövetség keretében végzett és a helyi kulturális örökség megőrzését megvalósító közösségi modellel bővült. A Szent Márton tiszteletével kapcsolatos felvétel tényét tanúsító és Csák János kultúráért és innovációért felelős miniszter aláírásával is hitelesített oklevelet Orbán Róbert, a Szent Márton Európai Kulturális Útvonal Magyarországi Tanácsának elnöke vette át Kiss Szabolcstól, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Kultúráért Felelős Államtitkárságának közművelődési főosztályvezetőjétől, és dr. Csonka-Takács Esztertől, a szentendrei SZNM SZKÖI igazgatójától, aki egyben a jelölési dokumentumokat elbíráló nemzeti bizottság elnöki feladatait is ellátja.

A Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére való jelölésekben vesz részt a 2011 januárjában megalakult megyei referenci hálózat is, ami egységes koncepció alapján segíti a szentendrei skanzenben működő igazgatóság munkáját. A vármegyei vagy regionális szintű számbavétel koordinálása eredményeként elmondható, hogy a kőszegi „Szőlő Jövésnek Könyve” hagyománya (2013), a magyarszombatfai faze-kasság (2014), a rábavidéki szlovének rönkhúzása (2015) után a Szent Márton tisztelete Magyarországon (2023) immár a negyedik örökségelem, ami kiemelkedő módon, nemzeti szinten képviseli térségünk hagyományos kulturális gazdagságát és sokszínűségét.

A magyar államalapítás óta élő Szent Márton-tisztelet kitüntetett helyet foglal el évszázadok óta Vas vármegye és a megyeközpont, Szombathely életében, a város mindennapjaiban és ünnepi rendezvényein. Kiemelkedő, hogy egyik legfontosabb alappillére az a történeti hagyomány, ami Európa legnépszerűbb katolikus keresztény szentje, Szent Márton szülőföldjéhez, Sabaria-Szombathelyhez kötődik. Jelentőségét mutatja, hogy Magyarországon kívül legfőképpen Európában, pontosabban Franciaországban, Olaszországban, Németországban és Szlovéniában élnek a Szent Márton-tisztelet változatai, valamint az ezzel kapcsolatos városi és vidéki közösségi tradíciók. Hazánkban jelentős történeti, sőt ma is élő egyházi és ökumenikus vallásos, illetve világi hagyományok kötődnek ehhez a szent tisztelethez, amelynek fontos részei a Márton-énekek. Közismertek és helyenként máig elevenen élnek országszerte a hagyományos Márton-nap (november 11.) körüli népszokások, illetve az azokra hivatkozó, akár kreatív módon újragondoló gasztronómiai és borászati hagyományok, kulturális rendezvények. A tisztelet tradicionális része

a lelkeségi hagyomány is, mivel Szent Márton az irgalmasság és a felebaráti szeretet példaképe is. A hozzá kapcsolódó legendák, történetek, énekek másfél évezrede idézik fel a máig legismertebb és legtöbbet ábrázolt cselekedetét, amikor egy koldussal osztotta meg a köpenyét.

Ma Magyarországon több tucat szervezet, hagyományőrző egyesület, lovagrend, karitatív szervezet stb. viseli Szent Márton nevét, amelyekben a leginkább az a közös, hogy céljaik között szerepel a „mártoni szellemiség” továbbvitele, továbbadása nemzedékről nemzedékre. Ezek között is kiemelkedő a Szent Márton Európai Kulturális Útvonal Magyarországi Tanácsa, amely felvállalta a jelölés benyújtásának összetett feladatát a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő felvételre. Fontos kiemelni, miként a tanúsító oklevél szövegezése is fogalmaz: „A nemzeti jegyzékre vétel megerősíti a Közösségi Kultúra védelmének jelentőségét, a kulturális örökség megőrzésének nemzeti szintű elismerését.”

A szellemi kulturális örökségnek, vagyis a hagyományos műveltség és annak különféle kifejezési formáinak, illetve az olyan megnyilvánulásainak, mint az előadóművészetek, a társadalmi szokások, a természetre vonatkozó ismeretek vagy tradicionális kézművesség védelmében a legfontosabb szerepet azok a közösségek és egyének tölthetik be, amelyek a hagyományokat napjainkban is gyakorolják, éltetik. A mai „mártoni örökség” és kultusz éltetésében részt vevő kiemelkedő közösségek az egyházi szervezetek és legfőképpen a Szent Márton-templomok és -plébániák hívei. Például a Szombathelyi Egyházmegye, a Pannonhalmi Bencés Apáttság, a szombathelyi Szent Márton Plébánia és a Martineum Felnőttképző Akadémia. Fontos munkát végeznek azok a helyi önkormányzatok is, amelyeket Szent Mártonról neveztek el, valamint a Szent Márton-utak

által érintett városok és falvak. (Pl. Szombathely, Ják, Nádasd, Zalalövő, Kunszentmárton, Tiszapüspöki.) Szintén kiemelendők a különféle civil szervezetek, egyesületek és alapítványok, illetve a borlovagrendek által összefogott csoportok, közösségek, mint például a Szent Márton Európai Kulturális Útvonal Magyarországi Tanácsa, a Keszthelyi Városvédő Egyesület, illetve a kunszentmártoni Szent Márton Alapítvány. Hasonlóan lényegi fontosságúak mindazok a vállalkozások (pl. vendéglők, borászatok) és magánszemélyek, amelyek Szent Márton tisztelői és szellemiségének hordozói.

A Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő felvétel és állami elismerés jelentős mérföldkő a Szent Márton-tisztelet magyarországi meglétében, ugyanakkor jövőbeni fennmaradása és megőrzése továbbra is feladata az ebben érintett és vállalásokat megvalósító közintézményeknek, közösségeknek, magánszemélyeknek. Miként a jelölési dokumentum is hangsúlyozza, a Szent Mártonhoz kapcsolódó szokáshagyományok megóvásában eltérő fel-

adat hárul az egyházi szervezetekre, az önkormányzatokra, a tudományos intézmények kutatóira, valamint a civil szervezetekre. Az eredményes és jó munkához a különféle szereplők között kommunikációra, együttműködésre van szükség. Vagyis tovább kell hogy folytatódjon az immár államilag és nemzeti szinten is elismert Szent Márton-i szellemi örökség teljességre törekvő felkutatása és közzététele, a mártoni példa lelkipásztori és hitoktatói bemutatása, valamint a zarándokútvonalak fenntartása és használata a turizmusban. Mindebben, valamint a lehetséges egyéni, civilszervezeti, közintézményi és vállalkozói részvételekben és együttműködésekben kulcsszerepe van/lehet a mai változó társadalmi-kulturális és gazdasági környezethez való alkalmazkodásnak. Továbbá – tekintve a magyarországi Szent Márton-tisztelet sajátos komplex történeti és kulturális örökségét – fontos szerepe van/lehet a kultusz jövőbeni fennmaradásában azoknak a helyszíneknek a megóvása is, amelyek valamilyen formában ahhoz kapcsolódnak.

SZÉLL KÁLMÁN
Erdő mellett estvéledtem...

Erdő mellett estvéledtem,
 Subám fejem alá tettem.
 Összettem két kezemet,
 Úgy kértem jó Istenemet.

(Kodály Zoltán által gyűjtött népdal –
 részlet)

Elsőbbre Márai Sándor *Füveskönyve* adott ötletet, hogy saját írásaimból néhány gondolatfoszlányt kiragadjak és azokat közreadjam. (Természetesen nem hasonlíthattam magamat Máraihoz, de bíztam benne, hogy néhány gondolatom felkelti olvasóim érdeklődését, sőt az iránta fogékonyakat akár továbbgondolkodásra is ösztönözheti.) Először – 85 éves koromban – *Hosszú út porából köpönyeget veszek* címmel a *Vasi Szemle*ben tettem közé gondolataimat,¹ amit – 93 évesen – a *Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok* című gyűjteményemben ugyanott folytattam,² végül – nem utolsósorban a biztató visszhangok okán – jelen írásomban – 98. életévem közepén – az azóta összegyűlt gondolataimat osztom meg. Miként a megelőző alkalmakkor, ezúttal is egy magyar népdalból kiragadott sort választottam címnek. Bízom abban, hogy jól szolgálni akaró alábbi gondolataimmal a tőlem különböző világnézetű olvasók türelmét sem teszem próbára.

Idő, változás, emlékek

Mindannyian az IDŐ engedelmes gyermekei – rabszolgái(?) – vagyunk.

1 Vasi Szemle, 2011. 2. sz. 131–154. p.

2 Vasi Szemle, 2019. 3. sz. 334. p. 2020. 1. sz. 111. p.

Az ember voltaképpen IDŐLÉNY, amely a természettel együtt folyamatosan változik. A változás szükségszerűen az ember és a történelem elkerülhetetlen jelensége.

Számomra minden idők legjelentősebb változása Jézus Krisztus feltámadása.

Ugyanazt a fejlődési fokot egészen másként érzékeljük a rosszabbról a jobb irányba menve, mint fordított sorrendben.

Minden ember életórája másként jár, nem igazodik az általunk mért időhöz. A naptári és a biológiai kor eltér egymástól.

A változások révén alakul a történelem, és részben mi magunk is. Csak a múlt ismerete alapján ítélnéljük meg a változás eredményét, mértékét és értékét.

A múlt megfoghatatlan, a jelen nem tetten érhető, a jövő ugyan megjövedülhetetlen, de éltetője a remény.

A történelem kereke hallatlanul felgyorsult. Már nem tudok vele lépést tartani. Egy letűnt világból kiabálok, míg el nem némít, be nem temet a múlt.

Az emlékek a múlt időrostáján fennakadt események, érzelmek. A korral együtt jár a rosta áteresztőképességének növekedése, a felejtés. S az egyszer kirostált emlékek is folyamatosan újra és újra rostára kerülnek.

Régen falun felesleges volt az óra. A naphoz, a harangszóhoz és a természethez igazodtak. Ma viszont a határidők, időpontok rabságában,

bár a szabadság illúziójában élünk. A vonat, a rádió, a televízió, a munkakezdés mind pontos időhöz van kötve. Tudnunk kell, mikor, mennyi a vérnyomásunk, mennyit ver egy perc alatt a szívünk, ám életünk gyertyája egyszer óra nélkül is kialszik. A régiek boldog időtlenségben, mi az idő rabságában élünk.

Boldogság

A boldogtalanság megszűnése maga is boldogság lehet.

A boldogság megélt elégedettség.

A legtöbb párt, mozgalom csalogató ígérete a boldogság, a boldogítás.

Változik a világ, s vele együtt mi is változunk! Úristen! Vajon boldogabbra?

A boldogság relatív. A mai emberek, főleg a gyerekek, sokkal jobban élnek, kevesebb gondjuk van, több ajándékot kapnak, stb., mint akár ötven évvel ezelőtt, de nem boldogabbak, mint előtte bármikor. Mert a boldogság mindig az adott körülmények függvénye.

Élet, életszemlélet, bölcsesség

Az élet egyszeri lehetőségünk az önmegvalósításra.

Születésünktől halálunkig parányi életünk színhelye a változó forgószínpad.

A lelket Istentől kaptuk, aki már megszületésünk, sőt a világ teremtése előtt ismert bennünket (Zsolt 139, 15–16, Jer 1, 4–5, Ef 1, 3–6). Végső utunk is Hozzá vezet.

Az ember lelke tóhoz hasonlít. Ha a tóba követ dobunk, a víz felkavarodik, megzavarosodik, körkörös hullámokat gerjeszt, ám egy idő múltán simává, tisztává és nyugodttá válik. De a kő ott marad a tó fenekén.

Isten képes volt egy végtelenül komplikált őskáoszt ÉLETKÉNT, RENDKÉNT megalkotni, működtetni. Csodálatos!

A „szégyenkező ember” rejtve fogan, ismeretlen körülmények közt él, majd titokzatos módon tűnik el az ismeretlenbe.

Életünk minden történése egyfajta színpal előtt zajlik, amiben mi vagyunk a főszereplők, akiknek a Sors által ránk kényszerített szerepet kell eljátszania.

Az Élet – főként az emberi – számos titkot rejteget, nagy részüket nem ismerjük, nem értjük. A tudomány egyik legnagyobb rejtélye, hogy valaha is eljut-e a teljes ismeretéig.

Az univerzum foglyai vagyunk, az szabja meg életünk módját. De parányi porszem létünk ellenére egy nagy Pásztor számontart mindünket.

Isten legmagasabb rendű, egyúttal leghálatlanabb teremtménye, képmása az ember.

Életünk (sorsunk) tele van talánnyal, amit csak alázattal és kicsinységünk tudatában szabad elviselnünk.

Az ember élete nem játék, hanem halálosan komoly küzdelem és lehetőség.

A féligazság veszedelmesebb a tévedésnél. A teljes igazság nem fokozható. Az igazság abszolutizálása túlértékelt eszmévé válhat.

Nem az a fontos, hogy miként látnak engem az emberek. Az sem, hogy milyennek képezelem magamat. Egyedül az a lényeges, hogy Isten hogyan lát, miként ítél meg engem.

Még talán soha nem volt ennyire bizonytalan, többesélyes a jövő. A fő kérdés nem is az, hogy mit mondanak majd erről a történések, hanem hogy egyáltalán lesz-e jövő?

Minden ember valami nyomot szeretne hagyni maga után.

A jó és rossz felismerhetőségének képessége és gyakorlása alapján kell élnünk. Ezt kéri majd számon rajtunk az Örök Bíró.

Az őszi muskátlik levele már kókadozik, haldoklik. Ám még akadnak rajtuk bimbók is, amik élni szeretnének. A növényvilágban vajon létezik-e remény?

Az élet egy olyan lassú, célirányos (paradox) égés, ami – más égéssel ellentétben – nem megsemmisít, hanem alkot, éltet. Ez önmagában is csoda! Ilyet csak egy tökéletes tervező, kivitelező LÉNY képes létrehozni.

A szervezetet felépítő sejtek, nedvek egy „kvantumkáosz” részei, amelyek mégis funkcionális egységé, ÉLETTÉ állnak össze. Nem magától!

Hogy miként alakult ki az élet (az első sejt), arra csak feltételezések vannak. Reá a fejlődélmélet sem ad magyarázatot. Darwin elmélete csak az összejtől érvényes.

Emberemlékezet óta az élet (a tudomány) folytonosan kérdéseket vet fel. A megtalált válaszok újabb kérdéseket szülnék. Az idők folyamán a helyes vagy akár hamis válaszok által a kérdések száma nem csökkent, hanem szaporodott.

Minden idők tudósai egy ismeretlen vadonban tévelyegnek, az igazságnak csak egy kis (kiragadott) részével ismerkedhetnek, időnként a tévedést is igazságként ítélik meg.

A kutatás paradoxonja, hogy egyfelől szüntelenül (akaratlanul is) Isten megismerése felé halad, másfelől az emberek elbizakodottsága növekszik, az istenhit pedig gyengül.

A talajhoz kötött „élőlények” az élettelenből készítik az életet. A mozgó élőlények egyike a helyhez kötött életekkel, másika a kisebb testű mozgó élőlényekkel táplálkozik. Így keletkezik életből élet. Idővel valamennyien elenyésznek. Ez az élettelen létté, majd ismét életteleenné válásának örök körforgása.

Ahol sok a fűzfa, ott sok a kosárfonó, viszont aki kosarat akar fonni, annak előbb fűzfát kell telepíteni. Más szóval a környezet hat ránk, de mi is hatunk a környezetre.

A tehetséget Istentől ingyen kapjuk. Aki többet kapott, attól többet vár. A szerényebb tehetség nem jelent csökkent értéket, nem indokol kisebbrendűséget. („Isten nem személyválogató!”)

Emlékeinket nem tudjuk megválasztani, rögzíteni. A számítógéppel ellentétben, agyunkban nem lehet menteni, de törölni sem.

Minden művészi alkotás egyfajta törekvés a halhatatlanságra.

A technika kéréllhetetlenül pontos. Ha egy csavart kifejejtünk, vagy máshova akarunk csavarni, már nem működik, nem hagyja magát. Kénytelenek vagyunk szót fogadni. Amúgy fegyelmetlenek, rendetlenek va-

gyunk, mert tehetjük. Így működünk. Jogunk van hozzá, szabadok vagyunk. Jó ez így?

Isten a természet törvényeit nem „felfedezte”, hanem „megalkotta”. Mégpedig, patikamérleg pontossággal és utánozhatatlan összhangban.

A természetet, főként az élő világot, végtelenül összetett, amit csak megrendüléssel szabad szemlélni.

Társadalom- és természetszemlélet

Míg régebben a család együtt élő, síró, nevető, összetartó közösség volt, ma – némi túlzással - gyakran csupán együtt alvó, időlegesen együtt élő csoporttá silányult.

Az ősközösség óta a társadalom alapja a család, amely virágcsokorhoz hasonlítható. Közös a sors, az élet, az érdek, a segítség és a szeretet. Ha a csokor (a család) elhervad, széthull vagy párjait veszti, elszigetelt, magányos, vagy rendezetlen szürke sokasággá olvad.

Számos gyereket nem a szülők, hanem – csekély mértékben – az iskola, zömében azonban a tömegtájékoztató, az okostelefonok, a barátok, vagyis a környezet és körülmények nevelnek, inkább orientálnak.

Számos politikusnak, – akik az „emberi jogok” mellett oly szívesen kardoskodnak –, az emberek, sőt a magzatok *élethez való joga* mit sem számít.

Nemcsak *emberi jogokat*, hanem *kötelességeket* is kellene propagálni.

Az „emberi jogok” a szabadság aprópénzei. A váltott címletek nem képeznek azonos

értéket, hierarchiájuk van. Értékük akár koronként is változhat.

Az egyénnel szemben elsőbbséget élvez a közösség. Az én-érzet vadhajtása az önzőség, a közösség mellőzése. Az önző szabadság kárát a közösség szenved meg. A közösség szabadsága feltételezi az egyén szabadságát.

Közösségben az erő. Nélküle nincs igazán élet. Csak közösségben teremthető kőzjó.

Korábban az egyén szolgálta a közösséget, ma a közösség szolgálja az egyéneket.

A marxizmus nem a szeretetre, hanem az ellenség gyűlöletére buzdít. Egyfajta egyen-ideológia, aminek eszménye az eddig sehol meg nem valósult homo szovjetikus.

A jól csengő multikultúra helyett ma, a valóságban befalazott, más kultúrákkal kibékíthetetlen kultúrkörök alakulnak, miközben az embereknek mind több joguk, ám egyre kevesebb kötelességük van.

A múlt embere a múlt század közepéig szinte reggeltől estig dolgozott, elfáradt, hogy élhessen. A magyar parasztnak nem volt szüksége se futásra, se konditeremre.

A „túltenyésztett”, művelt Nyugat egyik vezéreszméje a kirekesztés elkerülése, és a tolerancia. Ugyanők a másként gondolkodók másságát nem tűrik el.

A modern elektronika életünk elengedhetetlen tartozéka. Nem mindent tudunk róla, miközben mindent tud rólunk. Már a WC-ben sem lehetünk igazán egyedül.

Kultúránkban a kézírás egyre feleslegesebb. Olykor csupán az aláírásra szorítkozik, de

még a nyomtatott könyv értéke is devalválódik, olykor akár kidobható szemétté válik.

Gyermekkorom embere vígan megvolt autó, okostelefon, okosóra, okosszerszámok, laptop, tévé és a sokat tudó (nyújtó) „kütyük” stb. nélkül. Ezek nem hiányoztak számára. A mai fejlett technika és a technika által nyújtott életmódváltozásban azonban függővé váltunk tőlük, ezért hiányuk fájna, talán elképzelhetetlen volna.

A mai élet hektikus, noha számos kényelmi eszközünk van. A technika nemcsak adakozik, de időnkét is rabolja, akár meg is változtatja életünket. Az energiahordozók függőséget okoznak, a szórakozó eszközök időt rabolnak, a „kütyük” elromlanak, vagy újabb cserékre provokálnak, esetleg kóros kötődéseket hozhatnak létre.

Az egészséges jövő elengedhetetlen feltétele a paradigmaváltás és morális megújulás.

A két évezred próbáját kiállt keresztény magatartást istenhit nélkül is követni lehet. A tízparancsolat *emberre szabott* hét parancsa (a valóságban életprogramja) istenhit nélkül is érvényes.

A világ a vesztébe rohan. Ám remélem, hogy a nagybeteg társadalom – Krisztushoz hasonlóan – feltámad.

Szabadság, tekintély

Csak szabadságban szerezhető meg az igazság, másrészt az igazság tesz szabaddá (Jn 8,32).

Isten a szabad akarat révén lehetőséget adott ugyan a rosszra, de elvárása az, hogy szabadon válasszuk a jót, és szabadon – tudatosan – utasítsuk el a rosszat.

A korlátok avatják a szabadságot széppé. A korlátlan szabadság elveszti értékét. Döntő kérdés, hogy hol helyezkednek el a korlátok. A korlátok áthágása már nem boldogít, hanem büntudatot ébreszt. A korlátok – érzévek alapján – szabadon fogadhatók el.

A határtalan szabadság szabadossággá nő, már nem okoz örömet, nem is válik tudatossá, viszont a szabadosság korlátozása fájhat.

A túlzott szabadságnak számos veszélye van. Mindenekelőtt a rend és fegyelem lazulása, a törvények, szabályok mellőzése, kijátszása.

Ahol a szabadság ajtóستól nyomul a házba, ott a fegyelmezettség kimegy az ablakon és a szabadosságnak ad helyet.

Az erkölcsi, jogi, emberi korlátok áthágása szabadossághoz vezet.

A szabadság korlátainak megismerését, megtartását, az önkorlátozást, tekintélytiszteletet már gyermekkorban kell elsajátítani, gyakorolni.

A „kötelesség” kényszerű cselekedet, látszólag szabadságellenes, ám kötelesség nélkül nincs szabadság.

A szabadság Isten ajándéka. Alapja az igazság és a szeretet. Naponta kell tennünk érdeklükben.

A házastársak örök elkötelezettséget fogadnak, ám ezzel önként korlátozzák szabadságukat.

A szabadság egyik „veszélye”, hogy általa a szabad emberekből összefogásra képtelen látszatközösség keletkezik, miközben a sza-

bad, individualista ember magányossá válhat.

Szabadságom megfosztásaként élem meg a tévéközvetítések reklámjait. Kényszerűségből kell meghallgatnom manipulált, nem egyszer túlzott vagy hamis szövegeit, arroganciájukat, tolakodó mivoltukat, amik időm rablásával szabadságomat korlátozzák.

„Azt csinálom, amit akarok!” „Nekem ne parancsoljon senki.” Ezek az ösztönös (primitív) szabadság megnyilvánulásai, amit az intellektuális, morális szabadságnak kell felülrnia.

Tekintély és tisztelet kölcsönösen feltételezik egymást. E nélkül a szabadság csupán értéktelen lehetőség.

A hatalom (tekintély) felelősség nélkül mit sem ér.

Minden ember tiszteletet érdemel, a tudás, erkölcsösség, hitelesség pedig tekintélyt érdemel. Erre épül az ember és természet tekintélyének tisztelete.

A keresztény ember csak akkor teljesíti küldetését, ha nemcsak keresztény módon él, de embertársai (családja, barátai) körében missziós tevékenységet is folytat.

Hogy egy nemesebb, szebb világban unokáink túlélését biztosítsuk, az emberiségnek egyfajta „megtérésre”, lépésváltásra, kijózanodásra, igazságos közéleti felfogásra, vagyis gyökeres világnézeti megújulásra lenne szüksége.

Történelem

A történelemben (politikában) utólag mindenki okos.

A politika a történelem „nyersanyaga”, a történelem megkövesedett politika.

A történelemtudomány a múlt ismeretén túl az események magyarázatára, értékelésére is törekszik. Ebben – több-kevesebb mértékben – a nemzeti és egyéni szubjektivitás óhatatlanul megjelenik. Abszolút tárgyilagosság a történelemben (politikában) nem létezik!

A megtörtént politikai (történelmi) eseményeknek már nincs valódi alternatívája. Utólagos spekulatív alternatívájuk csak az esetlegességre támaszkodhat, ami már kívül esik a történelemtudományon.

A történelmet könnyű utólag értelmezni, tanulságait levonni, a jövőt pedig nehéz megalapozni, megjósolni.

Az elfogadott egységes, tárgyyszerű (objektív) történelem gerince az egyszerű *eseménytan*. A valóságban a történelemnek számos összetevője, magyarázata, tanulsága, következtetése, hangsúlya lehet. (A legtöbb világnézet, nemzet, korszak, politikai irányzat megírta – vagy írja – saját történelemértelmezését.) Ennek során a történelem gyakran a nemzeti, politikai és ideológiai célkitűzések áldozatává válik.

A történelem hatalmas épülete temérdek kis téglából áll, amiknek többsége ma sem ismert, de valamennyi téglát tartogat valami érdekességet, tanulságot. A történelem jelentős része éppen ezért torzított, elhallgatott vagy felfedetlen történés.

Politika

Az újságolvasással, tévézéssel nem a világ valós eseményeiről értesülünk, csupán arról, amit és ahogy azt az érintett újság vagy csatorna közread.

Mind a közvélekedést, mind a választásokat a tömegtájékoztató hangolja, hitelesíti. A tömegtájékoztatót viszont a politika színpala mögött munkálkodó pénz- és érdekhatalmak irányítják. A demokrácia csak ferdőnév, a politikát legalizáló kulissza.

A demokrácia egyfajta hit, fikció, utópia, illúzió, látszat, forma, menedék, kifogás, ámitás, ürügy, nyugtató, csodaszer, ami a valóságban csak papíron létezik.

A populizmust – eredeti tartalmától megfosztva – az olcsó népszerűséggel, demagógiával azonosítják, noha éppen a nép (*populus*) manipulálatlan szava lenne valóban demokratikus.

Minden diktatúra egyúttal autokrácia is, de nem minden autokrácia diktatúra.

A diktatúra autokráciára épül ugyan, ám létezik a választók tiszteletét és akaratát szem előtt tartó, elismert és tiszteletben tartó demokratikus autokrácia is. Helytelen minden autokráciát ördögtől valónak tekinteni.

Az autokratikus demokráciában a vezető a választók felhatalmazása alapján cselekszik (demokratikus autoritás), akik viszont a megválasztott tekintélyét tartják tiszteletben. Így alakul ki a kölcsönös bizalom és tisztelet.

Az autokrata demokráciában a képviselő számára elengedhetetlen a választókkal

folytatott folyamatos párbeszéd, valamint az opposzió javaslatainak gondos, pragmatikus mérlegelése. A sikeres működés érdekében az autoritást az ellenzéknek is el kell ismerni.

A legitimista társadalmi berendezkedés a 19. század közepéig általánosan elfogadott volt. Ezekben a hatalmi tekintély alapján, a nép megkérdezése nélkül kormányoztak. Nemzetközi kapcsolataikat a diplomácia tartotta fenn. A nagy diplomátáknak (tanácsadóknak) a politikában komoly, az ideológiáknak mellérendelt szerepe volt.

A monarchiákban a területbirtoklás és -szerzés, a házasságkötések, a szövetségeken alapuló erőegyensúly, a gyarmatszerzés, esetenként a háborús győzelem szavatolta a hatalmat. A kis lélekszámú és területű országoknak a nemzetközi játszótéren alig volt önálló esélyük, szavuk.

Az úgynevezett „reálpolitikában” az érdekre épülő *hatalom* ereje érvényesül.

A politika (s vele a történelem) olyan, mint a sakk. Az átgondolt döntéseket töprengés előzi meg, ám léteznek elsietett, váratlan lépések is. Sohasem lehet biztosan tudni, hogy a másik fél miként válaszol. Váratlan pillanatok, helyzetek következhetnek, amik megoldása újabb megfontolást és cselekvést igényel. A játék végső kimenetele legfeljebb sejthető.

A politikai közvéleményt ma a „megvezetés” (PR), manipuláció és hazugság uralja. Ezáltal a gyakran hangoztatott hazugság idővel igazságnak tűnhet.

A mai világpolitika európai célkitűzéseinek két alternatívája van. Egyfelől az érdekek mentén együttműködő, keresztény kultúrára

épülő nemzetállamok fennmaradása, megerősödése, másfelől több államot központilag irányító, kevert kultúrájú, nyelvű stb., globális hatalom kialakulása, amelyben a nemzetállamok kultúrájának, nyelvének, hagyományainak stb. alárendelt szerepe van. A két álláspont (célkitűzés) sokak szerint kibékíthetetlen. A valóságban azonban mindig létezik kompromisszum, ami némileg hasonlíthat akár az Egyesült Államokhoz, ahol a központi irányítás mellett az államok mindegyikének választott saját törvényhozása van, amiknek hatáskörét a központi hatalom tiszteletben tartja.

A „megfizetett” és az önzetlen politikusok közt nincs éles határ, sőt a „megvettek” idővel akár olyan gazdaggá válhatnak, hogy a megvettek táborából a megvásárlókéba tévedhetnek.

Világszerte „kiveszőfélben” van a *konstruktív ellenzék*, ami minden államnak hasznára lehetne. Ma általában az ellenzék *elvi ellenfél*, amely munkájával a megválasztott kormány fékezésére, akadályozására törekszik, általuk érdekcsoportok csapnak össze. Egyes parlamentek alpári színvonalra süllyedtek, amikben eredményes országépítő munka nehezen valósítható meg, a demokráciába öltözött színjáték a pártok érdekét szolgálja.

A politika – sajnos – nem kíván előképzettséget. Mindenkiből lehet – akár vezető – politikus.

Nem a közvélekedés teremti a pártokat, hanem a pártok a közvéleményt. A pártok mögött többségükben láthatatlan pénzhatalmak, részben egyéni érdekek húzódnak meg.

A politika „kottájának” a *közjó* biztosításának kellene lenni.

Az emberiség egyik legtaszítóbb erkölcselensége, a politikának pedig szégyene a háború, ami egyesek számára nagy nyereséget jelent. Kivétel nélkül antidemokratikus indíttatású.

Hogy az istentelenség szülte-e az elnyomó diktatúrákat, vagy fordítva, az lehet vita tárgya, de nem kétséges, hogy a kettő elválaszthatatlan.

Vagyon, gazdagság

Korunkban elenyésző – 1-2%-os – kisebbséget képviselnek a dúsgazdagok, akik annyi vagyont birtokolnak, mint a többi 98-99%. Ez nemcsak igazságtalan, hanem veszélyes is.

A kereszténység ideológiája nem a gazdagodás táptalaja, nála igazságosabb szemléletet az emberiség eddig nem tudott „kitalálni”.

El kellene érni, hogy vagyont csak becsületes úton lehessen szerezni. Szükség lenne egy elérhető vagyoni határ megjelölésére, ami felett már „nem érné meg” gazdagnak lenni.

A forgalomban lévő temérdek pénz jelentős része csupán fedezet nélküli papír, amit csak az abban bízók tartanak életben.

A szegénység relatív (korszakfüggő) fogalom. A ma szegénynek nevezhetők egy része száz évvel ezelőtt aligha lettek volna szegények.

Viselkedéskultúra

Egyedülálló magyar nyelvünk élenjáró rongálói a tömegtájékoztató eszközök, amelyek fertőző gócként rontják édes anyanyelvünket.

Mind a sajtóban, mind a televízióban szükség lenne nyelvi lektorokra (nyelvőrökre), akik a „fertőző” magyartalanságoknak, idegenesedéseknek, pongyolaságoknak gátat szabhatnának.

A szinte minden vonalon észlelhető alpári-asodás egyik megnyilvánulása a színházban, moziban, sajtóban, sőt a közéletben egyre gyakrabban megjelenő káromkodás, malackodás, ízléstartományosság.

Számos mai viselkedési mód nem érthető. Mi öröm van a modortalanságban, lazaságban, slamposságban, fésületlenségben, borotvátalanságban, mások becsapásában, félrevezetésében, szemtelenségben? És van-e ezeknek mérhető paramétere?

Öregedés, öregség

A fiatal napról napra tanul, tapasztal, míg az öreg minden nap egyre többet felejt. Mégis az öreg a bölcsőbb.

Az öregedéssel mind kisebb a mozgáskörünk, „hatótávolságunk”. Előfordulhat, hogy az végül már csak egy lakásra, székre (tolókocsira) vagy egy ágyra korlátozódik. Ebben az életkorban előrelátás helyett a múltba nézés vezérli, irányítja a gondolatokat.

A fejlődés során szerzett képességeinket természetesnek fogjuk fel, nem értékeljük, nem örülünk nekik, míg ezek öregkori elvesztését érzékeljük, sajnáljuk, megszenvedjük.

Egy ifjú életszatyra tele van a jövő reményével, míg az öreg a múltba barangol. Mindkettőben egyfajta bizonytalanság is van.

Az öregembert a megszépült múlt visszavonzza, szinte fogva tartja, míg a jelennek s főleg a jövővel szemben egyre idegenebb, bizalmatlanabb.

Az öregember a múlt (saját múltja) bővületében, ugyanakkor a jelen fogságában, realitásátában él. Ez az öregség egyik paradoxonja.

Minél öregebb az ember, a múlt és jelen kettőssége mindinkább kontrasztossá válik.

Az öregedés egyfajta elszáradás. Olyan, mint mikor egy pohárból a víz elpárolog. Üres fejjel jövünk a világra, ami életünkben megtelik, majd párologni kezd, s a halálban teljesen elpárolog.

Az öreg valami nagy és titokzatos utazásra van *kényszerítve*, de nem tudja, hogy ezt az utat gyalog, kocsival, vonattal, esetleg repülővel kell-e megtennie. Főleg azt nem, hogy mikor kell indulnia és hova.

Isten, hit, vallás

Ha az élet – főként az emberi élet – működését vizsgáljuk, képtelenség feltételezni, hogy az a *véletlen* szülötte. Isten létezésének feltételezése e kérdésben szükségszerű. Minden szellemi és anyagi valóság tőle származik.

A tudomány – lényegét tekintve – Isten alkotásainak, nyomainak keresése, megtalálása.

Művei alapján Istenet okkal tökéletes lénynek kell feltételeznünk. Ő az abszolút létezés, mindenhatóság, szeretet, jóság, igazság, szabadság, aki Térnek és Időnek alkotója és ura. Isten az ember számára szinte fel-

foghatatlan, mert csak „emberül” vagyunk képesek gondolkodni.

Isten időn és tértől független létező, aki egyúttal jelen van az általa teremtett időben és térben, sőt – ha akarjuk, ha nem – velünk él, köztünk van.

Isten minden valóság (a világmindenség, a természet) alapja, akinek léte, ismerete csírájában – veleszületett módon – minden emberben jelen van.

Jézus az embert kereső Isten, mi pedig istenkereső emberek vagyunk.

Sokféle hitet ismerünk. Létezhetnek tévhitek, túlértékelt eszmék, feltételezésekből eredő nézetek, hamis érzések (aminek sajátos formája pl. a placebo). A remény, sőt a nem elhívés is valamiféle hit. Eszmékben, emberekben, sőt a munkában is lehet hinni. A hit speciális (titokzatos) formája az intuíció. Valamennyi hit között megkülönböztetett helyet foglal el az istenhit.

Minden vallásos hit fundamentuma az istenkérdés. A keresztények közös hitvallása a „Hiszekegy”, ami azzal kezdődik, hogy „Hiszek egy Istenben”. Ez a keresztény hit alapja és előfeltétele.

Az istenhit a szellem ősalapja, az ember őscselekménye, amelyben az értelmén túl az egész ember el van kötelezve.

Az emberek hitüket általában nem választják, hanem kapják, amit életük során „hitelesítenek”, vagy elvetnek. Vannak, akik kutatás, keresés vagy térítés (megtérés) által jutnak hithez. Akadnak viszont, akik nem látnak túl szorosan vett életük mindennapjain (pl. kutatásuk tárgyán), esetleg „megharagudnak” Istenre, és ez vezet hitetlenségükhöz.

A vallásos hit több mint pusztán „elhívés”. Istent nemcsak elhinni, hanem vallani és követni kell.

Isten létének megvallásához, ám tagadásához is valamiféle HIT-re van szükség.

Csak hit által lehet Istenhez jutni. Aki azt a ráció útján keresi, az vagy tévúton jár, vagy már ráérez a ráció végső tartalmára, Istenre.

Egyesek szerint a ráció a szilárd hitet „befogadja”, ezáltal mintegy tudássá alakítja, vagyis vele egyenértékűvé avatja.

Az Istenbe vetett hit idővel tudatosul, életvezetőként „megalvad”, mintegy racionalizálódik.

A racionális tudás értéke könnyen elvész. A tévedésnek bizonyult tudás már a pusztán hit rangját sem éri el.

A racionálison túl léteznek olyan hithez vezető „támaszok”, amik erkölcsileg, etikailag elérhetik a természettudományosan igazolható racionális tudás értékét, rangját. Rajtuk eljuthatunk a transzcendentálishoz, Istenhez.

Ahány ember, annyiféle hitélmény, hitértelmezés van.

Az idő és tér „engedménye” a *mozgás, a fejlődés és az élet*. Létünk feltételeit is Isten teremtette, ezzel lehetővé tette a szeretetmegélést, a tudást és a történelmet.

Az idő- és térbeliséget sem tudjuk tökéletes tudományossággal uralni, az azoknélküliséget még elképzelni is nehezen vagyunk képesek.

Minden létezés ellentéte a nem létezés. Ha van IDŐ és TÉR, akkor van TÉR- és IDŐ-NÉLKÜLISÉG is.

Az ateisták nem hitetlenek. Ők abban hisznek, hogy nincs Isten.

Az ateizmus fő érve, hogy Isten léte nem bizonyítható, tehát nem létezik. Ám eljöhet az idő, amikor már bizonyíthatóvá válhat. Ugyanakkor elfeledkeznek arról, hogy Isten nemléte sem bizonyítható, valaminek a hiányát sohasem lehet bizonyítani.

A szekularizáció egyfajta hitvallás, mint ahogy a kommunizmus, liberalizmus és a legtöbb „izmus” is az. Vannak prófétái, apostolai, papjai, hívei stb. Hit nélkül csupán üres szavak.

A *szenvedés* az ateizmus sziklaköve, de egyúttal tévútja is.

A tudomány nem ellensége a Bibliának. Ellenkezőleg! Segít rávezetni, hogy hogyan értelmezzük azt a könyvet, amit Isten ihletett, és az akkori emberek a maguk kora értelmezésében írták le.

Ahogy a régészek és kriminológusok a részletekből képesek felépíteni az egészet, a végső és természetfeletti dolgok megértésére az ember is képes. Ezen kívánt helyzetben támadhat fel benne a *megvilágosodás*, életbe léphet az *intuíció*. Ekként válik számára a *hit az egész ember aktusává*, amellyel egy nagy és örök misztérium részesévé válik.

Az újkor kezdetéig Isten léte evidencia volt. A racionális tudás később mintegy kiűzte az istenhitet, miközben – bizonyíthatatlan volta miatt – a transzcendentálisat tagadta.

Úgy tűnik, hogy a transzcendentális világ (gondolkodás) előbb-utóbb megkerülhetetlenül utunkat állja, amit azonban számos materialista kutató nem tud, vagy nem akar(!) észrevenni. Pedig – akarva-akaratlan – a transzcendenssel együtt élünk.

A transzcendens és racionális világ közt nincs éles különbség, hiszen lelkünk transzcendens, Isten pedig köztünk van. A jósnak, szeretetnek, aggodalomnak, szomorúságnak nincs anatómiai helye, ezek tudományosan nem mérhetőek – részben transzcendens valóságok.

Feltehetően magunk is csak az én-tudat és lelkiismeretünk felismeréséig vagyunk képesek a transzcendens lelket érzékelni.

A pusztai templomi vallásosság *megélt és gyakorolt vallásosság* nélkül önbecsapás.

A jólétet hozó technikai haladás sajnos aláásta az istenhitet, elbizakodottá – akár istentelenné – tette az embert. Isten feleslegessé vált, egyebek mellett azért, mert Isten és ember közé mintegy befurakodott a technika és a jólét. De ne feledjük; a jóléten túl Isten tette lehetővé számunkra a technika haladását is. Tőle kapott az ember felhatalmazást a föld feletti uralmához. Mindezek okán hálával vagyunk kötelezve Isten iránt. Utóbbi két évszázadunk valamennyi diktatúrája Isten nélküli *földi mennyországot* ígért, ám boldogtalanságot, tömeges halált hozott. A történelemből ma sem késő tanulni.

A kereszténység az a vallás, amely már két évezreddel korábban hirdette a ma „újra felfedezett” *emberi jogokat*, *embertársi szeretetet*, *toleranciát*, *szolidaritást*, az *egyenlőséget*, a *humanitást*, s amely kiemelten a *szegényeket*, *betegeket*, *gyermekeket*, az *életet* és a *békét* pártolta.

Isten bennünket – csakúgy, mint Tamás apostolt – kételkedést is eltűrő kutató hittel és értelemmel teremtett. A kételkedés az igazság, az istenkeresés eszköze. Van, akinek a hozzá vezető út sima, másoknak göröngyös. „Boldogok, akik nem látnak, és hisznek” (Jn 20,29).

Az ösztönök az élővilágban eleve adott belső képességek, készítetések, amik ellen – az ember kivételével – az élőlények nem tudnak cselekedni. Az ember az egyetlen, aki tudatával úrrá tud lenni ösztönei felett, amit számonkérhet tőlünk az Örök Bíró.

Isten előtt – már csak mentális fejlettsége, a jónak és rossznak megkülönböztetési képessége, erkölcsi érzéke és lelkiismerete okán is – az emberi léleknek megkülönböztetett helye van.

A keresztény tízparancsolat és szeretet olyan társadalmi irányítók, amit nem valóságos emberek is követhetnek. Eredményeit több mint kétezer év szavatolja.

Elmúlás, halál, túlvilág

A *születés* és a *halál* egyik legjelentősebb eseménye földi életünknek.

Tudtunk és beleegyezésünk nélkül életre lettünk teremtve, egyúttal ugyanígy halálra is lettünk ítélve.

Az ÉLET tulajdonképpen halálos betegség, amit senki sem él túl.

A halál problémaköre életünk örök, talán legnagyobb rejtélye.

Akár a magzati életet, sőt a születést és a halált sem érzékeljük, nem éljük meg. Időpontját – szerencsénkre – nem ismerjük. Nincs tehát mitől félnünk.

Az utókor ránk emlékezése éppen olyan mulandó, mint amilyen a személyes életünké. Sorsunk a felejtés.

A halálfélelem az én-tudat eltűnésének (megsemmisülésének) fenyegető réme, noha az nem több, mint az alvás, amelyben énünknek nem vagyunk urai. Haláltudat, mint olyan, nem létezik, a halálfélelem az élők sajátja.

Egész életünkben féljük, ám érkezésekor nem éljük meg a halált, vagyis nem kell tőle félni.

Mindenkinek van egy személyre szabott saját világa; érzelmek, tehetség, hobbik, gondolatok, tárgyak stb. Zömük a halállal semmivé válik, a tárgyak többsége felesleges akadékká silányul.

A szentek meghatározása alapján a *halál Isten követe*. Olyan továbbélést biztosító konzerváció (megmaradás), ami egyfajta konverzió (átalakulás) révén valósul meg. Sorsunk kínálta cselekedeteinkkel valamikor az emberek és Isten előtt el kell számolnunk.

Életünk meghatározó legnagyobb rejtélye, változásaink legfontosabbja a halál utáni sorsunk.

A halál biológiai folyamat, nem lehet szigorúan perchez kötni. Általában a szívmegeálláshoz kapcsolják, ám a személyiség halála az agyhalál, ami nem zárja ki az intakt szív működést.

Korunk embere minden korábbinál jobban irtózik a haláltól. Tőle és a halottól magát – amennyire lehet – távol tartja. A meghalás napjainkban az otthonról az idősek otthonába, az elfekvőkbe, kórházakba „költözött”, a temetkezési vállalatok ügyévé alacsonyodott.

A gyógyíthatatlan betegek nekik kijáró „halálba kísérése”, valamint a halál emberi méltóságként való elismerése dolgában sokkal tartozunk a társadalomnak.

A halál utáni „élet” meghatározója az általunk folytatott földi élet. A jó halálnak, azaz az *ars moriendine*k előfeltétele a jó élet, vagyis az *ars vivendi*. Ahogy Henri Boulad jezsuita szerzetes megállapította, „a jelenben már benne van az odaát”.

A hívő embernek éreznie kell, hogy halála után életével Teremtőjének mintegy elszámolással tartozik. Életünk kísérője, őre, istenadta lelkiismeretünk. A halál Istenhez vezető út.

Isten szeretetből eredező szigorú igazságos egyéni ítéletére – beleértve az irgalmat és könyörületességet – mindenki számíthat.

A tökéletes Isten nem alkotott olyan élő csodát, mint a szinte semmiből keletkező embert, aki megéli saját tudatát, életét, majd a halállal semmivé foszlana. Értelmetlen volna az emberi élet. Kell lenni túlvilágnak, ahol életünket számonkérlik, kártalanítják, jutalmazták, ahol minden a „helyére” kerül.

Magam abban bízom és reménykedem, hogy a halállal kilépünk a térből és időből, Istenünkkel az örök jelenben boldogan élünk. Ez az „örök élet”.

A túlvilág a beteljesülés és örök boldogság (kárhozat?) birodalma.

A halál egyfelől a legnagyobb rossz, ami legdrágább kincsünkötől, az életünkötől foszt meg, másrészt azonban olyan megváltás (vámház, átöltöző hely), amely a baj, a szomorúság és a szegénység nélküli örök boldogsághoz vezet. Lisieux-i Szent Teréz gondolkodása alapján „átlépés az életből az ÉLETbe”.

Minél tökéletesebb a földi szeretetünk, annál zökkenőmentesebben megyünk át az ÖRÖK SZERETETbe.

Életünk ajándékozás és ajándékkapás. Életünket áldozzuk családunknak, iskolánknak, munkahelyünknek, embertársainknak. Amit másoktól kapunk, azt részben tovább- vagy viszontajándékozunk, ám sohasem készítünk adok-veszek mérleget. Az ajándékozás, ajándékkapás materiálisan nem mérhető spirituális kategória.

Szegénységben jobban terem a szeretet. Valamikor öröm volt a szülőktől, nagyszülőktől ingóságokat örökölni. Ma gondot jelent az elhalt holmijának eladása, eltüntetése. A jólét kegyelelsértő, önszeretetet elősegítő kategória.

A kézirat beadása után keletkező gondolataim

Egy újszülöttnek nincs tudatosan megélt múltja, jelene, sőt jövője sem. Egy javakorbélinek már van múltja, jelene, jövőjéről csak álmodhat. Az öreg embernek szinte csak múltja van.

A szomorúság – miként a boldogság – nemcsak érzés, hanem állapot is, ami legtöbb-ször idővel lassan tompul.

A keresztény kultúra nem feltétlenül szűkíthető le a vallásosságra, de a kettő azonos gyökerekből táplálkozik.

A szabadosság – például a családok szétesésének – következménye esetleg csak évek múltán, és a valódi okok fel nem ismerése árán jelentkezik. S éppen ebben rejlik veszélyessége.

KATONA BEÁTA

135 éve nyitott ügyvédi irodát Szentgotthárdon dr. Vargha Gábor

Bevezető

Szentgotthárd történetében a ciszterci apátság központi szerepet töltött be, s hosszú időn keresztül meghatározta a település gazdasági, kulturális és társadalmi helyzetét. A változás és az ezzel járó nagy léptékű fel lendülés a századforduló időszakában kezdődött. Bár a kiegyezés 1867-től lehetőséget biztosított a fejlődéshez, ez önmagában kevés lett volna. Kelltek olyan meghatározó személyiségek, akik önzetlenül és fáradhatatlanul szolgálták a város gyarapodását. Széll Kálmán mellett kiemelkedő tevékenységet végzett dr. Vargha Gábor,¹ aki Szentgotthárdon² élte mindennapi életét. Ügyvédként, helyi, megyei, majd országgyűlési képviselőként tevékenykedő lokálpatrióta, a település életének szinte minden területére kiterjedő aktív tevékenységével emelte polgári várossá Szentgotthárdot.

A századforduló egyik leggazdagabb és legtöbb adót fizető személye volt a községben, aki minden haladó, jobbítani akaró terv és tett mögé állt, s adományaival is szolgált a köz javát. A második világháborút követően évtizedekre homályba merült a neve. 2016-ban a képviselő-testület kezdeményezésére a helyi kollégium felvette a Dr. Vargha Gábor

Kollégium nevet,³ majd 2018-ban megjelent egy hiánypótló, életpályáját feldolgozó mű.⁴

Szentgotthárd a dualizmus időszakában

Az 1890-es évek elejére nagy változások történtek az 1183-ban, III. Béla király által alapított településen. A ciszterci apátság elszakadt a heiligenkreuzitól, birtokaival együtt a zirci apátsághoz került, akik a magyar nyelv oktatását, művelését szívügyüknek tartották. Addig a beszélt nyelv a német volt, így készültek a hivatalos iratok és az anyakönyveztetés is, mindezek következtében Szentgotthárd elnémetesedett. Mégis a polgári fejlődést segítette, hogy a község továbbra is egy nagy uradalom központjának számított.

1889. április 1-én nagyközséggé alakult,⁵ igazgatási-oktatási-egyházi központok kategóriájába tartozott a funkcionális besorolás szerint.⁶ Mintegy 80 község élén, a megye legnagyobb járásának székhelyeként adóhi-

1 A korabeli sajtóban találkozhatunk a Varga és Vargha írásmóddal is. Vargha Gábor az 1910-es évektől használta a h betűs írásmódot, a hivatalos országgyűlési almanachban is így szerepel. A tanulmányban ezt használom.

2 Szent-Gotthárd település nevét 1906-tól kezdték egybeírni, de az egyszerűség érdekében a Szentgotthárd nevet alkalmazom.

3 417-27/2016. számú Képviselő-testületi határozat. http://hivatal.szentgotthard.hu/content/onkormanyzat_fajlok/2016-februar-24-i-testuleti-ules-hatarozatai-50662.pdf. (Megtekintve: 2017. január 10.)

4 Csuk Ferenc – Katona Beáta: Elveihez híven. Vargha Gábor életpályája. Szülőföld Könyvkiadó Kft. 2018. (továbbiakban: Csuk–Katona, 2018.)

5 Vakarcz Kálmán: A Szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése. Vasvármegye Nyomdavállalat. Szombathely, 1939. (továbbiakban: Vakarcz, 1939.) 37. p.

6 Beluszky Pál: Magyarország városhálózata 1900-ban. In: Tóth József (szerk.): Tér-idő-társadalom. Pécs, MTA RKK, 1990. 118–121. p.

vatala, járásbíróháza, telekkönyvi hivatala, főszolgabírói hivatala és járási orvosa is volt.⁷

1872-ben megindult a vonatközlekedés Szombathely és Szentgotthárd között, egy év múlva pedig a Győr és Graz közötti vasútvonal megépülése serkentette a gazdasági fejlődést, a helyi gyárak létrejöttét.⁸ 1894-től dohánygyár, 1896-tól óragyár, 1897-től selyemgyár, 1902-től pedig kaszagyár is működött a településen, így a századfordulóra a megye második legnagyobb gyár-ipari központjává vált.⁹

Ugrásszerű fejlődés történt a hitelélet területén is, melynek bizonyítéka, hogy a Szentgotthárdon működő pénzügyintézetek együttes vagyona 1880-ban a megye ötödik, 1910-ben pedig már a megye második legnagyobb banki alaptőkéjét birtokolták.¹⁰ 1871-ben a Szentgotthárdi Takarékpénztár RT – a helyiek „Vargha Bank”-nak hívták –, 1882-ben a Rába–Lapincsvölgyi Takarékpénztár RT, 1892-ben a Szentgotthárdi Általános Takarékpénztár RT alakult meg.¹¹

A gazdasági fejlődés maga után vont a igen jelentős mértékű népességnövekedést is. 1870-ben alig több mint 900 fős település, 1900-ra elérte a 2000, majd az első világháború végére a 3000 főt.¹²

Az 1800-as évek végéig Szentgotthárdon a leginkább használt nyelv a német volt

7 Beluszky Pál: Őrség–Felső-Rába–Völgy. Szentgotthárd és környéke. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2005. (továbbiakban: Beluszky, 2005.) 88. p.

8 Szilágyi István: A városkép alakulása az 1800-as évektől. In: Kuntár Lajos – Szabó László (szerk.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Sylvester János Nyomda, Szombathely, 1981. (továbbiakban: Szilágyi, 1981.) 545. p.

9 Beluszky, 2005. 88. p.

10 Beluszky, 2005. 88. p.

11 Kiss Mária: Gazdasági-társadalmi és politikai viszonyok 1918 és 1945 között. In: Kuntár Lajos – Szabó László (szerk.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Sylvester János Nyomda, Szombathely, 1981. (továbbiakban: Kiss, 1981.) 253–254. p.

12 Beluszky, 2005. 89. p.

– köszönhetően az úgynevezett „heiligenkreuzi korszaknak”¹³ –, melyet az osztrák szerzetesek szorgalmaztak. A németesítés (telepítések, oktatás, egyletek, közigazgatás) következtében még 1880-ban is 643 fő német és csak 639 fő magyar élt a városban az 1442 fős lakosságból.¹⁴

A gazdasági fejlődés, a magyarosítás és a művelődés területén egyaránt tevékenkedett, kiemelkedő szerepet játszott a település fejlődésében dr. Vargha Gábor. „Nincs Szentgotthárdon olyan kulturális vagy jótékonyági intézmény, egyesület, amelyet ne ő alapított vagy fejlesztett volna. Minden nemes ügynek fáradhatatlan, agilis előharcosa és igazán önzetlen jóakarója.”¹⁵

A Vargha család családfája

Erdélyben, Szent-Lászlón élt és katonáskodott Varga György, akinek a székely lófőrend hadak alvezéréneként, vitézségéért 1635. június 2-án I. Rákóczi György fejedelem nemesi rangot és címeres nemeslevelet adományozott. A család címere a következőképpen nézett ki: „A pajzs kék udvarában zöld téren álló vörös ruhás magyar vitéz, kék övvel, oldalán kard lóg, lábát csizma fedi, fején prémes, vörös kalpag van, jobb kezében három búzakaralaszt tart. A pajzs fölötti sisak koronájából szintén magyar vitéz emelkedik ki, jobb kezében kivont kardot tartva. Foszladék jobbról ezüstvörös, balról aranykék.”¹⁶

13 Vakarcz Kálmán: Szentgotthárd és környékének ismertetése. Kereskedelmi és Hírlap-nyomda Részvénytársaság. Szombathely, 1935. 13. p.

14 Kovacsics József: Szentgotthárd és környéke. Szentgotthárd környéki, dél-burgenlandi, őrségi és vendvidéki falvak és nemzetiségek (1183–1995). Település-és népességtörténeti lexikon. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000. 168. p.

15 Vargha Gábor udvari tanácsos = Szent-Gotthárd Társadalmi és Közművelődési Hetilap (továbbiakban: SZGTKH) 1913. október 12. 1. p.

16 Tóth Attila: A balatonfüredi és szentlászlói Varga család története. = Füredi História, II. évf. 1–2. sz. 2002. (továbbiakban: Tóth, 2002.) 4. p.

1. kép. Nemesi levél¹⁷ (George Berzsényi)

Varga György 1657-ben Lengyelországra vonult II. Rákóczi György oldalán, de onnan nem tért vissza. Az elhunyt fia, Varga György otthagya Erdélyt és Tiszaroffra költözött anyai rokonához, majd végül Balatonfüreden telepedett le. Az ő két fia, Lőrinc és János nemességért III. Károly királyhoz fordult, aki 1713. április 2-án kiállította a nemesi oklevelet, és a „Szentlászlói és Balatonfüredi” előnevet adományozta a testvéreknek.¹⁸ Varga János egyenes ági fia Varga Márton, utóda Vargha Károly lett, aki 1826-ban Nemesapátiban született és 1907-ben hunyt el Szentgotthárdon, de Andrásfán temették el. Felesége Takách Klára, Vargha Gábor édesanyja volt.

Vargha Gábor előkelő, a településen megbecsülésnek örvendő családból választott feleséget, lipováci Desits Valériát. 1899-ben, a nagyszabású lakodalmon számos

neves személy mellett részt vett Széll Kálmán, és a megye főispánja is.¹⁹ Vargha Gábornak és Desits Valériának két gyermeke született. Fiuk, Tivadar csupán három évet élt.²⁰ Lányuk, Alice 90 évesen hunyt el New Yorkban. Vargha Gábor leszármazottai még ma is élnek, von Zedwitz Edwige (Alice unokája) részt vett a városban tartott ünnepségen és könyvbemutatón is.

Vargha Gábor élete, politikai pályafutása

Vargha Gábor a Vas vármegyei Andrásfán született 1859-ben Varga Károly és Takách Klára gyermekeként.

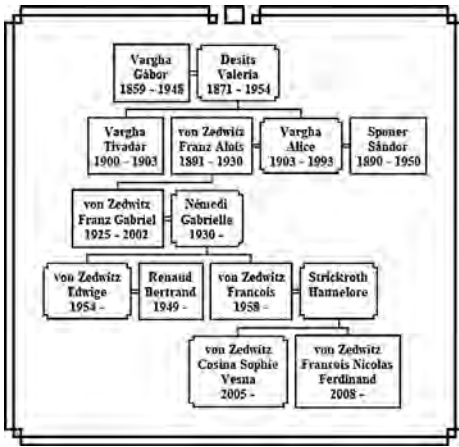
Kőszegen, Sopronban és Szombathelyen végezte középiskolai tanulmányait, jogot Budapesten tanult, itt szerezte meg az ügyvé-

17 Berzsényi, George: A szentlászlói és balatonfüredi Vargha család. = Matrikula. IV. évf. 2. sz. 2014. (továbbiakban: Berzsényi, 2014.) 7. p.

18 Tóth, 2002. 3–4. p.

19 Szent-Gotthárd, 1899. november 25. = SZGTKH, IV. évf. 52. sz. 1899. november 26. 2. p.

20 Halálozás. = SZGTKH, VIII. évf. 33. sz. 1903. július 12. 3. p.

3. kép. Vargha Gábor leszármazottai²⁴

1892-ben a Szabadelvű Párt képviselőjeként indult a rumi kerületben,²⁵ majd 1896-ban a muraszombatiak jelöltje lett a „páratlan hazafi, a köznép jótevője, a kultúra élharcosa”, az országgyűlésbe azonban nem jutott be.²⁶ A kudarcok azonban nem tántorították el a politikától, változatlanul részt vett a közéletben. 1898-ban Szent-Gotthárd kerületében az összeíró küldöttség elnöke volt,²⁷ 1904-ben a megyebizottsági tagok választásánál,²⁸ 1905-ben a kerületi képviselők megválasztásánál választási elnökként tevékenykedett Szent-Gotthárd kerületében.²⁹

1906-ban Vargha Gábor közreműködésével a Széll-párt és az ellenzéki koalíció helyi tagjai megalapították a helyi Alkotmánypártot,

24 Csup–Katona, 2018. 29. p.

25 Pártmozgalmak a megyében. = Rábavidék 10. évf. 4. sz. 1892. január 20. 4. p.

26 Képviselőjelölés. = SZGTKH, I. évf. 48. sz. 1896. október 25. 3. p.

27 Választókat összeíró küldöttségek. = SZGTKH, III. évf. 25. sz. 1898. május 22. 3. p.

28 Megyebizottsági tagok választása. = SZGTKH, X. évf. 3. sz. 1904. december 11. 4. p.

29 A képviselőválasztás. = SZGTKH, X. évf. 9. sz. 1905. január 22. 2. p.

amelynek végrehajtó-bizottsági elnöke lett. A Néppárt, a Függetlenségi Párt helyi vezetői Vargha Gáborral egyetértésben Széll Kálmán kerületi képviselőjelöltsége mellett foglaltak állást. Rátóti kastélyában felkeresték Széllt, aki elvállalta a megbízatást.³⁰

1907 és 1910 között Vargha Gábor a község helyettes bírója.³¹ Átvéve hivatalát, a vizsgálatokból azonnal megállapították, hogy 1900-tól nem szedték be rendesen az adókat, a számlákat nem rendezték. Vargha Gábor a december 27-i közgyűlésen elemző beszédet mondott, amelyben feltárta a hibákat, ugyanakkor megoldást mutatott a kivezető útra. Nem túlzás azt mondani: megfogalmazta ars poétikáját.

„(...) Jelenleg gazdasági viszonyaink nem engedik meg, hogy terveinket azonnal végrehajtsuk. Legalább igyekeznünk kell az eszközöket megterveztetni, azokat a jövőnek biztosítani, hogy terveink, bár a polgárainak csak évek múltán, de valósággá váljanak. Gyáraink községünk büszkeségei, melyek addig csak külső díszet kölcsönöztek, és amelyek addig csak mindössze vállalkozása hasznára és előnyére voltak, majd községünk polgárainak egy-két év múlva bevételi forrásként tevékenykedjenek. Feladat a köztisztaság gondozása, a közbiztonsági járdák rendezése, az utcáknak tisztítása és öntözése, mert el nem képzelhető az a valóban mosolyra készítő ellentét, mely jelenleg a majdnem paloták számba menő fényes köz- és magánépületeink, és sárral és porral borított, itt-ott még a kloákák rothadt, a közegészségre annyira ártalmas miazmái, nyitott csatornáknak vezető utcáink között fennáll.”³²

Beszélt a község területének felméréséről, javaslatában szerepelt az egységes településrendezési terv kidolgozása, építési

30 Választási mozgalmak. = SZGTKH, XI. évf. 22. sz. április 29. 1. p.

31 Vakarcs, 1939. 103. p.

32 Községi közgyűlés. = SZGTKH, XIV. évf. 8. sz. 1909. január 17. 3. p.

szabályrendeletek megalkotása. Sikertelenül próbált elérnie, hogy 1911-re több utcát és a település főterét lehengereztek.³³

Szentgotthárd városiasodásának előmozdítása nem vonta el teljesen a figyelmét az országos ügyektől. 1910-ben Vargha Gábort a rumi választókerületben, Vasváron a Nemzeti Munkapárt programjával országgyűlési képviselővé választották a néppárti Buzáth Ferencsel szemben.³⁴ Vargha megnövekedett népszerűségét mutatja, hogy kétezer lelkes ember előtt mondta el programbeszédét Vasváron, majd 33 kocsi kísérte Rumig, ahol szintén nagy létszámú – közel 1500 fős – tömeg előtt szónokolt.³⁵ Szentgotthárd testülete táviratban gratulált neki. De vajon miért nem Szentgotthárdon indult? Mert ez a választókerület Széll Kálmáné volt, nem lett volna célravezető, ha a két politikus egymás ellen lép fel.

Vargha Gábor 1910-től az országgyűlés igazságügyi bizottságának és a naplóbírói bizottság tagja.³⁶ Felszólalásaiban főként közművelődési, szociális és népjóléti kérdésekben foglalt állást, s már 1912-ben határozottan kiállt a népiskolai rendszer reformja mellett. Legtöbb beszédében egységes nemzeti iskolák és a falvakban létesítendő gazdasági népiskolák létrehozását sürgette:

„(...) helyezük egységes alapra, és pedig a nemzeti egység alapjára egész népoktatási rendszerünket s teremtsük meg bármily áldozatok árán is az egységes, magyar nemzeti népiskolát. (...) ott kell elérnünk azt, hogy az a magyar czimer, ne csak festett kép gyanánt lebegjen a gyermek előtt, hanem ott éljen mint egy élő eszme, (...) a magyar

nemzeti nagyság és dicsőség élő megtestesítője”³⁷

A vármegye törvényhatóságának örökös tagja, a vármegye közigazgatási bizottságában is aktív tevékenységet fejtett ki.³⁸ Érdemeinek elismerésül az uralkodó 1913-ban udvari tanácsosi címet adományozott neki:

„Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztésére dr. Vargha Gábor országgyűlési képviselőnek a közélet terén szerzett érdemei elismerésül a magyar királyi udvari tanácsosi címet díjmentesen adományozom. Kelt Bécsben, 1913. október 1-én. Ferenc József s. k.”³⁹

4. kép. Vargha díszmagyarban⁴⁰
(Edwige Zedwitz)

33 Az új út. = SZGTKH, XI. Évf. 30. 1911. június 25. 1–2. p.

34 Vakarcis, 1939. 104. p.

35 Programbeszéd. = SZGTKH, XV. évf. 22. sz. 1910. április 24. 3. p.

36 Képviselőházi bizottságok választása. = SZGTKH, XV. évf. 32. sz. 1910. július 3. 2. p.

37 Képviselőházi napló, 1910. XVII. kötet. 1912. június 18. – december 31. 426. országos ülés. 1912. december 13-án, pénteken, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN1910_17/?pg=463&layo ut=s&query=vargha%20g%C3%A1bor (Megtekintve: 2018. január 10.)

38 Vármegyei közgyűlés. = SZGTKH, XVI. évf. 1. sz. 1910. december 4. 3–4. p.

39 Vargha Gábor udvari tanácsos. = SZGTKH, XVIII. évf. 46. sz. 1913. október 12. 1. p.

40 Vargha leszármazottja, Edwige Zedwitz tulajdonában lévő fotó.

Az 1919-es forradalom kezdetén elfogadta a változtatásra irányuló akaratot, egyetértett a földosztással, de hamar belátta, hogy a kommün eszméi nem elfogadhatóak a számára. 1919. augusztus 27-én a képviselőtestületi ülésen Vargha Gábor előterjesztésében „egy nemzeti és keresztény kormány alakítása”⁴¹ mellett tett javaslatot, sokan azonban nem támogatták őt ebben. Sok adatot lehet találni a közgyűlések jegyzőkönyveiben, miként állt ki az egyszerű emberek védelmére, hogy ne bocsássák el őket például a dohánygyárból pusztán azért, mert részt vettek a Tanácsköztársaság oldalán. Amikor Horthy Miklós körútja során Körömdre érkezett, Vargha szervezte azt a küldöttséget, amelyik Szentgotthárdot képviselte, de neve nem található a küldöttek között. Ő volt az, aki 1921 húsvétján a város lakói nevében köszöntötte a sikertelen királypuccs után az országból távozó IV. Károlyt.⁴²

Az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon már a szentgotthárdi választókerületben indult a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt színeiben, és meg is választották.⁴³ Felszólalásaiban felhívta a figyelmet arra, hogy az országot csak egyesült erővel lehet megmenteni, és ehhez a parlamentben is békét kell teremteni a pártok között. A figyelmet a problémákra kell fordítani, és a tanácskozásokon a durva hangnemet, a személyeskedést, gyalázkodást mellőzni kell. Kérte a külügyminisztert, hogy kezdjen tárgyalásokat Jugoszláviával a vend községek visszacsatolása érdekében. Emlékeztette az országgyűlést arra, hogy Szentgotthárd rengeteget veszített az elcsatolások miatt, ugyanakkor tiltakozott

a gimnázium tervezett megszüntetése ellen, mivel véleménye szerint a határszéleken az iskola az ország legerősebb vára. Sürgette a vasúti határállomás kiépítését, és tiltakozott az ellen, hogy a város lakosságát folyamatos zaklatásoknak tegyék ki, mivel a csendőrök, vámőrök és pénzügyőrök minden lépésüket figyelik.⁴⁴

A következő választásokon, 1926-ban a szentgotthárdi kerület 3500 választójából 2730-an szavaztak Vargha Gáborra, aki a Keresztény Nemzeti Gazdasági és Szociális Párt programjával indult.⁴⁵

Az 1931-es választásokon a szentgotthárdi kerületben hárman indultak: Vargha Gábor mellett dr. Pászthory István körmendi ügyvéd a Független Kisgazdapárt, dr. Domokos Géza budapesti orvos pedig az Egységpárt színeiben. Vargha Gábor mellett kampányoltak a Keresztény Gazdasági Párt országos pártvezetői és a megyei sajtó is. A választókerület 4217 választójából 3533-an szavaztak, ebből Vargha Gábor 1715, Pászthory 1590, Domokos pedig 228 szavazatot kapott. Az abszolút többséget egyikük sem szerezte meg, így pótválasztást tartottak, ahol Varghát választották meg a kerület országgyűlési képviselőjévé.⁴⁶

A parlamentben az igazságügyi és pénzügyi bizottság tagja volt, de foglalkoztatták szociális, gazdasági és külpolitikai kérdések is.

„(...) mindnyájunknak közös, legfőbb érdekünk, hogy mezőgazdasági termelésünket minden rendelkezésre álló eszközzel,

41 Szabó László: Bevezetés. In: Kuntár Lajos – Szabó László (szerk.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Sylvester János Nyomda, Szombathely. 1981. 12. p.

42 Vakarcs, 1939. 104. p.

43 Kiss, 1981. 270. p.

44 Nemzetgyűlési napló, 1922. XIV. kötet • 1923. július 11. – 1923. július 20. A nemzetgyűlés 153. ülése 1923. évi július hó 11-én, szerdán. 5-16. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1922_14/?pg=22&layout=s&query=vargha (Megtekintve: 2018. január 10.)

45 Kiss, 1981. 270. p.

46 Timár István: Az 1931. évi országgyűlési választások Vas megyében. = Vasí Szemle. 44. évf. 1. sz. 1990. 95–107. p.

minél előbbre vigyük és mindent elköves-sünk mindnyájunk érdekében arra, hogy ennek előnyeit nemcsak egyesek javára, hanem az egész nemzet számára közkinccsé avassuk.”⁴⁷

A következő, 1935. évi országgyűlési választásokon a 76 éves Vargha Gábor nem indult Szentgotthárdon, és csak hosszas rábeszélésre vállalta el, hogy Vasváron jelölteti magát. A kerület mandátumát a Nemzeti Egységpárt színeiben induló Roszner István szerezte meg 7818 szavazattal, a kereszténypárti Vargha Gábor 4187, a nyilas Meskó Zoltán pedig 2900 szavazatot kapott.⁴⁸

Hangsúlyozni kell, hogy hazafias gondolkodása és hazafias érzelmei nem jelentették azt, hogy szélsőséges, más nemzetségek elleni uszító nézeteket vallott volna. Bizonyítéka ennek többek között az is, hogy 1937-ben a Vas megyei Közigazgatási Bizottság ülésén Vargha Gábor felhívta a figyelmet a fasiszta veszélyre, a horogkeresztes plakátok, jelképek megjelenésére, az egyre hevesebb horogkeresztes és nyilaskeresztes agitációra, szigorú ellenlépéseket, ezek visszaszorítását követelve.⁴⁹ A fenyegetőzések sem térítették el attól a keresztény, nemzeti eszmétől, amelyen ötvenéves közéleti múltja alapult. A kommunista és szocialista eszméket ugyanilyen veszélyesnek tartotta, mert véleménye szerint: „tetszetős jelszavaikkal, hazug állításaikkal”

a „vörös pestis” becsapja a munkásokat, és megássa emberek millióinak sírját.⁵⁰

Vargha Gábor Szentgotthárd egyik leg-
gazdagabb polgára volt a dualizmus korában,
1901-ben a község nyolcadik legtöbb adót fi-
zető polgára,⁵¹ 1909-ben pedig a legtöbb adót
befizető személy volt.⁵² A megyei virilisták
között is olvashatjuk a nevét 1913-tól.⁵³

5. kép. Vargha Gábor és felesége⁵⁴
(Edwige Zedwitz)

47 Képviselőházi napló, 1931. XVI. kötet • 1933. május 18. – 1933. június 02. Az országgyűlés képviselőházának 191. ülése 1933. június 1-én, csütörtökön. 518–521. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1931_16/?pg=525&layout=s&query=vargha%20g%C3%A1bor (Megtekintve: 2018. január 10.)

48 Tímár István: Az 1935. évi országgyűlési választások Vas megyében a helyi sajtó tükrében. = Vasi Szemle. 44. évf. 4. sz. 1990. 538–545. p.

49 Kiss, 1981. 272. p.

50 Magyar Nemzeti Levéltár. Vas Megyei Levéltár. (továbbiakban: MNL VaML) Szombathely. XIV. Személyek. XIV. 20. Vargha Gábor országgyűlési képviselő iratai, 1890–1945. 308. fol.

51 Városunk előjárósága. = SZGTKH VI. évf. 10. sz. 1901. február 3. 1–2. p.

52 Járásunk virilisei. = SZGTKH XIV. évf. 47. sz. 1909. október 17. 3. p.

53 Virilisek. = SZGTKH XVIII. évf. 48. sz. 1913. október 26. 2. p.

54 Vargha család leszármazottai, Edwige Zedwitz tulajdonában lévő fotó.

Vargha Gábor életének utolsó évtizedeiről nincs sok információnk. A második világháború átvonult Szentgotthárdon is 1945 húsvét előtti napjaiban. A szovjet katonai parancsnokság főhadiszállást rendezett be Vargha Gábor házában az alsó szinten, a családot az emeleti részbe terelték. Pár hónap múlva a szovjetek elvonulása után a házat átvette a rendőrség, s Vargháékat a Kossuth Lajos utca 8-as számú házba toloncolták egy szoba-konyhás részbe. 1946. február 21-én kelt levelezőlapon Berzsenyi György édesanyjának a következőket írta: „Ötször lakoltattak ki, kétemeletes házunkat lefoglalták, két szobát kaptunk, az egyik a konyha. Se zsírunk, se kenyérünk nincsen, a nélkül eszünk vízben főtt krumplilevest. Bennünket teljesen kiforgattak mindennünkéből, csak a paplanunk maradt meg és néhány törött lavór, melyeket a szemétből szedtünk föl.”⁵⁵

Vargha Gábor 1948. június 1-én, 89 évesen hunyt el Szentgotthárdon, felesége, Desits Valéria pedig 1954-ben. Az egykor Szentgotthárd leggazdagabb emberei közé tartozó Vargha Gábor szegényen, teljesen kismizve halt meg. A második világháború elején a temető nyugati szélén jelölték ki a Hősi parcellát, ahová az 1944. december 11-én legéppuskázott hunyadiákat és a katonai kórházban elhunytakat temették el. Vargha Gábor kérte, hogy ebbe a parcellába, a rokonai mellé temessék el őt is. Később ide helyezték az Amerikából hazaszállított Alice lányuk hamvait is.

Vargha Gábor tevékenysége gazdasági, kulturális területen

„Minden nemes ügynek fáradhatatlan, agilis előharcosa és igazán önzetlen jóakarója”⁵⁶ – így méltatja a település lapja Vargha kiemelkedő munkásságát és sokoldalúságát. Az 1890-es években alapított gyárak (dohány-, óra-, kasza- és selyemgyár) Szentgotthárdra telepítéséért Széll Kálmánnal közösen harcolt.⁵⁷ Nagy szerepet vállalt a közlekedés fejlesztésében is, a Graz–Szombathely vasútvonal elindulása után egy Béccsel való rövidebb összeköttetést javasolt. Ezt a tervet támogatták a Lapincsvölgyi települések, s nagy összegeket ajánlottak fel a megvalósításhoz, így Vargha megkezdhetette az előmunkálatokat.⁵⁸ Nemcsak a település, de az egész vármegye érdekét szolgálta volna az új vasútvonal terve, hiszen a vidék kereskedelmi útvonalát magyar területre terelve jelentős munkaerőt hozott volna a szentgotthárdi gyáraknak.

„(...) teljesen németajkú vidéken vonul keresztül és egy az ott működni fogó magyar vasúti személyzet, mind megannyi őrszeme terjesztője lesz a magyarságnak, (...) Összekötné a népes és gazdag Lapincsvölgyet Szentgotthárddal, a magyarság ezen határszél: védvárával. Az egész vidék jelentékeny kereskedelmi forgalmát, mely eddig csaknem kizárólag Stájerországban nyert lebonyolítást, teljesen át terelné hozzánk.”⁵⁹

56 Vargha Gábor udvari tanácsos. = SZGTKH, XVIII. évf. 46. sz. 1913. október 12. 1. p.

57 A gyárak történetéről sok tanulmány jelent meg, ezek részletes kifejtése nem célom.

58 Uj vasut. = SZGTKH, VI. évf. 8. sz. 1901. január 20. 3. p.

59 Vasvármegye törvényhatósági bizottságának Szombathelyen, 1911. évi május hó 15-én és folytatva tartott évnegyedes, rendes közgyűlése jegyzőkönyvéből. 7172-1911. szám. = Vasvármegye Hivatalos Lapja IX. évf. 22. sz. 234–235. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VasvarmegyeHivatalosLapja_1911/?pg=245&layout=s&query=rad%C3%B3%20gyula (Megtekintve: 2018. január 11.)

55 Vargha család lezármazottai, Edwige Zedwitz tulajdonában lévő levél.

Az első világháború azonban meghiúsította a terveket.

Vargha Gábor legeredményesebb tevékenysége az oktatás és a magyar egyletek létrehozásában nyilvánult meg. Szentgotthárdra érkezésekor a település lakosságának zöme német nyelvű volt, német egyletekkel, mely Vargha Gábor hathatós munkájának köszönhetően magyar nyelvűvé vált, s ennek következtében – a magyarosítást követően – a települést nem csatolták Burgenlandhoz az első világháború után.⁶⁰

1891-től Széll Kálmánnal közösen állami gimnázium létrehozásáért küzdött, mely „létesítése, kulturális és nemzeti jelentőséggel bír Vas megye e délnyugati határszélén”.⁶¹

Vargha Gábor egyenesen országos érdekké nyilvánította a gimnázium megalapításának szükségességét, mely végül elnyerte az állam támogatását. 1893-ban elindult az oktatás, majd 1895-ben felavatták a ma is álló épületet. A gimnáziummal kapcsolatos feladatok folyamatosan jelen voltak a közgyűléseken, ahol Vargha agilitásának köszönhetően sikerült a problémákra megoldásokat találni. Saját adományaival támogatta a diákok étkeztetését, sőt létrehozott egy alapítványt is a jól teljesítő, szegény sorsú tanulók számára.

Ugyanilyen tetterősen állt egy járási kórház létrehozása mellé. 1907-ben megalapította a Szentgotthárdi Járási Kórház Egyesületet, melynek elnökeként támogatókat keresett, gyűjtéseket szervezett.⁶²

Ötletes javaslata, hogy váltsák ki pénzzel az újévi üdvözlés szokását. Az üdvözlésekre szánt pénzt a település lakosai a Kórház Egyesületnek fizették be, cserébe pedig a helyi újság közölte az illetők nevét. Természetesen Vargha maga járt elől példával.⁶³ Sajnos az állam elutasította a kórház felépítéséhez kért anyagi támogatást, majd a háború végleg megakadályozta e nemes terv megvalósítását: a nehezen összegyűjtött pénz elértéktelenedett, és az egyesület feloszlott.⁶⁴

A korszakban fontos kérdés volt a nemzeti tudat ápolása, amiben nagy szerepet kaptak az ekkor alakuló művelődési, művészeti és sportegyesületek. Szentgotthárdon három nyelvterület (magyar, német, szlovén) központjában a magyar nyelvet védő és fejlesztő intézkedések még hangsúlyosabban érvényesültek. Vargha Gábor ezeken a területeken is kiemelkedő szerepet vállalt.

„Mije van Szent-Gotthárdnak?(...) egy légio egyesülete, (...) közművelődési egyesület, olvasóegylet, önk. tűzoltó egylet, első magyar asztaltársaság, gimn. segélyegylet, jótékony nőegylet, kórház-egylet, vadásztársaság, kerékpár-egylet, korcsolyázó-egylet, vöröskereszt-egylet, sorsjegytársaság, dalosegylet.”⁶⁵

A legtöbb egyletben elnöki tisztséget töltött be, de védnökként is aktívan részt vett a szervezésben és a programok lebonyolításában.

60 Vakarcs, 1939. 104. p.

61 Hodászi Ede: Adalékok az iskolaügy alakulásához. In: Kuntár Lajos – Szabó László (szerk.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Sylvester János Nyomda, Szombathely. 1981. 621. p.

62 Janny Géza: Az egészségügy. In: Kuntár Lajos – Szabó László (szerk.): Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. Sylvester János Nyomda, Szombathely. 1981. (továbbiakban: Janny, 1981.) 698. p.

63 Felhívás. = SZGTKH, XIII. évf. 4. sz. 1907. december 22. 5. p.

64 Janny, 1981. 698–699. p.

65 Új egyesület. = SZGTKH, III. évf. 20. sz. 1898. április 17. 1. p.

Összegzés

Vargha Gábor meghatározó személyisége volt Szentgotthárd dualizmus kori történetének. Sokoldalú tevékenysége gazdasági, kulturális, művelődési és szociális területre egyaránt kiterjedt. Hat évtizedig szolgálta a település fejlődését.

Meggyőződéséhez – összetartás, királpártiság, hazaszeretet – élete végéig hű maradt. Az 1910-ben elmondott közgyűlési beszéde hűen kifejezi hozzáállását:

„Egyesüljünk a legszentebb érzésben: a hazaszeretet szent érzésében. Hiszen tartozunk bármely párthoz, valljunk bárminő

politikai elveket, egy hazának vagyunk gyermekei, melynek jólétén, boldogságán közreműködni mindnyájunk legszentebb kötelessége.”⁶⁶

A korabeli helyi és Vas megyei újságokban folyamatosan olvashatjuk nevét, sokrétű munkájának bizonyítékait. Megbecsült személy volt, akit azonban a második világháború után megpróbálták elfeledtetni. Szentgotthárdon szülei elbeszéléseiből sokan hallottak róla, a Zsidára vezető úton általa állíttatott lourdesi Mária-szobor⁶⁷ a mai napig rá emlékeztet bennünket.

Emlékét hajdani lakóházának falán 2018 óta emléktábla őrzi.

66 Olvasó-egyesületünk közgyűlése. = SZGTKH, XV. évf. 8. sz. 1910. január 16. 3. p.

67 Szoborszentelés. = SZGTKH, XIV. évf. 46. sz. 1909. október 10. 3–4. p.

Horváth Boldizsár

ANYAGGYŰJTÉS, SZERKESZTÉS:
HORVÁTHNÉ KUPI ILDIKÓ. SZOMBATHELY,
BERZSENYI DÁNIEL KÖNYVTÁR, 2023. 100 P.
(VASI ÉLETRAJZI BIBLIOGRÁFIÁK, 44.)

A *Vasi életrajzi bibliográfiák*-sorozatot 1974-ben indította a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár azzal a céllal, hogy bemutassa azoknak a kiemelkedő személyeknek az életútját és munkásságát, akik származásuk, tevékenységük révén a megyéhez kötődnek. Az indulás évében két kötet látott napvilágot, a Somogyi Béláról és a Fürst Sándorról szóló kötet. 49 év elteltével, 2023-ban a periodikum 44. darabja került ki a nyomdából. A közel ötven év alatt megjelent kiadványok – értékeikként említve – híres vasi személyiségek számtalan elfelejtett adatait tárták fel, forrásjegyzéket nyújtva a helytörténet, a művelődéstörténet, egy-egy szakterület kutatóinak és az érdeklődőknek egyaránt.

Az életrajzi bibliográfiának a szombathelyi születésű jogászról, politikusról szóló kötetének anyaggyűjtő munkája Horváth Boldizsár születésének 200. évfordulóján vette kezdetét, és halálának 125. évfordulóján fejeződött be, így az emlékévkapcsán megjelent tanulmányok is bekerülhettek a kiadványba. Horváth Boldizsár személyét tisztelet és megbecsülés övezte a kortársak és az utókor részéről is. Még életében a szombathelyi városi testület közteret nevezett el róla (1887), és közadakozásból neki állították fel a második egész alakos szobrot a településen, a múzeumkertben (1901). A Berzsényi Dániel Könyvtár a bibliográfia több mint nyolcszáz tételében mutatja be az igazságügyi szakember életútjának legfontosabb állomásait.

A könyv felépítése a bibliográfiák közismert, elfogadott szerkezetét követi, a középpontban álló személy életrajzát követően

tematikusan csoportosítva, azon belül időrendben tárja fel a Horváth Boldizsár által írt műveket és a róla szóló irodalmat. Az ügyvéd, jogalkotó, politikus emlékének hű megőrzését szolgálja az életpálya nyolc fejezetre tagolt, bibliográfiai tételeken keresztül történő bemutatása, amelyet kiegészít a Horváth Boldizsár utóéletével, kultuszával foglalkozó rész, valamint azon publikációk jegyzéke is számba lett véve, amelyekben Horváth Boldizsárt ábrázoló képzőművészeti alkotások találhatók. A 11. fejezet pedig a 19. század második felének élclapjaiban megjelent írásokból, karikatúrákból válogat. A tételekben való keresést cím-, név- és tárgymutató segíti.

Az életrajzi sorozat kötetait kezdettől fogva igényes, körültekintő bibliográfusi munka jellemezte. A szerkesztő, Horváthné Kupi Ildikó tevékenysége jelen kötetnél is ezt támasztja alá, ugyanis a *Municipium és Parlamentarismus* című 1866-os röpirathoz

köthető kutatómunka eloszlatta a szerzőséggel kapcsolatos kételyeket, évtizedes tévedéseket tisztázott, dr. Katona Attila történész szakmai segítségével.

A 2023-ban napvilágot látott kiadvány sokak számára adhat ösztönzést és kutatási kedvet a több mint kétszáz éve született Horváth Boldizsár életművének megismerésére. Tisztelettel ajánlom a könyvet mindazoknak, akik érdeklődnek az iránt, hogy egyszerű városi polgárból miként vált országosan is elismert személlyé az Andrássy-kormány igazságügyminisztere.

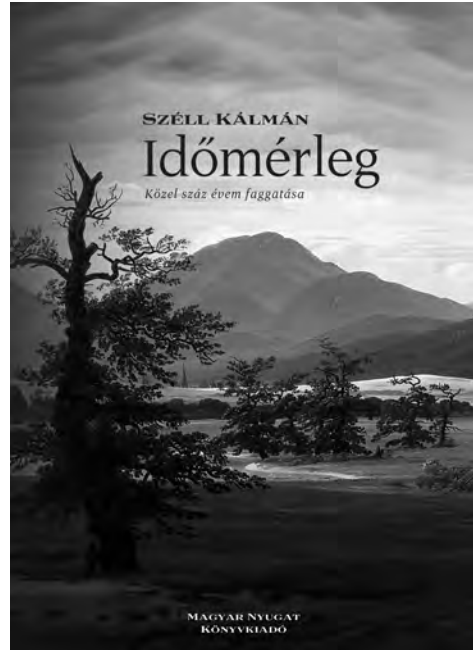
Sellyei Tamás Ottó könyvtervező-grafikusnak köszönhetően a több évtizedes hagyományra épített sorozat legújabb darabjait 2021-től megújult köntösben vehetik kézbe az olvasók.

Dr. Baráthné Molnár Mónika

Szell Kálmán: Időmérleg.

KÖZEL SZÁZ ÉVEM FAGGATÁSA.
MAGYAR NYUGAT KÖNYVKIADÓ,
SZOMBATHELY, 2023. 340 P.

A 97 éves, szépkorú orvosprofesszor Vas vármegye és Szombathely megyei jogú város díszpolgára. Most megjelent könyve esszégyűjtemény. Ahogy alcíme fogalmaz: közel száz év faggatása. Könyve elején azt kérdezi az író, vajon a hosszú élet egyfajta jutalom, avagy büntetés, ugyanakkor azt sugallja, szerettei körében szellemileg frissen, boldogan éli életét. Szokatlan és rendhagyó szépirodalmi művet vehet kezébe az olvasó. Szokatlan, mert benne három – egymástól látszólag erősen különböző – írás szerepel. A valóságban mindegyik fejezetben közös a változás bemutatása, ami a hosszú életnek nélkülözhetetlen kísérője. A könyvismertetőben az író gondolataiból is szemezgethetnénk, hogy a legjellemzőbb vonásokra mutassunk rá. „Változás az Idő rabszolgája.”

A közkeletű mondás szerint: „Az idők változnak, s vele együtt mi is változunk.” Ahogy az író fogalmaz: „A változás nem érték, csak az időben lezajló történések módja, eszköze, ami fogamzásunktól kezdve halálunkig, sőt porrá válásunkig még a sírban is – hű kísérője életünknek, halálunknak. Reményeink szerint – a végső ítéletig lelkünknek is társa lesz, hogy azután a tér és időnélküliségben végleg elbúcsúzhassunk tőle.” Változik a környezet, a világ is. Megszületik egy újabb világ, modernebb emberekkel, ami további változások eredője. „Az étellel kapcsolatos minden leírás, kép csak egy rövid időt hitelesíthet. A változás egy ÉLET nevű komplexum kísérője, ami átmeneti változottságok formájában jelenik meg. Minden történés háttérében jelen van.”

A könyv első fejezete, *Az elásott múlt, betemetett jövő*, a leghosszabb írás, amelyben a szerző egy színházat mutat be. A változó világban minden történelmi kor egy-egy

színfal, a születéstől a halálig tartó forgószínpad. A múlt, sőt az elillanó jelen már nem lehet változtatni, a jövő formálása csak részben sikerülhet. Múlt nélkül nincs jelen, a múltat nem lehet „véggépp eltörölni”. „A jelent csak úgy tudjuk igazán értelmezni, ha ismerjük a múltat, a világ ősidők óta folyamatos változásban van.” Vázolja: „Szülei vagy akarták, vagy nem, de [a valaki] létrejött. Senki nem kérdezte tőle, hogy akar-e az élet színpadán szerepelni. Hogy fiú vagy lány kíván-e lenni. Nem választhatott fajtát, nemzetiséget, időpontot. Azt sem, hogy hova szülessen és mikor. Egyáltalán szeretne-e élni?” Barátját és szellemi társát, dr. Gaál Csabát idézi: „Aki nem tudja, hogy honnan jött, nem tudja, hova megy, mert nem tudja, hol van.” Körülötte a mellékszereplők is folytonosan változnak, sőt a nézőközönség is. Egy nagy és folyamatos premier részesei vagyunk, aminek szinte soha sincs vége, de ismétlése sem lehetséges. Hiszi, hogy mindez nem a véletlen műve. És mi a vége az életnek? Ahogy tudunk és beleegyezésünk nélkül életre lettünk ítélve, születésünkkor „kézbe kapjuk már a dátum nélkül kitöltött halálós ítéletünket”. A halállal lehull a függöny. Vége a szerepnek, a forgatókönyvnek, legalábbis itt a földön nincs folytatása.

Az *Életszakaszok* című fejezetben Széll Kálmán arról elmélkedik, hogy – mint ismert – minden sejtnek kiszabott élethossza van. A folytonos változások nagyon sok formában jelentkeznek. Ez az oka annak, hogy a gyerekek – kiemelve napjainkat – saját szüleiket is csak felületesen ismerik, a felnőkről – ha egyáltalán ismerték őket – csak egy bizonyos életszakaszuokról, s csak a velük való kapcsolatukról van emléküik. „Az idő centrifugális ereje a peremre szorítja, majd kiveti, és megállásra kényszeríti” őket.

Milyenek voltak és hogyan változtak a színpalak? Az *én falum* című fejezetben a Bucsuban, Herényben és Nemesbődön

megélt élményeit mutatja be. Leírása naplószerű időutazás. Írása évében (2023-ban) az év állata a védettség alatt álló vakond. Bizonyos értelemben a mi életünk is vakond élet. „Folyamatosan, szinte vakon túrjuk a jelent (a talajt), közben nem igazán tudjuk, hogy hova megyünk, hova érkezünk.”

Az *Elmélkedés életről és halálról* című második részben a halált és a halál körüli állapotot járja körül alaposan a szerző, azaz egy intenzív osztályt évtizedekig vezető, az orvostikában jártas orvosprofesszor. Érdekes a kristálytisza eszme-futtatásával megismerkedni. Az emberiség, s kiemelten a vallások egyik legnagyobb, egyúttal legkínzóbb kérdése és rejtélye a halál, valamint az, hogy következik-e valami utána? (Ez persze számos további kérdést foglal magában). A halál előfeltétele az élet.

Harmadik írása egy történelmi sorsfordulásról, nagy földi változásról, a második világháború végéről szól, egy korabeli krónikás naplószerű jegyzetei alapján. Általa a mai generáció hitelesen betekinthez a háborút közvetlenül követő időkbé.

A szerző könyve saját szemszögéből, etikai hitéből eredően súlyos emberi és társadalmi kérdéseket tár fel. Visszaemlékezései érdekesek, a mai életre vonatkozó megjegyzései figyelemre méltóak. Keresztény hívő emberként szemléli a világot. Könyve olvasmányos, sajátos stílusú, mint egyik könyvének ismertetésében írtam: „Széll Kálmán stílusú”. Műfajba sorolása nem könnyű, olvasása során a „sajátos stílust” megismerve tárja fel igazán a tartalmait.

Az igényes kiállítású munka Széll Kálmán ötödik olyan műve, amely a Magyar Nyugat Könyvkiadónál látott napvilágot. Ára barátságos, elolvasása során az olvasó készletést érez a szerző korábbi műveinek megismerésére.

Horváth Boldizsár

BEÁTA KATONA: DR. GÁBOR VARGHA
ERÖFFNETE VOR 135 JAHREN
ANWALTSBÜRO IN SZENTGOTTHÁRD

Gábor Vargha (1859-1948) tat viel als Rechtsanwalt, lokaler Gemeinderat und Abgeordneter und Lokalpatriot zu Szentgotthárd für die Entwicklung der Siedlung. Neben Kálmán Széll war er der, der im Interesse der hier Lebenden am meisten tätig war. Neben der Siedelung der ab 1890 gegründeten Betriebe (Tabakfabrik, Uhrfabrik, Seidenfabrik) in Szentgotthárd war er in sämtlichen Bereichen des Lebens der Stadt aktiv, erfolgreich tätig. Mit seiner Tätigkeit behalf den Aufschwung der Wirtschaft, der Kultur und des Sportlebens.

KÁLMÁN SZÉLL: ICH HABE AM
WALDRAND DEN ABEND VERBRACHT

Erstens gab *das Kräuterbuch* von Sándor Márai dem Verfasser die Idee, etliche Gedankenbrocken herauszugreifen und zu veröffentlichen. Das erste Mal – in seinem 85. Lebensalter – unter dem Titel *Ich nehme einen Mantel aus dem Staub des langen Weges* veröffentlichte er im Vasi Szemle seine Gedanken, die er – in seinem 93. Lebensalter – ebenda in der Sammlung *Sterne, Sterne, glänzt ihr schön* fortgesetzt hatte. Endlich – nicht zuletzt wegen ermutigender Widerhalle – in dem vorliegenden Beitrag – in Mitte seines 98. Lebensalter – teilt er die sich seitdem versammelten Gedanken. Wie bei den vorangehenden Gelegenheiten wählte er noch diesmal eine herausgegriffene Reihe aus einem Volklied zum Titel. Der Verfasser hofft darauf, daß er mit seinen dem Guten zu dienen wünschenden Gedanken nicht einmal die Toleranz der Leser von verschiedenartigem Weltanschau erprobt.

ZOLTÁN NAGY: PETSCHAFTSDRÜCKE
DER WANDERBÜCHER
UNBEKANNTE ZUNFT- UND
MEISTERPETSCHAFTEN IN DEN
WANDERBUCH-SAMMLUNGEN DER
MUSEEN UND ARCHIVEN (1831–1859)

Wir wurden mit 78 Stücke bisher unbekanntes aus den Museen und Archiven gesammelten 60 Wanderbüchern und 11 Zunftaktenstücken gesammelten Zunft- und Meisterpetschaftsdrücken im Komitat Vas bereichert. Es wurden die originalen oder Abdrucksformen der Hälfte von 233 im Komitat Vas tätigen Zunftorganisationen zwischen 1815-1855 gefunden, deren Zahl sich von 56 auf 106 Stücke vermehrte. Die Petschaften der fehlenden 128 Zunftorganisationen sind heute nicht mehr ersetzbar. Im Bereich des Komitates sind 36 verschiedenartige Zünfte auffindbar. Die erschlossenen Wanderbuchangaben decken das ganze Territorium des historischen Komitats Vas nicht ab, es wird bloß die Zünfte von Kőszeg, Szombathely, Sárvár, Jánosháza, Körmend, Vasvár, Szentgotthárd bekannt gegeben. Die Wanderburschen suchten der Städtesiedlungen auf, derer Häufigkeit ebenfalls in Betracht gezogen wurden.

DR. LÁSZLÓ G. GAZDAG:
DIE ABENTEUERLICHE GESCHICHTE
DER GOLDSCHNALLE ZU BOZSOK

Es ist uns gelungen, die bisher lückenhaft bekannte Geschichte der bei Bozsok gefundene Goldschnalle aus dem Hunnenzeitalter vollständig zu machen. Es stellt sich die Frage, wie eine heimische Reliquie in den 1920-er Jahren in ein amerikanisches Museum gelangen konnte.² Es ist eine sonderbare Geschichte, als die Begierde nach Besitz und das Profitmachen mit der Kunst der Irreführung die ethischen, mora-

lischen und rechtlichen Beschränke durchbrechen. Vom Verfasser wird die Metallkunst und die Bedeutung des Tragens von den Goldgegenständen vorgelegt. Dadurch können wir in die Welt der Mode der Hunnen hineingucken. Es wird der Fund zu Bozsok mit den je schöneren ähnlichen Schnallen der heimischen und ausländischen Museen verglichen.

JÓZSEF TÓTH: DIE WIRTSCHAFTUNG
DER ZISTERZIENSERABTEI IN
SZENTGOTTHÁRD

Im Beitrag wird die Wirtschaftung des Zisterzienserordens in Szentgotthárd behandelt. Es wird von der Gründung des Klosters bis zur Aufhebung des Ordens im Jahre 1950 überblickt. Es werden die Entstehung des Besitzes, die Wirtschaftszweige der Herrschaft, die Entwicklung derer in den verschiedenen größern Perioden beschrieben. Durch etliche Vergleichsangaben wird die Wirtschaftslage in die Agrarproduktion des Zeitalters hineingefügt. Er geht auf die territorialen und zweigterritorialen Änderungen ein und erwähnt teils noch die finanziellen Angaben der Wirtschaftung.

ELRÉD BORIÁN: DIE INTERPRETATION
DER CHARAKTERISTIKA UND
AUSGABEN DER DICHTUNG VON
FERENC FALUDI

Ferenc Faludi (1704-1779) ist ein farbiger und nach Bündigkeit strebender, ausgezeichnete Rokokodichter. Seine Dichtung, wie seine Prosa und Theaterstücke dienen die moralische Verbesserung. Alle seine Gedichte haben einen Charakter. Es gilt für sie der antike Spruch: „Varietas delectat“. Der Ausdruck der Rokoko- und

ländlichen Volksseele verschmelzt sich bei ihm ebenso, als bei Csokonai. Er strebt nach poetischer Konzentriertheit. Er schrieb taktvolle Gedichte, er konnte das quantifizierende Dichten auf griechisch-römische Art nicht akzeptieren, obwohl er auf Mythos, z. B. aufs Werk von Ovidius mit dem Titel *Metamorphose* oft hinweist. Wahrscheinlich deshalb, da die Verskunst, Reimkunst, Wortgebrauch der transdanubischen ungarischen Volkslieder für ihn als Ideal galt.

Das letzte Manuskript von Faludi, das *Szombathelyer Manuskript*, in dem viel leere Blätter vorfindlich sind, verhinderte wahrscheinlich der Tod des Dichters, daß es vollständig sei. Die früheren Ausgeber reihten sie in Gattungen ein, sie gestalteten die Faludi-Gedichte zum sprachlichen Ideal von Kazinczy. Ich möchte die vorbereitete kritische Ausgabe von Ferenc Faludi treu ausgeben: ich behalte die Ordnungsreihe der Gedichte, die Inkonsumenten in der Rechtsschreibung, die transdanubischen volkstümlichen Flexionsendungen.

SZABOLCS KESZEI: SECHS
GENERATIONEN – BEITRÄGE ZUR
GESCHICHTE DER FAMILIE BEZERÉDJ,
DER JÜNGEREN LINIE VON
VÁMOSSALÁD (TEIL I.)

Die Bezerédj gehört zu den ältesten Familien in Ungarn. Die sich zu Beginn ständig vermehrende Familie spaltete sich im Laufe der Zeit in mehrere Linien. Wir können mithilfe der Studie zahlreiche Mitglieder der Familie Bezerédj, die der jüngeren Linie von Vámoscsalád kennenlernen. Mit Ausnahme des Gründers namens István war die Laufbahn der Übrigen weniger bekannt. Sie brachten ihr Erb allgemein auf, sie verarmten sich. Ihre Mehrheit suchte im Leben der sg. „Gentry“ (Beamte, Offi-

zier usw.) ihr Durchschlagen. Nur der sg. Linie von „Szentivánfa“ wurde die Rückkehr, die wirtschaftliche Verstärkung, die Anerkennung von breiterem Kreis gegeben. Der zweite Teil des Beitrages wird sie behandeln.

IMRE GRÁFIK: JÁNOS VÁTH UND
DER VASI SZEMLE

Der Beitrag gibt einen Überblick über die Beziehung zwischen „dem Märchenerzähler von Balaton“, dem zeitgenössischen Belebten des Balaton-Kultes, dem einstigen Schuldirektor-Lehrer und der Zeitschrift Vasi Szemle. Der Belletrist, Dichter und Redakteur János Váth finden wir unter den Mitarbeitern der regionalen, kulturellen und wissenschaftlichen Zeitschrift von Rang, des *Vasi Szemle*. Dank Judit Pável, die den Nachlaß des Gründers und Redakteurs von Vasi Szemle aufbewahrt, klärt sich mit Bekanntmachen von etlichen Postkarten von Dokumentenwert bzw. Briewechsel auch darauf, daß Ágoston Pável und János Váth in persönlichem (Briefwechsel-) Kontakt miteinander standen. Der in Balatonalmádi geborene Verfasser salutiert vor János Váth und seinem Vorgänger im Museum Savaria, Ágoston Pável.

BEÁTA KATONA: DR. GÁBOR VARGHA
OPENED A LAW OFFICE IN
SZENTGOTTHÁRD 135 YEARS AGO

Gábor Vargha (1859-1948), a local patriot from Szentgotthárd who worked as a lawyer, local, county and parliamentary representative, did a lot for the development of the settlement. Along with Kálmán Széll, he was the man who did the most for the people of the area. In addition to the establishment of factories (tobacco factory, watch factory, silk factory) in Szentgotthárd in the 1890s, he worked actively and effectively in all areas of the town's life, helping to boost the economy, culture, education and sport.

SZÉLL KÁLMÁN: I SPENT THE
EVENING BY THE FOREST...

The author was first inspired by Sándor Márai's *Füveskönyv*, to take a few fragments of his own writings and publish them. First time, at the age of 85, he published his thoughts in the *Vasi Szemle* under the title "*Hosszú út porából köpönyeget veszek*" (I don a cloak from the dust of the long road), then, at the age of 93, he published another one, entitled "*Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok*" (Stars, stars, shine brightly), and finally, not least because of the encouraging response, in the present article, in his 98th year, he shares his thoughts collected since then. As on previous occasions, he has chosen a line from a Hungarian folk song as the title. The author hopes that his thoughts, which are intended to do good, will not try the patience of readers with different world views.

ZOLTÁN NAGY: STAMP IMPRINTS OF
TRAVELLING MASTERS' BOOKS
UNKNOWN GUILD AND CRAFTSMAN
SEALS OF VASI IN MUSEUM AND
ARCHIVAL COLLECTIONS OF
TRAVELLING MASTERS' BOOKS
(1831–1859)

From 60 travelling masters's books and 11 guild records collected from museums and archives in Vas, we have 78 previously unknown guild and master seal imprints from Vas County. We have found the originals or seal imprints of half of the 233 guilds operating in Vas County between 1815 and 1855, bringing the total number of seals from 56 to 105. The seals of the missing 128 guild organizations can no longer be found. There are 36 different guilds in 19 towns in the county. The data in the travelling masters' books do not cover the entire area of the historic Vas County, but only provide information on the guilds of Kőszeg, Szombathely, Sárvár, Jánosháza, Körmend, Vasvár and Szentgotthárd. Journeymen visited these urban settlements, the frequency of which was also recorded.

DR. LÁSZLÓ G. GAZDAG:
THE ADVENTUROUS HISTORY OF THE
GOLD BUCKLE FROM BOZSOK

The hitherto incompletely known story of the Hun gold buckle found near Bozsok has now been completed: how did a domestic relic end up in an American museum in the 1920s? It is a curious story of how the desire for possession and profit breaks through ethical, moral and legal barriers with the art of deception. The author describes the metalworking of the Hun period and the significance of wearing gold objects, giving us an insight into the Hun's fashion. He compares the Bozsok artefact

with several beautiful similar buckles in museums at home and abroad.

JÓZSEF TÓTH: THE MANAGEMENT OF
THE CISTERCIAN ABBEY OF
SZENTGOTTHÁRD

This study deals with the management of the Cistercian order of Szentgotthárd. It reviews it from the foundation of the monastery to the dissolution of the order in 1950. Describes the establishment and organization of the estate, the farming branches of the monastery and their development in the various major periods. Provides some comparative data on the situation of farming in the context of the agricultural production of the period. The study also describes the territorial and sectoral changes in the estate and provides some financial data on farming.

ELRÉD BORIÁN: CHARACTERISTICS OF
FERENC FALUDI'S POETRY AND
INTERPRETATION OF HIS EDITIONS

Ferenc Faludi (1704–1779) was a *colourful* and *concise Rococo* poet of great distinction. His poetry, as well as his prose and plays, are dedicated to moral improvement.

All his poems have character, and as the ancient saying goes: "Variety delights". The expression of the Rococo and the rural folk spirit are fused in him as they do in Csokonai. He strives for poetic concentration. He wrote poems with a sense of tone, and could not accept the Greco-Roman style of time-measured verse, despite his frequent references to myths, such as Ovid's *Metamorphoses*. This is probably because he found the verses, rhyming and vocabulary

of the Hungarian folk songs of the Transdanubian region ideal.

Faludi's last manuscript is the *Szombathely manuscript*, which contains many blank pages, was probably only prevented from being completed by the poet's death. Earlier publishers had arranged Faludi's poems into genres, shaping them to Kazinczy's linguistic ideal. I intend to publish the forthcoming critical edition of Ferenc Faludi faithfully: retaining the order of the poems, the spelling inconsistencies, and the folkloric Transdanubian suffixes.

SZABOLCS KESZEI: SIX GENERATIONS
– ADDITIONS TO THE HISTORY OF
THE YOUNGER BRANCH OF THE
BEZERÉDJ FAMILY (PART I:
VÁMOSCSALÁD)

The Bezerédj is one of the oldest families in Hungary. The family, which grew steadily in the beginning, split into several branches over time.

The study introduces us to several members of the younger branch of the Bezerédj family, that stems from Vámoscsalád. Apart from the founder, István, the others had less successful careers. They generally used up their inheritance and became impoverished. Most of them sought their fortunes in the so-called "gentry" life (civil servant, military officer, etc.). Return, economic empowerment and wider recognition were only granted to the members of the so-called "Szentivánfa branch". They will be the subject of the second part of this study.

IMRE GRÁFIK: JÁNOS VÁTH AND
THE VASI SZEMLE

The paper gives an overview of the relationship between János Váth, the "storyteller of Lake Balaton", the contemporary founder of the Balaton cult, the former schoolmaster and teacher of Balatonalmádi, and the Vasi Szemle journal. János Váth, a writer, poet and editor, is among the staff of Hungary's prestigious regional cultural and scientific journal, Vasi Szemle. Thanks to Judit S. Pável, who preserves the legacy of her father, the founding editor of the Vasi Szemle, some documentary correspondence and letters reveal that Ágoston Pável and János Váth were in personal contact (by correspondence). The author, who was born in Balatonalmádi, pays tribute to János Váth and his former predecessor in the Savaria Museum, Ágoston Pável.

SZERZŐINK

DR. BARÁTHNÉ MOLNÁR MÓNICA

(1976) igazgató, Berzsenyi Dániel
Könyvtár, Szombathely

BORIÁN ELRÉD (1962) PhD, tanár,
Pannonhalmi Bencés Gimnázium

DR. GAZDAG G. LÁSZLÓ (1960)
PhD, MBA, mérnök-fizikus, Budapest

DR. GRÁFIK IMRE (1944)
néprajzkutató, nyugalmazott múzeumi
főtanácsos

PROF. DR. HORVÁTH BOLDIZSÁR
(1950) főorvos, tud. és okt. igazgató,
Markusovszky Kórház, tszv. egyetemi
tanár, Pécsi Tudományegyetem
Egészségtudományi Kara,
Szombathely

DR. ILLÉS PÉTER (1977) PhD,
etnológus, főmuzeológus, a Szellemi
Kulturális Örökség Vas Vármegyei
Referense (Savaria Múzeum,
Szombathely)

KATONA BEÁTA (1965) történelem–
angol nyelv és irodalom szakos tanár,
a szentgotthárdi Szent Gotthárd
Általános Iskola és Gimnázium
pedagógusa, a helyi Honismereti Klub
tagja

KESZEI SZABOLCS (1968) pedagógus,
Répcelaki Móra Ferenc Általános
Iskola

DR. NAGY ZOLTÁN (1952)
néprajzkutató, Budapest

PROF. DR. SZÉLL KÁLMÁN (1926)
nyugalmazott főorvos, címzetes
egyetemi tanár, író, Szombathely

TAKÓNÉ HOÓS ILDIKÓ (1964) tanár,
Vasi Múzeumbarát Egylet

DR. TÓTH JÓZSEF (1951)
nyugalmazott kertészmérnök-tanár